

P. SAINTYVES

Çeviren :

BİLÂL AZİZ YANIKOĞLU

FOLKLOR

ELKİTABI

İnstitut âzasından
Paris Akademisi Rektörü
S. CHARLETY'nin önsözüyle

İSTANBUL

Tevzi Merkezi : HAŞET KİTABEVİ - İstiklâl caddesi, Beyoğlu

1951

P. SAINTYVES

FOLKLOR ELKİTABI

İnstitut âzasından
Paris Akademisi Rektörü
S. CHARLETY'nin önsözüyle

Çeviren :
BİLÂL AZİZ YANIKOĞLU

İSTANBUL

Tevzi Merkezi : **HAŞET KİTABEVİ** - İstiklâl caddesi, Beyoğlu

1 9 5 1

BU TERCÜMEYİ

*Çocukluğumdanberi alâka ve meşgalelerimin merkezini
teşkil eden Folklorla beni ilk defa ciddi ve metodlu
bir şekilde uğraşmaya sevkeden*

Saf kültürün asil temsilcisi

büyük dostum, kardeşim

HÂMİD ZÜBEYR KOŞAY'a

*sevenlerini hayran eden tevazuunu rencide etmekten korka korka
en sıcak ve samimi minnet ve sevgilerimle*

ithaf ediyorum.

B. A. Y.

ÖN SÖZ

Son zamanlarda *Etnografya ve Folklor* üzerine, muhtelif dillerde, bir çok yeni eserler çıkmış, hattâ yeni ekoller belirmiştir. Böyle olduğu halde P. Saintyves'in «*Manuel de Folklore*» adlı eserini nakletmenin saiki nedir :

1 — Evvelâ, bu kitap, ilmi san'at haline koymasını bilen bir mütefekkirin, bir edibin kaleminden çıkmıştır.

2 — Saintyves'in eseri, kendisinin ölümünden sonra neşredilmiş, natemam bir eser olduğundan fazla retuş görmemiştir. Bunun için daha samimîdir. Bu eserde, çalışma odasında, tefekküre dalan bir bilginle başbaşa olduğumuzu hissederiz. O, halkın maddî ve manevî kültürü arasında sıkı bağlar olduğunu bildiği ve pratik bilgilerin bittiği yerde inanış ve hurafelerin başladığını takdir ettiği için, çok defa kategorik hükümler vermekten çekinir. Eserinin, daha ziyade, insanı düşünmeye sevkeden bir değeri vardır.

3 — Saintyves'in eserinde gerçek demokrasinin düsturları da saklı olduğu için, idarecilerin ve halka rehberlik edenlerin, geniş ölçüde, bundan faydalanmaları mümkündür.

4 — Saintyves'i okurken, onun şahsiyetinin kuvvetli tesiri altında kalmış, bu eseri tercüme ile şükranımı ödemeyi tasarlamıştım. Şimdi, biraz geç olmakla beraber, bu borcu ödemeye çalışıyorum. Ancak, Saintyves'in eseri bir kılavuz değil, fakat *Etnografya ve Folklor* meseleleriyle az çok meşgul olan bir zümreye hitap ettiği için, ön sözde, Folklorun sahası, Folklor terimleri, Müzik Folkloru, hattâ, Folklorun kısası tarihçesine teması faydalı buluyorum.

I

FOLKLORUN ÇALIŞMA SAHASI: Folklor, bir halkın itikatlarının ve tâbi olduğu âdetlerin, dil yardımı ile, hafızasında sakladığı ve Edebiyatın ve — geniş mânasile — manevî kültür belgelerinin heyeti mecmuasıdır.

Folklorun sahasını tayin için çok uzaklara gitmeye hacet yoktur. Lisanımızda, şimdiye kadar, bu vadede bir çok rehberler çıkmıştır. Meselâ, Muallimler Birliği Mecmuasının 2/12/1926 tarihli sayısında (Folklorun çerçevesi) gösterilmiştir [*].

Kimyadan önce elkimya, ve anatomiden ve mikrobun keşfin-

[*] 1 — Halk edebiyatı, halk dili, halk musikisi :

- 1) İptidai temsiller,
- 2) Destanî eserler,
- 3) Maniler, türküler,
- 4) Mevzun ve kafiyele mektuplar,
- 5) Bilmeceler,
- 6) Dilek, ilenç (betdua) ve efsunlar,
- 7) Masallar,
- 8) Efsanevî rivayetler
- 9) Menkibeler,
- 10) Lûgat (şive özellikleri, coğrafi adlar, aile ve insan adları, lakablar...)
- 11) Halk musikisi,
- 12) Cönkler.

II — Halk inanışları, hurafeleri ve âdetleri :

- 1) Doğum ve çocukluk çağı ile ilgili
- 2) Delikanlı, yetişmiş kız ile ilgili,
- 3) Evlenme ile ilgili,
- 4) Aile hayatı ile ilgili,
- 5) Beslenme ile ilgili,
- 6) Ev, bark ve giyim ile ilgili,
- 7) Mesleklerle ilgili,
- 8) Sağlık ve hastalıkla ilgili,
- 9) Ölüm ve tedfin ile ilgili,
- 10) Bakıcılar ile ilgili,

den önce de bir nevi ampirik tababet olduğu gibi, folklorun bir ilim şubesi haline gelmesinden önce de, daha aşağıda temas edileceği veçhile, halk âdet ve an'aneleri üzerinde tecessüs saikasıyla duranlar ve buna kıymet atfeden, hattâ tedvin edenler bulunmuştur. Folklorun bir ilim şubesi haline gelmesi, ona bir kültür malzemesi olarak bakıldığı günden itibaren başlar. Vaktile Antropoloji çerçevesi içine Etnolojinin bütün meseleleri, Etnografyanın konuları ve folklor da girmekte idi. Bugün Antropoloji, insanın fizik bünyesi ve somatoloji, Etnoloji ile kavimler bilgisi, Etnografya ile halk maddî kültürünün tasviri ve folklor sözile yukarıda tasrih ettiğimiz veçhile halk ve halk inanışlarının, âdet ve an'anelerinin ve halk edebiyatının heyeti mecmuasının tedvini kastolunmaktadır.

Çok defa bunların birbirlerine karıştırıldığı ve yersiz kullanıldığı da görülür. Divan edebiyatından müteessir olan bazı halk şairlerinin eserlerini başlıca folklor malzemesi sanarak, yalnız bunun üzerinde duranlar vardır. Halbuki insanı, doğduğu günden öldüğü güne kadar, sarıp alan ve onu sıkı bir disiplin içine sokan âdet ve an'aneler, hülâsa, bir halk kütlesine asıl benliğini veren mâşerî unsurlar, folklorun asıl malzemesidir. Her ilim konusunda olduğu gibi, folklorda da güzel ve çirkin yoktur. Dua ve ilenç (beddua) aynı değerdedir. Bizzat halk dil hazinesi, bütün maddî ve manevî kültürümüzün bir mâkesidir. Halk dili ele alınmadan folklor tetkiki tasavvur olunamaz. Halk tezyini san'atlarında, meselâ bir kilim ve peşkirdeki motifler ve onların adları bile an'anevî bir zevkin, görüşün ve insaniyetin mahsulüdür. Halk edebiyatı ile sıkı surette ilgili müzik folkloru da aşağıda tafsil edileceği veçhile, muayyen âdetlere ve an'anelere bağlıdır.

Arşivlerimizde ve bilhassa gündelik hayatın bir aynası olan ser'î mahkeme sicillerinde, seyahatnamelerde ve diğer yazma eserlerde — dağınık olarak — Etnografya ve folklor malzemesi (tarihî

11) Bayram, kandiller ve uğurlu günler ile ilgili,

12) Hayvan ve bitki âlemi ile ilgili,

13) Tabiat unsurları ile ilgili,

14) Gök yüzü ve hava ile ilgili,

15) Efsanevî mahlûklarla ilgili.

folklor malzemesi) saklıdır. Fakat, bu geniş malzeme pek az istisna ile bugüne kadar aranmamış, tasnif edilmemiş ve değerlendirilmiştir.

Bir çevrenin monografisi yapılırken Etnografya ve Folklor malzemesini aynı zamanda toplamak mümkündür ve faydalıdır da.. Tasnif, bir Laboratuvar ve Arşiv işidir. Tercümesini sunduğumuz kitapta bu meselelerin etrafı bir şekilde münakaşa edildiğini göreceksiniz.

II

DİL ve FOLKLOR TERİMLERİ: Türk Folkloru ile Fransız Folkloru arasında esaslı farklar olduğu için, bir çok kelimenin Türkçeye tercümesinde güçlük vardır. Bunun için bunları aynen bırakmak veya izah etmek mecburiyeti hasıl olmuştur.

Türk Folkloru mekân içinde yayılma ve zaman içinde derinleşme bakımından fevkalâde zengin olduğundan tabaka tabaka terimlere rastgelmek mümkündür. Meselâ Sagu (eski türkçe = ağıt (Anadolu) = mersiye (arapça)

Kopuz = Bozuk = saz (nevileri : bağlama, cura, çöğür gibi)

Dil, halk âdet ve an'anelerinden ve halk edebiyatından bahseden Folklor'un bir ifade vasıtası olduğu için, onunla sıkı sıkıya ilgilidir. Esasen, halk dil hazinesi, halkın bütün kültürünün mâkesi değil midir? Türk Folkloruna dair terimler zümre zümre toplansa, Folklor araştırmacıları için, en iyi hatırlatıcı bir klavuz elde edilirdi.

Erzurum'da raksın adı olan «bar» sözü alınsa, şu çeşitlere rastgelinir :

A) Münferid oynananlar :

Davul barı, hançer barı, köroğlu barı, kazak barı, Turna barı (Erotik raks), miçora barı.

B) Toplu oynananlar :

Sarhoş barı, sekme, aşırma, Van koççarısı, hoş bilezik, heyneare, daldalar, Bitlis koççarısı, çingeneler, aldım parran, tanzara, hikâri = tavuk barı.

Karadeniz havalisinde (Trabzon, Rize ve civarı) bunun karşılığı olan Horon ayrı bir âlemdir.

Dil hazinemizi zümrelere ayırarak toplamak yalnız lisaniyat bakımından değil, Folklor bakımından da önemlidir. Akrabalık üzerine inceleme yapan bir kimse, başta akrabalıkla ilgili lûgat-çeleri, halk tababeti ile ilgilenen birisi, nebat adlarını; ad verme âdetleri ile ilgilenen kimse, erkek ve kadın insan adlarını ihmal edemez.

Kelimelerin medlûlü içinde çok defa itikadlar ve bunların menşeleri de saklıdır. Türkçe Durmuş, Dursun, Yeter gibi adlar gelişî güzel verilmemektedir. Bugün beğenmediğimiz bazı çirkin adların verilîşinde de itikadlar — şeytanın gözüne ehemmiyetsiz gösterme, yıldırma — saklıdır. Yırtıcı hayvan adları aslında birer totem'dir veya eski türkçe tâbirle ongon'dur [*].

[*] Türkçe Folklor terimlerinin bir kısmının karşılığını, araştırmacılar yabancı dille göstermiye çalışmışlardır. Meselâ: 1926 da intîşar eden (Kon-ya halkiyat ve harsiyatı) «Sadettin Nüzhet - Mehmet Ferid» de şunlara rastlarız :

Ağt = Elégie = mersiye

Atalar sözü = Proverbes = Durubu-emsal

destan = Epopée =

Dilek = Bénédiction (!)

düstur = L'aphorisme = Kaide

İlenç = Malédiction

Kinaye = Allusions

Ninni = Chanter le dodo (!)

Tâbirler = Expressions Proverbiales

Tekerleme = Roulement (!!!..)

Değerli âlim müteveffa T. Kowalski de eserlerinde Türk Etnografya ve Folokloruna dair terimleri yabancı bir dille ifadeye çalışır veya izah eder :

Ağız = Gesangart

Âşık ağızları = Volkssänger

Ayak = Reim

Davul = Trommel

Def = Kleiner davul

Kaval = Eine Art Hirten Flöte (Dilli kaval, dilsiz kaval)

Karşılıklı mani = Dialogische mani

Her ilim şubesinin terimleri o ilmi memlekete ilk sokaclar ve işleyenler tarafından verildiği için bunun ana dilden yapılması şayanı tercihtir. Bizde **Folklor**'a Osmanlı Mektebinin tesiri altında bidayette **Halkiyat** denilmiştir. Hamit Zübeyr 1925 ve 1926 senelerinde Muallimler Birliği mecmuasında çıkan yazılarında **Halk Bilgisi** tâbirini kullandı. bugün dünyaca moda olan Folklor tâbiri yanında edebiyatımızda halk bilgisi tâbirine de rastgelmekteyiz. Folklor'u, Coğrafya, Etnografya gibi bir istisna saymamız gerekir. Hakikatte Coğrafya, Etnografya, Radyo, Gramofon, Telefon, Otomobil, Tramvay, gibi sözler de tam mânasile beynelmilel sözler değildir. Nitekim otomobile ingilizler Motor car, almanlar Kraft Wagen, macarlar Gép koçi; tramvaya almanlar Strassenbahn, telefona «Fernsprecher» demektedirler. Hakikî uluslar arası terimlere ancak kimya, anatomi gibi ilimlerin bir zümreye has ve nazım olarak yüksek derecelerinde rastlanır. Bu terimlerde hayata doğru indikçe çok defa yerlerini ana dil menseli sözlere bırakırlar.

III

MÜZE ve FOLKLOR: Etnografya ile Foloklar'un sahaları yavaş, yavaş ayrıldığı, biri tasviri maddî kültüre, diğeri halk âdât ve an'anelerini ve halk edebiyatını inceliyen manevi kültüre istinad ettiği için, her ikisine ayrı tip müzeler yaratma temayülü mevcuttur.

Kemance = Eine Art Geige

Tapmaca = Bilmece = Volksrätsel

Tanbur = Eine Art Mandoline mit langen stiel

Türkücü = Volksdichter (!)

Türkü çeşitlerinden :

Varsagi, Kayabaşı, Türkmani, Çukurova, Bozlak, Kerem, Kesik Kerem. Karacaoğlan, tabiatile olduğu gibi kalıyor.

Bu misaller Folklor terimlerinin bir dilden diğeri dile tercümesindeki güçlüğü isbata kâfidir. Nitekim Fin âlimlerinden Martti Räsänen de «güreşçiler, selavlatlamak» sözünün «Eröffnungsworte beim Ringkampf» tarzında tercümeyle rastlıyoruz. Burada Fin âlimi selavat sözünü tercüme edemiyor.

İlmî bakımdan bu doğru olmakla beraber, turistik bakımdan Etnografya ve Foloklor'u mezceden ve bir memleketin veya ülkenin aynası olan müzeler de revaçtadır. Bunların en mükemmel örneklerine Skandinavya'da rastlanır.

Stockholm'de bir adaya kurulan Skansen açık hava müzesinde Etnografya ve Folklor ve dolayısıyla halk hayatı bütün tezahürlerle canlı bir şekilde gösterilmektedir. Bir memleketin (minyatür örneği) demek olan böyle bir müzenin Türkiye'de kurulması hakkında Hamit Koşay'ın 1947 de Taşpınar mecmuasında çıkan yazısında (sayı 152) şunları görmek mümkündür :

(Yirmi milyonluk kütlenin ve tarihte büyük işler başaran Türk halkının kendi müzesini de kurmak gereklidir. Bu müzenin konusu birinci derecede cihan tarihinde büyük faktör olan Türkün kendisini, onun maddî ve manevî kültürünü, hayatını ve yaptığı büyük işleri tanıtmak olacaktır. Türklüğün tarih boyunca uğradığı ve yaptığı tesirler, hayat okulunda yetişmesi, eski medeniyetlerden faydalanması, kendi karakterinin damgasını vurarak özel Türk medeniyetini yaratması, bir çok medeniyetleri nakledişi burada görülecektir. Anadolu Türkleri Orta Asya'daki kardeşleri kadar eski gelenekleri muhafaza ederken, yerli medeniyetlerin bir çok değerlerini de miras olarak almışlardır. Bu bakımdan «biz Etilerin ahfadıyız» sözü de bir gerçektir.

Türk San'at Şaheserlerini; Türk halkının hayatını, zevkini, kabiliyetini ve yarattığı eserleri tanımadan anlamıya ve anlatmaya imkân var mıdır? Bir çorap örgüsünde ve bir halıda bulunan motiflerin, bir mimarlık eserinde taş işlenmiş olması, bir çininin çiçeği haline gelmesi pek mümkündür.

Halkımızı ve onun yapıcılık kudretini hakir görmeyeceğiz. İlerideki bütün gelişmemiz bunları tanıma, değerli unsurları saklama ve bunlara dayanarak ta özel değerler yaratma şeklinde olacaktır.

Sosyal buhranlar karşısında gençliğe bir ülkü göstermek lüzumunu duyanlara Millî şuurun Millî etüdten doğacağını hatırlatmak isteriz. Kendi ulusunun medeniyet tarihi hakkında çok silik fikirleri olan kimselerin yabancı İdeolojilerin şatafat ve yaldızlarma kapılacaklarına şüphe yoktur.

Yurdun örneği olacak halk müzesi, kendimizi hedef tutan çalışmaların bir Merkezi, Millî şuurun bir Sembolü olacaktır. Halk müzesinin ismine lââyık bir şekilde Cumhuriyet ve Demokrasi rejiminin halk uğruna yapabileceği kurumların en gösterişlisi, en gözdesi ve en sevimlisi olması gereklidir.

Bu bir bakıma etüd üniversitesidir. İsveçlilerin, Norveçlilerin ve Finlerin de buna benzer müzeleri vardır. Ancak Türk tarihi engin ve Türkün yurd edindiği topraklar çok önemli olduğu için, Türk halk müzesinin başarması gerekli ödev ve görevler saydığım Uluslarinkine nazaran daha şumullü ve daha güçtür.

Türk Etnografya ve Folkloru zinciri tamamlanmadan genel Etnolojinin bir çok sayfeleri boş veya karanlık kalacaktır. Bu bakımdan kurulması gerekli Türk halk müzesinin cihanşümül bir önemi vardır.)

Bilgi ve kuvvetli sezişin bir ifadesi olan bu satırları kaç devlet adamımızın gördüğünü ve kaç tanesinin bunların üzerinde durduğunu bilmiyorum. Fakat zannederim ki hiç birisi... Bu teşebbüsün bütçe ile de fazla ilgisi yoktur. Her Bakanlık kendi hissesine düşeni yapacaktır. İlim ve Kültür adına ötedenberi büyük masraflar yapılagelmekte, fakat Devlet Dairelerinin ve İlim Müesseselerinin birbirinden habersiz ve ahenksiz çalışmaları yüzünden müessir netice alınamamaktadır.

Hiç olmazsa Stockholmdaki Nordiska Museet ve Zürihteki Schweizerische Lands Museum ölçü ve ayarında, mütemadiyen gelişen, mürebbi olan ve yayınlarıyla millî kültür hazinelerini gelecek nesiller hesabına tesbit eden bir ilim müessesesine ihtiyacımız vardır.

Hâmit Koşay'ın işaret ettiği şimal müzesi, Arthur Hazelius'un gayretli çalışmasının semeresi olarak 1872 de, İsveç köylüsünün an'anesile münasebettar bir elbise, avadanlık, alet ve diğer eşya kolleksiyonile başlamıştı. Hazelius, endüstrinin aldığı hız neticesinde kaybolup gitmek tehlikesile karşı karşıya bulunan bir kültürü muhafaza etmek için millî bir etnografya müzesi kurmayı düşünüyordu. Bütün bu eşyaları âdet ve kullanışlarını, en canlı ve en tabîî bir şekilde göstererek iç hüviyetlerini bu devirde cârî bütün tekniklerin imkânı nisbetinde yeniden meydana getirmeyi

tasarlamıştı. Bu çalışmadan Stocholmde, güzel bir park içinde, realist bir surette yeniden inşa olunmuş eski örnek çiftliklerin ve eski binaların bir araya toplandığı Skansen doğdu.

Skansen, ilk açık hava müzesi ve bütün dünyada en iyi bir şekilde kurulmuş olanların ilk örnekleri, 1880 senesinde inşa edilen ve 1906 da halka açılan ve Hazelius'un bütün koleksiyonlarını ihtiva eden şimal müzesini teşkil ederler ki bu, şimdi, devletin mülkiyetine geçmiş bulunmaktadır. Her ne kadar modası geçmiş bir halde ise de bu binanın bazı salonları modern bir şekle sokulmuş ve koleksiyonlar bugünkü müzeografi tekniğine göre yerleştirilmiştir. Burada, aynı zamanda, bir müddettenberi, muvakkat sergilere mahsus bir salon da meydana getirilmiş bulunmaktadır.

IV

MÜZİK FOLKLORU: Halk ruhunun ve heyecanının ifade vasıtaları arasında **Edebiyat, Musiki, Raks** ayrı ayrı tetkik konusudur. Çok defa bunlar birbirlerini tamamlıyan unsurlar olarak aynı zamanda tecelli edebilirler. Hangisinin, menşe itibarile, daha önce olduğunu kestirmek imkânsız olduğu için, aynı zamanda doğabileceklerini kabul etmek en doğru yol olur. Bilhassa dinin gündelik hayatla sıkı sıkıya bağlı olduğu devirlerde estetik gayelerden daha üstün tesirlerin mevcudiyetini hissetmemek elden gelmez. Bunlarda **Cezbe** esastır. Mevzun söz, musiki ve raks ile elde edilen ve bazı uyuşturucu ilâçlarla takviye olunan **Cezbe** bir çok iptidai dinlerde mafevkattabia'ya ulaşmanın tek yoludur. İnsan gayri ihtiyarî olarak tekke musikisi ile rakslarında da aynı hedefin gözetilip gözetilmediğini sorar.

Müzik Folklor'unda «Halk türkülerinin kayıt ve zaptı» birinci hedef olmuştur. Müzik Folklor'unun Uluslar arası şöhrete sahip üstatlarından Béla Bartok 1936 da Budapeşte'de çıkan (Halk musikisini niçin ve nasıl toplamalıyız?) adlı risalesinde rehber olacak esaslî noktalar vardır : [*]

[*] Béla Bartok 1881 de Macaristan'da doğmuş, 1945 yılının 26 Eylül gününde mülteci olarak barındığı Birleşik Amerika'da vefat etmiştir.

(Yüz elli yıl önce Avrupa'nın her tarafında köy halkına büyük ilgi gösterilmesi üzerine, her memlekette halk havalarını toplamağa başladılar. Bu işle uğraşanları, başlangıçta yalnız bedîî cihet ilgilendiriyordu. Kendi kanaatlerine göre «aslı» ve «bozulmamış» şekilleri bulmaya çalıştılar. Buna muvaffak olamadıkları takdirde bir çok varyantlarını, kendi görüşlerine göre «doğru» yu tesbite çalıştılar.

Sonra, bu güzel taranmış ve çeki düzen verilmiş malzemeyi bastırarak halkın zevkine ve sanatkârların istifadesine sundular. Şairler ve kompozitörler, halk metinlerini ve eski melodileri iyi kötü taklit ederek ve hoş görünmek için özel enstrüman veya fonetik işaretleri koymayı da ihmal etmiyerek fanteziler, rapsodiler ve diğer çeşit eserler meydana getirdiler. O zamanki toplamaların ameli tek hedefi bunlardı.

Fakat zamanla toplayıcılar çalışma sırasında, halk melodilerinin varyantlarının değişmelerinde bir takım **kaide ve kanuniyetler** bulunduğunun farkına vardılar. Bu takdirde varyantlar arasındaki ayrılıklara kısaca, **hatâlı, bozuk veya doğru** damgasını vurmak isabetli bir hareket olamazdı. Muhtelif dilleri konuşan halkların melodi malzemesini inceliyenler, müşterek nağmeler, ibareler bulunduğunu veya bunun aksine muayyen melodilerin ve melodi üslûplarının mahdut bölgelere inhisar ettiğini farkına vardılar.

Söyleyiş tarzlarının (ses veriş, ton ve tempo) da halklara ve ülkelere göre değiştiğini ve bunların halk musikisinin ihmal edilmez unsurları olduğunu hayretle müşahade ettiler.

Melodinin yalnız notaya alınabilen kısmının değil, söylenişindeki diğer hususiyetlerinin de önemli olması gerekiyordu. Bir mısradan diğerine geçerken yapılan değişiklikler bilhassa melodi-yi süsliyen unsurlar türküyü söyleyenin cehaletinden veya o parçayı fena bellemesinden ileri gelmiyor, belki bu değişiklik halk melodilerinin en karakteristik bir özelliğidir. Ayrıca halk melodisi, yaşayan bir varlık gibi her an değişebilir. Şu halde, çok iyi kaydetmek şartı ile de bir melodinin muayyen bir zamanda şu veya bu şekilde tesbit edildiğini söyleyebiliriz. (Büyük sanatkârlar da halk musikisinde olduğu gibi konserlerinde basma kalıp öğrenil-

miş şeyleri tekrarlamakla kalmazlar, belki ona kendiliklerinden pek çok şey eklerler) diğer taraftan halk musikisi'nin ferdi sanat olmayıp kollektif oluşu esas vasfıdır. Toplayıcılar, halk musikisinin köy hayatının önemli her hareketinde organik bir unsur olduğunu da öğrenmekte gecikmediler. Halk musikisinin aslında köy hayatının kollektif tezahürlerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu gördüler.

Bu görüşler, halk musikisini toplamanın usul ve hedeflerini tedricen değiştirdi. Eski amatör toplama sistemi yerine muntazam ilmi araştırma kaim oldu. Eskiler isteseler de ellerinde en önemli alet : fonograf olmadığı için ilmi bir metod takip edemezlerdi. Bugün araştırmacılar muayyen melodilerin (bir andaki) tasviri durumunu tayin için ölçen ve tesbit eden aletlere sahiptir. Ancak mükemmel maddî teşhizat ile birlikte manen mücehhez olmak ta şarttır. İdeal bir toplayıcının hakikî bir polihistor olması, şive, telâffuz tarzlarını seçebilmesi için lisaniyat ve fonetik bilgilerine sahip olması; Halk musikisiyle halk raksları arasındaki bağları tam mânasile tasvir için koreograf olması; Halk musikisiyle halk âdetleri arasındaki münasebetleri en ufak teferruatına varıncıya kadar tesbit için genel Folklor bilgisine sahip olması; Köy kollektif hayatını sarsan hâdiselerin halk musikisine tesirini kontrol edebilmek için sosyolog olması; kendi memleketinin halk musikisiyle diğer memleketlerin halk musikisini mukayese edebilmek için yabancı diller bilmesi ve hepsinin fevkinde kulakları iyi işiten ve dikkatli bir musikişinas olması gerekir. Bütün bu vasıfları cemen bir toplayıcıyı bulmak hemen hemen imkânsız olduğundan, tatminkâr sonuç elde edebilmek için iş bölümü esasına göre bir lisaniyatçı ile bir musikişinasın birlikte çalışması teklif olunabilir. Maddî ve diğer bazı sebepler yüzünden bunun da kuvveden fiile çıkarılması zorluklarla karşılaşır.

Yeni usullerle yapılan araştırmalar sonucunda, muayyen bir bölgenin halk musikisi, oldukça iyi tanındıktan sonra, diğer bölgelerin malzemesile karşılaştırarak, aralarında müşterek ve ayrı hususiyetlerin tesbitine sıra gelir.

Başka bir tâbirle tasvirî musiki folkloru yerine mukayeseli musiki folkloru kaim olur. Mukayeseli lisaniyatta olduğu gibi bu

çalışma neticesinde çok defa büyük sürprizlerle karşılaşmak mu-kadderdir (Bartok burada Ukrayna içlerine kadar sokulan arap ve acem melodilerinin tesirine ve eski Türk - Macar pentatonik melodileri arasındaki münasebetlere dair misaller vermektedir.) İşin bu safhasında musiki Folklorunda sebepler araştıran Causatif metoda ulaşmış bulunuyoruz.

Fakat ne yazık ki musiki Folklorunun bu en heyecanlı safhası aynı zamanda yeis vericidir. Yüzbinlerce belgeye ihtiyaç olduğu halde ancak mahdud memleketlerde bu sahada ilmî ve mun-tazam çalışmalar yapılmaktadır. Halk musikisine dair yayınlar mahduttur. Çok önemli bölgelerden Yunanistan, Türkiye ve bütün Orta Asya halk muikisine ait malzeme hemen tamamen meçhuldür [*]. Halbuki halk musikilerini mukayeseli araştırma suretile birbirinden uzak düşen kavimlerin eski kültür akrabalıklarını, yerleşme tarihlerini aydınlatmak ve ruhlarının akrabalığını veya ayrıldığını göstermek pek âlâ mümkündür.

Halk tetkiklerinin sonuncu gayesine ulaşanlar da, tıpkı yabancı çiçeklerin güzelliğine meftun eski araştırmacılar gibi, bedîi zevki tatmakta gecikmiyeceklerdir. Zira, ilmî taleplere uygun mevsuk yayınlar, süslü püslü ve keyfî tashih gören halk musikisi mahsullerinden daha çok bu hedefe ulaştırırlar...)

Bartok bundan sonra halk musikisini nasıl toplamak gerektiğini anlatır ve âdeta kanunlarını tesbit eder. Yukarıdaki satırlar sanki bizim için yazılmıştır. Muzaffer Sarısözen ve arkadaşlarının gayretlerini küçümsemek aklımdan geçmez. Onlar da olmasa belki büsbütün yaya kalırdık. Ancak yapılacak işin radyo yayınları hacmini aşan, akademik bir konu olduğunu belirtmek isterim.

Radyonun muayyen varyantları unutturan ve zevklere tahakküm ederek silindir rolünü ifa eden menfi ciheti de inkâr edilemez [**].

[*] Makale 1936 da neşrolunmuştur. O zamandanberi Türkiye'de bazı çalışmalar vücade getirilmiş, fakat tam mânâsile bir müzik Folklor enstitüsü henüz kurulamamıştır. (Mütercim)

[**] Türkiye'de halk musikisini tesbit sahasında ilk ciddi teşebbüs Hars müdürlüğü tarafından 1925 de yapılmış ve Seyfettin, Sezai Biraderler Batı

MUHTELİF ULUSLARDA FOLKLOR ÇALIŞMALARI :

Halk bilgisi = Folklor = Volkskunde, genç bir ilim şubesi olmakla beraber, yazarların halk âdat ve an'aneleri hakkındaki ilgileri, daha önce de işaret ettiğimiz veçhile, çok eskidir :

Yunanlılardan Homer'in tasvirlerinde, Romalılar'da Sezar ve Tacitus gibi klâsik müelliflerin eserlerinde, Orta Çağ Hristiyan ve İslâm müverrihlerinde, eski seyahatnamelerde, ezcümle Osmanlılarda Evliya Çelebi'de örf ve âdetlerden bahseden kısımlara sık sık rastlanmaktadır.

Münferit monografilerden sarfı nazar edilecek olursa, halk edebiyatı mahsullerinin ve geleneklerinin şuurlu bir şekilde tedvinini Almanya'da 1812 de Grimm Biraderlerin Alman mitolojisine kıymet vermeleri ile başlar.

ALMANYA'DA FOLKLOR :

Dağınık Folklor malzemesi bidayette lisaniyat, psikoloji, antropoloji dergilerinde bir müddet melce buluyor. Fakat, 1858 de Riehl, folklorun bir ilim olduğunu müdafaa ederek konferans verdiği halde bu ilim şubesi çok ağır gelişmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın ilk otuz senesinde zengin bir folklor edebiyatı başlar. Bir çok lejandlar derleniyor; bu arada âdetler ve an'anelerle de meşgul olunuyordu : meselâ Von Fr. A. Reinann'ın on dokuzuncu yüzyıldaki **Alman Halk Bayramları** (1839 Weimar) gibi. Bu asrın bundan sonraki kısmında bu edebiyat son derece bir inkişaf göstermiştir ve bu faaliyet hemen bütün Alman memleketlerine sirayet etmiştir. Bir çok kabiliyetli araştırmacı, bu araştırmaya katılmıştır.

Anadoluya gönderilmiştir. Raporları Maarif Vekâleti tarafından basılmıştır. Hars müdürlüğünün — hiç bir sebep olmaksızın — lâğvı üzerine teşebbüsler geri kalmış ve ancak İstanbul Konservatuvârı ile Kösemihal zade Ragıp, Adnan Saygın, Ferruh Arsunar gibi bazı musikişinaslar ara, sıra yaptıkları yayınlarla davaya hizmet etmişlerdir.

(Mütercim)

E. meg in Pauls'un **Alman Filolojisinin ana hatları** adlı eseri tetkik olunursa bu husustaki literatür, ait olduğu bahiste tatmin edici ve mebzul olarak bulunabilir. Bu kitapta sadece Alman folklorundan değil, Alman halklarının folklorundan da bol bol bahsedildiği görülür : Almanya, Alman Avusturyası, umumiyetle İsviçre, sonra da münferid olarak : bütün Avusturya, Voralberg ile Tirol, Salzburg, Kârnten ve Krain, Steiermark, yukarı ve aşağı Avusturya, Bohemya, Bavyera, Baden, Würtemberg ve Hohenzollern, Waldeck, Nassau ve Hess, Luxenburg, Elsasslothringen.. Mecmualara da bir göz atmak lâzımdır : (Anzeiger für die Kunde der Deutschen Urzeit) dergisinde bazı folklor makaleleri bulunmaktadır. 1841 de M. Haupt (Zeitschrift für Deutsche Altertum) u neşretmeğe başladı. Bu dergi sadece edebiyat ve lisanla değil, eski Almanya'nın örf ve âdet ve eski zaman hukuku ve inanışlarile de meşgul olmak istiyordu. Birinci cildde kıymetli makaleler vardır.

J. Grimm'in makaleleri de bunlardandır. Fakat, bu dergi de folklorla ikinci derecede bir alâka göstermiştir. Buna mukabil, W. Wolf, 1843 de (Woodana museum Voor nederdeutsche autheitskunde) yi neşretti ki bunda folklorla dair pek çok yazılar vardır. Bu zat, 1853 de «**Alman mitoloji ve örf ve âdetler ilmi dergisi**» adile bir dergi de neşretti. Wolf şiddetle halk âdetlerinin bilhassa hayatın üç esaslı anının üzerinde durmuştur : doğum, evlenme, ölüm. Yine üzerinde şiddetle ısrar ettiği fikir şudur : Alman mitolojisi hakkında hakikî malûmat sahibi olmak için bu mitolojinin diğer halk mitolojilerile mukayeselerinin neticelerine bakmak. Wolf'un beraber çalıştığı daha bir sürü kıymetli iş arkadaşı vardır : Grimm, A. Kuhn, H. Pröhle, J. V. Zingerle ve K. Simrock. Bir kaç yıl sonra, Von Lazarus'un ve Steinthal'in «**Halk Psikolojisi ve Lisan Bilgisi**» dergisi çıktı. Bu dergi de folklorun sahasile alâkadar yazılar neşretti. Bilhassa, XX inci cildde (1890) K. Weinhold'un «Folklor ne olmalıdır?» diye bir yazısı vardır.

Bundan sonra, folklorla uzaktan veya yakından alâkadar daha bir sürü dergiler çıkmakta devam etti.

Weinhold işe karıştığı zaman, Alman folkloru yeni bir merhaleye girdi. Bir çok mümtaz folklorcu, folklor araştırmalarına koyulmuş bulunuyordu. Fakat, sonradan bunların bir çoğu diğer

ilimlere geçmişlerdi. Berlin üniversitesinde Germanistik profesörü olan Dr. Karl Weinhold'un, bütün varlığı ile kendisini bu işe vakfediş, herkes tarafından takdirle karşılandı. Bu zat, Berlin'de bir Folklorcular Cemiyeti kurdu ve ölünceye kadar bu cemiyetin ruhu oldu (1901). Bundan sonra, **«Halk Psikolojisi ve Dil Bilgisi»** dergisinin yerini **«Folklor Cemiyeti Dergisi»** aldı ve bunun başmuharrirliğine Weinhold geçti. Weinhold folklorda doğru yolu göstermiştir. Bu Berlin'li folklor dergisinin muhteşem cildlerinin mükemmeliyeti ve zenginliği üzerinde burada söz söylemek zaidir. Bilhassa halklara göre sıralanmış olan ve bütün halkların folklorunu ihtiva eden literatür cedvelleri ve malûmatı üzerinde...

Üstad Weinhold'un ölümünden sonra dergiyi Dr. J. Bolte idare etmiştir.

1894 yılının sonunda Dr. M. Haberlandt'ın teşvikleri üzerine Avusturya Folklor Cemiyeti kuruldu.

Dr. Haberlandt tarafından idare olunan **«Avusturya Folklor Dergisi»** nin birinci cildi intişar etti. Cemiyetin gayesi, çıkardığı dergide görüldüğü gibi, Avusturya'da yaşayan halkların mukayeseli bir araştırma ve tasvirinden ibarettir. Bu saha, karpatlardan Adriyatik denizine kadar uzamaktadır. Almanlarla Slavlar — ki Hind-u-Avrupaî halk ailesinin başlıcalarıdır — muhtelif tarihî tabakalar ve millî ayrılıklarla Avusturya halkını teşkil etmektedirler. Cemiyet, bunların sadece milliyetleriyle meşgul olmayıp halkı ve ilk inkişaf esaslarını da araştırmaktadır. Cemiyeti yegâne ilgilendiren, aşağı halk tabakasının incelenmesi ve tasviridir. 1890 da **«Verein für Volkskunde»** cemiyeti kuruluyor ve **«Zeitschrift des Vereins für Volkskunde»** adlı dergisini de neşre başlıyor.

Aynı senede Avusturyada **«Zeitschrift Österreichische Volkskunde»** intişar ediyor. Almanya'da sayısı artan folklor dernekleri Giessen'de bir (birlik) teşkil ediyorlar. Freiburg'da, umurun istifadesine açık (halk türkûleri arşivi) kuruluyor.

İNGİLTERE'DE :

1725 de A. Baurne'un halk âdât ve hurafelerinden bahseden

«Antiquates Vulgaresenses» adlı eseri çıkıyor. 1765 de İngiliz Baladları neşrolunuyor. İngiliz romantik muharrirleri, yeni cereyanı destekliyorlar. 1846 da W. J. Thoms yeni ilim şubesine folk-lore adını vererek çalışma sahalarını tayin ediyor.

İngiltere'de 1878 de Folklore record dergisi çıkmaya başlıyor. Aynı tarihte «Society of folklore» kuruluyor ve **The Folk-lore** cemiyet adına intişara başlıyor. Cambridge'de folklor cemiyeti ve Oxford'da «Aschmolean museum» cemiyeti, İskoçya'da da antropoloji cemiyet ve enstitüleri kuruluyor. Bunların faaliyetlerinin neticesi «Scottish archive for ethnolokical linguistic and folkloristic studies» adlı arşivde toplanıyor.

İrlandalılar, büyük vatanseverlik duygu ve şuurle, örnek olacak bir faaliyet gösteriyorlar.

İSKANDİNAVYA'DA :

İSVEÇ'TE : Etnografya ve folklor araştırmalarının daha 1872 de Arthur Hazelius'un himmetile nasıl bir hamle yarattığını görmüştük.

DANİMARKA'DA :

Grundwig gibi bir halk rehberi ve pedagog, bu harekete yabancı kalmıyor.

NORVEÇ ve **HOLLANDA** da aynı cereyana ayak uyduruyorlar.

FRANSA'DA :

Onyedinci asırda halk arasından yetişen Molyer, halk edebiyatı mahsullerine değer verir. Hattâ, birinci Napolyon Fransız halk türkülerini toplatmaya teşebbüs ederse de bu teşvikler, çabuk unutulurak 19 uncu asır ortalarına kadar ciddi bir hareket görülmez. 1850 senelerinde, maarif nazırları, Folklor malzemesini toplamak teşebbüsüne ön ayak olarak, çalışanlara mükâfatlar, maddiyalar vaad etmek suretile, büyük bir hamle sağlarlar. Fransa'da

1877 de Henri Gaidoz «Mélusin» adlı mecmuasını kurar ve Folklor sözü kullanılmadan Folklor dergileri biribirini takip eder.

La tradition; (Revue Générale des Contes, legendes, chants, usages, traditions populaires); Recueil de documents pour servis à l'étude des traditions populaires) dergileri bu cümledendir.

P. Sébillot'nun kurduğu «Revue des traditions populaires» (1889 - 1918) otuz iki cilttir.

Van Gennep'in 1908 de kurduğu «Revue des Etudes ethnographiques» sonradan Etnografya ve içtimaiyat cemiyetine devredilerek «Revue d'Ethnographie et de Sociologie» adını alır.

1920 - 1924 yılları arasında «Revue d'Ethnographie et des traditions populaires» 10 cilt halinde çıkıyor.

1930 da «Revue de Folklore français» çıkıyor; bu mecmua sonra adını değiştirip «Revue de Folklore français et de Folklore Colonial» adını alıyor.

İTALYA'DA :

Folklor hareketi Palermolu üstad G. Pitre'nin «Revista di letteratura popolare» adlı dergisile başlar.

Bu dergi kapandıktan sonra «Salomone - Marino» ile teşriki mesai ederek (Archivio per studio delle tradizioni Popolari) dergisini çıkarır.

1899 da İtalyan Folklor Edebiyatı özel bir bibliyografya çıkaracak derecede zenginleşir.

İSPANYA'DA :

A. Machado Y. Alvarez'in tesiri ile 1881 de (Folklore Andalus ve Folklore Frexenense) dernekleri kuruluyor. 1883 de bu iki dernek birleşiyor. Folklor dergi ve monografileri biribirini takip ediyor.

POLONYA'DA :

1873 de Krakovi üniversitesinin teşebbüsü ile 18 ciltlik Leh folklor malzemesi neşre başlanır. Sağlam temeller üzerine kuru-

lan araştırmalar, koskoca kütüphaneler kazandırmış ve Leh mil-
letinin millî Őuurunun, en karanlık günlerde, daima zinde kalma-
sına yardım etmiştir.

ÇEKLER'DE :

(Çesky Lid = Çek halkı) dergisi birinci safta rol oynar. Kuk-
la oyunları, geniş edebiyatı ile, millî istikamette inkişaf eder.

RUSYA'DA :

Moskova Üniversitesi (Etnografićeski obozjenie) adlı dergiyi
1889 da neřre bařladı. Bu dergide Asya halklarına dair pek ćok
malzeme olduğundan Türkologlar ićin büyük önemi haizdir. Bu
teşebbüsten biraz sonra Petersburg'da İmparatorluk Coğrafya Ce-
miyeti (Jivaya Starina = eski hayat dergisi) le bilhassa Slavlığın
tetkikine önem vermiştir. Cenup Slavları üzerine yapılan araştır-
malar bilhassa «Kilvskaya Starina» dergisinde temerküz etmiştir.

MACARİSTAN'DA :

1887 de Antol Hermann'ın kurduğı Macaristan Etnografya
dergisi ve Cografya Cemiyeti ile Macar Millî müzesinin birlikte
ćıkardığı (Etnografya Dergisi, Erdil) turistik dergisi büyük önemi
haizdir.

FİNLER'DE :

«Kalavala» destanını toplıyan Ellias Lönnrot dünyaca tanın-
mış bir şahsiyettir. 1828 de, henüz fakir bir tıp talebesi iken, mem-
leketini tanımak ićin, yaya olarak seyahate ćıkmıř; halkla temas
neticesinde, folklora heves etmiş, halk edebiyatına ait ilk broşü-
rini kendi parasile bastırmıştır.

1832 de, Rusya'ya tâbi Kareliya'da kalan Fin kardeşlerini
ziyaret etmiř, 1835 - 1849 yılları arasında gećen onbeř sene zarfın-
da yaptığı geziler ve ćalıřmalar sonunda Kalavalanın terkbine ve
tedvinine muvaffak olmuştur. Bu başarisına rağmen onu bir ara-
lık, hayatını kazanmak ićin, ziraat mecmuası nařiri olarak görü-

yoruz. Fakat Fin milletine edebî bir şaheser kazandıran bu zatı yurttaşları unutmamış, 1853 den, ölüm tarihi olan, 1884 e kadar üniversite profesörü olarak akademik çalışmalarına devam etmiştir.

Fin'lerin kendi dillerinde çok esaslı folklor dergileri ve monografileri vardır. Bunlardan başka Finn-ugor cemiyetinin neşrettiği :

«Journal de la Société Finno - ougrienne»

«Mémoire de la Société Finno - ougrienne»

1901 den itibaren intişar eden :

«Finnische - Ugrische Forschungen» de yalnız Finn - Ugor kavimlerine değil, Türklere ve diğer altaylı kavimlere dair de, çok ciddi araştırmalar vardır.

Bu misalleri gördükten sonra gayri ihtiyarî olarak, bizdeki folklor araştırmaları sorusu hatıra geliyor [*]. Derhal cevap verelim ki, ancak, bazı ferdlerin şahsî himmetleri, bizi bir dereceye kadar mahkûmiyetten kurtarabiliyor. Türk folklorunun, fedakâr bir kaç gencin, gıdalarından keserek, çıkarabildikleri, tabiatile baskısı zayıf dergilerde tutunabildiğini hatırlamak çok acıdır. Ne milyonluk bütçelere malik olan üniversitelerimizin, ne Devletten muazzam yardım görmekte olan Dil Kurumunun, ne de — çeyrek asırdanberi Türkiye'ye hükmeden — Cumhuriyet Halk Partisinin bu vadiye ciddi ve esaslı bir gayret ve fedakârlık gösterdikleri iddia edilemez.

Bana gelince :

Basılmak üzere olan : (Türkiye'de Folklor faaliyetine umumî bir bakış) adlı ayrı eserde, bu malûmatı daha etraflı bir surette arz etmeğe çalıştım.

[*] Bir çok sahada olduğu gibi bunda da en azdan yüz sene geriyiz.

Folklor sahasında yeni hamleler :

Folklorun Ulusları birbirinden ayırmadığını, bilâkis yaklaştırdığını takdir eden (Unesco) ve onun bir şubesi olan ,ICOM = Conseil International des Musee) ile (CIAP = Institut International d'Archéocivilisation), derin bir anlayış zihniyetile Etnografya ve Folklor araştırmalarına hız vermiş bulunuyorlar. Müzeleri yeniden teşkilâtlandırıyor; Folklor semereleri ve mahsulleri halkın eğlenerek öğreneceği müesseseler haline getiriliyor. Başlangıçta önemi küçümsenen Folklor artık üniversitelerde lâyük olduğu mevkii bulmuştur.

Folklorun pratik hayattaki rolünden; Edebiyat ve sanata olan tesirinden; Folklor ile Mitoloji arasındaki münasebetlerden; kültür tarihi ile ilgisinden; Prehistorik devirlere ait bir çok hususların Folklor yardımı ile izahı imkânlarından; yerleşme tarihi bakımından haiz olduğu önemden artık hiç şüphe edilmiyor. An'anevi medeniyetin hiç bir bahsi yoktur ki bizi ön tarihe ve tarihe götürmüş olmasın. Folklor ve etnografya, arkeolojinin mutlak surette yardımcısıdır. Kazılarda bulunan bir çok eserleri, arkeologlar, bugünkü halk hayatından alınan misallerle izaha çalışıyorlar. Başka tâbirle, bazı bilginlere göre, ön tarih kalıntıları, hiç olmazsa kısmen bugünün folklorunu teşkil etmektedir. Eski medeniyetlerin kalıntısı olan ve (archéocivilisation) ıstılahtıyla anılan malzeme, folklorun bir cüz'ünü teşkil eder. Bu sahada daha etraflı bilgi edinmek istenilirse :

André Varagnac'ın : Folklore, Ethnographie et Archéocivilisation ve Civilisation traditionnelle et Genre de Vie (1948) adlı eserlerini hatırlatmak isteriz.

Eski medeniyetlerin beşiği olan Türkiye bu bakımdan da büyük önem taşımaktadır.

Bizler Türkiye'de ilim için ayırabildiğimiz maddî kaynakları ve elemanları, millî istikamette yeniden teşkilâtlandırmak zorundayız. Noksan tedbirler ve vesait ile yetinmiyeceğiz. Millî varlığı idame için icabında her şeyini feda etmekten çekinmeyen Türk halkına borcumuz büyüktür. Bu kitap bu şuuru uyanık bulundurmak için tercüme edilmiştir.

Bu kitabın öğreteceği en mühim şey : İnsana karşı saygıdır. Bâtıl itikad ve hurafe diye alay ettiğimiz, binlerce senedenberi kaybolup gitmiş cemiyetlerin halk inanış ve düşüncelerini birer tetkik mevzuu olarak inceleyip insanın derinliklerine nüfuz etmeğe çalışacağız..

Bu kitap : İnsana karşı duyurduğu derin sevgi ile beraber vatan sevgisinin anahtarlarını da vermektedir. Bu kitabı okuduktan sonra neden vatansever, insaniyet sever olmanın gerektiğini daha iyi anlıyoruz.

Sözlerime nihayet verirken, Türk halkının, kendisini tanımağa matuf etnografya ve folklor araştırmalarının — demokrasiyi düstur olarak kabul eden — hükûmetlerimiz tarafından kuvvetle desteklenmesini iş ve faaliyet programlarında ön saflara alınmasını dileriz.

Bu münasebetle Türkiyemizde, etnografyaya dair ilk eseri yayınlıyan pek kıymetli pedagog Satı Beyi bu ayrı hizmeti dolayısıyla anmayı da bir borç biliriz..

Bu eserin basılışında, bir sui tesadüf neticesi olarak, kâğıt buhran ve ihtikârı dolayısıyla maruz kaldığımız bir sürü müşkülât yüzünden, kitabın aslındaki — pek enteresan ve istifadeli ve folklorun sahasının genişliğini, çeşitliliğini ve cazibesini gösteren — bibliyografya ile müteaddid cedvel ve endeksleri maalesef tayyetmeğe mecbur olduk.

Yine aynı sebepten kitabımızı arzu ettiğimiz nefasette çıkaramadığımız müteessifiz.

Bu arada bu ve bundan evvelki eserimizin neşrinde kadirşinasane ve nazıkâne yardım ve alâkasını gördüğümüz değerli bankacılarımızdan aziz ve mümtaz dostum AHMED DALLI ya bilhassa teşekkür etmek isterim.

غلام احمد آں عارفان باکر م
کہ یاک صواب ببیند و صد خطا بخشد

Madam Nourry Saintyves'e

Madam,

Kocanızın cenaze alayında toplanan dost ve şakirdlerinden birisi, şöyle diyordu : «Saintyves Folklorun tâ kendisi idi ve araştırmacılar yaratmasını biliyordu. Hiç kimse onun yerini dolduramaz.» Bu, böyle olmakla beraber, Saintyves'in en iyi iş arkadaşı sayesinde, folklorcular, noksanını hissettiğimiz kıymetli el kitabına nail olacaklardır. Din-darane bir dikkat ve ihtimamla, evvelce makale şeklinde neşredilmiş nefis bahisleri, hiç neşredilmemiş olanlarla mükemmel şekilde bir araya getirdiniz. İkna edici yüksek bir görüş ve bir vuzuh taşıdığından bu kitap, bu sahada vukuf sahibi olanlara harikulâde bir kılavuz olacaktır.

Benim gibi, folklor namına ne bilirse ondan öğrenmiş olan bu ilmin yabancıları, Saintyves'in herkesten ziyade tarif, yerini tayin ve tanzimine iştirak ve yardım ettiği bir ilmin, sabırsızlıkla beklenen senetini burada bulmakla bahtiyar olacaklardır.

Saintyves, büyük bir incelikle folklorun muhtelif tariflerini tenkid ediyor; bazı folklorcuların kat'i hudutlarını bilmediklerini itiraf ettikleri etnografyadan farklı olarak, folklorun medenî memlekelerde halk hayatını tetkik ettiğini, halbuki etnografyanın okuma yazma bilmeyen iptidai kavimlerin bütün hayatını araştırdığını vazıhan tesbit ve tesis ediyor; folklor, münevver halkın kültürünün aksine olarak ekseriyetin gelenek yoluyla intikal eden kültürünün bilgisidir. Bu büyük ekseriyet, köylülerle beraber işçileri, küçük memurları ve hattâ ekseriyetle folk-lora ait âdetleri muhafaza etmiş olan sonradan görmeleri ihtiva eder. Şu halde, folklor, medenî kavimlerde ve başlıca halk muhitlerindeki gelenek bilgisidir. Folklorun sahası bir kaç yıl zarfında pek fazla genişlemiştir ve ancak, yakın zamanlardadır ki folklorcular, bunun aza-

metini öğrendiler ve metodolojisini yapmağa teşebbüs ettiler. Durk-haym mektebine yerinde saygı gösteren Saintyves, folklorun gayesini kesin bir şekilde tasrihe ve «kültürel sosyolojinin en mühim dallarından birini teşkil eden» bu ilmin sahasının hududlarını tayine ve geniş mev-zuunu düzenlemeğe en çok çalışmış olanlardan biridir.

O, sadece onun azametinden korkmamakla kalmıyor, onu bütün mudillliği ile de kucaklıyor. Hiç şüphesiz, tek bir insan bu uçsuz bucak-sız sahayı bütün kısımlariyle tetkik edemez. Herkesin kendi zevklerini, kendi kabiliyetlerini, daha önceki tetkiklerini okşıyan kısımlardan birini seçmesi lâzımdır; fakat, bu öteki kısımları küçümsemek, bayağı bul-mak veyahut bilmemezlikten gelmek için bir sebep teşkil etmez.

Ama Saintyves'e gelince : Kendisinin tercihleri bulunmakla be-raber, folkloru ilgilendiren hiç bir şey ona yabancı değildi : Ön tarih, mitoloji, azizlerin hayatı (Hagiographie) umanizma, etnografiya, an-tropoloji, sosyoloji. Bu, onun, folkloru her şeyden üstün tutmasından-dır. Saintyves her şeyden önce, insan ruhunun derinliklerini araştırma-ya, onun temayülleri, gizli saiklerini keşfetmeye, en yüksek mistisizm-de olduğu gibi, en safdil ve en barbar bâtil itikadlarda da insan zekâ-sının tekâmülünü takip etmeye çalışırdı.

Bu mânada folklor, tarihin en karanlık bazı meselelerini çözme-ye yarıyacağı gibi, daha derin düşünüşlere de bir aydınlık serpebilir. Bu suretle ilimlerin tasnifinde folklorun mevkii taayyün etmiş oluyor; onu, etnografiyaya muvazi olarak, kollektif psikoloji ile bir sıraya ko-yuyor. Folklor ilminin taksimatını gösteren bu üstadane izahata bir de, bir sürü âlimin boşuna çabalamasına lüzum bırakmıyan bir araştırma plânı da eklenmiştir.

Saintyves çalışmalarından bir hakînin sakın ve âsude felsefesini meydana getirmiştir. Onun hem ciddi, hem de mütebessim çehresinden iyilik saçılırdı. Sakindi, fakat konuşurken, birdenbire hararetlenirdi. Mevzu ne olursa olsun, bilgisinin genişliği ile, daima, herkesi hayran bırakırdı. Bu adam hakikatin bir hadimi idi. Hangi vasıta ile olursa olsun, samimî bir surette hakikati araştırırları severdi. Bütün hayatı boyunca en nazik ve en ihtilâflı mevzuları ele aldığı halde, sadece herkesin saygısını muhafaza etmekle kalmamış, Henri Brémond gibi-lerin ve eski tilmizlerinin dostluklarını da kazanmıştı.

Folklorcuların en büyük Ő  flerinden biri ve eŐ siz bir m  Ő ervik olan Saintyves'in kaybının sebep olduğ u ıztırapları hafifletecek bir Ő ey varsa, o da bu el kitabının neŐ ridir. Onun bütün tanıdıklarına bu güzel kitabı sunmuŐ  olmakla, Madam, bunların minnettarlıklarına hak kazanmıŐ  bulunuyorsunuz; bu kitap, mezardan, Saintyves'in tilmizlerine, göçüp giden   stadın son ve m  kemm  l dersini, hakiki Vasiyetnamesini getirmektedir.

S  bastien Charl  ty

Enstitü   zası

Paris Akademisi Rektörü

Folklor veya Halk an'anesi ilminin müdafaanamesi

Bay Başkan, Bayanlar, Baylar [1]

Ağır meşguliyetlere, umumî yerlerde söz söylemekte, hattâ okumadaki beceriksizliğime rağmen, benim bilgin ve pek saygı değer dostum Emile Van Heurck'in davetini kabul etmekte bir an tereddüd etmedim. Belçika Folklor Cemiyetinin kurucularını öğülmeğe ve takdire lâayık teşebbüslerinden dolayı tebrik etmek fırsatını bulduğumdan son derecede bahtıyım. Halk an'aneleri ilmi için her zaman derin bir alâka hissettiğim ve kendisini bu ilme vakfedenlere karşı da içten gelen bir sempati duyduğum için bunu samimî bir kalple yapıyorum. Böylece ötedenberi, ilmî hakikati araştırmanın asil ve âlicenap hislere katıldığı büyük bir ideale kendini vermiş olanlar, aynı aileye mensup olduklarını hissediler.

Baylar, elbette bu Folklor Cemiyetini boşuna kurmadınız;

[1] Bu konferans, Belçika Folklor Cemiyetinin 1927 nisanında Brüksel'deki yıllık umumî toplantısında verilmiştir. P. Saintyves O sıralarda şöyle yazıyordu: «Bu konferansta en iyi düşüncemi kullandım ve ümid etmek istiyorum ki, bu medhiyenin akisleri olacaktır. Bunlar ideal görüşler, başlangıçlar için lüzumlu olan şevk ile şakirdler yetiştirmeğe hâdim şeylerdir.» P. S. muhaberat 3.2.2 (63)

Bu metnin Folklor el kitabına bir başyazı olabileceğini düşündük.

C.Nourry-Saintyves

etrafımı alan yüksek zatlar, bunun sebeplerini benden daha iyi anlatabilirler. Fakat, hiç şüphesiz onlar şu eski : «Hiç kimse kendi vatanında Peygamber olamaz» darbı meselinin doğruluğuna da fazlasile kanidirler.

Folkloreular, zarurî olarak, bazan da körü körüne ata sözlerine inanırlar.

Folklorun sahası.

Yavaş yavaş nasıl genişlediği

Folklor, sahasının genişliği itibariyle biraz da insanın gözünü yıldırان bir ilimdir. Bununla ilk uğraşanlar, tetkiklerinin sahasını masallar ve efsaneler, rondlar [*] ve türküler, Blazonlar ve ata sözleri, bilmecele ve tekerlemeler gibi halk edebiyatıyla tahdid ediyorlardı. An'aneiler, yavaş yavaş tecessüslerini ağızdan ağıza nakledilir şeylere, okulun dışında öğrenilen, bizzat hayatta geçmekte olan her şeye teşmil ettiler. Çoktanberi anketçiler daha fazla şifahî edebiyata temas eden inanışlara ve bâtil itikadlara bel bağlamış bulunuyorlar. Bundan daha çok evvelden beri halk bilgisi denilen her şeyi, havayı önceden bildirmek sanatını, astronomi, tabiî tarih, halk hekimliği, bundan başka, halkın ahvali ceviiyeye dair ata sözlerini ve madeniyatı, hayvanatı, mutatabbibliği ve kocakarı ilâçlarını ihmal etmiyorlardı.

İşte onlar, elli yıldan fazla bir zamandanberi, ferdi yaşayışın türlü devrelerini göseteren âdetler ve an'anelerin tesbitini de üzerlerine almış bulunmaktadırlar : Doğum, çocukluk, Kâhillik, evlenme, ölüm ve gömülme gibi. Yine, çok daha eskidenberi de umumî yaşayışa dair millî ve dinî bayramları, âdet ve an'aneleri

[*] Elele tutuşarak halka olup oynanan oyun.

toplıyan gayretli tarihçiler, ekseriya folklor yaptığının farkında olmıyan folklorcular türemiştir. An'anecilerin anketleri, bütün halk sanatlarını ve bütün halk tekniklerini içine almıştır. Her mesleğin kendine hâs örf ve âdetleri, türküleri, bâtil itikadları ve inanışları vardır. Bir balık avcılığı ve balıkçılar folkloru ise çoktanberi mevcuttur. Her mesleğin an'ane arşivleri olmalıdır ve olacaktır. Halk yaşayışının bütün an'anevî manzaralarını tasvir etmek, onları az çok resimli — fakat az resimli — kitaplara doldurmak bizi tatmin etmiyor; halkın elinden çıkmış olan bütün eserlerin derlenmesi, bir araya getirilmesi, kategorilerine ve eskiliğine göre tasnif edilmesi, büyük ve yahut bir zaman için büyük oldukları zannedilmiş olanların eserlerine gösterilenden aşağı olmıyan bir itina ve sevgi ile muhafaza edilmesi haklı olarak düşünülmüştür. Bugün, folklor müzesinin, folklor kütüphanesini tamamlaması memnuniyet verici bir hâdisedir.

Kısaca söyleyeyim ki, ilmimizin geniş çalışma sahası bunlardır; bunların ikmalı için büyük ve müteaddid ciltlere ve önünde Diderot ve D'Alembert'in ruhlarını tevazula eğilmeğe mecbur edecek kocaman bir ansiklopediye ihtiyaç vardır. Onları canlandırmak için ayrıca geniş parklar içinde gezerken mağarada, kulübede, ovadaki çiftlikte, dağdaki köşkte, ayakkabıcının kulübesinde maden amelesinin galerisindeki bütün halk hayatının tarihi temaşa edilebilecek müzelere ihtiyaç vardır. Halk hayatı müzesi, genişlik bakımından zikri geçen halk an'aneleri ansiklopedisinin muazzam hacmiyle mütenasip şekilde olmalıdır. Eğer folklorun değeri araştırma sahasıyla mütenasip olursa uçsuz bucaksız olduğuna kanaat getirebiliriz.

Folklorcuların derlemelerine karşı eski nesillerin istihfâfı

An'aneciler, kitaplara istif edilebilen masal, halk inanışları gibi şeyleri derlemekten, yani şifahî edebiyatı tetkikten başka bir

şey yapmadıkları müddetçe onlara, boş sözler, güzellikten ve değerden âri gevezelikler toplayıcısı gözile bakılıyordu. İlmimiz, mânasız ve hiç bir işe yaramaz bir şeyin ilmi diye karşılanıyordu.

1884 de J. G. von Hahn adlı bir konsolos, **Yunan ve Arnavut masallarının** ön sözünde : «Yanya'da masal toplayacağım duyulduğu zaman, Türkiye'nin başlıca büyüklerinden birisi, bunun konsolosluk şerefine yakışmıyacak bir iş olduğundan halk nazarındaki itibarına zarar getirebileceğini ileri sürerek bu teşebbüsten vaz geçmemi rica etti; bir kaç Yunanlı dosttan da buna benzer mülââlar işittim» diyor.

Sizin âlim yurddaşlarınızdan Auguste Gittée 1886 da folklorun faydası hakkındaki dikkate değer etüdünde : «Bana, bu gibi çocukça şeylerle zaman kaybetmek nasıl mümkün olur? Akıllı bir adam, masallar, efsaneler, bâtil itikadlarla uğraşır mı? Bir kaç mânasız masal elde edebilmek için çocukların ve kocakarıların deli saçmalarını dinlemekte ne zevk ve ne fayda vardır? diye belki yüzlerce kere söylenmiştir» diye yazıyordu.

1896 da, masalları çok seven ve bunları akıllıca bir ihtirasla tetkik eden ve sevdiği bilgiye taraftarlar bulmak isteyen Loys Bruéyre, bundan daha güzel bir eğlence bilmediğini söylemekten başka bir şey yapamıyordu. Bakınız ne diyor : «Bu masalları tetkik etmek istiyceklerin, günlük çalışmaları için bunlarda büyük bir ruh sükûneti ve dinlenmesi bulacaklarından eminim. Adam da çocuk gibi bir oyuncığa muhtaçtır. Ama, o, her zaman olduğu gibi bunun en zararlısını seçer. Çok iyi biliyorum ki, ona verilen oyuncaklar, kendisinin en çok hoşuna gidenler değildir. Bu, bana Mareşal Bugeaud'nun eğlenceli hikâyesini hatırlatıyor : Genç Orlean prenslerinden birine yılbaşı hediyesi olarak, baştan başa altınla süslü güzel bir general mı, yoksa kafeste iki vals ve bir memleket havası söyleyen bir sinek kuşu mu arzu ettiğini sorunca, kralzade, mağrur bir eda ile : «ben, karni düdüklü, kırmızı boyalı, küçük tahta bir domuz isterim!» cevabını vermiştir.

Vaktile beni delice eğlendirmiş olan yüz paralık oyuncığa malik olmadığım için ben size diyorum ki benim oyuncuğımı alınız, eğlendiricidir, fazla olarak, edebiyatın ve müziğin bazı noktaları üzerine ışık da serpebilir. En sonra da, çocukluktan ihtiyar-

lğa kadar, yeryüzünde yaptığımız hem kısa, hem de her zaman eğlenceli olmıyan gezintide, endişelerimize ve hayatın gündelik işlerine karşı hoş bir devaya sahip olmak az şey midir?» [1].

Bir filozof ve ümorist olan Loys Brueyère, hiç şüphesiz kendini muhataplarının seviyesine indirmişti; fakat otuz seneden daha az bir zaman evvel, yüksek değerdeki bir insanın bu vaziyeti, halk an'anelerine karşı efkârı umumiyenin haleti ruhiyesini kâfi derecede belirtmektedir. O zamandanberi durum daha iyileşmiştir. Bugün folklor, yalnız halkın edebiyatını değil, onun elinden çıkmış olan bütün bu sayısız eserleri tetkik ediyor, ona karşı olan ilgi, en az malûmat sahibi olanlarda bile, büyük mikyasta hissolunur bir hale gelmiş bulunuyor.

İtiraz götürmez bir keyfiyettir ki, bir kitap dolusu valon masalı veyahut Provence türküsü, Ren geyiği devrinin tokalarından ibaret bir vitrin değerindedir; bize daha yakın, daha canlı, daha cevval olan bu şeyler, halk ruhi esrarının büyük bir kısmını ihtiva ederler. Bir Campine ninnileri veya Vendée efsaneleri kitabının, oda dolusu cilâlı taş devri bıçağı ve malzemesinden, ayı veya at kemiğinden yapılmış hançerler ve zıpkınlardan daha kıymetli olduğunu takdir buyurmaz mısınız? Bu, benim kadar sizler için de itiraz götürmez bir şeydir! Fakat, gözle görülen ve elle tutulan şeylerin, «rivayet edilen» şeylerden daha fazla kütlenin ruhunu temsil ettiği de o kadar doğrudur.

Tarihten önceki zamanların koleksiyonlarını hor görmemek gerektir: Onlar da hemen hemen masala karışmış çağlardaki halk faaliyetlerinin sayısız şahitleri olarak bizi aydınlatırlar. Bunların müzeleri ilk folklor müzeleridir; bu ilk malzeme ön ayak olmuş, tarihî folklor müzelerinin yaratılmasını telkin etmişti. Halk dimağının mütevazı mahsullerini temsil eden bu koleksiyonlar sayesinde ilmimizin faydalılığı daha çok hissedilir bir hal almıştır. Gözle görülebilir ve elle tutulabilir şeyler, onlarla ilgili canlı insan varlığıyla bizi daha yakından temasa getirmiştir.

Sizin Anvers'deki folklor müzesi, Liyej'deki Valon hayatı mü-

[1] Litterature orale et traditionnelle (Conférence 29 fevrier dans la revue de la Sociéte des études historiques, Paris, 1896. pp. 34 - 35.

zesi gibi, o derece akılâne bir surette kurulmuş birer müze, Belçika'da folklorun hakkını müdafaa hususunda bir Gittée'nin veya bir Lemoine'in, bir Harou'nun veya bir Monseur'un şifahî derlemelerinden daha az faydalı olmamıştır.

Maddî hayata karşı gösterilmesi gereken ulviyetten âri alâka, manevî hayatın anlaşılmasını hazırlamıştır.

Folklorcu, sadece bir derleyici değil, aynı zamanda bir psikoloğdur

Folklorcunun beşer camiasında halk eseri hakkındaki görüşleri

Türküler, masallar ve halkın bütün edebî mahsulleri ne kadar dikkate şayan olursa olsun ve bundan dolayı da folklorcunun derlemiş olduğu eserlerin değeri, ciddiyeti ne olursa olsun, bizim ilimimizi sadece bir derleme şekli olarak görmemelidir.

Her devrin, her memleketin, her çeşit milletin posta pullarını toplamak ve sonra bunları albüm yapmak için uzun saatler harcıyan gösterişsiz ve sakın kimseleri takdir ederim; fakat, eğer pul koleksiyoncusunun şevkini ve masal ve bâtil itikadlar derleyicisinin gayretini aynı fayda ve değerde iki faaliyet addedecek olursanız buna içim sızlar.

Nebat toplamaktan ve pek zengin ve güzel koleksiyonlarına kurutarak yatırmaktan ve bunları cinslere ayırmaktan başka bir şey bilmeyen nebat derleyicileri olduğu gibi, bunlara benzer folklorcular da vardır ki — ve daima da olacaktır — malzeme toplamaktan başka bir şey bilmezler. Bu, bütün nebatları ve nebatların hayatını tetkik eden nebatat ilmini bir ilim olmaktan nasıl menetmiyorsa, folkloru da onu canlandıran ruh bilgisini, rivayetlerin mahsulleri ve halkın eserleriyle birleştirmekten menetmez.

Folklor, sadece halk yaşayışının ilmi değil, bu halk hayatını ilham ve sevkü idare eden düşüncenin ilmidir. Vaktile ona Démopsychologie veyahut Anthro-po-psychologie adını vermek istemişlerdi. Elbette kulağa hoş gelmiyen bu kelimelerin daha doğarken öldüklerine teessüf etmemeliyiz. Hiç olmazsa bunların hayaletlerini şahit olarak davet edebiliriz. İlmimizin doğuşundanberi, kurucuları, bir halk psikolojisi veyahut insan psikolojisi üzerinde çalışıldığını anlıyarak halk ruhu psikolojisinin temellerini attıklarını iyice gördüler.

Hakikî folklorcu, az çok bir derleyiciden, daha doğrusu bir kolleksiyoncudan başka bir şey olmıyan arkadaşlarına da daima büyük bir sempati duyacaktır. Fakat, o, kendi işinde, bilhassa bir tetkikten bir ilim meydana getiren ana fikirlere, umumî neticele-re gitmeğe gayret edecektir; folklorun, aynı zamanda hayatın ve halk düşüncesinin ilmi olduğunu asla unutmıyacaktır. İşin güzel tarafı, daha şimdiden bu düşüncenin harikulâde ve tehlikeli kudretini, tükenmez hazinelerinin sonsuz zenginliğini seziyor.

Ancak, folklor sayesinde, muhayyelenin mutlak kudretini, binlerce yıldanberi oynadığı rolü, aklın büyük bir dahli olmaksızın nasıl işlediğini, inşa ettiğini, tertip ve tanzim ettiğini, kurduğunu bir gün anlıyacağız. Bütün iptidâî insanların bir kâinat görüşü ve «mana» ve ruhlar hakkında telâkkileri vardı ve hepsi icad ettikleri mudil nizamlar, taboular ve yasaklarla dikenlenmiş sosyal kadrolara girmiş bulunuyorlardı.

Folklor bize, iptidâî ve basit kimselerde, tenkidden mahrum bir akıl ile birleşen muhayyelenin, insaniyetin ve fikri beşerin adımlarını, korkunç aklî ve hukukî bir tenebbüt, bir sürü totemler ve hayaletlerin âlemi, muazzam bir içtimâî kanunlar mahzeni ve mukaddes vecibelerle kösteklediğini gösterecektir.

Bize, disiplinsiz bir muhayyele ile işbirliği yapan kekeleme çağındaki aklın, etrafı surlarla çevrilmiş sahalar meydana getirdiğini ve buralarda sıkıntı ve azap içinde olmakla beraber, adem oğlunun, namusluluğun ve hakikatin nizam ve kaidelerinden başka kale duvarlarına rastlıyamıyacağı yollar arıyarak yüzlerce ve binlerce yıldanberi dönüp durmakta olduğunu gösterecektir.

Fakat, halk düşüncesi, yalnız zindanlar ve esaret kolonileri

meydana getirmek için çalışmamıştır; o, aynı zamanda, insanlığı yaşatan iptidai maddeden çok güzel bir kaç şey meydana getirmek için de durmadan çalışmıştır. Edebiyatlar, güzel sanatlar, felsefeler, ve bilhassa dinler, kaynaklarını, başlıca, sayısız insan nesillerinin muhayyalelerinin bütün zenginliklerini, kalbinin bütün sevgisini fikrinin ve dehasının bütün harikalarını hesapsızca atmış oldukları bu halk hazinesinden almışlar ve hâlâ da ondan almaktadırlar. İnsanlığın en emin sığınakları olan harikalı sarayları, malzemelerinin en önemli kısmını, süslerinin en muhteşemlerini hep ondan almışlardır.

Böylece, sevdiğimiz bu ilim, bize bütün insanlığın halk eseri hakkında sonsuz ufuklar açacaktır ve daha şimdiden de açmağa başlamıştır. Bu ilim, insan fikrinin büyük kısmının nasıl işlediğini, müthiş fışkırmasını ve bitmez tükenmez mahsullerini bize öğretecektir: Havasız mahbesler, muhteşem konaklar, cehennem belde-leri veyahüt rüya şehirleri gibi.

Her ne kadar toplu görüşler ve terkipler devri henüz gelmemiş olmakla ve burada bizim yaptığımız tekaddümlerden ibaret kalmakla beraber, halk çalışmasıyla meydana gelmiş ve onun ruhunun şuleleriyle aydınlanmış olan bu şeyler, saray ve kale perspektivleri folklorcunun ufkuna, mukayesesiz imkânsız bir cazibe vermektedir. Daha şimdiden ikrar edebiliriz: Bizim tahayyül ettiğimiz ilim, tasarladığımız iş muazzam, cüretli ve dev gibi bir teşebbüstür.

İş, sadece işçiler, kendisine lâyık işçiler, şu anda etrafını saranlar gibi, çok, pek çok işçiler bekliyor...

**Folklor, sadece fikri aydınlatmağa mahsus
bir ilim değildir. O, bir sevgi bilgisidir**

En sonunda sentez ve felsefî neticeler sahasına ayak basacağı o uzak günlere daha varmadan evvel, folklor, doğrudan doğruya

ve hayranlık uyandırmaktan geri kalmıyacak bir eser meydana getirebilir ve getirmelidir. Tilmizlerinde veya ona karşı bir minnet duyanlarda iki katlı ve âlicenap bir sevgi, vatan sevgisi ve insanlık sevgisi uyandırmak veya inkişaf ettirmek bu cümleden-
dir. Başlangıçta belki cümlenizin sahip olduğunuz ve bugün mütecessis ve meraklı kimselerin sahip bulunduğu mefhumları size hatırlatmakta çok geciktim. Fakat madem ki şimdi, mevzuun can alacak yerine geldik, artık, daha çok sabredemem. Şimdi, umarım ki, artık, size bu halk ruhu bilgisinin büyüklüğünü anlatabildim; onun âlicenaplığını ve asilliğini size duyurabildim..

Folklor, sadece, muazzam perspektivlerle teşekkül halinde olan bir ilim değildir. Folklorcular, tamamen insanî bir bilgiye hâdim şövalyelerdir. Vatandaşlarına vatan sevgisini öğretirler ve şimdiki zamanın kararsızlığına ve endişelerine rağmen, cihanşümul kardeşlik akidesini talim ederler. Sevgi esası üzerine kurulmuş olan bütün dinlerin ondan bürhanlar ve havariler istiyeceği gün gelmektedir.

Sadece Folklor metodu bile Yurd sevgisini öğretmeğe sevkeder

Folklor, aynı zamanda, tarihi ve tabii ilimlerle ilgilidir, bunun için, folklorcu, hem tarihçinin, hem de tabiatçinin evsafını haiz bulunmalıdır.

Tarihçi olarak, folklorcu, kendisinin daha iyi anlıyabildiği, kendisine daha çok benzeyen, kendi zamanının ve ırkının insanlarını tetkike başlamalıdır. İyi folklorcu, kendinden önce gelenlerin çalışmalarından toplu bir fikir edindikten sonra, kendisi de yaşıyan hâdiseleri toplamaya ve onları kesinlikle tesbite çalışır; fakat, bu işler zannedilebileceği gibi kolay değildir; folklorcu, eğer soru sorduğu kimse ile karşılıklı bir emniyet havası yarat-

mamışsa muvaffak olamaz. Bütün üstadlar, derlemenin güçlüğü, emniyetsizlikleri, yenilmesi gereken muannid sükûtu kayıd ve ima etmişlerdir. Bu hususta beceriklilik, her yerde olduğu gibi, büyük ölçüde işe yarar. Fakat, halka hakiki bir sempati ile, kendisini ayrıca zorlamaya lüzum kalmaksızın tebarüz eden bir dostlukla yaklaşmadıkça muvaffak olmanın imkânı yoktur.

Bu derleme işinde, içten bir sempati duyan ve bu işte samimî bir muhabbet ve gençliğe hâs lâübalilikle meşbu iyi şakirdler, kuru yürekli, ağır başlı âlimlerden daha çok muvaffak olacaklardır. Halk da çocuk gibidir. Kendini seveni ilk bakışta hisseder.

Hâdiselerin toplanmasından sonra, şakird veya âlim, işin izahına, hâdiselerin ötesinde, halkın meydana getirdiği şeylerin ta kaynaklarına götüren anlayışa geçtiği zaman, eğer halkla bir dostluk kuramamışsa, eğer onun konuşmasından, onun köylü ruhundan, onun harikalara karşı olan sevgisinden bir zevk alamamışsa veyahut onun duygulu türkülerini ve hicivlerini zevkle dinlememişse, bu meselede de muvaffakiyet ihtimali yoktur. Ruhun anlaşılması için ruhlar arasında dostluk bulunması şarttır. Hâdiselerin tekevvününü tesbit etmek istiyen folklorcudâ halk ruhuna karşı canlı bir sevgi, hem havarinin âlicenap sevgisile hem de âlimin yüksek tecessüsile ilgili yüksek bir sevgi bulunması lâzımdır.

Bir kavmin folklorunu araştırmak ve kurmak için yalnız tarihçinin vasıflarını değil, bir hakimın vasıflarını da haiz olmak lâzımdır. Folklor araştırması, hangi zamanda olursa olsun, öğrenmek veya tahkik etmek, anlamak veya anlatmak bahis konusu olunca, sadece gönülleri fethetmeği bilen değil, fakat ruhun ruha nüfuz etmek istediği noktaya daima sıcak ışıklarını aksettirmeğe her zaman hazır olmasını bilen, her an uyanık bir sevgi tavsiye ve talebeder.

Sevgi olmadıkça insan kendi memleketinin halk hayatını asla tanıyamaz. Sevgi olmadıkça insan kendi halkının canlı ve gizli ruhunu asla anlıyamaz.

Folklorcu için bu hissî unsur «açıl susam açıl» tılsımının mudilidir. Bunun sayesinde ki, kendi memleketimizin tarihini anlayabilir, kendimizde vatan aşkını kurabilir, büyütebilir, tahrik edebilir, takviye edebilir ve bizdeki memleket sevgisini coştura-

biliriz. Buna mukabil, bir nevi sihirli daire (Cercle Vertueux) gibi bu tarih ve bu sevgi bizi halk ruhuna daha ziyade nüfuz ettirir. Halk edebiyatı, halk sanatı, halk coşkunkulukları ve isyanları, bayramları, sevinçler, zaferler, harpler, halkın ıztırapları ve göz yaşları, haclar, itikadlar ve kütlenin dinî incizapları, sadece vatan tarihinin temel unsurları değil, fakat ekseriya onda meknûz en âlicenap unsurlardır.

Medeniyet tarihi, her yerde tamamiyle harpçı ve siyasî bir mahiyeti olan eski zamanlar tarihi yerine kaim olmuştur. Her asrın tarihi tekrar yazılırken, ilimlerin, sanatların ve edebiyatın halini gösteren bir tablo çizilir. Baylar, hiç şüphesiz, yarın, sizin gayretleriniz gibi gayretler sayesinde anlaşılabacaktır ki, bu tablonun yanı sıra bir eşi bulunacak ve bu andan itibaren meselâ XIV üncü asrın Fransa tarihi, bize bu devirdeki halkın ahlâk, örf ve âdetleri çizilmedikçe, bu halkın oyunları, zevkleri ve eğlenceleri tasvir edilmedikçe; bunların türkülerinden, masallarından, hikâyelerinden, menkıbelerinden ve bâtil itikadlarından bahsedilmedikçe yazılamaz.

Her sahada halk tesirinin ne olduğu, onun umumî felâketlere nasıl katlandığı ve umumî refahta iştirak hissesinin ne olduğunun anlatılması ihmal edilemez. Kısacası, bu meçhul ecdad kütlesini, sevinç ve kederleriyle, sefaletleri ve zaafllarile, gayretleri ve fedakârlıklarile, Jaque Bonhomme'un kaba ve tuhaf çehresile tekrar yaşatırcasına yeniden canlandırmak lâzımdır. XVI inci yüzyıldan önceki bütün müellifi bilinmiyen edebî mahsuller, efsanevî şiirler, kahramanlık türküleri, macera romanları, küçük hiciv şiirleri, Bakus şarkıları, dinî efsaneler, ilâhiler, hep halk eserleridir. Çünkü, bunlar, halktan çıkan insanlar tarafından, halk an'anelerinden alınmış malzeme ile ve halka beğendirmek amacile yazılmışlardır. Halk yaşayışı, bunlarda büyük bir samimiyet ve hayranlık veren bir zevkle tasvir edilmiştir. Bu lisan âbidelerini tetkik etmek, aynı zamanda halk yaşayışını tetkik etmek demektir. Bunlar sayesinde, uzun asırlar devam eden tarihi yazmak kabil olmuştur. O zaman, halk yaşayışı, edebî eserlerde olduğu gibi, realitede daima efendilerin ve şeflerin hayatına karışiyordu. XVI inci yüzyıldan zamanımıza kadar halk yaşayışı, umumî yaşa-

yışın cevheri olmaktan hali kalmamış, hiç değilse, bu umumî hayatın belli başlı maddesini teşkil etmiştir. Her zaman, asker, işçi ve çiftçi kütleleri bu halk içinden toplanmamış mıdır? O halk değil midir ki kendisinden bunca kahramanlar, büyük nazırlar, bunca mütefekkirler, bunca sanat adamları ve büyük kâşifler çıkmıştır? Efkârı umumiyeiyi fethetmek isteyen adam, halkın kulağına hitap etmesini bilmelidir. Halkla birlikte şimdiye kadar çok şeyler yapılmıştır ve daima da çok şeyler yapılacaktır. Bir milletin hayatının canlı kaynakları, halkın sağır, kudretli, fışkıran yaşayışındadır.

Derinliklerinde folklor ve halk yaşayışının mânasile aydınlanan tarihin, aynı vatanın evlâdlarını, birbirlerini daha iyi anlamaya sevkettiği doğru değil midir? Hiyerarşi dereceleri ve terbiye farklarının, en mütevazundan en yükseğine kadar, bütün vatan çocuklarını birbirine bağlayan sıkı akrabalığı ortadan kaldırmadığını anlamaya hazırlayan tarih değil midir? Aynı ırka mensup çocukların, hangi sayısız sebeplerle, birbirlerini sevmeleri gerektiğini bize göstererek, ilmimizin kuvvetlendirdiği ve genişlettiği bu gibi düşünceler, idealimizi harikulâde bir şekilde tersim etmiyor mu? ve vazifelerimizi şaşılacak surette kolaylaştırmıyor mu?

Bir yüzyıldaki halk yaşayışının diğer yüzyıldakine benzeyişi, binlerce yüzyıllık geçmiş zaman artıkları (Survivance) ler, âdetlerin ve örflerin devamı, insanı toprağına ve ırkının bütün geçmişine bağlar. Karakterler ve mizaçlar arasındaki farklara, fikirlerin tenevvüüne rağmen, aynı dili konuşanlar, aynı tâbirleri kullananlar; aynı fikirlerle ilgilenenler, aynı mabedde dua edenler; aynı mazarlıkta diz çökenler ve aynı hatıralarla yaşayanlar kolayca sevişebilirler. Fransa ve Belçika'nın hiç bir eyaleti yoktur ki, orada yüzyıllardanberi, tarihten önceki mezarlardan tutunuz da, modern kabristanlarımızdaki mezarlara kadar, Belçikalıların ve Fransızların toprak ve ölümler kültürünü tatbik edişleri müşahhas misallerle gösterilemesin. Fikir için bariz, kalp için o kadar müheyyiç olan bu esrarlı, sarıcı ve telkinkâr deymûmet, bizim de ölümlerimizle aynı topraktan yapıldığımızı, onların küllerini vücudumuzda temessül ettiğimizi ve sırası gelince bizim küllerimizin de çocuklarımızın ve torunlarımızın etlerinde temessül edeceğini bize açıkça

hissettiriyor. Buna benzer daha mukaddes, daha esrarlı bir deymûmet ruhları birleştiriyor : Babalarımızın asıl örnekleri, âlice-nap düşünceleri bizde yaşıyor; ve bunları çocuklarımızda ve yeğenlerimizde tekrar yaşatmak, bizim en tatlı ve mukaddes vazifemizi teşkil ediyor.

Vatandaş nesillerini birbirine bağlayan, bizi aynı vatanın çocukları, aynı ailenin evlâtları yapan bu zincir, bir altın zincirdir. Folklorcu, bunu gözlerimizin önüne açıp serdiği zaman, onda دائما tekrarlanmış olan şu mukaddes düstur okunabilir : «Birbirinizi kardeşçe seviniz!»

Vatandaşların aralarındaki sevgi bir çok sefaletlere, felâketlere sebebiyet vermekte, hattâ, bazan bunun yerine kavgaların, kinlerin de kaim olduğu görülmektedir. Halk ruhunun acele tamimleri, açık hassasiyeti, tabii âlicenaplığı, korkunç indifaları ile bilinmesi, onun inanışlarının, hayallerinin, hattâ bâtil itikadlarının anlaşılması, ona hoş görmeyi, bütün vatandaşlarımıza, hattâ en mütevazıya bile sempati ile muamele etmeyi, onların her birine pek sade, pek tabii bir fazilet olan müsamaha ile muamele etmeyi öğretecektir.

Tanıdığım ve çok sevdiğim mütevazı bir tüccarın cenaze merasiminde geçen gün şu konuşmayı işittim : «O, eski kafalı bir adamdı ama çok iyi bir adamdı!» Folklor, bize, nerede olursa olsun, en geri kafalılar arasında da, en ileri düşünceliler arasında da, «iyi adam» ı keşfetmeyi, görmeyi öğretecektir. Belçika ve Fransa halkı, heyeti umumiyesile, bu Belçika ve Fransa «iyi adam» ının kan ve can kardeşidir. Folklor, bunu size daha iyi tanıtaçağı gibi, onun sevilmeğe lâyık olduğunu da kuvvetle söyliyecektir. Bu suretle, sizde ve bizde, folklorla aydınlanmış olan vatan sevgisi, bir ilim haline gelmeksizin, fakat ilim sayesinde, bizim ilmimiz sayesinde, onun temeli olan akrabalık ve beka duygularını ve onlarla birlikte, onu parlak realite haline getiren hayırhahlık ve dostluğu, kalplere derin bir surette hakkedecektir.

**Bizzat folklor metodu, bizi dünya kardeşliği
akidesini tamamen meydana
koymağa zorlamaktadır**

Folklor metodunun, tarihî bilgiler metodunu tamamlayarak yahut daha doğrusu genişleterek, tarihçiyi sadece ileri gelen şahsiyetler ve şeflerle değil, kütle ile, onun karanlık, korkunç yaşayış ile ilgilendirmeğe zorlayarak aşağı tabaka insanlarına karşı sevgiye; vatan aşkını canlandırmaya mahsus görüşlere sevkettiğini gördük. Sözü bitirmek için folklorun, tabii ilimler metodu olan mukayese metodunu kullanarak öncekileri genişleten tamamlayıcı görüşlere bizi nasıl sevkettiğini ve vatanların aşk ve istikbalini, bizzat insanlık aşk ve istikbalini nasıl hazırladığını göstermemiz lâzımdır.

Folklor, önceden söylediğimiz gibi, hâdiseleri toplamak ve onları tasnif etmekle yetinmez; onları izaha, menşelerini ve oluş sebeplerini tayine çalışır. Eğer bir âdetin, bir örfün merhaleleri yeniden gösterilebilirse, âmilleri de metinler, tarihli belgelerle tesbit olunabilirse, artık, pek aşikârdır ki, o, tarih metoduna girecektir; ancak, bu maalesef istisnâî bir haldir. Çok defa, bir örfün oluş sebebi veya bir örfün menşei, ancak birbirinden, gerek zaman ve gerek mekân itibarile çok uzak düşen, fakat tekâmülün ayrı kademelerinde olan halkların örf ve âdetleriyle mukayese suretile anlaşılır. Toplanan ve birbirleriyle karşılaştırılan misaller ve muvazileri arasında, hikmeti vücutları veya onları doğuran saik ile bağları çözülmüş örneklere rastlanmadığı pek nadirdir. Artık, mukayese metodunun istimalini müdafaaya mahal yoktur; o, tabii anatomi veyahut mukayeseli psikoloji gibi tabii bilgilerde esastır; mukayeseli antropoloji ve etnografya gibi, onunla müşterek olan bütün ilimler için zarurîdir. Folklorun, halk adamının bir tabii tarihini, halk yaşayışının psikolojisini tahakkuk ettirmeğe çalıştığını aklımızdan çıkarabilir miyiz?

Mukayese metodu, bizi her nevi hâdiseyi bir iki kavimde değil, fakat, bir çok kavimlerde tetkike zorlayarak — az kalsın

baskı yaparak diyecektim — bizi insanlığın çok umumî bir tetkikine götürmektedir. Dostum J. G. Frazer'in Rameau d'oru (altın dalı), bütün eski ve yeni kavimlerin dinî merasimleri (toprağa tahsis edilen kurbanlar) ı hakkında büyük mukayeseli bir anketir; bu büyük âlim, bugün de hayranlık verici çalışmasını aynı neviden, ölmezlik inancı ve tabiat kültüne dair iki anketle devam ettirmektedir. Şimdiye kadar bu tarzda, evlenme ve cenaze merasimleri üzerinde yirmi araştırma yapılmıştır; bizim tahayyül ettiğimiz büyük ansiklopedinin ikmali isteniyorsa, bu araştırmaların ilerde çoğaltılması gereklidir. Folklorcu, bütün işini, ancak, etnografla ve antropologla iş birliği yaparak başarabilir. Zira, Avrupa'lı bir halkın ruhu ancak düşünce ve hareketlerinin, bütün dünyadaki yarı medenilerin düşünce ve hareketlerini mukayese ile anlaşılabilir.

Mukayese metodunun sonuçları tebarüz ettirilmeğe değer. Eğer bu müteaddid mukayeseler ve araştırmalar sayesinde Belçika ve Fransız halk hayatını daha iyi anlamaya muvaffak olarsak, bunu hemen hemen tamamen anlıyacaksak, şunu da kaydetmelidir ki, bununla insaniyetin büyük bir kısmının müşterek örf veya itikadları hakkında daha anlayışlı malûmat iktisap etmiş olacağız. Bir çok taş devri aletlerinin kullanılışını, ancak, vahşi dediğimiz halkların elinde aynı aletleri gördüğümüz zaman anladık; ön tarih şu halde dünden başlar. Bugün bile, ancak, eski çağların aletleri ile Lolo'lar ve Bantu'ların kullandıkları, onlara benzer aletler arasında, yaptığımız mukayese iledir ki bunların faydasını kavrayabiliyoruz. Eğer aynı şekilde bastonlar, okyanus halklarında görülmemiş olsaydı, hiç bir vakit Ren devrinin süsleriyle süslenmiş, üzeri işlemeli kemiğin kumandanlık اساسı olduğu aklımıza gelir miydi? Bizim büyük Mareşallerimizinkiler, şüphesiz bunu aklımıza getirmeğe kâfi gelmiyecekti.

Mukayese metodu, ön tarihte olduğu gibi, folklorda da, otomatik olarak, sadece kendi ırkımızı değil, hemen bütün insanlığı anlamaya götürmektedir.

Bizim mutad hayatımız, kısmı azamı alınmış âdetlerden ve menşeleri de yalnız millî değil, fakat insanî olan geçmiş zaman kalıntı (survinance) larından mürekkeptir. Halk yaşayışının çok de-

gişik olan şekilleri, bir cihanşümullük ve eskilik (atikiyyet) çifte damgasile damgalanmıştır. İnsanların bulunduğu her yerde bunlar da bulunmaktadır; muhtemeldir ki hayret verici derecede uzak eski devirlerde, insanın menşelerinde hepsi birleşmiş olsunlar. Halk alât ve edevatı bütün arz ve tul dairelerinde bulunmakla kalmaz, fakat, itiraz kabul etmez bir surette, tarihten önceki alât ve edevattan neşet eder. Aletler için doğru olan bu cihet umumiyetle örf ve âdetler için de doğrudur.

Aksıranlara yapılan iyi temenniler ve selâmlar, dünyanın her tarafında türlü kavimler arasında kullanılmaktadır.

Sürüştürmek suretile ateş yakmak dünyanın dört köşesinde âdet olmuştur. Halk edebiyatı da, iptidaî şiirleri, tekerlemeleri, türküleri, masalları ile, hattâ, son derecede mufassal eserleriyle bile, halk yaşayışının şekilleri ve mahsullerinin cihanşümullüğüne şahadet etmektedir. Neolitik insanın dans ettiğini biliyoruz; onun karanlıklardaki bir ateşin başında, geceleyin masal anlattığından ve türkü söylediğinden de şüphemiz yoktur. Gece oturmaları, mağara devrinden itibaren başlamış bulunmaktadır.

Hindo - Avrupai ırkların hattâ, kırmızı ve kara ırkların oturduğu memleketlerdeki halkların ağzından toplanan bütün masallar mukayese edildiği zaman, gözümüze çarpan ilk şey, pek çok masalların her yerde bulunmasıdır. «Evet, İskoçya dağlarının çobanı, Sicilya balıkçısı, Nivernais'li [1] sütnine, Rus Mujiği, Hindli Kuli, zenci hamal veya berberi deveci» bütün bu kara cahil, ümmî birbirini hiç bir vakit işitmemiş olan insanların, ancak, küçük farklarla şekilleri ayrılan, harikulâde veya hoş bir müşterek hikâye hazinesi vardır. Misal olarak **Peau d'ane** (eşek postu) nu alalım. Bunun dört yüzden fazla varyantı dünyanın her tarafından derlenmiştir. Önceden söyliyelim ki Perrault bunu 1694 de yazıp neşretmeden çok önce her yerde **sıpa postundan, küçük eşek derisinden** bahsolunuyordu, bunun gibi 1550 de Bonaventure Des Periers'nin Les Récréations et joyeux devisinde 1550 de Strapaprole'un **Şakacı gecelerinde** «eşek postu» bulunuyordu; 1673 de Molière, küçük Louison'a Malade imaginaireinde: «Eğer isterse-

[1] Fransa eyaletlerinden birinin ahalisi.

niz sizi can sıkıntısından kurtarmak için **eşek postu** hikâyesini anlatayım» diye söyletiyordu. 1687 de Pentamerone'de ayı postu adı ile pek güzel bir surette arzedilmiştir. Hiç bir memleket yoktur ki eşek postunun tetkike değer eğlendirici varyantlarını arzetmemiş olsun [1].

Petit Poucet'nin Cendrillon ve Belle au Bois dormant'ı hakkında da aynı şey söylenebilir. Bütün bu hikâyeler, sonradan mukaddes kitap tefsirleri haline gelmiş olan ilk âyin kitapları ve mevsim merasimleri ile ilgilidir. Petit Poucet'nin Afrikalı bir çok varyantları sayesinde ki, bu harikulâde mini mini kitapla eski çağların iptidaî âyinleri arasında bir bağ tesbit edebildim [2].

Alât ve edevat, âdetler, masallar için doğru olan, halk inanış ve kültleri için de doğrudur. İptidaî dinlerin esasları üç noktada toplanabilir : ölümler kültü, tabiat ve onu teşkil eden varlıklar kültü, insan ve Kozmos münasebeti üzerine ve bilhassa insanın yıldızlar ve mevsimlere bağlılığı üzerine kurulmuş mevsim âyinleri. Birbirinden çok ayrı ve çok uzak bulunan bir çok halkların tetkiki, bu hakikati tamamen teyid etmektedir. Halk yaşayışının esasını teşkil eden beden ve ruh hayatı, sadece milli değil, cihanşümuldür. İtiyadlarımız, âdetlerimiz, inanışlarımız vasıtasile, biz sadece babalarımıza, babaların toprağı altında uyumakta olanlara, bütün ırkımızın insanlarına bağlanmakla kalmayız, fakat bütün diğer ırklara da bağlı olarak kalırız. Bizim, sadece beyazlara değil, fakat, Asyanın sarılarına, Afrikanın siyahlarına da, muhtelif cinsten borçlarımız vardır. Folklor, bizi, her hangi ilim zümresinden daha fazla yabancı düşmanlığını atmaya, halklar arasında hüküm süren dayanışmayı, en sonra — Mark Orelle ve İncil ile — dünya kardeşliğini hissetmeğe ulaştırır.

Demek ki halk yaşayışının esası cihanşümuldür, fakat, — mantiki ve dikkate değer bir hâdisedir ki — bu müşterek esas hatırlanmayacak kadar eski çağlara ve iptidaî alât ve edevat gibi tarih öncesi çağlara kadar çıkar. Şu halde halk yaşayışının esas şekillerinin

[1] La Brueyre, loc. loud, p. 19; Saintyves, les Contes de perrault et les récits paralleles, Paris, 1923, pp. 16 - 208.

[2] P. Saintyves, les Contes de perrault, pp. 235 - 349.

cihanşümullüğü akidesi hatırlanamıyacak kadar eskiliği ile tamamlanır.

Çok gerilere kadar gittiğimiz zaman, her yerde, az da olsa, yıldızlara ve meteorolojiye dair kültler buluyoruz. Mevsimlerimizin menşeleri (önce iki idi, sonra üçe çıktı) bizzat astronominin menşelerine kadar çıkmaktadır. Eski Romalılarca bilinmeyen haftanın yedi güne taksimi Roma istilâsile bize şarktan gelmiştir. Babilîlerin başka bir keşfi olan yılın on iki aya taksimi, on ikili sistemin müşahhas ve takvimi kaynağıdır : On iki bürcün işareti de buradan gelmektedir. İşte, bunun içindir ki saatinizin kadranı 24 saate veyahut iki kere on iki saate bölünmüştür. Bunun için gemicinin sekstan aletinin kadranı 60 dereceye, yani, 12 nin diğer bir misline ayrılmıştır. On iki pens ile İngiliz şilini pek eski duodécimal sistemin zaferinin en eski şahitlerinden biridir. Romalıların malı olan onlu sistem, elbette kendilerini teşkil eden kabilelere kadar çıkar. Bazı vahşi halklarda yirmi sayısı «insan» kelimesile ifade edilmektedir. Filhakika insan on el parmağı, on ayak parmağından mürekkeptir. Zaten kadim Yunanistan ve kadim şarkın bayramları, uğurlu ve uğursuz günleri ihtiva eden on aylık seneleri vardı.

İbadetlerden ve cenaze âyinlerinden daha eski bir şey var mıdır? Türbelerin başında mum veyahut lâmba yakmak âdeti tarihin menşelerinden beri mevcuttur. Ölülerin yanı başına, yeni hayatlarında kendilerine lâzım olabilir diye en çok sevdikleri silâhlar ve aletler gibi eşyayı koymak âdeti, bugünkü bir çok vahşilerde bulunduğu gibi, en eski Mısırdâ, en eski Çinde ve bazı tarihten önceki halklarda da bulunmaktadır.

Müsaade ediniz de burada size an'anevi masalların, fevkalâde eskiliğini de hatırlatayım. Milâddan önce birinci asırdan itibaren Strabon bize Rhodopis ve kral Psammeticus hikâyesile beraber kısaca Cendrillon'un terliği hikâyesini de naklediyordu. Hıristiyanlıktan iki yüz yıl önce yaşamış olan Rodoslu Apollonius, bize uzun bir manzume halinde, sadece şifahî an'anelerden derlemiş olduğu, argonotların seferi hikâyesini bırakmıştır. Bu meşhur seyahatin bütün parçalarına : «Toison d'or» un alınmasına verilmiş işlere, Siren'in iğfaline, devler arasındaki savaşa, ejderhalarla sa-

vaşa, yaralanmaya mâni olan şerbete, «Mede» nin büyüüne orta çağın ve zamanımızın bir sürü halk masallarında da rastlanmaktadır.

Tarihini İsa'nın doğumundan 500 yıl önce yazmış olan Herodot'ta, kral Rhampsinite'in hazinesine girerek, kendisini yakalamak için kullanılan hileleri boşa çıkaran bir çok dahiyane muhtemel hileler bulan hırsızın çok tanınmış hikâyesinin en meraklı şeklini buluyoruz.

Eski zamanlarda daha gerilere gidelim : Odise, halk hikâyelerinin bir araya getirilişinden vücutta gelmiş uzun bir eserden başka bir şey değildir. Ülisin polifeme'in mağarasındaki macerası, Hommerin kahramanının bir koçun karnının altına kendisini bağlayarak kaçma hilesi, kendisine insan ismi bulmaktaki eğlenceli keşfi, Sırlarda, Estonyalılarda, İskoçyalılarda, Norveçlilerde, İranlılar v. s. de tesadüf olunan ve hepinizin okuduğu gemici Sindbad hikâyesinin hatlarıdır.

Bu suretle Odise, Milâddan asgarî bin yıl önceye kadar çıkmaktadır. İşte bu da oldukça haizi ehemmiyet bir eskiliktir. Dahası var ! Mesut bir tesadüf neticesinde, bir çok memleketlerde toplanmış bir halk masalı şeceresinin İsa'dan 1500 sene önceye kadar çıktığını görüyoruz. Ejiptolog Bay De Rougé 1852 de, sonradan ikmal ve itina ile tetkik edilmiş olan, iki kardeşin harikulâde hikâyesini nakleden bir papirüsten tercüme ederek neşretmiştir. Bu masal Mısırda nereden ve ne zaman gelmiştir ? Yerli midir, yahut değil midir ? İşte burası bilinmiyor. Daha o zaman bile onun uzun bir eskiliğe malik olması çok muhtemeldir [1].

Yazının bulunmadığı, fakat halk edebiyatının, şifahî an'anelerin mevcut olduğu bir zaman olmuştur. Bunların menşeleri zamanın karanlıklarında kaybolmaktadır. Bize gelince: yani folklorcular ve folklorcu olmıyanlar — fakat an'aneciler bunu biliyorlar, öğretiyorlar ve bundan ahlâkî bir netice çıkarmağa çalışıyorlar — biz, bizden önce gelip geçmiş olan binlerce nesillerin keşfetmiş oldukları her şeyin varisiyiz. Varlığımızı, sağlığımızı, düşüncemizi ifade vasıtamız olan lisanı, işimizde kullandığımız ehlî hay-

[1] 1. Brueyre, loc. loud., p. 24.

vanları, yetiştirdiğimiz hayvanları, ektiğimiz nebatları, silâhlarımızı, nakil vasıtalarımızı, pratik bilgilerimizin cümlesini, faydalandığımız sosyal kazançları, bütün bu kuvvetimizi teşkil eden ve bizi hayvanlardan ayıran şeyleri, bütün bu sayısız iyilikleri — ki bunların en küçüğünden mahrumiyetimiz bizim için gayrı kabili tahammül bir acı olabilir — bütün bunları biz, bizden önce yaşamış ve küllerini toprağın örtmüş olduğu milyonlar ve milyonlarca insanın çalışmalarına, ıztıraplarına borçluyuz. Auguste Comte'un pek veciz bir formülle tercüman olduğu bu derin hakikat üzerinde daha fazla ısrara hacet yoktur: «İnsanlık, dirilerden ziyade ölülerden teşekkül eder.»

«Bizim her birimiz, insanın yeryüzündeki bütün geçmişi kadar yaşlı doğarız; dünya ancak, ölülerin biriktirmiş olduğu kuvvetler ve enerjiler vasıtasile mevcuttur; her insan varlığı, insanlık ağacının bir yaprağından başka bir şey değildir. Onu besleyen kökler, halk an'aneleridir ki geçmişin pek evvellerine kadar giderler. Bunlar, bizim bilgimizin hareket noktasını ve ilimlerimizin çoğunu teşkil ederler» [1].

Bunu bilen folklorcu, şimdiki insanlığa borçlu olduğumuz her şeyi kabulden sonra, geçmişteki insanlığa borçlu olduğumuz bütün şeyleri ilân etmekte tereddüt etmez. Katoliklikteki azizler Communionu akidesini, dirilerle ölülerin Communionunu, bütün dirilerin kendi aralarında, ve bütün dirilerle bütün ölüler arasındaki Communiondan ibaret harikulâde akideyi kimse folklorcudan daha iyi anlamaya hazırlanmış değildir. Ne ırka, ne dine bakmaksızın, bizim gibi ve bizimle beraber duyan halk yaşayışının yekpare birliğine, karanlık tarihinin sonsuz büyüklüğüne, mechul kimselelerin en muazzam destanına, bir gün bir Olimp — daha iyisi bir Montmartre — üzerinde insanlığın adsız şehitlerini ölmezleştirmek için bir âbide dikmemiz gerekecektir. Bir gün, inşallah, meçhul insanın mezarı meydana getirilsin, o zaman, ona çiçekler, saygılar ve dindarane minnetler götürecek olanların ilki bizler olacağız.

[1] L. Brueyre, loc. loud., pp. 12 - 13.

Netice

Kavimler, ama sadece bir iki kavim değil, kavimlerin büyük bir çoğunluğu folklordan dersini aldığı gün, ancak o zaman, insanlığın hakikî sulh devri a ılacaktır. İnsan ilimleri, zarurî olarak, diğer tabii ilimlerden ziyade, insan  ol de tatbikata maliktir ve folklorun genişliğini, halkın hayat ve ruh bilgisinin geniş ufuklarını gördükten sonra, artık, tatbikatının son derece ehemmiyetli olmasını bekliyebiliriz. Fakat mesele, burada son derecede şayanı dikkattir, zira ondan takdiri imkânsız faydalar edinmek için, ilminin, henüz pek uzak olan tekemm l n  beklemek mecburiyetinde değiliz; bizzat onun ihzarı, ilerlemekte olan yürüyüşleri, ondan harikulâde semereler toplanmasına yardım etmektedir. Filhakika bize arzettiği dersler, bilgiler, sadece onun her gün keşf ve fethettiği hakikatlerden değil, fakat, onun, durmadan ve daima tatbik edeceği metodların kullanılışından çıkmaktadır. İşte, sal hiyettar bir adamın, dinleyicilerine, haklı olarak, sonsuz bir eğlence menbaı gibi takdim edebileceği, bu, cazibelerle dolu ilim, kendisini buna vakfedenlere yalnız dinlendirici zevkler vermekle kalmaz, belki insan ruhunun büyük hareketlerini temaşaya kadar y kselenlerin asıl hız ve sevinçlerini ve daha güzel, daha iyi bir insaniyet yaratmaya çalışanların en yüksek hazlarını taşır.

FASIL I

FOLKLOR

Tarifi ve antropolojik ilimler içinde mevkii

§ 1 — Etimoloji, muadil tâbirler, müteradifler (sinonim)

Tarifi icap eden kelime, ilk defa, 22 Ağustos 1846 da **Atheneum** mecmuasında görülür. Arkeolog **William John Thoms** (1885 de ölmüştür) **Ambrose Morton** müstear adiyle yazdığı bir yazıda, İngilizcede **halk atikiyatı** ve **halk edebiyatı** ile kastolunan her şeye **folk-lore** adının verilmesini ileri sürüyordu : folk, halk ve Lore, bilmek; başka bir deyişle **the Lore of the poeple** veyahut **halk bilgisi**. Bu Anglo-Sakson ter kibinin sarahatsızlığı kendisine bir muvaffakiyet sebebi temin ediyordu; zira, diğer kelimelerde olduğu gibi, ilmî terimlerde de, hayatın icap ettirdiği mâna genişlemelerine ve değişmelerine intibak etmesine imkân da veriyordu. **Lore** ökinin, İngiliz diliyle konuşan milletlere, onu bir çok kelimelere iltisak ettirebilmek, uygun ve manidar terimler teşkil edebilmek hususunda büyük faydası olmuştur. **Plant-lore** veya **Bird-lore** isimli kitaplara rastlıyan bir kimse, muharririn orada, halkın an'ane ve bâtil itikadlarında, darbı mesellerinde, adlandırmalarında, onları nasıl karşıladığı noktasından kuşları ve nebatları tetkik ettiğini hemen anlar. **Folk** eki de, güzellikçe daha aşağı kalmıyan terkiplere imkân vermektedir. **folk-Song** veya **folk-medicin**, denemeleri, halk türkûleri veyahut halk hekimliğine dair kitapları,

kısa ve mânalı unvanlarla donatmaktadır. En sonra, bu mürekkep kelimenin nisbî kısalığı, **folklorist** ve **folklorisme** gibi müştak kelimeler teşkiline de imkân vermektedir. 1879 da **Folklore-Society**-nin kurulması, İngilterede yeni terimin zaferini teyid ile itibarını yükseltti. Bundan başka, bu sosyetenin organı olan **Folk-record**'un ilk sayısı W. J. Thoms'un bir başmakalesile başlıyor ve **Atheneum**'daki yazıyı da tekrar neşrediyordu.

Almanya, İskandinav memleketleri, Hollanda, onu değiştirerek aldılar ve onun karşılığı olan **Folkskunde**'yi tercih ettiler, bundan da **Volkskuendlich**'i meydana getirdiler. 1888 de Gand'da ikinci adı **Tijdschrift voor nederlandsch Volk-lore** olan **Folkskunde** adlı flâman dergisi çıktı. İngilizce kelimenin ikinci ad olarak kullanılması da gösteriyor ki flandrda **Folkskunde**'nin yanı sıra, hiç olmazsa ona da bir vatandaşlık hakkı tanınmıştır. Almanya ve Avusturya'dan başka, bütün Cermen diliyle konuşan memleketlerde hal böyle idi. Lâtin dili konuşan âlimler, ilkönce, bu yeni tâbire daha az hüsnü kabul gösterdiler. 1877 ye doğru «ilmî ziyafetler» de Demopsychologie ve Anthropspsychologie kelimeleri ortaya atıldı, pek umumî olan ikincisi hemen terkedildi. Birincisi ise sonraları İtalya'da kabul edildi. 1880 de «mythographique ziyafeti» tertip edildi; fakat, **mythographie** terimi âdetleri ve örfleri ihmal ediyordu. Bunun için haklı olarak kâfi derecede şümüllü görülmedi. 1882 de Loys Brueyre, Henri Gaidoz, Eugène Rolland ve Paul Sebillot [1] tarafından kurulmuş olan meşhur «**Diner de Mamère L'oye**» nın evvelâ «Folk-lore ziyafeti» adını alması gerekiyordu. Fransız âlimlerinin bu ilk umumî ziyafet toplantılarında Folk-lore teriminin kısalığı ve bilhassa mânasının elâstikiyeti yüzünden büyük faydalar sağladığı kanaatine varıldı. P. Sébillot, bundan başka, onun folklorist ve folklorisme isinlerinin, folklorique sıfatının ve folkloriquement zarfının teşkilini mümkün kıldığını söylüyordu ve folklorla meşgul olmağa folkloriser ve folklorla meşgul olana Folklorisant denilebileceğini kabul ediyordu [2].

[1] P. Sebillot, notes pour servir à l'histoire du folklore en France. P. 1913, PP. 20 - 21.

[2] P. Sebillot, le folklore, P. 4, N. I.

1885 de Fransada an'ane araştırmacılarının en kıdemlisi olan Comte de Puymaigre baştan başa halk edebiyatına tahsis edilen bir cildine ad olarak bu kelimeyi kabul etmiştir. 1886 da **Antropoloji dergisinde** de aynı kelime Paul Sébillot'nun bir tetkikine ad olarak kullanılmaktadır; bununla beraber, o, aynı sene kurduğu dergiye **Halk An'aneleri dergisi** adını verir. Ertesi yıl, estetiğe ve sosyolojiye büyük bir yer vermek istediklerini söyleyen çalışma arkadaşlarından bazıları **An'ane dergisini** kurdular, **an'anecilik** ve **an'aneci** kelimelerini iltizam ettiler. Fakat, Sébillot, 1904 de **Fransa folklorunun** birinci cildini neşrederek bu sinsi mukavemete son vermiştir. Onun **Folklor kitabı** 1913 de çıktığı zaman, ingilizce terim artık davayı kazanmış bulunuyordu.

İtalyada da aynı reaksiyonlar vardır, ihtimal, orada işi biraz daha ileri bile götürmüşlerdir. 1877 de François Sabatini, **Rasegna di letteratura popolare**'yi neşretti. Bu mecmua bilâhare Rivista di letteratura popolare'ye çevrildi. G. Pitré ve Salomone Marino, **Archivio per lo Studio delle tradizioni popolari**'nin birinci sayısını çıkardılar. **Halk edebiyatı** veyahut daha umumî bir ifade olan **halk an'aneleri** terimlerinin tercih edilişi bir kaç yıl daha sürdü. Ancak, 1888 e doğrudur ki, İtalyada folklor, P. Rossi'nin bir tetkik eseriyle ilk defa tabiiyete girmiştir. Aynı yılın 12 Ocağında, Pitre, Anglo-Sakson kelimesine boyun eğmiyerek Palermo'da bir **Demopsychologie** dersi açtı. Fakat, onun şakirdleri ve muakkipleri, arkasından gitmemişlerdir ve hepsi de bugün folklor kelimesini kullanmaktadırlar.

İspanyada, folklor karşılığı olan **Saber popular** ileri sürüldü, fakat, çok geçmeden 1888 de **el folk Andalus** ingilizce kelimesi buna tercih edildi.

El folklore espanol, Bibliotheca de las tradiciones espanolasın başında yer almaktadır (1883).

Bugün denebilir ki, folklor terimi, ilim âleminde umumî olarak kabul edilmiştir. Artık, onun mânasını tasrih etmekten başka yapacak bir şey kalmıyor.

§ II — Mebdelerinden zamanımıza kadar Folklorun Mevzuu.

Uzun zamanlar, bir ilim eseri meydana getirilmesi düşünülmeksizin sosyal halk hâdiseleri toplanmakta idi. Ma mère Loye'nın ilk yoldaşları ve onların dostları, Mösyö Jourdain'in farkında olmadan nesir yazması gibi, bilmeden, doğruluğundan ve kat'iyetinden hiç endişe etmeksizin folklor çalışmasına girişmişlerdi.

Lâtince, Romanca ve Fransızca olarak yazılı bir edebiyatın yanı sıra, her zaman ağızdan kulağa nakledilmiş olan bir halk edebiyatı da var ola gelmiştir. XII nci yüzyılda toplanmış olan bir çok Fabliaux'lar [1], Roman de renard'ın en az bir kaç parçası, şüphesiz şifahî an'aneden alınmıştır. Ne kadar azizlerin menkıbeleri, (VIII) incidenten (XV) inci yüzyıla kadar bir çok harikulâde vakalar mevcudiyetlerini hep bu aynı an'aneye borçludurlar.

Bizim hârikalı XVI ncı yüzyılımız, halk edebiyatının bütün şubelerine alâka göstermiş ve onlardan az çok faydalanmıştır. Tabourot, İtalyan lâtifeleri külliyyatından geniş bir surette iktibasta bulunmuştu, **Apophthegmes du Sieur Golard (1585)** ve **Escraignes Dijonnaises (1595)** kitapları okunurken, büyük bir kısmı kabâsaba olan, bir çok gülünç hikâyenin şifahî an'aneden başka bir kaynağa malik olmadığının farkına varılmamasına imkân yoktur. **Escraignes Dijonnaises**, uzun kış gecelerinde kız ve erkek çocukların toplandıkları, üstü çimenli toprak kesekleri ve fışkı ile örtülmüş, sırıklardan çatma, uzun bir kulubecikten ibaretti ve Tabourot, orada bir çok temsiller ve zarif masallar toplamıştı. Haddi zatında, o, bu vadide, halkın eski zamandan veya orta çağdan gelen veya kendi keşfettiği güldürücü hikâyelerini almaktan çekinmeyen Rabelais'yi taklidden başka bir şey yapmamıştı. XVI ncı yüzyıldan zamanımıza kadar, birbirini kopye ederek ve zaman zaman

[1] Efsanevî manzumeler.

halkın ağzından dinlenmiş olan hikâyeler, kitaplardan alınanlara karışarak köyün karihası dudaklara ve kitaplara akmaktan bir an hali kalmamıştır. Béorald de Verville'i, Gillaume Bouchet'yi, Sieur D'ouville'i, Favoral'i, Gayat de Pitaval'i zikretmek kâfidir sanırım. Bundan başka, ilâve etmek lâzımdır ki, **lâtifeler** veya **Ana** namı altında çıkan bir çok müellifi bilinmeyen kitaplar, kitapçılar veya kitap kopyecileri tarafından, kitaplarda veya şifahî an'anede mevcut malzemenin hepsinden ve muhtelif nisbetlerde alınarak meydana getirilmiştir.

Diğer taraftan, harikulâde masallar, hakikaten ilmî bir tecessüs uyandırmadan yüz elli sene evvel okur yazarların dikkatini çekmiştir. Jean-Baptiste Basile'in şifahî an'aneye o kadar borçlu olduğu Lo Cunto di Cunti adlı eserinin ilk basılışı 1634 dedir. Perri masalları, Perrault 1693 - 1694 de ilk masallarını manzum olarak neşretmeden çok önceleri bile moda halinde idi. XVII ve XVIII inci yüzyıllarda çıkan bütün fransızca külliyat, pedagojik maksat gözetmedikleri takdirde tamamiyle eğlendirmek gayesini takip ediyorlardı. Perrault, **geçmiş zamana dair hikâyelerinin** her birini birer ahlâk dersi ile bitiriyordu. Halk kaynaklarına hemen hemen hiç bir şey borçlu olmıyan **Cabinet des Fées** muharrirleri ise hoşâ gitmekten başka bir gaye gütmüyorlardı. Halk masalları toplayıcıları, ahlâkî ve edebi endişelerden, 1802 de Grimm'in **Çocuk ve ocak başı masalları** çıktığı zaman sıyrıldılar.

XVI ncı yüzyıldaki okumuş kimseler, dil araştırmalarına ve bilhassa onların menşelerine canlı bir alâka gösterdiler. 1533 den itibaren Robert Etienne, noyon papazı Ch. Bovellet'in **Les étymologies Françaises**'ini neşretti. Henri Etienne'in, fransızca ile yunan-canın mutabakati üzerindeki tetkikinin neşri 1565 dedir.

Bu tecessüs yavaş yavaş ata sözlerinin ifadelerinin menşelerine ve milletlerin hikmet ve felsefesile örf ve âdetlerinin münemiç bulunduğu ata sözlerinin kendisine kadar teşmil edildi.

Jilles Ménage'in 1650 de çıkan **Fransız dilinin menşeleri** eseri bu hususta bir çok deliller vermektedir. Caen akademisinin kurucusu olan Moisant de Brieux, **mübtezel konuşma tarzının menşelerini** 1679 da neşretmiştir. Bunda halk yaşayışını olduğu gibi görmekteyiz.

Filolojik araştırmalar, kelt dillerine, Cermen dillerine, kaba Roman şivelerine doğru yayıldıķça, paralel olarak menşelerin araştırılması ve halk konuşmalarının araştırılmasına doğru gelişecektir. La Tour d'auvergne'in **Les origines gauloises**'i daha evvel 1792 de lisana dair araştırmalar, bretonların menşe ve atikiyatı namı altında intışar etmiştir. 1775 de Oberlin, **Loren halk şivesi üzerine tetkikini** neşreder; 1792 de Etienne Molard, **Lionnaissismeslerini D'autel bize Parislilerin avam lisanı lûgati** adlı harikulâde eserini 1808 de veriyor; J. J. Champollion Figeac, **Fransanın halk ağzı ve âdi idyomları üzerine yeni araştırmalarını** 1809 da neşretmektedir.

Ata sözleri ve şarkılar sahasında da buna benzer bir gelişme müşahede olunabilir. İfade vasıtaları olan halk dili ve şiveleri de beraber olmak üzere, bütün halk edebiyatı sahalarında, şifahî edebiyat parçalarının, hiç ilâve yapmaksızın ve hiç bir şey atmaksızın, oldukları gibi toplanmasına, bunların halkın ağzından çıktığı gibi derlenmesine çalışıldığı zamanlardan çok önce yapılan araştırmalar pek muhtasar bir halde idi.

Böyle olmakla beraber, geçmiş yüzyıllardaki halk kültürüne karşı duyulan alâkanın sadece edebiyata münhasır kaldığını sanmamak lâzımdır. İbadetler, âdetler, örfler, din sosyetesinin ve sivil sosyetenin gözünden kaçamazdı.

Katolikt kilisesi, kendi müminlerinin lâtinceden alınmış **Superstition** (Orasa) denilen **bâtıl itikadları**yle durmaksızın mücadele etmiştir. 4 üncü Kartaca konsili, 398 de bâtl itikadlara ve Yahudi büyüçülüklerine inananları mahkûm etmektedir. Kendi tâbi-riyle putperestliğin kökünü kazımak için 693 de Toledo konsili şöyle bir emir çıkarır : «Böyle bâtl itikadlara inananlara ve ıslah olmıyanlara gelince : Eğer bunlar mümtaz kimselerden ise üç altın lira ödemek zorundadırlar, kâfi derecede yüksek tabakaya mensup olmıyanlara yüz değnek vurulacaktır.» Bu misaller çoğaltılabilir.

Bu mahkûmiyetlerdeki, inanışların ve ibadetlerin ne gibi şeyler olduğu asla sarih değildir. Tarihî hakikat kaygusu çok mahduttur. Tarih fikri doğunca, bir çok din adamlarının, hattâ bazı vaizlerin, mahkûm edilen itikad ve ibadetlerin putperest menşe-

lerini göstererek tel'in ve takbihlerini tarih muvacehesinde haklı çıkarmağa çalıştıkları görülecektir. Bununla beraber ilk teşebbüsler, bilhassa polemikler [1] den ibaret olmuştur. Reform, papalığa karşı aslı hristiyanlığı kurmak için açtığı savaşa, Roma kilisesinin muhafaza ettiği şeylerin hepsini putperestlik örf ve an'aneleri olduğunu söyliyerek reddediyordu. Bu din münakaşaları üzerine yazılmış olan kitapların adları da çok mânalıdır : Bugünkü din merasimleriyle eskilerinin mutabakatı. Roma kilisesi merasimlerinin müşriklerden alındığının itiraz kabul etmez otoriteler tarafından ispat olunuşu. Eski din merasimleri üzerine tetkik veya onların doğuş ve çoğalış tarihi, kiliseye girişleri, bâtil itikad haline girinceye kadar geçirdikleri dereceler. Mussard'ın ve Porrée'nin, biri 1672 de, öteki 1673 de çıkan bu iki eseri, luteri ve kalvinist polemiklerinin en eski delillerinden birini geliştirmekten başka bir şey yapmazlar.

Bundan başka, bu fikir, bizzat katolik kilisesini de istilâ edecektir. 1670 de Sorbon'da bir doktorun, Senlis katedralinin din dersleri öğretmeni olan bu adamın Roy-Boit müşrikliği dediği şeye karşı harekete geçtiğini görüyoruz; o, bunu Satürn şenlikleri krallığının (Roma krallığı) bir taklidi olarak görmektedir; ona göre bu Rois şenlik günlerinde Phoebé'nin kutlanması, eski Phoebus'un, yani güneşin kutlanmasının kılık değiştirmiş bir şeklinden başka bir şey değildir. Bu kalm kitap, (347 sahife tutmaktadır) 1584 de, şu aşağıdaki isimde çıkmış olan küçücük kalvinist kitapçığın kocaman bir kardeşinden başka bir şey değildir : **Bütün hristiyanların sakınmaya davet edilmesi lâzım gelen Baküs ve Mardi Gras âyinlerine karşı tetkik kitabı**. Bir çok Synodlar ve konsiller tarafından desteklenen bu baskı hareketine esaslı bir eser daha katılmaktadır ki **Traité des Superstitions relatives aux Sacrements** = Takdislerle ilgili hurafelerin tetkiki adlı bu eser Vibraye papazı olan Jean-Baptiste Thiers tarafından kaleme alınmıştır. Bu, putperestlik hatırasını canlandırır gibi gözüken veya hut meş'um ve bâtil itikadlara benzeyen çeşitli ibadetler hakkında konsil ve sinodların verdiği mahkûmiyetleri toplayan bir kor-

[1] Kalem münakaşası, red ve müdafaa.

pus (külliyyat) dır. Birinci basılışı, yalnız bir cildten ibarettir, tarihi 1679 dur; fakat, 1741 deki dördüncü basılışı dört cild tutmaktır ve pek çeşitli işlerle tıka basa doldurulmuştur. En koyu bü-yüculükten en zararsız âdetlere kadar her şeyi ihtiva etmektedir.

Bu sapıklıklara ve bâtil itikadlara karşı açılan savaş, yalnız din âlemi çerçevesinde kalmamıştır. 1580 den itibaren Laurent Joubert, dikkate değer bir eser olan **tıbbâ dair halk sapıklıkları ve halk sözlerinin** birinci kitabını çıkardı; bundan sonra, **Bourbon**'lu **Gaspard Bachot** da 1646 da, aynı ismi taşıyan ve onu tamamlamak isteyen bir kitap çıkardı : **Tıbbâ dair halk sapıklıkları ve sağlık rejimi**. 1783 de Basklı D'İhorce'un: **Tıbbâ dair halk sapıklıkları ve Parisli Richard**'ın 1810 da **Tıbbâ dair halk sapıklıkları** onu takip etti. Zamanımızda bile bir çok doktora tezleri, bir departmanın veya eyaletin tıbbî hurafelerini tetkik etmektedir. Bunların Fransa halk hekimliği diye özlü bir tetkik eserinde tefsif edilmesi beklenmektedir.

Sapıklıklara, bâtil fikirlere, bâtil itikadlara karşı açılan savaş, sadece tıp ve din bahisleri çerçevesinde de kalmamıştır. Bu, XVIII inci yüzyıla beraber şiddetli bir karakter aldı. Volter'in **Felsefe lûgatini** zikretmeyi kâfi görüyorum; papaz Salgue'in **Sosyeteye** yayılmış sapıklıklar ve bâtil fikirler (1810) adlı eseri ve Gratien de Semur'un **sapıklıkların ve bâtil fikirlerin tetkiki** eseri de hatırlanabilir (1843). Bu tenkid modası, rühban sınıfına da sirayet etmişti ve saf halk inanışının yaptığı her şey merak ve tecessüsü ve araştırmayı istilzam ediyordu. İşte böylece 1856 da A. Duchesnel, Migne kolleksiyonuna iki sütun üzerine quatro hacminde basılmış kocaman bir kitap ilâve etmektedir ki, şu adı taşır : **İçinde bilhassa çiftçi ve denizci halklar arasına yayılmış bâtil itikadlar gösterilmiş olan halk bâtil itikadları, sapıklıkları, bâtil fikirleri ve an'aneleri lûgati**.

Medenî sosyetenin kanunları da, cinaî veya sadece sosyete aleyhtar bir karaktere bürünüşlerinden itibaren, bâtil itikadlara cephe almaktan bir an geri kalmamıştır .Akıl, bu unvanları, Montaigne'lerle, Rousseau'larla, Fergusson'larla medenî sosyetenin sormayı mümkün kıldığı zaman, zarurî olarak bu kanunların.

örflerin ve âdetlerin gözden geçirilmesine başlandı. 1738 de Goguet büyük üç cild içinde olarak eski halk kanunlarının, sanatlarının ve ilimlerinin menşei adlı kitabını neşreder. Brand'ın **Büyük Britanyanın eski halk atikiyatı** hakkındaki meşhur eseri 1795 de çıkmıştır ve ikinci adı da şudur : **Bizim halk ve eyalet örf ve âdetlerimizin menşei**. Grimm'in **Alman hukuku atikiyatı** 1828 de neşredilmiştir; Michelet'nin **Fransız hukukunun menşeleri** 1837 de intişar etmiştir. Bu son iki eser, ev âdetlerini, aynı zamanda sosyal hayatın örf ve âdetlerini incelemektedir; eski adalet düsturları geçmiş zaman artıklarının (Survivance) ışığında aydınlanmaktadır. Aynı veçhile Survivancelarda eski formüllerden hiç olmazsa kısmen menşelerinin sırrını almaktadırlar.

Fransız ihtilâlinden sonra, bizim maddî ve manevî değerlerimizin kaynakları hakkında bir araştırma yapmak ihtiyacı duyuldu. Bu devrede ve bunu takip eden yıllarda neşredilmiş olan bir çok istatistikler amele sınıfının ahlâk ve âdetleri ve örfleri hakkında kısa malûmatı ihtiva ederler. En iyilerinden birisinin, Kont De Ville Neuve'ün **Ron departmanı** istatistiği olduğunu söyleyebiliriz.

Vatandaş Feydel'in **Korsika'nın ahlâk ve âdet ve örfleri** 1797 de çıkmış ve Direktuvara ithaf edilmiştir. 1807 den 1810 a kadar **Kelt akademisi neşriyat silsilesinde** işbirliği yapan âlimler, halk inanışları ve sapıklıklarından ve halk âdet, oyun ve merasimlerinden mürekkep bir envanter meydana getirmeğe teşebbüs ettiler. Bunlar oldukça objektif bir fikirden mülhem olmuşlardı. Grimm 1805 de Paris'de oturuyordu. Ancak 1815 de Viyana'da iken Alman diliyle konuşan halkların âdetlerini ve bâtil itikadlarını toplamak üzere bir dernek kurmayı düşündü.

İşte böylece, kilisenin bâtil itikadlara karşı, medenî sosyetenin ise az çok umumun menfaatine zararlı işlere karşı giriştikleri savaş, umumî olarak, fikirleri aydınlatmak, vatandaşı tenvir etmek, ona daha kolay bir yaşayış sağlamak üzere filozofların gayretleriyle birleşmiştir. Kimisi tamamen faydalı olmak gayesile yapılmış polemikler, kimisi de yine az çok ilmî olan bütün bu eserler, fikirleri sadece halk edebiyatı ile ilgilendirmekle kalmıyarak,

halkın bütün hayatı, yani onun âdet ve teamüllerinin, mesaisinin heyeti mecmuasile uğraşmaya hazırlamıştır. Folklorcuların, kendi araştırma sahalarının bütün genişliğini kavrayabilmeleri için, en aşağı yarım asır daha zaman ister.

1866 da Sébillot : «Folklorun başlangıç devrinde, sahasının oldukça mahdud olduğu sanılıyordu; o, ancak, cahillik veya vakitlerinin olmaması yüzünden, kitaptan istifade edemiyen kimse-ler için, bir eğlence kültürü teşkil eden masallardan, efsane ve halk türkülerinden, ata sözlerinden, bilmecelerden, tekerlemelerden ibaretti. Bunlarda ancak, şifahî edebiyat umumî adile ifade edilebilirdi.» O, bunlara ananevî etnografyayı, yani bütün örf ve âdetlerin, inanış ve bâtil itikadların heyeti mecmuasını ilâve ederek, büyük cüretle, uydurma kitapları ve halk ressamlığını almayı da zarurî görüyordu. O zamandanberi folklor kitapları bu sahayı hayli genişletmiştir. Fakat, bu direktifsiz ve gelişi güzel olmuştur. Bunlar, masal ve örf ve âdet toplayıcılarına kilağuzlar kazandırmaktan başka gaye gütmemektedir; onlara az çok teferruatlı anket programları hazırlamayı kâfi görürler. Bu muhtelif programların şöylece bir gözden geçirilmesi gösteriyor ki, bütün bu kilağuzlar, nazım fikirden mahrumdur.

Yaratıldığı zamandanberi, folklor dediğimiz yeni ilim, sahasını genişletmekten bir an hali kalmamıştır. Önceleri, ancak, şifahî edebiyat ile, halk örf ve âdetleriyle ilgilenir gibi gözüken folklorcular, tedricen, tecessüslerini halka, tabii ilimlere, bütün faydalı veya estetik faaliyetlere, bütün tekniklere, ve bütün halk güzel sanatlarına tekabül eden her şeye teşmil ettiler.

Bu genişleme sakınılmaz bir şeydi; halk edebiyatı, halk inanışlarından, yani, halkta doktor, nebatatçı, meteorolog ve daha yirmi diğer fizikî ve tabii ilimler mütehasssının müspet ilimlerinin yerini tutan an'anevî safça düşüncelerden (Crédulité) ayırlamazdı. Bu inanışlar ve saf düşünceler, içinden çıktığı tatbikat-tan nasıl ayrılabilir ? Sanatlar ve tekniklere gelince, hattâ onların en ehemmiyetsizleri bile, muayyen bilgilere ihtiyaç gösterir ve bir öğrenme (çıraklık) ister. Eğer madde takdir edilemez ve seçilemezse, tarz ve ülp öğrenilmezse, bir ağaçtan tereyağı kalıbı oyulamaz, bir elbise biçilip dikilemez, bir araba yapılamaz, bir ev ku-

rulamaz. İyi zanaatkârın yetişmesi, maddelerin ve tarzların iyice bilinmesine vabestedir. Her türlü faaliyet, muayyen bir bilgiyi istilzam eder ve halk bilgisinin en büyük kısmı da, tatbikatta çok şekilli halk faaliyetinin sayısız icraatını idare eder. Onun ibadetlerine halk ilâhiyatı hâkimdir; iyi veya kötü ruhlara yani peri ve cinlere itikad ve duanın tesirine iman, binlerce bâtil itikadla dolu ibadetler ilham ederler. Taşların, hayvanların ve nebatların has-salarına dair olan ilim, halk hekimliğinin temelini teşkil etmektedir. Hakikatte ise folklor, halk bilgisi ile hudutlanamaz, folklorcular bunu o kadar iyi anlamışlardır ki, ona halk faaliyetinin büyük bir kısmını da idhal etmektedirler. Bugün folklor, bütün mefhumları, bütün âdetleri, bir kelime ile halk kültürünü teşkil eden bütün hâdiseleri kucaklamaktadır.

Folklor mevzuunun, halk hayatının kâffesini ihtiva ettiği müşahede edildikten sonra, artık, folklor tarif edilebilir : **halk hayatının veyahut kültürünün ilmi**. Fakat, bu takdirde halktan ve halka dair olan şeyden ne kastedildiği iyice anlaşılmalıdır ki folkloru antropolojiden ve etnografyadan vazihan ayırd etmek kabil olsun. Bu sahadaki üstadların itiraflarına bakılarak hüküm verilmek istenirse bunun kolay olmadığı anlaşılır. 1886 da Sébillot, folklorun hudutlarını çizmekten âciz olduğunu itiraf ediyor ve asıl etnografya ile somatik [1] antropoloji sınırlarının tedahül ettiğini söylüyordu. Bir kaç yıl sonra, anlayışlı bir kafaya sahip olan bir adam, Andrew Lang, 1891 de : «Eğer, bana, folklorun antropolojiden nasıl ve niçin ayrıldığını soracak olsalar, cevap vermekte güçlük çekerdim.» diyordu.

Bugün bile, folklorun tabiati üzerine, etnografya ile münasebetleri üzerine bir çok makaleler yazmış olan, Belçikalı bir folklorcu, bu iş üzerinde uğraşmaktan vaz geçer gibi olduğunu ilân ediyor : «Folklorun nerede başlayıp, nerede bittiğini bilmek için üzülmeğe değmez; bu boşuna zaman kaybetmektir, çünkü onu karakterize edenin ne olduğu belli değildir» [2]. Takip edilen gayeyi, bir nevi

[1] Gayri cismanî.

[2] A. Marinus, Le Néo-folklorisme dans Isidor Terlinck Album, Louvain, 1931, P. 232.

sis içinde bırakıp, her türlü kesin tariften vaz geçerek ilim yapılamaz. Bu iyice tenvir edici halin, hiç olmazsa, folklorun kendisini karakterize edecek her şeyi aydınlatan bir tarifini vücade getirmenin çoktan zamanı geldiğini ve bu suretle onu tetkik ve tettebbü etmek isteyenlere işlemek istedikleri saha hakkında bir fikir vermek ve nereden mütalâa edileceğini göstermek gibi bir avantajı vardır.

Bunu yapmak için kelimenin birbirini takip eden bütün mâ-nalarını, tedricî genişlemelerini tetkik ettik. Bakalım, folklor kolleksiyonları bize tamamlayıcı endikasyonlar sağlayacak mı ? Almanya'da, Avusturya'da, İsviçre'de, İsveç'te, folklor müzeleri tam muhtariyetlerini kazanmış ve etnografya müzelerinden tamamen ayrılmışlardır. Uzun zamandanberi, Pariste, folklorlara hususî bir mahal temin edilmesi için bağrılıp çağrılmakta ise de, bunun teminine hâlâ muvaffak olunamamıştır.

Bu umumî hâdis, sanılacağı gibi, bir çokluk neticesi değildir; müphem surette de olsa, hiç olmazsa, birbirine çok benzerliği olan etnografya ve folklor kolleksiyonlarının, çok açık olarak, iki fikri ve iki zihniyeti gösterdiği hissedildi. Bütün bu malzemenin tasnifi ile görevli âlimler bir nevi intuition [1] tesirile, en sonra anladılar ki, realitede iki ayrı âlem vardır : Birincisi, bazan, ekzotik âlem olarak vasıflandırılır ki, okuyup yazmadan ve kitaplardan haberi olmıyan iptidaîler tarafından meydana getirilmiştir. İkincisi, medenî memleketlerin halk sınıfları tarafından teşkil edilmiştir ki, burada büyük ekseriyet, az çok, okur yazar ve hepsi kitap ve yazı vasıtasile yüksek derecede bir kültüre sahip olan sınıfla daimî temas halinde yaşar.

Raffaelle Corso da 1923 de bunun farkına vararak bunu İl folklore adlı kitabında sarahatle ifade ediyor. Bana gelince, ben, bunu daha açıkça ifadeye çalışacağım : Folklor halk hayatını inceler, fakat medenî hayat içinde; tıpkı örf ve âdetler hukukunun, yazılı hukukun vücudunu tazammun etmesi gibi, halk edebiyatı da bir ilmî edebiyatın mevcudiyetine delâlet eder. Kültürlü, münevver sınıf ve halk sınıfı diye, ikiye ayrılamiyan kavimlerde,

[1] Hads.

folklor maddesi yoktur. Bundan başka, ilmimizin tarifi, onun me-denî kavimlerdeki halk bilgisi ve halk yaşayışı ile iştigal ettiğini tasrihe lüzum bırakmaz. Hindistan ve Çin halklarından bir çoğunun folkloru vardır; Kafirilerin ve Peuhllerin ise folklorları yoktur. Bu sonuncularda milletin hayatı, tamamiyle etnografyaya dahildir. Etnografya, onların yalnız sosyal, siyasî ve dinî müesseselerini, âdetlerini ve örflerini tarif ve tasvir etmekle kalmaz, aynı zamanda, onların ata sözlerini, türkülerini, masallarını, menkıbelerini de toplar. Folklorun iptidaî halklarda yeri yoktur. Çünkü, iptidaî bir kültürden başka bir şeye sahip değildirler ve aynı zamanda, bütün ferdleri yüksek bir kültür alacak olan, bunun için de bütün bâtil fikirlerden ve bütün hurafelerden kurtulmuş olacak olan kavimlerde de yeri olmayacaktır. Bu türlü kavimler henüz mevcut değildir. Bazan Populaire (halka mahsus) kelimesi, officiel (resmî) kelimesinin zıddı olarak tarif edilmiştir. Resmî olmıyan her şey halka mahsustur. (Marcel Mauss). Officiel (resmî) tâbirinden de anlıyacağımız gibi resmî veya dinî makamdan gelen ve bilhassa okulda ve kateşizmde (din dersinde) okutulan her şeydir. Halka mahsus denince, insanın aklına, kurulmuş otoritelerin öğrettiği ve kabul ettirdiği şeylerin dışında, halk içinde yapıla gelen ve devredile gelen her şey gelmiyor mu ?

Fakat, halk tâbirinden ne anlamak lâzımdır ? Arnold Van Gennep, folkloru tarif ederken : «Özel olarak köylüler ve çiftçi hayatı ile, endüstri ve şehir muhitlerinde yaşayanlarla uğraşır» diyor [1]. Formül, hiç olmazsa, biraz izaha muhtaçtır : İster köylü, ister şehirli olsun, ister ziraatçi, ister sanayici olsun, halk hayatının tetkiki, halk ruhunun tahlilinden ayrı telâkki edilemez. Hattâ denebilir ki, birincisi, ötekinin anlaşılması için ancak bir merhaleden ibarettir. Halk ruhunu bilmedikçe, bir çok faaliyetlerinin başlıca saik ve âmillerini anlamak hiç bir zaman mümkün olmayacaktır. Şu halde, halk ruhu, elle çalışan veya ağır işlerde işleyen en kültürsüz işçilerde değil, mütehassıs işçilerde, yarı burjuvalaşmış usta başılarda da bulunmaktadır. Bundan başka, halk ruhu, halka mahsus yaşama ve düşünme şekillerini de meydana

[1] Le folklore, p. 29.

getirir, ki bunlar köy hayatının artıkları gibi telâkki edilemez.

Folklor, hakikatte, medenileşmiş bir milletteki halk zihniyetinin incelenmesinden başka bir şey değildir. Bu, köylülerde tam olarak gözüktüğü halde, işçilerde olsun, şehirlerin küçük insanlarında olsun, refaha kavuşmuş, fakat, henüz yeter derecede bir kültüre sahip olamamış burjuvalarda olsun, biraz tadile uğramış ve değişik olarak, fakat, bütün orijinalliği ile tezahür eder.

Van Gannep, büyük şehirlerin bütün folkloru mahvettiğini sanıyor; o, Paris ve Liyon civarında folklorun çoktanberi ortadan kaybolduğunu söyleyecek kadar ileri gitmektedir [1].

Sebillot'nun bu hususlarda, başka bakımdan doğru bir görüşü var : Şehirlerde tüccar, mezarcı, kayıkçı veyahut burjuva yüzünden geçinen müzisyenler, ressamalar, tiyatro aktörleri, hokkabazlar, panayırıclar, fahişeler gibi, bütün meslek sahipleri nezdinde bir anket yapılmasını talep ediyor [2]. O, aynı zamanda, **büyük bir şehrin an'anelerini ve bâtil itikadlarını toplamak için soru cetveli tecrübesini neşretti** [3].

XVI ncı, XVII ncı, XVIII inci yüzyıllar Parisinde şeytanın gözüktüğü yirmi ayrı yer gösteriliyor, hayaller ve hayaletler tarafından ziyaret edilen evler zikrediliyordu [4] : Bugün Pariste ispartizmacılar artık hortlaklardan korkmuyorlar. Yalnız bunlara ruh diyorlar : Onları çağırıyor ve istiyerek onlarla konuşuyorlar; fakat, onlara adamakıllı inandıkları da muhakkak !

Pariste veya en yakın civarında doğmuş, ticaret işlerinde müstahdem, hiç de aptal olmıyan Parisli güzel kadınlardan öylelerini bilirim ki, bir erkeğin pantolonunun önünden kopup düşmüş bir düğmenin doğurtucu bir kabiliyete sahip bulunduğuna

[1] Le folklore, p. 23.

[2] Instructions et questionnaires, pp. 47 - 48. — Albert Lantaine Abdi cation du Soleil, notes d'un voyage aux pays Balkaniques, p. 1931, p. 29, notes que les paysans des environs de Sofia Sont parmi les plus arierré de la Bulgarie.

[3] L'homme, (1886), III, 529 - 532.

[4] P. Sebillot les legendes de Paris, dans l'homme (1886), III, 523 - 529. Voir aussi Fournier, chroniques des rues de Paris.

tam bir imanları vardır. Çabucak bir koca bulmak veya bir çocuk sahibi olmak için gece gündüz bu düğmeyi üzerinde taşımak kâfidir. Bu düğme, muvaffakiyetten sonra, aziz bir arkadaşa devredilir : Çünkü denenmiştir.

Liyondan 15 kilometre ötede Brignais'yi ve Paristen 12 kilometre uzaktaki Verrieres le - Buisson u bilirim. Temin edebilirim ki her iki köyde güzel folklor anket malzemesi vardır. Büyük şehir, kendine çektiklerinin hepsini terbiye edememektedir ve hele onların şahsî zihniyetlerini hiç bir zaman değiştirememektedir. Bunların çocuklarından, iyi bir ilk tahsil ile, bir dereceye kadar gözü açılmış olanlardan bile, pek azı tenkid fikri sahasına yükseleceklerdir.

Bundan başka, idare eden sınıfların da kendi bâtil itikadları vardır. Kibar âlemine mensup kadınlar arasında, mücevherata, kıymetli taşlara, kumaş renklerine bir tesir atfedenler az değildir. Büyük mevkilerde bulunan bir çok adamlar vardır ki, bir evlenme veya bir cenaze alayına rastladıkları zaman bundan iyi veya kötü mânalar çıkarmaktadırlar. Bununla beraber, onlar, bu gibi zaafılara, çok zaman kapılırlarsa da (her zaman değil) bunların inancı bir dereceye kadar şüphe ile karışmıştır.

Bizim batı medeniyetinde, sosyal sınıflar birbirlerinden ayrı değildirler; daimî bir temas halindedirler ve işin güzel tarafı, durmadan unsurlarını değiş tokuş ederler. Bu arada düşüş ve yükselişler vardır, halktan burjuvalığa yeni geçenlerde bir halk tarafı kalır ki bunun ortadan kalkması uzun sürer. Halk inanışları ve âdetlerinden bahsolunurken bir burjuva folklorundan da dem vurmağa sebep yoktur. İsteddiği kadar burjuva gözüksünler, bunlar halk çocukları kaldıkları nisbette, bu unsurları muhafaza ederler.

Nihayet, unutmıyalım ki, her tarif muayyen bir anlaşma payı taşır. Hususile sosyal hâdiselerde ve sosyal ilimlerde bu, tamamiyle böyledir. Burjuva sınıfındaki halk inanışlarının araştırılması, belki hususî bir alâka arzeder; fakat, folklorcu, esashı hasadını, ilk tahsilden başka bir şey yapmamış olan ve bütün bilgisi, her şeyden önce an'aneden gelen çiftçi veya şehirli gibi sosyal sınıflar arasından yapmalıdır. Halk, sadece, köylülerden ve şehir işçi-

lerinden teşekkül etmez; fakat bir sürü küçük Devlet memurlarından, yol işçilerinden, çöpçülerden, müvezzilerden, ve müstahdemlerin büyük yığınından da teşekkül eder. Bunlara muhtelif mesleklerin mütekaidlerini ilâve etmek lâzımdır. Fakat, bunu ilâve ederken yalnız maddî refaha ulaşmış sahte burjuvaların, tahsil ve tenkid fikrinden ruhen mahrum oldukları için halk ruhundan hakikî bir şekilde tefrik olunamadıklarını unutmamak lâzımdır. Bir kelime ile folklor, medenî bir millet içinde, tahsil ve terbiye görmüş insanların kültürüne zıd olarak, büyük kalabalığın kültürünün bilinmesidir.

§ III — Kendine hâs görüş noktası

folklorcunun görüş noktası.

Yazılı olmıyan an'ane

Bir ilim, sadece mevzuu ile değil, aynı zamanda mütalâa edildiği noktai nazara göre tarif ve tayin edilir. Aynı hayvan muhtelif noktai nazardan incelenebilir : Hayvan yetiştirme ve kasaplık gibi daha ziyade fayda temin edici noktai nazar hesaba katılmaksızın, bunlar jeoloji, anatomi, fizyoloji, patoloji noktai nazarlari olabilir. O halde folklorcu hangi noktai nazardan bu geniş halk hayatı sahasını kucaklayacaktır. Hemen diyelim : Bu noktai nazar, an'ane noktai nazarıdır.

W. J. Thoms, **Folklore Record**'un ilk sayısında folklorun bâtil itikadlarla ve «aşağı tabakanın an'anelerile» uğraştığını söylemektedir. Çalışmalarının başlangıcındanberi, Fransız folklorcuları da yeni ilmin bütün unsurlarının «an'anevi» karakteri üzerinde ısrar etmişlerdir.

Gaston Paris, folklor kelimesinin yerine rivayet (Oui-dire [1])

[1] Le folklore, P. 1913, pp. 4 - 5.

kelimesinin konmasını teklif ediyordu. Bu isim, Rabelais de de bulunmaktadır ve halkın öğrenme tarzını karakterize eden ağızdan ağıza nakil işi kuvvetle tebarüz ettirilmiştir. Her ikisi de ehemmiyeti halk bilgisinin nakil tarzı üzerine tophyan «şifahi edebiyat» (1881) ve «an'ane etnografyası» (1886) terimlerini Paul Sebillot'ya borçluyuz. Fransada olduğu kadar, İtalyada da, folklor kelimesinin yerine «an'aneçilik» kelimesini koymak için sarfedilen gayret, her iki memleket âlimlerinin an'ane ve an'anevîyi yeni ilmin kat'î mevzuu, bütün unsurlarının esas karakteristiği olarak kabul ettiklerini kâfi derecede göstermektedir.

1892 de en iyi Belçika folklorcusu J. Lemoine, folkloru : **An'ane yolile halkın bildiği şeylerin hepsi ve bir de, geçmiş yüzyılların mirası** diye tarif etmişti. Esasen gayet aşikârdır ki, önce halk hayatına ait olan her şey folkloru girebilir [1].

Poitier fakültesinin yüksek rektörü Léon Pineau 1896 da «bir halkın bütün an'aneleridir ki folklor denilen şeyi meydana getirir» diye yazıyordu. Bu söz insana garip geliyor, fakat, bir kere öğrenilince, onun her şeyi kucaklamak gibi bir faydası vardır : Sözler ve misaller yolile devam etmiş olan her türlü masallar, türküler, menkıbeler, merasimler, müesseseler, âdetler ve bâtil itikadlar, ibadetler, inanışlar, eğlenceler [2]. En sonra, 1906 da Henri Gaidoz, kendisini pireneler sevgisine kaptırmış olan Romand sosyetesinin âzalarına şöyle diyordu «Bu soruların, an'anelerin, âdetlerin, bâtil itikadların, halk edebiyatının incelenmesi, onları esasına, yani şifahi an'anenin incelenmesine [3] irca etmek içindir.»

Bizden öncekiler ve Fransız üstadlarımız gibi, an'ane unsurunun ehemmiyetine ve folklorun da bu temel karakter üzerinden bir tarifi yapılabileceğine pek fazla bel bağlamamaktayız.

Şifahi edebiyatı, yazılı edebiyattan, örf ve âdetler hukukunu

[1] La Folklore au pays Wallon, Gand, 1892, pp. 8 - 9. A. 11.

[2] L. Pineau, le folklore, dans Revue maderne 1896) p. 702.

[3] Henri Gaidoz : de l'étude des traditions populaires ou folklore en France et à l'étranger, dans bull. Soc. Romand Bagnères de Bigorre (1907), 3e serie, I. I, p. 1741.

yazılı hukuktan, köylü ve işçi tekniklerini ise meslek okullarında öğrenilenlerden ayıran odur. An'ane, Mösyö Pineau'nun işaret ettiği gibi, sadece söylenmiş ve anlatılmış olanı ihtiva etmekle kalmaz, yapılanı ve görüneni de ihtiva eder. Örneğin oynadığı rol, sözünkünden daha küçük değildir : Yemek pişirmenin öğrenilmesi, bir elbiseyi dikip bitirmek, bir araba imal etmek, bir ev yapmak için, bütün bunlar için kolları sıvayıp, babanızın, annenizin, ustanızın veya patronunuzun, gözünüzün önünde yapmış olduğu hareketleri ve işleri yeni baştan yapmak gerektir. Örnek, halk an'anesinin tecezzi kabul etmez bir kısmıdır.

İşte Şimdi folkloru : «Halk an'anesi ilmi» diye tarif etmek mevkiine geldik. Fakat, araştırmamızın mevzuunu gözden geçirirken rastgeldiğimiz güçlük burada da karşımıza çıkıyor. Populaire (halka dair) kelimesinin tam mânası nedir ? Bu, biraz önce, halk muhitlerle, kültürlü muhitleri birbirinden ayırmak için bulduğumuz tesviye tarzını yeniden gözden geçirmeğe bir davet demektir.

Bazılarınca «kılı kırk yarar» addedilen folklorcular da, bu iki muhiti vazıhan ayırmanın ne kadar güç olduğunu kaydetmekten geri kalmamışlardır. Henri Gaidoz diyor ki : «Hayatlarını mahza akıllarile tanzim etmeği düşünen ve kendisini kurtardığını zanneden, tahsil ve biraz terbiye görmüş olan ve onu istihfaf eden kimselerden mürekkep halk tabakalarında şifahî an'ane mevcut değildir.» Fakat, an'ane, bizim hareketlerimizde veya fikrimizde, sevgi itiyadla gayrısuurî olarak, o derecede yerleşmiş ve kök salmıştır ve bundan dolayı o kadar alelâde hale gelmiştir ki, eğer kasdı olarak üzerlerinde düşünmiyecek olursak, bunların bir an'ane başlangıcı olabileceğini hatırmıza bile getirmeyiz.

Ben, kendim, Strazburgda, 1925 de toplanmış olan antropoloji kongresine vermiş olduğum bir raporda şöyle yazıyordum : «Bâtıl itikadlara dayanan inanışlar, hakikatte, burjuvalarda ve küçük burjuvalarda köylülerden hiç de daha az değildir. Hele işçilerde olduğundan daha fazladır. Hangi ev sahibi bayan vardır ki sofraya on üç kişi oturtmak cesaretini gösterebilsin? Hiç bir anne, bilerek, ayın on üçüne rastlıyan cuma günü çocuklarile gemiye binmez. Bir çok iyi tahsil görmüş genç kızlar, delik bir paranın

saadet getirdiğine inanırlar ve yoldaki bir at nalını bir tılsım elde etmek kanaat ile almaktan çekinmezler.

Münevver sınıfta muhafaza edilmiş olan an'anevî amellere gelince, onlardan kocaman bir liste meydana getirmek mümkündür. Rafadan yumurtaların kabuklarını kırdıktan sonra tabakta bırakmak, bir âdabı muaşeret kaidesi olagelmıştır. Bunu Plin de tavsiye etmektedir. Bunun sebebi ise bambaşka idi : Sağlam bir yumurta kabuğu, size fenalık yapmak üzere büyücülere hizmet edebilirdi. Bugün, bir çok kimseler, bir cenazeyi, saygı ve bir nevi dindarlık duygusu ile gece beklemektedirler, halbuki, önceleri bu, onu kötü ruhlarla karşı müdafaa için yapıldı. Aynı sebeptendir ki, ölünün beklendiği gece başında mum yakılırdı. Bu son merasim «dinsizler» muhitinde de muhafaza edilmiş ve devam da etmektedir. Hattâ ölü büyük bir şahsiyet ise bu iş daha müdebdeb bir şekilde yapılır.

«Nezaket kaidelerinin büyük bir kısmı, meselâ günaydın, el sıkışma, doğum kutlamaları, matem günlerinin taziyesi ve ailece öğle ve akşam yemeklerinde kadehleri tokuşturarak sağlığa içmeler, her yerde riayet olunan şeylerdir. Yukarıdan aşağı bütün içtimaî basamaklarda an'ane kendini kabul ettirmektedir» [1].

İşte bu yüzdendir ki ilmimizin kat'î mevzuu, yahut noktai nazarı olan bu an'enenin halka mahsus karakteri, beklenmesi icap ettiği gibi tam mânasile açık değildir. Bununla beraber, bilmeliyiz ki an'ane, başlıca burjuva kültürünün sed çekemediği halk muhitlerinde kudretli bir tesir yapar ve tamamilen inkişaf eder. Öyleyse, tarifi şöylece düzeltelim : **Folklor, medenî memleketlerde halk muhitlerinin an'anevî kültür ilmidir veyahut : Folklor, medenî halkların, bilhassa halk muhitlerinin an'ane ilmidir.** Bu suretle folklor mevzuunun tayini ve onun kendi görüş noktasının tarifi aynı noktada birleşmektedir.

Bundan başka, bu düşünceler, zarurî olan bir neticeye varır ki, burada biran durmak faydadan hali değildir.

An'ane yolu ile intikal eden yalnız manevî kültür değildir; bu,

[1] Saintyves, le folklore, dans Revue Anthropologique 1926, XXXVI, 151 - 152.

P. Sebillot'nun an'ane etnografyası adını verdiği maddî kültürün de büyük kaynağı halindedir. Hakikatte de, her iki kültür, çok sıkı bir surette birbirine bağlıdır ve bir kül teşkil etmektedir. Bir halk ilâcı, bir çeşit pratik reçetedir; fakat, bu aynı zamanda bir ilimdir ve hazırlanması, çok defa, tamamilen manevî ilhama mazhar olmuş âyinlere mütevakıftır. Her sanat — ki tıp da bir sanattır — iki kültürün malıdır: manevî ve maddî. Bütün köylülerin dağarcığında bulunan şeyler arasındaki halk meteorolojisi bir ilim olmasa da, bir bilgi olduğu su götürmez; fakat, havanın önceden keşfi öyle bir sanattır ki bazı çiftçiler, küçük âlemlerinde, bunu harikulâde bir şekilde tatbik ederler. Bunları birbirinden nasıl ayırmalı ve ziraat tekniğini, bu ilim ve bu sanattan bahsetmeden nasıl incelemeli?

Her türlü teknik bir sanat haline gelebilir. Zanaatkâr, zanaatını bilmek zorundadır; becerikli olduğu takdirde, onu kendisine şeref verecek derecede mükemmel yapar. Eskiden, kalfanın, ustalığı kazanabilmek üzere yaptığı bir sanat eseri şaheser olurdu.

Folklor adını manevî kültüre tahsis etmek istemek ve bunu, maddî kültür mânasına alınan etnografyaya zıd addetmek, hakikaten organik bir birliği, halk an'anesi birliğini parçalamak istemektir. Her iki kültürün giriftliği ve ayrılmazlığını bilmemek, düpedüz, onun müşterek temelini teşkil eden: «An'aneci zihniyeti» bilmemektir.

Değerli bazı folklorcular, folklor araştırmasının, bütün teknik bilgilerini bir yana bırakarak, sade halkın fikrî kültürüne hasretilmesini istemektedirler. Meselâ, Mis A. - S. Burn [1] ve Krohn [2] bunlardandır. Fakat, **halkın bütün an'anevî bilgisi** kucaklanmak istenilirken, nasıl olur da bu tahdid haklı gösterilir? Bir teknik, aynı zamanda bir bilgi değil midir? Ağ örmeyi, dikiş dikmeyi, ütülemeyi, bel bellemeyi, ekin ekmeyi öğrenmek lâzım değil midir? Bir gün, rende rendelemeyi, demir dövmeyi ve bina kurmayı öğrenmek isteyen genç işçilere bir çıraklık gerekmez mi? Ve bu çeşit bilgiler, M. Krohn'un, ondan sonra da Miss

[1] The handbook of folklore, London, 1914, in-8, p. I.

[2] Kaarle Krohn, die Folkloristische Arbeits methode, Oslo 1926.

Burn'un «zihnî donatım» adını verdiği şeyin bir parçası değil midir? Köylü bir avcı veya balıkçı, avın ve balığın huy ve tabiatlarını, yaşadıkları yeri, yedikleri yemi, göçlerini, bütün âdetlerini, yaşayışlarını, ancak kitaplardan öğrenmiş bir «okumuş efendi» den daha iyi bildiğini iddia edemez mi? En beceriklilerini sorguya çekiniz: kanaat getireceksiniz ki onlar, kendilerine hayvanları sadece keşfetmek ve gözetlemeyi değil, onlar için tuzak veya ağlar yapmayı, bunları kurmayı, yem koymayı, her yapılacak iş için en müsait zaman ve saatleri seçmeyi, kısacası, zarar verecek her şeyi ve bunların çaresini öğretmiş olan, herhangi bir av kaçakçısının çıraklarıdır. Profesyonel avcı veya balık avcısının — ki yarı bekçi veya yarı avcıdır — kafası hileler ve tertip ve düzenler, masallar, an'anevî hikâyeler, ispatı güç inanışlar ve bâtil itikadlara dayanan tertip ve düzenlerle tıklım tıklım doludur. Hiç bir folklorcu, bile-rek, ağız yolile nakledilmiş ve Xénophon ve Oppien gibi eskilerin öğrettiği şeylerle Phébus ve Du Fouilloux gibi eski üstadların bir çok derslerini ihtiva eden bilgileri ihmal edemez. Her halk tekniği. geçmiş yüzyılların, kat'î ve çok an'anevî bilgilerile, bâtil itikadlarını ihtiva eden bir halitadır. K. Krohn, folklorun herhangi bir halk fikrinden mülhem, hattâ teknik de olsa, bütün faaliyetleri ihtiva ettiğini teslime mecbur kalıyor.

Buna nazaran, halk hekimliğini araştırmaya tâbi tuttuğumuz zaman, tamamen teknik bir menşee sahip olan ve yolumuzdan bertaraf edilmesi gereken reçeteler ve ameliyeler arasında bir tefrik yapmak ve tamamen bir halk fikrinden çıkmakta olanları ayırıp almak ve onları dikkat ve itina ile tahlil etmek gerektir. Böyle bir çalışma için, şakird, sadece üstادلara değil, fakat, perilere de baş vurmak zorundadır. Umumî olarak, bâtil fikirler, eskidenberi âlimlerce de revaçta olduğu için, tamamen halkın öz malı sayılmazlar. Bugün bile, köylüler arasına yayılmış olan, bütün tıbbî bilgilerin menşei Dioscoride'in ve Calinos'ların, Celse'lerin ve Pline'lerin akislerinden başka bir şey olmıyan mutatabbiblerin sözleridir ki, yüzlerce büyü kitabı ve küçük halk risaleleri sayesinde, yüzyıllar boyunca köylerimizi istilâ etmiştir. Bu halk fikirlerinden hiç biri yoktur ki, bu büyük cereyan içinde yalnız benzerlerini değil, kaynağını da bulmuş olmasın. Halk tarafından kabul edilmiş

olan ve an'anevî bir surette intikal eden bütün bilgileri ve ameliyeleri, nereden gelirse gelsin, menşe itibarile halk hekimliği ad-detmeyi çok daha sade ve daha mantıkî bulmuyor musunuz? Bu sonuncu karakter : **Aynı aile içinde şifahî an'ane yolile nakledilme,** ve bir aileden başka bir aileye geçme, hakikaten halka mahsus olan şeyin temel karakteri değil midir ? Ve nihayet burada, bir ilâcın içine girmesi gereken eczaların bilgisini, onu hazırlayış ve hastaya tatbik ediş tarzından ayırmanın ne kadar güç ve ne kadar yersiz olacağını da ilâve edelim.

Teknik ve bilgi gündelik hayatta birbirile sıkı bir surette kay-naşır fakat, birbirinin yerini tutamaz ve tedahül edemezler. Halk fikrinin mümeyyiz vasıfları bunların muhayyeleye verdikleri ehemmiyetli payda veya onların saf şairane ifadelerinde aranmıştır.

Bu, kapıyı ardına kadar enfüsiliğe ve hatâya açmak demektir. Meselâ, sadelik ve saflıkla dolu halk türküleri, mutlaka halkın eseri değildir; onların sahibi, çok defa, sade ve kuvvetli bir tarzda umumî duyguların tercümanı olmasını bilmiş olan bir kilise mensubu veya lâik, adı bilinmeyen herhangi bir şairdir. Halkın muhayyelesine müracaat ettiğiniz zaman, yaratıcı muhayyeleye müracaat etmiş olmazsınız; bu, mektep ve medrese görmeden herkesin seviyesinin üstüne yükselmesini bilen ve kendiliklerinden, âdeta eğlence kabilinden, zamanlarının ilim ve tekniğini temessül eden bazı mümtaz şahsiyetlerin bilhassa nasibi değil midir?

Fakat, o halde, biz yüzyıllar boyunca veya on beş yirmi sene zarfında halkın benimsemiş olduğu mefhumları ve mahsulleri, halk fikri ve halk tahayyülü diye vasıflandırmak zorundayız. Bu, bizi, halka ait olan fikirlerin ve eserlerin, bariz bazı sadelik ve saflık şartlarını ihtiva etmesi gerektiğini söylemeye sevk ediyor, (zira, bunlar ona filân meşhur mütefekkinden veya falan büyük müzisyenden gelebilir.) Bu fikirler, ister ahenkli oluşundan dolayı olsun, ister halkın muhayyelesini tahrik ettiğinden dolayı olsun, akılda kolayca tutulduğundan, bir çok hafızalarda yer etmiş bulunuyor.

Bu nevi düşünceler bizi, halk zevklerinin ve psikolojisinin

tetkikine götürmektedir; fakat, bu, ancak, bizim tahlillerimizde ve araştırmalarımızda yer almaktadır; yoksa, halkın öz malı olan fikirleri ayırd edebilmemiz için bize bir hareket noktası vazifesini göremez.

Folkloru, halkın zihnî techizatına inhisar ettirmek ve daha ileri giderek, onu halk edebiyatını, halk muhayyalesinin karakterlerini taşıyan mahsullere hasretmek teşebbüsü, tekniğin durmadan malûmatla karıştığı, mazinin bakiyelerinin bütün ufuklardan gelen cereyanlarla birleştiği o halk an'anelerinin azametini, dalgalarının kudretini ve kavranmaz büyüklüğünü bilmemektir.

Hakikaten, pek âlâ anlaşılmaktadır ki bir çok folklorcular, bir Hoffman Kraye'ın veya bir Van Gennep'in kendilerine teklif ettiği genişlikten, tetkik sahasının sonsuz genişliğinden ürkmüşlerdir; fakat, bu, folkloru, kendi parçalarından sadece birisine irca etmek için bir sebep olamaz.

Folklor sahasının heyeti umumiyesi, ancak hiç bir şeyi derinleştirmemek şartile, bir tek âlim tarafından kavranabilir. Derinleştirme ve ilerleme, kendisini münhasıran folklorun bir şubesine vakfeden mütehassıslar tarafından elde edilebilir. İş bölümü burada da, her yerde olduğu gibi, kendisini kabul ettirmektedir. Bu gayri kabili münakaşa ve gerekli hâdisede, çok defa, oldukça kötü bir temayül kendini göstermektedir: Folkloru, iştilal edilen ihtisaslara irca etmek veya — en fenası — bütün öbür şubeleri, gayri ilmî addederek, reddetmek. Hele farkına bile varmadan, folklor, sadece, zihin mahsullerinin veya, daha doğrusu, bâtil itikad malzemesinin incelenmesine hasredildiği zaman, bu vaziyet alınmaktadır. Halkın sahip olduğu bütün fikirler boş ve kıymetsiz değildir. Onun, bütün dikkatimizi çekmeğe değer bir çok doğru fikirleri de vardır. Bu fikirleri ona karşı, ilme aykırı bir hak-sızlık yapmadan ihmal etmek ve folkloru Procust'un yatağına benzetmemek lâzımdır [1].

[1] Procust: Eski Yunanistanın Attika bölgesinde bir eşkiya idi. Bu haydut ele geçirdiği yolcuları soyarak kalmıyarak onları bir demir yatağın üzerine yatırır ve boyu yatağın uzunluğunu aşanların ayaklarını keser ve kısa gelenlerin de vücudunu halatlarla gerdirerek matlup dereceye kadar uzatırdı.

Bazan, filolojik folklor, antropolojik folklorlara karşı ikame edilir. Bu, bana bir mânasızlık gibi geliyor. Halk yaşayışının bütün karışık şekilleri gibi, folklorlara tâbi bir de halk linguistique'i vardır; fakat, o insanîdir, çünkü halk malıdır ve bu sebeple de antropolojik folklorlara veyahut sadece antropolojiye aittir.

Hakikatte, folklor araştırmalarını çeşitli mütehassıslar arasında taksim etmek lâzımdır: filoloğa, dil ve halk edebiyatını; filozofa, felsefî ve dinî bütün umumî fikirleri ve bu fikirlerden ilham alan bütün örf ve âdetleri; âlime, halk ilimlerini; teknisyene, halk sanatları ve mesleklerini vermek icap eder. İlerlemenin şartı budur. Ama, diğer taraftan da, halk ruhunun bütünüle araştırılmasına ve onun muazzam ve bölünme kabul etmez an'anesine son derece lüzumlu olan bu folklorun şubelerinden hiç birisi meşru olarak red ve inkâr edilemez.

IV — Folklorun antropolojik ilimler içinde yeri

İnsan, sadece bir hayvan değildir, ve sosyete halinde yaşayan bir hayvandır; bu suretle antropoloji iki büyük şubeye ayrılır: **Hayvanî antropoloji** (fizikî de denilebilir), insanı, hayvan gibi, natüralistler tarzında tetkik eder ve **kültür antropolojisi** ki, insanı, psikolojik ve sosyal olarak, çift görüş noktasından, tetkik eder.

Kültür antropolojisi de iki büyük kısma ayrılmaktadır: Psikoloji ve sosyoloji; birincisi, insan ruhunu, onun yaylarını (kuvvetlerini) ve kanunlarını inceler. İkincisi, insanın sosyete içindeki yaşayışile, onun bütün içtimâî faaliyetleriyle ilgilenir.

Bu kısa gözden geçiriş, ötedenberi folklorun ve etnografyanın antropoloji - sosyoloji içindeki yerini göstermektedir. Her ikisi de sosyal gruplaşmaları ve hareket tarzlarını, bunların unsurlarını, faaliyetlerini, oluşlarını tetkik eder. Etnografya ve folklor, sosyolojinin iki şubesi ve antropolojinin iki tâli şubesidir.

Böyle olmakla beraber, bunları birbirine karıştırmaya doğru bir temayül vardır. M. de Keyser'e göre, folklor, insanda, mantığa aykırı ve gayrı aklî bir mahiyet arzeden şeyi inceler, bundan bir

gün, insanın iptidaî ruhunun tabiati hakkında bir sentez çıkarmaya çalışır [1].

İnsan düşüncesinin pre-lojik (mantıktan evvel) bir devre geçirdiğine inanmak için hiç bir sebep yoktur. Zaten insan, başlangıçta, hakikî bir karma karışıklıktan (Confusionisme) hareket etmiştir. O her şeyden evvel ihtisaslarını tahayyülâtından iyice ayırd edemiyor, hattâ, hakikî hâdiseleri birbirine karıştırıyor. İnsan, bu kaostan (hercü merç), bu karanlıktan (müphemiyetten), dilin ve tenkid fikrinin teşekkül ve ilerleyişile kurtuluyor. Başlangıçta, onun pek az sarih fikri vardı; sayıları anlamakta ve bunu eşyadan ayırd etmekte ne kadar zahmet çektiği malûmdur. Umumî fikirler bahsine gelince, güçlük daha çok artmıştır. Meselâ, gözle görülmez ve tutulmaz (anlaşılmaz) bir nefes olarak tanınan «mana» önceleri faaliyet ve enerjinin her şekline şâmil bir mefhumdu. Bu karışık ve harikulâde elâstikî mefhumdan, yavaş yavaş, tehalüf yolu ile, diğer mefhumlar, animizmin müteaddid ruhları gibi ve düalizm yahut — hattâ şu yeni tâbire müsaade ederseniz — Trilizim'in muhtelif prensipleri çıkmıştır. Bu gibi mefhumlara bizim mantığımız tatbik edildiği zaman, Mösyö Lévy-Bruhl'un iştirak kanunu ile elde ettiği bütün neticeler elde edilmektedir. Halk ruhu, iptidaî ruh gibi, mantığa, bizim mantığımıza riayet etmez gibi görünüyor; bu bir zahirî görünüşten başka bir şey değildir. Her ikisi de hakikatte temyiz fikrinden mahrumdurlar. Eşyanın tefriki, fikirlerin tehalüfû, insanlığın başlangıcında, bize göre gayri kabili tasavvur bir yavaşlıkla vücade gelmiştir. Bugün bile, mektebin ve müsait bir sosyal muhitin yardımı olduğu halde, kütle, bu çetin yolda, ancak bir kaç adım atmağa muvaffak olabilmiştir. Bu aklın noksanlığından değil, müşahede ve tenkid fikrinin yokluğundan ileri gelmektedir.

Fakat denilecek ki, eğer, bir nevi bulanıklık içinde yüzmekte olan halk tabakası ve iptidailer, safdillige bu gibi istidatlar gösteriyorsa, eğer onlarda ekseriya, tenkid fikri yerine, harikulâdeye ve keramete karşı bariz bir meclûbiyet kaim oluyorsa, bu halde, birinciler, sonrakilerden nasıl ayırd edilebilir ?

[1] Le folklor Brabançon, (1931), X, 531.

Zihin bulanıklığı, bizim köy halkımızda, iptidailerde olduğundan son derece daha azdır. Buna kanaat getirmek için, her ikisinin de rüyalar karşısındaki durumları arasındaki farkı görmek yeter. İptidaî kütleler için bunlar, uzakta geçmiş hakikî sahnelerdir. Fakat, uyanık hayatın sahnelerinden daha az gerçek değildirler. Bizim köylülerimize göre ise, bunlar hayalî sahnelerdir ki, ekseriya bir mâna taşımazlar, fakat bazan öbür dünyadan bize haberler getirirler. İptidaî insan, amelî hayatta daima, rüyalarından alınan motiflere göre hayat tarzını tayin eder, halbuki bu, «halk» için nadir, hattâ çok nadir bir hâdisedir.

Bizim köy halkımızın, en geri seviyedekileri bile, günlük hayattaki bütün işlerde, kültürlü bir adam gibi hareket eder. Aynı kiliseye, aynı mahkemelere, aynı hükûmete ve aynı malî nizam-lara tâbi değil midir ? O, papaza, hâkime, kontrol memuruna, hükûmet memuruna karşı, mukavemet etmek için, mantikî delillerden — hattâ en klâsik mantıktan — faydalanmasını çok iyi bilir. Köylü, komşularıyla, mültezimleriyle, mülk sahibi ile olan nizalarında, filân nazariyecî folklor âliminden veyahut falan enstitü âzasının düşündüğünden başka türlü düşünmez. «Küçük arabalar» insanı Crainquebille'in burjuvayı anlaması ve onunla kendi lisanı dahilinde münakaşa edebilmesi sayesinde ki onu yazmış olan meşhur Anatol Fransla aynı mantık havası içinde yaşıyordu.

Medenî sosyete iptidaî insanın bilmediği imkânları, halka vermiştir. O, gerek ihtiyarlığı için küçük bir mülk elde etmek bakımından olsun, gerekse kendisini zarurettten koruyacak bir tekaüdiyeden faydalanmak için olsun, tasarrufa teşvik edilmiştir. Cemi-yet onda, sadece, uzağı görüş ve emniyet hazzını geliştirmekle kalmaz, binlerce zihin çalışmasının eserlerini taşıyan lisan sayesinde, onun tabiî müşahade, tecrübe ve muhakeme kabiliyetlerini arttırır. «Medenî bir muhitte doğmuş olmakla beraber, hiç mektebe gitmeyen, okuyup yazmak bilmeyen, kendisini çevreleyen medeniyeti temessül için göze çarpar hiç bir gayret sarfetmeyen adam, bir vahşi değildir, fakat, tamamiyle medenileşmeğe kabiliyetli medenî bir cahildir — ki bunun farkı büyüktür —» [1]. Folk-

[1] Lacombe, De l'histoire considérée comme science. p. 1894, p. 164.

lor ve etnografya, her ne kadar vazıhan biribirinden farklı iseler de, her ikisi de sosyolojinin şubeleri olmaktan kurtulamazlar. Bu, kendiliğinden anlaşılır, denilecektir. Bu, Fransa'da uzun zamandanberi sosyoloji mektebi tarafından, münakaşa götürmez bir nokta olarak kabul edilmiştir. Bir düzüne makale ile, folklorun sosyolojik olması lâzım geldiğini tekrarlıyarak bir yeni mektep kurduğunu zanneden bazı kimseler tarafından, bu meşhur mektebin bu kadar derinden istihfafa maruz kalması, şaşılacak bir şeydir.

On üç kalın cildten teşekkül eden *Anné Sociologique* 1898 denberi, folkloru sosyolojinin bir kısmı şeklinde mütalâa eden geniş bir bibliyografya vermektedir ve Emile Durckheim'ın kurmuş olduğu mektebi bilmemek veya bilmemezlikten gelmekle, insan kendi kendine haksızlık etmiş olur. Bir Robert Hertz'in [1] veya bir Czarnowski'nin [2] folklor denemeleri ki, sosyoloji yıllığının çalışmalarına dahildir, ayrıca, nadir ilmî bir kıymete maliktirler. «İçtimaî folklor yapalım» diye tekrarlamak tabîî bir hareket noktasıdır. Fakat, sosyoloji yapmadan, halk hayatının, başka bir tâbirle, içtimaî hayatın hususî bir şeklinin, hareketlerinin, kanunlarının, hayatîyet kaynaklarının nasıl tetkik edileceğini ben anlayamıyorum. Belki folklorcuların çoğunun, sadece hâdiseleri toplamakla iktifa ettikleri mütalâası ileri sürülecektir. Halbuki ilim — zira, folklorun bir ilim olması veya o hale getirilmesi isteniyor — bir kanunlar ve sebepler araştırmaya müncer olmalıdır. İhtiyatlı fikir sahipleri, buna cevap olarak, diyeceklerdir ki, kanunlar yapılması tecrübe edilebilir, fakat, hali hazırda bu kanunların geniş mikyasta hipotetik olmaları ihtimali çoktur ve biz izah edici geniş terkiplere girişilebilecek zamandan daha çok uzaktayız. Esefle söyliyelim ki, haddinden fazla umumî bir hal alan sentez merakı, her zaman ilme faydası olmıyan, bir fikir gayretkeşliğinin ifadesidir; sentez hususundaki istical, hattâ, büyük tehlikeler de arzetmektedir. Hakikatler veya naslar şekline bürünmüş, tamamilе muvakkat faraziyeler ve nazariyelerle, gayrı muayyen,

[1] R. Hertz, *mélanges des Sociologie religieuse et folklore*, p. 1298. in-8.

[2] S. Czarnowski, *Le culte des Héros et ses considérations sociales; saint Patrick, Héros national de l'Irlande*, p. 1919, in-8.

yığın yığın hâdiselerin bulunduğu harap temeller üzerine bina kurmağa teşebbüs edilir ve bu bina da kurulursa, bu binanın çabucak çökmesinden endişe edilmez mi ?

Müfrit bir sentez iptilâsı, sadece muayyen bir felsefe ve ilmi sabır noksanlığı ifade etmez, fakat, insanı kolayca müşahedeye ve hâdiseleri toplamaya karşı, nisbeten, müstağni olmaya ve bunları âdi ilim eserleri addetmeğe sevkeder. Bize deniyor ki : Saf sosyoloji veyahut saf ilim — bu sıfatı hafifser mânada kaydediniz — bir inşa ve sentez eseridir ki, şüphesiz yardımcılara muhtaçtır. Fakat, ırgat yahut harç karıştırıcı, mimara nazaran ne ise bunlar da sosyolog için odur. Fakat, eğer, hâdiselerin toplanmasının lüzumlu bir iş olduğuna hükmeden şuurlu işçiler ona iyi cins malzemeler vermiyorlarsa ve becerikli, kıymetli demirciler, dülgerler, taşçılar, ona yapı malzemeleri hazırlamıyorlarsa, ben bu bedbaht mimara ve onun dehasına ne kadar acırım.

Meselâ, Durckhaim'ın : **Sosyoloji metodunun kaidelerini** ve yahut Gaston Richard [1] ve René Maunier [2] gibi Fransız üstadları tarafından yazılmış bir kaç el kitabını okumuş olanların hiç biri zannedemez ki, hâdiselerin müşahade ve tasviri asla ilmi mesaiye dahil değildir ve yalnız hâdiselerin izahı sosyolojiye aittir. Biz de Tarde ve Durckhaim' ile beraber söyleyebiliriz ki : Eşyadan fikirlere yahut hâdiselerden kanunlara gitmek ve ilkönce müşahade etmek, sosyal hâdiseleri, bir kimyager veya bir tabiatçının, kendilerini ilgilendiren hâdiselerin toplama ve tahliline gösterdikleri aynı itina ile, toplamak ve tahlil etmek lâzımdır.

Şimdi sıra, folklorun tarifine ve onun kaidelerinin kat'î olarak tayinine geldi. Şu halde işin bir ırgad işi değil, belki bir zekâ işi olduğunun ve ilmin takip ettiği gayeleri asla gözden kaçırmandan, bunun daha iyi bir şekilde yapılacağının kabul edileceğinden şüphe etmiyorum.

O, her şeyden evvel, kendisinin de büyük bir kısmını teşkil

[1] Gaston Richard, la sociologie générale et les Lois sociologiques, Paris, 1912, in-2.

[2] René Maunier, introduction à la sociologie, Paris, 1929, in-12 de VIII - 112 pp.

ettiği sosyolojiye, birinci derecede büyük bir yardımda bulunmayı tahayyül ediyor; bununla beraber, folklorun ehemmiyetini kabul eden bir çok sosyoloğlar, bunun bütün muhtemel vüs'at ve şümülünü ölçmemişe benziyorlar.

Bununla beraber, biz bu vüs'ati, aşağıdaki tablonun meydana koyduğu veçhile, sadece antropolojik ilimler arasında folklorun işgal ettiği mevkie bakarak görebiliriz :

Hayvanî Antropoloji :

Hayvanî bakımdan insanın ve ırklarının tabii tarihi. Bir çok ihtisaslara ayrılışı.

Kültür Antropolojisi :

Akıllı ve cemiyet halinde yaşayan bir mahlûk olarak mütalâa edilen insanın tetkiki.

Psikoloji :

İnsan ruhunun umumî olarak veyahut tek bir adamda hususî olarak tetkiki.

Sosyoloji veyahut kolektif psikoloji :

Sosyal grupların ve onlara hâs kanunların tetkiki.

Etografya :

İptidailerin, yani yazılı an'aneyi bilmeyen sosyetelerin maddî ve manevî kültürlerinin tetkiki.

Folklor

Medenî memleketlerin halk sınıflarının maddî ve manevî kültürünün tetkiki.

Netice

Folklor için böyle bir mevki kabul etmek, ona, bundan başka, yalnız hâdiselerin müşahedesinde değil, sebeplerin araştırılmasında ve sentetik izahlarda geniş bir muhtariyet vermek demektir.

Folklor, kendi sahasından dışarı çıkmaksızın da, kanunlar vücude getirebilecek ve pek çok faydalı umumileştirmelere (généralisation) imkân verecek sebepleri tayin edebilecektir.

Unutmıyalım ki, halk yaşayışı, kendine hâs bir yaşayış olmakla beraber, bütün medenî hayata yayılmış bulunmaktadır. Onu, kapalı bir kap içinde geçen bir faaliyet addetmek doğru değildir. Şüphesiz halk yaşayışı resmî hayatın tazyik edici çerçevesi içinde gelişmektedir, fakat, o da resmî hayatın üzerinde mukabil tesir yapmaktadır. Milletvekili ve seçiciler, onun kudretli reaksiyonlarının bir çok şekillerine şahit olabilir. İdare edilenler ve idare edenler, iki ayrı sosyete teşkil ederler, Fakat bunlar, biri diğerinin içine geçmiş değildir, — tetkiki, kısmen folklora ait olan, binlerce tesir ve aksi tesirler sayesinde — karşılıklı ve sıkı bir şekilde birbirlerine nüfuz ederler.

İdare edenlerin sosyetesı, halk sosyetesinden yalnız açıkça ayrılammakla kalmaz, bu iki sosyetenin heyeti umumiyesi, medenî sosyeteı teşkil ederler. Binaenaleyh, medenî cemiyetlerin tetkiki, folklorun olduğu kadar, halkın yapılan telkinlere karşı reaksiyonunu, bu telkinleri halka kabul ettirmek ve kendisinde yeni hareket, eğlence ve çalışma, yeni inanış ve düşünüş şekilleri yaratmak için kullanılan vasıtaların incelenmesini icap ettirir.

Vazifelerini müdrik idarecilerle, hüsnü niyetle meşbu halkın yanında, adedleri az, fakat, kendileri korkunç bir mutavassıt sürükleyici sınıf vardır. Bunlar, taşıdıkları zevklerin ekseriyeti ile

halktan sayılır, ancak, hırs ve arzularının genişliği dolayısıyla ondan ayrılmaktadırlar ve bunlar, basit ruhların bütün fena zembereklerini bilir, vicdan azabı duymaksızın ve insiyakî olarak onları kendi faydalarına kullanırlar. Bu kılavuzların psikolog ve diplomatlık kabiliyetleri, hakikatte folkloru ilgilendirmez mi ?

Resmî hayatın hudutları içinde, bu elebaşların tesirine rağmen, halk hayatının kendine hâs şaşkınlıkları, gevşeklikleri, taşkınlıkları, inadları, hassasiyet ve şiddet fıskırıışları devam etmektedir. Bütün bu hareketlerin ve bütün bu sevk ve tahrik edilmiş veya kendiliğinden meydana gelmiş faaliyetlerin kanun ve sebeplerini yakalamak, ifade etmek ve kat'î olarak tayin etmek lâzımdır. Henüz yürünecek yollar ne kadar uzun ve sentezler daha ne kadar uzak !

Şüphesiz onları sezebilir ve onlardan ürkebiliriz; ilimlerin ilerlemesinden olmasa bile, hiç olmazsa, muazzam tatbikatından hiç ürküğünüz olmadı mı ?

Her şeye rağmen, ilmî hakikatin iyiliğine inanmış olan kimseler, folklorun istihdaf ettiği gayenin şuuruna vardıktan sonra, insan ilmine çalışmak emniyetile, esrarla dolu istikbalin hazırlanmasında, bugünün ve yarının insanlığına daha iyi bir hayat imkânı verecek aydınlıklar getiren bir çalışmaya mütevazı ve sabırlı, kendilerini vakfedeceklerdir.

FASIL II

FOLKLORUN SAHASI

Ve toplu bir anketin ana bölümleri

Halk yaşayışının sahası o kadar geniştir ki, ötedenberi onun cesaret kırıcı genişliği ve hâdiseler ormanı içinde bir yön tayin etmenin güçlüğü gözden kaçmamıştır. İnanışlar, duyular, âdetler büyük müesseselerin gölgesinde, içinden çıkılmaz sıkı bir çalılık halinde, birbirine karışmaktadır. İnsana öyle geliyor ki, orada, hiç bir yere çıkarmıyan veya ormanların en sık yerinden daha pek az aydınlık bulunan alanlara çıkaran yalancı patikalardan başka bir şeye rast gelinmiyecektir. Bu alanların her birinin etrafında çepeçevre, balta girmemiş orman, yeniden başlamaktadır.

Bütün etnograflar, bütün sosyologlar, bu intibai edinmişlerdir; fakat, bu işte bu insan hâdiselerinin yığınını veyahut sosyal hâdiseleri tasnife yarıyacak çare veya fikirleri keşfetmesini bilen pek az kişi çıkmıştır. Bir ana fikir çıkarmak için, folklor soru cetvelleri boşu boşuna incelenmiş olacaktır. 1887 senesinde Paul Sebillot'nunki başta gelmek üzere bunların hepsi sebku rapttan ârî görünür [1]. Bunlar, uzvî bir bağ olmaksızın, uç uca sıralanmış soru ve soruşturm silsileleridir. Bu noktada folklorcunun kifayetsizliği anlaşılıyor. Folklor sahası genişlemekten hali kalma-

[1] Instructions et questionnaires, Paris, 1887 pet. in-80 de 80 pp. Pour d'autres questionnaires voir le résumé en a donné Arnold Van Gennep, Le folklore, Paris, 1924, ch. IV, les cadres, pp. 45 - 51.

maktadır. Folklorcular da henüz pek yakında bunun azametini hissetmişler ve metodolojisini yapmağa teşebbüs etmişlerdir. Folkloru medenî cemiyetlerin sinesindeki **halk hayatının bilgisi** olarak tarif ve tayin ederken, bunun kültür sosyolojisinin en ehemmiyetli şubelerinden birini teşkil ettiğini ve bu geniş maddeyi bir düzene koymak için, araştırmamızı hangi yöne çevireceğimizi biliyoruz.

I — İhtiyaçların feryadı

Biz, ilkönce, bize bıraktıkları sayısız malzemeyi teşkilâtlandırmak imkânları üzerinde düşünmüş ve medeniyetlerin heyeti mecmuasını gözden geçirmiş olan ilk yol açıcıları sorguya çekmek üzere, geçmişe dönmüş bulunuyoruz. İlk rast geldiğimiz, XVIII inci yüzyıl Fransızlarından, maceraperest ruhlu biridir ki, kusurları, ekseriya meziyetlerini maskeleymiştir. Lengüstiğin sonsuz çöllerinde kaybolan Court de Gébeline bu cüretkâr ve nafiz zekâlardan biri olmuştur. Araştırmaları dolayısıyla, eski zaman medeniyetile modern medeniyeti mukayese etmek için, **iptidaî âleme**, yani iptidaî sosyeteye sürüklendiği zaman, işin azametinden ürkmüştü :

« (Hâdiselerin) çokluğu o derecededir ki, diye yazıyordu, pek uzun bir ömür ve pek büyük bir dikkat bunları saymağa güç yeter. Kaldı ki insan bunları mukayese edip, aralarındaki münasebetleri ve aidiyetlerini, her birine yalnız muvafık değil, aynı zamanda, sırf ona münhasır bir yer verecek kadar katıyetle meydana çıkarabilir mi ? »

Bunun müteaddid unsurlarındaki tenevvüü nazarı dikkate alarak bu karışık yığına bir nizam vermekteki imkânsızlık, ona noktai nazarını beraksetmek ve bu yığının parçaları arasındaki akrabalığın, bunları birleştiren sıkı bağların ve burada meydana

çıkan birliğin nereden geldiğini kendi kendine soruşturmak fikrini telkin etmiştir.

Ve o derhal, **insan tabiatında** medeniyeti teşkil eden bu sonsuz parçaların kaynağını öğrenmiş oldu. Fakat, bu biricik kılağuzla, ilk nesillerden bugüne kadar insana yaşamak ve ilerlemek imkânını vermiş olan bu milyonlarca insan eserinin çalılıkları arasında kendine bir yol açabilecek midir ? Sözü ona bırakalım :

«Bu ilk adım, ikincisine yol açtı ve hissedildi ki bu uzun zincirin bütün halkalarını birleştirmek için, tabiatte tesirleri ve neticeleri, zarurî olarak, bütün zamanlar, bütün iklimler ve bütün halklar için aynı olan nevi beşerde mevcut bir prensipi ele geçirmek lâzım geliyor.

Bizim ferdî bünyemizin ayrılmaz ihtiyaçlarında ve bu ihtiyaçları tehvin için kudreti ezeliyenin bize ve etrafımıza bol bol serpiştirdiği vasıtalarda velûd olduğu kadar sağlam olan bu prensipi görür gibi oldular.

Filhakika, **her şey bizim ihtiyaçlarımızdan doğmuştur. Bu ihtiyaçlar, herkes için, her zaman, her memlekette aynı olmuştur; onların devamlılığı, onları tatmin için kullanılmış olan ilk vasıtaların bekasını gerektirdi.** İnsan nevi devam ettiği müddetçe, hiç bir boşluk, hiç bir duraklama mümkün olmamıştır. Zira aynı ihtiyaçlar ve aynı çareler onu her yerde takip etmiştir. Çocuklar, doğarken kendi kendilerine yetmek iktidarsızlığını da beraberlerinde getirmişlerdir; zarurî olarak, bu iktidarsızlığı gidermek için babalarından bilinen vasıtaları öğrendiler :

Cismanî mahlûkları yeni kombinezonlara uydurarak onlardan âdetâ yeni mahlûk yapmak imkânı içinde müşahede, mukayese ve birbirine yaklaştırma lüzumu iledir ki ihtiyaçlarını tatmin için yeni vasıtaların tükenmez kaynağını bulmuşlardır.

O halde her şeyi insana bağlayan devamlı bir zincir vardır : Bütün diğer yüzyılların zincirlerini tanımak için ancak bugünkünü iyi bilmek lâzımdır : Haddi zatında maddî seriler ve manevî seriler elzemdir; onlar bizim gözümüzün önünde, elimizin altındadır. Bütün bu etrafımızı çevreleyen şeyler, ihtiyaçlarımızla başlamış ve yeni ihtiyaçların tekemmül ettirdiği ve mükemmelleşmiş olmaları sebebiyle de en eski zamanlarda kökü bulunan sanatlar,

kanunlar, ahlâk ve âdetleri arzeder. Böylece sırf tekemmülden ibaret olan şeyi bertaraf etmekle en büyük itminanı, bir hâdiseye müstenid itminanı bulmuş oluyoruz ki bu, önceleri var olduğu gibi bugün de tam olarak vardır ve genişlemek ve gelişmekten başka hiç bir değişikliğe uğramamıştır; eski zamanların âbideleri, insanlığın ihtiyaçlarını gidermek için kullanılmış vasıtaların şahitlerinden başka bir şey olmadığı gibi, zamanımızın âbideleri de, bizim ihtiyaçlarımızın ve kaynaklarımızın şahitlerinden başka bir şey değildir. Bugün ve geçmiş zaman hakkında şهادette bulunan şeyleri karşılaştırmak suretile yalnız hakikî sisteme değil, fakat, bütün âbidelerin ve bütün zamanların tarihine de sahip olmuş olacağız.

Bu prensipleri takip ederek, yalnız âbidelerle eski zamanları keşfe çalışırken bir yığın enkazı kıpırdatmaktan ve onları tutup mütenaviben ve birbirinin ardı sıra üst üste yığmaktan başka bir şey yapılmıyacağı kanaati gittikçe daha fazla hâkim olmuştur. İnsanlığın ayrılmaz ihtiyaçlarının ve onları tehvin için kullanılmış vasıtaların sırf şahitleri gibi telakki edilecek yerde bu prensipleri, bu iptidai ve zarurî hâdiseler, sayısız âbideleri birer birer davet etmişler ve sanki onlar da bu davete gelerek, kendi kendilerine sıraya girmişler ve hakikî yerlerini almışlardır. Bunların sayısı, daha doğrusunu söylemek lâzım gelirse, hudutsuz çokluğu, şimdiye kadar gözönünde bulunan sistemler gibi birbirlerine yaklaşmasına bir engel olacağı yerde birleşmelerine âmil olmuştur. Bunlar, bütün boşlukları doldurarak binayı tamamlamak ve sağlamlaştırmak için birbirleriyle yarışmışlardır» [1].

Dermeyan ettikleri bazı ihtiraz kayıtlarına rağmen, bunlar, hayran kalınacak sahifelerdir. Ne yazık ki Court de Gébélın, bize ümit ettirdiği tasnifi vermeksizin çalışmalarını lisana, mitolojiye ve dinî bayramlara hasretmiştir. Muhakkak bize şöyle demişti : «İhtiyaç-

[1] Court de Gébélın, plan général et raisonné des divers objets et découvertes qui composent l'ouvrage intitulé : Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne ou Recherches sur les antiquités du monde. P. 1773, in-4, I, pp. 2 - 6.

lar âcîl oldukları nisbette bunlara müteallik olan mevzular cetvelin baş tarafına alınmış veya alınması icap etmiştir.»

XIX uncu yüzyılın ortalarına doğru, Karl Marx, yalnız ekonomik ihtiyaçların hakikaten âcîl olduğuna kendini inandırmaya çalışıyordu. Bütün ötekilere hâkim olan onlardır. «Sosyetenin ekonomik yapılışı hakikî temeldir ki hukuk ve siyaset binası bunun üzerinde yükselir ve sosyal şuurun muayyen şekilleri ona uyarlar. Maddî yaşayışın istihsal tarzı, sosyal, siyasî ve manevî yaşayış ve tirelerinin heyeti umumiyesini kendi şartlarına tâbi tutar» [2] diye yazıyordu.

Maddî veya ekonomik ihtiyaçların baş rolü oynayışları üzerinde şiddetle duran Karl Marx, sosyolojiye büyük bir hizmette bulunmuştur; fakat, başta Engels olmak üzere onun noktai nazarına bağlı olanlar, manevî ihtiyaçlarını, sempati ihtiyaçlarının ehemmiyetini tamamilen unutmuşlardır. Onlara göre, bütün tarihî realiteler, az veya çok, doğrudan doğruya, ihtiyaçların veya ekonomik faktörlerin mahsulleridir. Engels'in **tarihî materyalizm** adını verdiği bu doktrin, bizim anlamak ihtiyacımızdan ve muhabbet iştihamımızdan doğan fikir ve hislerimizi tanıımıyordu. Ruhî faktörler, ötekilerden daha az gerçek değildirlere ve ekseriya, kudretli bir şekilde faaliyettedirler. Meselâ, din muharebeleri, münhasıran ekonomik sebeplerle izah olunamaz. Buna mukabil, bunlar öyle hâdiselerdir ki büyük maddî felâketlere sebep olmuşlardır [1].

tasnifine teşebbüs edilebilir; fakat, onların hiç birisi ihmal edilmemelidir.

[2] Karl Marx, Zur Kritik der politischen Oekonomie, préface, 1859.

[1] Engles, 21 Eylûl 1890 tarihli bir mektubunda (Sozialistische akademiker) (S. 351) diyor ki: Sosyal üst yapıyı teşkil eden ilim fikirleri, felsefe doktrinleri, din inanışları, hukuk, siyaset şekilleri, alt yapının ekonomik hâdiselerine tesir eder; ve bununla beraber şunu ilâve ediyor: «Ekonomik hareket, onu sonsuz tesadüfler yığını arasına götürmekle nihayetlenir. (Teselsülleri çok uzak ve ispat edilemez bir şekilde olan şeyleri ve hâdiseleri yok farzeder ve bir yana bırakırız.) Bu olmaksızın nazariyenin her hangi bir tarihî devreye tatbiki bir dereceli bir muadelenin hallinden daha kolay olacaktır.» Bak : Devenir Social (1897) sa. 229 - 230.

Fransız sosyoloji üstadlarından birisi olan Paul Lacombe (1839 - 1919) Marksist doktrinin bariz bir şekilde tesiri altında kalmıştı. İşte, Roma sosyetesinin aile adlı tetkikinin neticelerinden bir kısım :

«Ekonomik unsur, cinsî ihtiyaç ve aile ihtiyacı, başkasına saygı ihtiyacı, sevgi meyilleri ve bizzat manevî kültür gibi ayrılabilen diğer faaliyetler üzerinde tesirlerini derin bir surette duyuran ilk esash faaliyetlerdir. Şu halde bu teklif, aile ahlâk ve âdetleri bakımından, Roma halkına dair vücutte getirdiğimiz hususî tetkik sırasında elde etmiş olduğumuz neticelerin oldukça parlak bir tasdiki mahiyetini almaktadır.

Bu, sosyoloji için ehemmiyetli bir kazançtır, bu tasdikten sonra, o, daha emniyetle ekonomi tarihini, iyi bir metodla ilk yapılacak tetkik addedebilir. Çünkü, bu, diğer tarih nevilerini açan bir anahtardır.

«İfademî tekrarlıyor ve sarîh bir şekle sokuyorum : Bir milletin gerek umumî tarihinin, gerek hususî tarihinin anlaşılması için ekonomik hâdisenin ilkönce tetkik edilmesi lâzımdır. Bu kavmin ekonomik hayatına hâs olan şey, onun mukadderatına, edebiyatından ve dininden daha başka bir surette hâkimdir. Gerçi bunlar da kıymetli şeyler olmakla beraber, insanın kalbinde o kadar sağlam bir yer tutmadıklarından sathidirler. Tatmini icap eden en küçük bir iktisadî ihtiyaç karşısında yerlerini terkederler. Tarihte en büyük rolü insanın üst kısmının oynadığını zannetmek, gururumuzu okşıyan, fakat vahim bir hayaldir. Tarih, psikolojinin mekân ve zaman içinde açılıp yayılışından başka bir şey değildir ve başka bir şey de olamaz... İktisadî unsurun tarihte, asıl iktisadî meselerden gayrı bir çok meselelere hâkim olması ve onun tesirinin hemen hemen hiç bir zaman mefkud olmaması zaruridir. Bu her hususî hayatta göze çarpan sade, bariz ve büyük hâdisenin tarihî tefsiridir : Her şeyden önce yemek ve örtünmek ihtiyacını gidermek lâzımdır; bunu her gün gidermek şarttır» [1]. Paul Lacombe tarihî materyalizmin inhisarcılığı içine düşecek ka-

[1] Paul Lacombe, *La famille dans la société romaine*, Paris, 1889, pp. 424 - 15.

dar psikoloğdu. Bundan başka, beş yıl sonra, bize hakikaten ilmî bir tarih hakkında direktifler vermek istediği zaman da psikolojiye müracaat etmişti. Tarihın bütün maddesini taşıyan insan faaliyeti, ancak, bir sıra ruh halleri vasıtasile izah olunabilir ki tarihçi, bunlar arasından değişmez ve cihanşümul âmilleri bulup çıkarmak zorundadır. Bunlar iktisat, tenasül, sempati, şeref ve şan, sanat ve ilim âmilleriidir. Zaten bu muhtelif ihtiyaçların menbai, hayat sevgisidir [2]. İnsan ihtiyaçlarının bu tasnifi, 1894 e aittir; fakat, 1909 da Taine'in **muasır Fransa'nın menşeleri** adlı büyük eserinin derin tahlillerinde Lacombe insanın veyahut daha ziyade umumî insanın muhtevasını araştırmak için buna tekrar temas etmiştir. Taine, bunun tamamilе iskelet halinde bir tecrid, küçük bir hulâsa olduğunu iddia ediyordu. Ona karşı itirazını şöyle serdediyordu :

«— Umumî insan, bu küçük hulâsa, acaba neden ibarettir ? Bütün insanların tesiri altında kaldığı ve teskin etmek için didindiği ihtiyaçlardan başka bir şey değildir. Bu küçük hulâsa, bu ekonomik rahatlıkları, emin ve konforlu bir oturacak yer, koruyucu bir elbise, yetecek kadar muntazam ve müemmen ve kâfi miktarda gıdalar arayan adam — kendisine bir kadın ve ölümünden sonra yaşıyacak çocuklar lâzım olan adam — ki gururu ve öğünmesi, kalabalıktan ayrılmak, başarabilirse mümtaz bir kimse olmak ihtiyaçları da vardır — kendi benzerlerinin saygı ve sevgisini de ister — başkaları için bazan saygı ve sempati, bazan da tamamilе zıd duygular beslemek ister, — müşterek olarak alınmış zevkleri ve duyulmuş heyecanları arar ve bu yüzden güzel sanatları ve bu arada her çeşit meclisleri, toplantıları icad etmiştir — merak ve tecessüslerin teşvik ettiği insan daha sonra kendisini çevreleyen âlemi tanımak hevesine düşer veya tahayyül etmeye çalışır ve yavaş yavaş ilimleri, dinleri icad eder, hulâsa, bu, geniş bir ihtiyaç sermayesidir ki bütün insanlarda esas olarak aynı kaldığı halde tatmin edilışlerinde türlü türlü şekiller alırlar : ve bu sermaye, insanlığın bize arzettiği son derece değişik vasıfların da imî ve bozulmaz bir heyulâsıdır, çünkü tatmin vasıtaları yerlerin

[2] De l'Histoire considérée comme science, p. 1894. pp. 35 - 41.

türlü menabiile ve zaman boyunca insanın kendi ihtiralarile değişir» [1].

Zaten, yukardan aşağı sayıp döktüğü insiyakların ve zihin faaliyetlerinin nazımı olan bu âlemşümül ihtiyaçlar, nizama konulmalarında âmil olan makul bir tahlile istinad eder.

Bu tedricen yükselen mikyasa çok mübremden en az zaruriye doğru gitmektedir. Veya o bunu böyle zannediyor. Her ne hal ise, beşerî müesseseleri bağlandıkları ihtiyaçlara nazaran tasnif etmek fikrindedir [1].

İptidaî müesseseler gibi ona en zarurî gözüken ve insiyaklara dayananları vardır : Bunlar iktisat ve tenasül unsurlarına ait olanlardır. Ekonomik unsur, insanın maddî ihtiyaçlarını gidermek için icad ettiği, yahut teşkilâtlandığı her şeyi ihtiva etmektedir : beslenme, oturacak yer, giyinme v.s. tenasülî hâdise doğurmakla çoğalmaya, evlenmeye ve çocuklara dair olan her şeyi ihtiva eder [1].

Tâlî müesseseler, bütün fikir faaliyetlerini ihtiva eder. Bunları yedi kısma ayırıyor, lüzumlarının azalışına göre şöylece sıralıyor :

- 1 — Ahlâk ve hukuk müesseseleri;
- 2 — Sınıf farkı müesseseleri;
- 3 — Mondaine müesseseler;
- 4 — Siyasî müesseseler;
- 5 — Sanat ve edebiyat müesseseleri;
- 6 — İlim müesseseleri;
- 7 — Din müesseseleri.

Görüldüğü gibi, ilim ve dine en son iki sırayı tahsis etmiş, siyaset ve sanat müesseselerini ahlâkî, hukukî ve monden kanunlardan sonraya koymuştur.

Paul Lacombe, bütün ruhî ihtiyaçları bir nevi lüks ve fuzulî addediyor. Bu onların ehemmiyetini küçültmektir.

Ribot diyor ki : «Efsanelerin, dinî telâkkilerin, ilk ilmi izah de-

[1] P. Lacombe, Taine historien et sociologue, p. 1909 in-8, pp. 42 - 43.

[2] P. Lacombe, de l'histoire considérée comme science, p. 66.

[1] L'appropriation du sol. avant - propos.

nemelerinin menşei olan muhayyilenin çalışması, ilk bakışta menfaat nâendîş ve pratiğe yabancı gibi gözükebilir.» Bu bir aldanıştır. Sırrına eremediği tabiatın üstün kuvvetleri karşısındaki insan, onların üzerinde tesir yapmak ihtiyacındadır; onları kendi lehine çevirmeğe, hattâ, sihrî âyin ve usullerle kendi hâkimiyeti altına almağa çalışır. Onun merak ve tecessüsü nazarı değildir; o, sırf bilmek için bilmeği istihdaf etmez. Fakat, dış âlem üzerinde tesir yapmak ve ondan istifade etmek ister» [1].

Bugünün müminleri de, dünküler gibi, bize dinin tarihteki muazzam rolünü kâfi derecede göstermektedir. O, yarı medenilerin faaliyetlerinin büyük bir kısmını büyü ile tesirli bir surette düzenlemektedir; bugün bile, o bütün mistiklerin ve azizlerin hayatına hükmetmektedir. Şu anda, katolik memleketlerdeki hükümetlerin hiç birisi, Roma'nın ve papanın nüfuzunu kale almaksızın herhangi bir iş yapamaz. Bu din hakkında muhtelif derecelerde ve muhtelif şekillerde doğru olan şey, güzellik, ilim ve sempati hakkında da doğrudur. Bir sosyolog müellif H. Dubreuil şöyle yazıyor : «Şiirin, güzelliğin ve sevincin, bana hava kadar gerekli olduğunu söyleyebilirim» [2]. Hayatının sonunda, Lacombe, ruhî ihtiyaçların — o dimağ ihtiyaçlarının diyordu — ilk önce sandığından çok daha büyük bir ehemmiyeti olduğunu tasdik etmekten geri kalmadı. Dünyanın değiştiğini, fakat, insanın değişmiyeceğini ilim davaları haline getiren Taine'e ve bütün bu gibilere : Muhitini değiştiren insan, nasıl olur da kendisi değişmez? diye sorduğu zaman, her halde yanlış bir şey yapmamıştır [3]. Sevgi ihtiyacı üzerine şöyle yazıyordu : «İnsanın gözüne batan bu ihtiyacı görmemiştim» [4]. Filhakika bu bütün sosyal hayatın temelidir [5].

[1] Essai, sur l'Imagination créatrice, Paris, 100, in-80, p. 38. — Sur le rôle des besoins, sur les inventions et les idées qui sont les sources de notre activité, voir le même ouvrage : pp. 40, 66, 226 et 263 - 63.

[2] Nouveaux Standards, Paris, 1931, p. 158.

[3] P. Lacombe, Taine historien et sociologue, P. 1909, p. 245.

[4] Voir Henri Berr, L'histoire traditionnelle et la synthèse historique, pp. 78 - 80 et 131 - 133.

[5] Voir : René Maunier, Introduction à la Sociologie, Paris, 1929, pp. 5-6.

Teklif ettiği tabloyu bir daha gözden geçirmek ve aileyi de içine alan ruhî ve sosyal hâdiseye çok daha geniş bir yer vermek lâzımdır [5].

İnsan, akıllı ve sosyete halinde yaşayan bir hayvan olduğundan fikrî ihtiyaçları ve müşterek yaşamak ihtiyaçları, hayvanlarla paylaştığı ihtiyaçlardan daha az insanî olamaz. Vilfredo Pareto, insanın mantık veya ideoloji ile değil, insiyaklarla hareket ettiğini söylemiş, fakat, zekâ ile hareket ettiğini nasıl inkâr etmeli? demiştir. Anlamak ihtiyacı da bir nevi insiyak değil midir? Muayyen bir anlayış, daha doğrusu, muayyen bir akıl, temin ettiği gıda ve buna benzer diğer lüzumlu şeylerden daha mı az lüzumludur? Her tekniğin içinde zekâ mündemiç değil midir? En akıllı maymunlar bile insandan fazla olarak iki ele sahip oldukları halde en küçük bir medeniyet yaratamamışlardır. Anlamak ihtiyacından ve bilmek hararetinden doğan keşifler sayesinde gittikçe daha geniş ve daha harikulâde vasıtalarla malik olan maddî hayat, toplama merhalesinden istihsâl ve medeniyet merhalesine geçmiştir.

Diğer taraftan, çocuk, hiç değilse, ilk yaşlarında, ana, babasının yardımları olmaksızın yaşayamaz. Âzaları birbirile döğüşmekten, didişmekten hali kalmıyacak olan insan ailesi, hiç bir zaman, daha büyük bir sosyetenin bir hücrelerini teşkil edemezdi. Kabilelerin ve milletlerin varlığı, her şeyden önce, ancak, karşılıklı bir emniyet ve sempati yaratan binlerce anlaşmalar, binlerce zımnî veyahut açık mukavelelerle akidler sayesinde mümkün olabilmiştir. Paul Lacombe, buna kani idi : «Bizim ahlâkımızın ilk ve esaslı prensipi, diye yazıyordu, bir başkasile ahenk içinde bulunmağa alışmış bir huy, benzerleriyle sevişebilmek için kazanılmış bir meke gibi gözükmektedir» [1].

Fikrî ve sosyal düzendeki mübremiyet, ekonomik düzendekinden daha az değildir. Hattâ, bu son sahada bin türlü mübade-

[5] L'esquisse d'une classification que nous trouvons dans Ribot, Essai sur l'Imaginations créatrice, pp. 262-63, donne plus de place aux besoins d'explication et aux besoins d'association; mais elle est fort insuffisante.

[1] P. Lacombe, Taine historien et sociologue, p. 254.

leyi mümkün kılan lüzumundan fazla mebzuliyete ve lüzumsuz şeye süratle rastlanmıyor mu ?

Toplu anketin ana hatları

Ancak mübremiyetini hesaba katarak ihtiyaçların bir tasnifini elde etmemiz mümkün olduğundan, onları insan tabiatının temel görünüşlerine bağlamağa çalışmamız icap eder.

Bir tahlilin neticesi, kısa bir cümlede hulâsa edilebilir : İnsan, akıllı ve sosyal bir hayvandır. Aristo kadar eski olan — sosyalin yerine politigi ikame eden — bu formül dünkü müşahide olduğu kadar bugünkü müşahide de kendini kabul ettiriyor. Fakat bu takdirde ihtiyaçların nasıl tasnif edileceğini kim bilmez ?

Hayvanî insana maddî ihtiyaçlar ve ekonomik müesseseler; akıllı insana ise — düşünür, muhakeme eder ve felsefe yapar — manevî ihtiyaçlar ve bunlardan meydana getirmeğe çalıştığı müesseseler tekabül eder; sosyal insana ise her türlü iştirak ihtiyaçları ve hattâ bu iştirakler realiteler veya müesseseler haline gelince de.

Bu üç görünüş, üç kelime ile hulâsa olunabilirdi : Ekonomik, sosyolojik, psikolojik. Hemen ilâve etmek lâzımdır ki farkları göstermek için, bunların işaret ettikleri realiteler, hiç bir zaman tecrid edilmiş değildirler ve her an bize birbiri içine geçmiş olarak görünürler.

Bu umumî görünüşlerden idarî, siyasî ve dinî müesseseler dahil olmak üzere, bütün sosyal hâdiselerin sistemli bir tasnifi meydana getirilebilir; fakat, bizim emelimiz bu değildir. Biz, bunun halk yaşayışı hâdiselerine tatbikini, sırasile maddî hayat, manevî hayat ve sosyal hayat diye nazarı itibare alarak tahdid etmek istiyoruz.

Maddî hayat tâbirinden ekonomiyi ilgilendiren her şeyi anlarız. Bu, insanın tasarruf altına aldığı, **geçim zaruretləri** diye adlandırılan ve maddî ihtiyaçlarını gidermek için yarattığı her şeyi ihtiva etmektedir.

Manevî hayat, ruhun ihtiyaçlarını gidermeğe matuf, çok büyük tasavvurlar, duygular ve faaliyetler sahasıdır ki, eskiden bu

saha, klâsik üçüzlerle yani : Doğru, güzel ve iyi ile ifade edilirdi. Biz buna tabiat üstünü veya mukaddesi de katmak zorundayız. Halk sınıfı arasına yayılmış olan sade müspet bilgiler ve felsefe, ahlâk ve din doktrinlerinin heyeti umumiyesi değil, bu müteaddid tasavvurlar tarafından sevk ve idare edilen bir sürü his ve hareketlerdir.

Sosyal hayat maddî hayat ve manevî hayat haddi zatında sosyal hayattan sayılır. Fakat, bizim burada bahsetmek istediğimiz müesseselerin ve iştiraklerin hayatıdır ki, köylü ve işçi, bunlar sayesinde gelişmeğe veyahut kendi zümre veya sınıfının dayanışma ruhundan faydalanarak türlü türlü ihtiyaçlarını tamamilе gidermeğe çalışmaktadır.

A — Maddî hayat

Ekmeksiz, elbisesiz ve sığmaksız yaşanamaz. Ne yazık ki «ilk cedlerimizin hatâsı yüzünden» bunları alın terile kazanmak ve yaşamak için çalışmağa mecburuz. Diğer taraftan da, eğer, her ferd muhtac olduğu her şeyi kendisi tedarik veya imal etmek zorunda olsaydı, hiç bir ilerleme olmayacaktı ve insanlar durmadan aynı işleri yapmakta devam edecekler, aynı iptidai zanaatleri tekrarlayıp duracklardı. İnsan hayatı, ebedî bir Robenson yaşayışından asla başka bir şey olmayacaktı. Fakat, çok şükür insanlar, kültürlerin ve mesleklerin kaynağı olan iş bölümünün ve ihtisaslandırılmış meşguliyetlerin faydasını anladılar. Diğer taraftan, her köy ve her varoş kendi kendine yetmediği gibi, tüccarlar da istihsal edemedikleri şeyleri idhal ederler : Yiyecekler, içecekler, malzemeler, aletler ve edevatlar v.s. buna mukabil memleketin istihlâk etmediği şeyi de ihraç ederler. Nihayet, bu suretle ev ekonomisi denilen istihsal edilmiş servetlerin istimali kalır.

Ekonomik yaşayış üzerinde yapılacak bir anket, ilk önce, mümkün olan şeyleri, yani, toprağın tabiat ve kaynaklarını, onun üzerinde yaşayan ırkın vasfını ve karakterini gözden geçirmek zorundadır. (Coğrafi antropoloji veya beşerî coğrafya). Bu, aşağıda sırasile gösterilmektedir :

1. **Hayatın bütün zaruretleri ve rahatlıklarını ihtiva eden her şey :** Gıda, elbise, oturacak yer, mobilye, nakil vasıtaları;

2. **Türlü iş şekilleri ve geçim vasıtaları :** Köyde iş, kültür ve meslekler; sitede iş, atölye ve fabrika; işin lüzumlu tamamlayıcıları olarak boş vakitler ve istirahat.

3. **İş mahsulleri ve kazançtan faydalanma :** Ücret, kâr, tasarruflar, bunların tenevvüleri, işsizlik, iğecek, yiyecek ve erzak bolluğu, mobilye, adet ve kaliteler, temizlik ve konfor. İkametgâh, kiralama veya mülkiyet, oturacak yerin, evin, bahçenin bakımı.

Ekonomik yaşayışın ehemmiyetini mübalâğa etmek güç gibi gözükmektedir. Tabîî servetlerin bin türlü iş şekilleriyle işletilmesi ve bunlardan istihlâk ve tasarruf suretile faydalanılması, sosyal hayatın bel kemiğini teşkil eder. Bugün, bir havadis gazetesini okuyan basit bir okuyucu bile, ekonomik hâdisenin siyaset üzerine ne büyük bir tesir yaptığına dair bir fikir edinebilir; o, kötü giden umumî malî durumun, vergilerin, gümrük tarifelerinin yükselmesini icap ettirdiğini ve — ekseriya — ihtilâle ve harbe yol açtığını bilir. Öte yandan, sosyologlar, tekniğin, düşünce âlemi ve manevî hayat üzerindeki hâkimiyeti hakkında zaten bizi aydınlatmışlardı. Bununla beraber tasvirî folklor, sadece ekonomik hayata hasredilemez.

Bizim bu tetkik şubemiz, itiraz götürmez bir surette, hususî bir tahsil ve terbiye, bir yetişme ister. Çünkü, bir resim veya bir taslak çizmesini bilmek, bir tekniğin veya başka yüzlerce eşyanın istihsal safhalarını takip ve tesbit edebilmek lâzımdır. Fakat, aynı anketçinin, bir mıntakanın bütün folklorunu üzerine alması, şayanı arzu değildir ve biz aksine her mıntakanın, sadece maddî yaşayışın tetkiklerine kendini vermiş bir veya bir kaç anketçisi bulunması lâzım geldiğine inanmaktayız.

B. — Manevî Hayat

Biz, bu tâbirden bütün ruh tezahürlerini, bütün geniş dil ve düşünce sahasını anlıyoruz. İlkönce, dil, dedim, çünkü o, düşüncenin mecburî tercümanıdır : Onu nakledilebilir bir hale getire-

rek kesinleştirir, aydınlatır. Düşüncenin muhtelif görünüşlerini ve nüanslarını tercüme eder. Dahilî teşevvüşten ancak dil vasıtasile kurtulmak kabildir. Her türlü terakkinin, hattâ fikrî terakki de dahil, esasını teşkil eden iptidaî teknikler (zanaatler) dil ile ve dil vasıtasile gelişebilmiştir. Manevî hayat hâdiseleri beş büyük kısma ayrılabilir :

1 — **Halk lisanıyatı** : Hususî lehçeler ve türlü argolar da dahil, bütün mahallî lisanları ve şiveleri ihtiva eder.

2 — **Halk bilgisi** : Tarih ve arkeoloji bilgileri de dahil, müspet ilimlerle, astronomi ve coğrafyayı, fizik ve kimyayı tabîi ilimlerle ilgili her şeyi anlarız.

3 — **Halk hikemiyatı** : Umumî fikirlerle birlikte halkın felsefe mefhumları. Bunlara an'anevî prensipleri, bir nevi atalar sözü hikemiyatı haline gelmiş halk sosyolojisi ve halk ahlâkı da ilâve edilmektedir.

4 — **Estetik** : İki büyük şube a) Halk güzel sanatları; b) Halk edebiyatı.

5 — **Mistik** : O da iki kısma ayrılır : a) Büyü; b) Din.

Bunlar, görüldüğü gibi, çok geniş sahalardır, gönül ister ki bu beş şubeden her biri bir mütehassıs tarafından tetkik edilsin : Dil meselesi, bir filolog tarafından, halk bilgisi, bir doktor veya mühendis tarafından, halk hikemiyatı, bir filozof tarafından, halk estetiği, bir sanatkâr tarafından, mistik, ilim ruhunu taşıyan bir ruhani veya daha doğrusu bir dinler tarihçisi tarafından. İşin doğrusu, iyi bir anketçi, ansiklopedik bir ruha, hiç olmazsa, umumî bir merak ve tecessüse sahip olmalıdır.

C. — Sosyal Hayat

Ben, sosyal yaşayış denince, halk sınıfının sinesindeki müesseselerin ve iştiraklerin hayatını anlıyorum. Bunlar, en aşağı üç büyük nevidir : Birinci tip **kan iştirakidir**; ikincisi : **toprak iştiraki**; üçüncüsü **iş iştiraki**. Aile, köy, hususî iştirakler ise bunların üç ayrı bölümünü teşkil ederler.

1 — **Aile** ve onun dayandığı akrabalık bağları, sonsuz bir mü-

nasebetler silsilesi doğururlar. O ferdi, beşikten mezara kadar din veya büyü karakterini haiz episodique merasimin heyeti mecmuasile kuşatır. Doğum veya terbiye, nişanlanma veya evlenme, ölüm ve gömme işlerinde aileyi ilgilendiren bir sürü örf ve âdetler ve din merasimleri vardır ki aile an'anesine girerler.

2 — **Köy** her şeyden önce, bir ev topluluğudur ki bunların büyük bir kısmı, ekseriya, bir kilisenin veya belediye binasının ve bazan da her ikisinin birden yükseldiği bir merkezin etrafında toplanmıştır.

Merkezden uzaklaşmış ev toplulukları küçük köyleri ve ke-nar evleri teşkil ederler. Köy yalnız toprak sathından ibaret değildir. Onun, müşterek servetlerin idaresile ve küçük bölgenin emniyeti ile vazifeli belediye gibi müesseseleri vardır. Bundan başka, bir köylü örf ve âdetler hukuku vardır ki küçük topluluk karşısında sadece ferdlerin haklarını ve vazifelerini düzenlemekle kalmaz, ferdlerin kendi aralarındaki bazı münasebetlerini de düzenler. Köy veya varoşun bayramlarını da unutmayalım.

3 — **Hususî iştirakler**, köyde fazlaca bulunmaz, fakat, bununla beraber, orada şefkat veya ibadet birlikleri, istihlâk veya ihracat sendikaları vardır. Şehirlerde eğlence veya spor şeklindeki toplanmalara, jimnastik veya futbol, atış, avcılık, balıkçılık, musiki veya taganni v.s. cemiyetlerine sık sık rastlanmaktadır.

İşçi sosyeteleri : Zanaat birlikleri, likler, sendikalar, komiteler, amele şehirlerinde alabildiğine artmaktadır. Bütün bu hususî birlikler, aile ve Devletten müstakil olarak, bir zevk ve ihtiyaç veyahut da ideal mahiyetini taşımaktadırlar. Bu hususî toplulukların türlü maksatları, halk ruhunun temayüllerine tekabül etmektedir; bunların çoğalışı ve faaliyetleri sosyal ruhun hayatîyetini gösterir.

Şu halde üç büyük tetkik mevzuu : **Maddî hayat**, **manevî hayat**, **sosyal hayat**. Bu bölümler, insan faaliyetinin cihangümül saikleri, beşeriyetin daimî ihtiyaçları üzerine kurulmuştur : İhtiyaç veya menfaat, **hayret** veya **merak** ve **tecessüs**, **dayanışma** veya **sempati**. Bu kuvvetler sayesinde ki insan, maddî ihtiyaçlarını, ruhun muhtelif arzularını, birlik ve beraberlik heveslerini giderebilmektedir. Hayatî faaliyetler üzerine şekillendirmek istediğim

bu kadro, biliyorum, zaten tekemmüle müsaidir. Fakat, daha şimdiden halk hayatının bütün tecelliyatını kolayca ihtiva edebilir. Biz aynı zamanda bir soru cetvelinin büyük çizgilerine sahip bulunmaktayız ki bu, araştırmacıları sadece bir hatıra defteri ile değil, aynı zamanda umumî bir görüş ve direktiflerle de techiz etmektedir; bunlar, onları teşkilâtlandırmağa yetmediği takdirde, hiç olmazsa, makul bir düzen içinde onların neticelerini bulmalarına yardım edecektir. Bu mimarî kadronun daha faydalı olarak gevşek bağlarla birbirine bağlı, yahut yan yana getirilmiş evrak dolaplarından teşekkül eden tecrübi kadroların daha iyi bir şekilde yerini tutacağına kaniim.

Toplu anket plânı

I. -- Maddî Hayat

A — Ekonomik materyel

1 — **Toprak veya şehir.** Toprağın ve iklimin tabiatı, hayvan yetiştirmeğe ve ekime arz edilen imkânlar. Su ve maden servetleri. Şehrin ticarî veya sınaî yönelimi. Muhabere ve nakil vasıtaları v.s. (İş, iskân, mülkiyetin cinsî, zarurî olarak köyün veya şehrin gelir kaynaklarıyla sıkı sıkıya münasebet halindedir.)

2 — **Gıda ve beslenme :** Yiyecekler ve içecekler, yemeklerin hazırlanması (mutfak) alelâde ve fevkalâde yemek listeleri, yemek yeme tarzı (sofrada), sofrada oturuş.

3 — **Üst baş :** Elbise, serpuş, eldiven, ayakkabı, kravatlar ve veya gündelik elbise; pazara mahsus elbise, ilk komünyon elbisesi, veya gündelik elbise; düğün elbisesi v.s. Her parçanın isim, biçki, dikişinin işaret edilmesi; şahsî çamaşır.

4 — **İkametgâh :** Muhtelif parçaları işaret ederek umumî plânı çizmek; mutfak, yatak odası, mahzen veya kiler, tavanarası, ahır, ot anbarı, samanlık, yapıda kullanılan malzemeyi işaret etmek. Açıklıkların sayısını ve şeklini tesbit etmek. Çatıyı ve cephenin süslerinin tasviri. Aynı iş, her tip ev için yapılmalıdır, çünkü, aynı mintakada iki veya daha fazla tipte evlere rastlandığı nadir değildir.

5 — **Mobilya :** Ev işlerine ait edevat, mutfak takımı, sofrata-kımı, ocak, mutfak sobası, soba, ikinci derecede ateş ve ocak edevatı; yatak ve yatak takımı, ot şilte, somya, yatak çarşafları, yorganlar, kuştüyü yorgan, masa, sandalyeler, sıralar, koltuklar; do-

lap, ekmek dolabı, hamur teknesi, büfe, ev çamaşırı, mutfak bezleri, peçeteler, havlulardır.

6 — **Nakil vasıtaları** : Yüüyüş ve taşıma; yük ve koşum hayvanları : Eşek, öküz ve at, bazan da köpek; her türlü taşıma vasıtaları : Kızak, dört tekerlekli yük arabası, araba, bisiklet, sandal ve vapur, motörlü makineler, motosiklet, otomobil, otobüs veya otokar, tramvay, tren. Bu türlü vasitalardan ne nisbette istifade edildiğinin işaret edilmesi.

B — İş ve geçim vasıtaları

1 — **Köyde iş** : a) **Gıda, içki ve başka ihtiyaçlar için** : Av, balık avı, kaçak avcılık, silâhlar ve kullanılan edevat. Tek hayvanları veya sürüleri gütmek (muhafaza) : Otlak, hayvancılık veya hayvan beslemeğe mahsus geniş çayırliklar. Hububat ekimi, buğday, çavdar, yulaf, mısır, pancar, patates, asma, şerbetçi otu, Elma, keten ve tütün.

b) **Giyim için** : Yünün ve ketenin eğrilmesi. Köy dokumacısı. Kadın terzi. Terzi, çizmeci, kunduracı.

c) **Ocak ve ev için** : Oduncu, dülger, demirci, tuğlacı, ocaktan taş çeken, taşçı ustası, duvarcı ustası.

d) **Mübadele için** : Ufak köy ticareti. Panayır ve pazarlar. İthalât ve ihracat.

2 — **Şehirde iş** : a) **İşçi hayatı** : Atölye, fabrika : İmalâthane ve makine imalâthanesi. İşçi monografileri, mesleğin, ekonomik, manevî ve sosyal hayat üzerine tesiri.

b) **Müstahdemler** : Ticaret ve büyük mağazalar, endüstri ve idare büroları.

c) **Şehirlerde küçük ticaret**, kadınlar tarafından idare edilen gerçilik, kâğıtçılık, kaymakçılık, tıbbî otlar ve kökler satıcılığı; erkek ve kadın tarafından yapılan : Bakkallık, kahvehane, dükkân - lokantalar. Küçük zanaatlar : Kadın şapkaları dükkânı, elbise, serpuş.

d) **Küçük müstahdemler** : Çöpçüler, yol bekçileri, fener yakıcıları, kır bekçileri, polisler v.s.

e) **Küçük meslekler** : Küçük arabacılar, mezarcılar, seyyar satıcılar, dilenciler.

3 — **Boş vakitler ve dinlenmeler** : a) Han ve kahve : karşılıklı konuşma, bunların her zamanki mevzuları : sağlık, hava, işler, mahsul, siyaset. İstihlâkler : Şarap, bira, elma şarabı, kahve; aperitifler ve likörler. Oyunlar : iskambil oyunları, tavlâ, bilardo.

b) **Aile oyunları** : Tombala, dama oyunları, jouchet.

c) **Açık hava oyunları** : Vücutla yapılanlar : Yürüyüş, koşu, güreş, yüzme, dans v.s.; oyun edevatı veya aletleriyle: gülle oyunu, top oyunu, raket, kayak v.s.; cihazlarla: sırık, halka, trapez v.s.

d) **Uyku** : Yatmak ve kalkmak, mutad saatler.

C — Kazanç ve zenginlik

1 — **İş mahsulleri** : Ücret, değişiklikleri : işsizlik ve yarı işsizlik; işçi tasarrufları, ziraî ve ticarî kârlar, kazançlar ve bunların kullanılması : Arazi, emlak, esham ve tahvilât.

2 — **Menkul mallar**, kıymeti muhamminesi, bunlara nasıl bakıldığı, temizlik, konfor. Hususî hayvan besleme, kümes hayvanları, ada tavşanı.

3 — **Kiralama veya mülkiyet**: ev ve bahçe, bunların ne şekilde kazanıldığı, ne şekilde kiralandığı. Evin yapılışı ve bakımı. Bahçesinin bakım tarzı.

II. — Manevî hayat

A — Dil : Mahallî lisan veya lûgat

Normal lûgatin tetkiki, müşahhas terimler: kelimeler ve eşya, mücerred terimler : felsefî geri ve dinî fikirler, hususiyetler, ifade tarzları, ata sözlerinin mânası, teknik diller, argolar, dinî lisan.

Bazı kelimelerin ve bazı ata sözlerinin açıklanmasına yarıyacak hususî isim ve ata sözlerine dair efsaneler. - Ağızla yapılan

büyüler : İsmi kudreti, yasak kelimeler, koruyucu kelimeler, büyülemede (incantation) kullanılan formüller, büyü ile kötü ruhların çıkarılması, büyü ile davetler v.s.

B — Halk bilgisi ve tatbikatı

1 — **Eşya ve mahlûkata dair halk bilgisi** : Astronomi, meteoroloji, mineraloji (madeniyat) botanik, (nebatat) zooloji (hayvanat) antropoloji veya insan ırkları, anatomi ve fizyoloji. Tatbikatları : Havanın keşfi; taşların, nebatların ,hayvanların kullanılması, halk hekimliği.

2 — **Pratik faydası olan küçük halk kitapları** : Takvimler, salnameler, büyücü kitapları, ufak teknik kitaplar, bahçivanlık sanatı, baytarlık v.s.

3 — **Geçmişin ve menşelerin ilmi** : Tarih. İyi ve kötü yılların hatıraları; âfetlerin hatıraları : Su baskınları, büyük kışlar, büyük yangınlar, taun ve bu gibi salgın hastalıklar, harplerin ve istilâların hatıraları, düşmüş rejimlerin ve ihtilâllerin hatıraları, menkıvebî masallara dair izahat, az çok tabiat üstü harikulâde eserler, halk kozmogonisi.

C — Halk hikemiyatı

1 — **Halk felsefesi** : Ruh ve madde, ruh, hayat, ölüm, ölümden sonra ruhun yaşaması (survie), tenasüh, animizm ve az çok mite dair şahıslaştırmalar : Tabiatın ruhları, ölümlerin ruhları, hayaletler ve hortlaklar, ispiritizm, Allah, kâinatın idaresi.

2 — **Sosyoloji veya halk ahlâkı**. Ahlâkî hayat : Ata sözlerinde ve ata sözleri hikemiyatında intifaiyecilik ve idealizm, vazife, şeref, muvaffakiyet, saadet fikirleri; mukaddes hodgâmlık (egoizm) ve iş, kazanç, içtimâî adalet telâkkisi, ahlâk ve âdatın nizamı ve nizamsızlığı, vatan ve insaniyet telâkkisi.

D — Estetik

1 — **Halk güzel sanatları** : Desencilik, şekillerin çizilmesi, aletler, edevat, elbiseler, evler ve bunların süslenmesi, halk resimciliği, ses sanatları : şarkı ve müzik, kullanılan gam, ses, aletler, musikinin notaya alınması.

2 — **Halk edebiyatı** : Muammalar ve bilmeceler, tekerlemeler, rondlar, şarkılar ve balladlar, masallar, hikâye ve menkıbeler, halk tiyatrosu. Lisanın ve şarkının ahenkleri. Eğlenceli halk kitapları : (mavi kütüphane, yani) halk masalları külliyyatı, şövalyelik romanları, peri masalları, manzum masallar, lâtifeler (facéties) v.s.

E — Mistik

Halk sihri ve kudretin araştırılması

1 — **Sihirbazlık** : a) Sihirbazlar : Dilenciler ve serseriler (haneberduş), çobanlar ve büyücü kadınlar, ebeler. Büyücü olmanın yolu, sihirbaz aileleri, çömezler. Toplantı yerleri : Dört yol ağızları, ıssız yerler. Büyücüler ve büyücülerin toplantı zamanları ve yerleri, oraya gidişleri.

b) **Efsunlar ve heykel büyüsü**. Efsun ve büyüye inanış; büyü nasıl yapılır ve buna nasıl mâni olunur ? Heykel büyüsü ve bunun değişik şekilleri. Çivilemek, erkekliği bağlamak. Ameliyesile ilgili tarzlar, heykel büyüsüne karşı mücadele.

c) **Aşk iksiri** (şurup), ilâçlar ve zehirler : Le grand et le Petit Albert. Tabii sihir kitapları.

d) **Hayvanlara hükmetmek** : Kurt götürücü ve getiriciler. köstebek avcıları ve diğer fare ve yılan gibi muzır hayvan öldürücüleri. v.s.

e) **Hizmet eden ruhlar** : Kara kedi ve kara köpek, ruhların çağrılışı, göz önünde tecessüm ve def'i. Kızıl ejderha, papa Léon'un Enchiridion'u, Süleymanın köprücük kemiği.

f) **Büyücülerin başka kılıklara girmeleri** : Gece gezen kurd, vampirler. Niçin ve nasıl girilir ?

2 — **Falcılık** : a) Falcılar ve falcı kadınlar (el falı) ve yıldızlara bakarak geleceği okumak (Astroloji, Horoskopi).

b) **Uykuda gezenler** : Şiddetli korku, geçmiş, hali ve geleceği bilmek, kaybolmuş şeyleri aramak.

c) **Yeraltı kaynakları ve hazine arayıcıları** : Su, madenî şeyler, gömülü servetler.

3 — **Ev büyüğü veya özel büyüğü** : a) Bir şeyin önceden keşfi. Bunun nasıl öğrenildiği, bundan nasıl faydalandığı.

b) **Türlü zanaatların muvaffakiyetle neticelenmesi için ameli olarak yapılan sihir ve âyinler** : Avcılık ve balık avcılığı, ziraat ve hayvan yetiştirme, ocak ve ev yapmak. Formüller, takdimeler ve hayvanlardan kurbanlar.

c) **Koruyucu sihir ve âyinler** : Hırsızlara, âfetlere, yaralara, hastalıklara karşı büyülemeler ve dualar v.s. Mühürler ve imzalar, muskalar, tılsımlar ve korunma ve iyi talih için yapılan bütün şeyler.

4 — **Ziraate dair büyüğü** : a) Magie Calendaire. Medenî yılın ve köy hayatının bir çok anlarını bildiren merasimler ki bunların bir çokları dinî bayramlar şeklini almışlardır : Yılbaşı (dilekler ve yılbaşı hediyeleri); karnaval (kılık değiştirmek ve Baküs âyinleri); Hazreti İsa'nın mabede teslimi âyini, matem tülleri, mumlar, saman meşalesi; Mayıs kraliçesi, paskalya yumurtaları, la Lunade ve Sen Jan ateşleri; gece oturmalarının açılışları ve kapanışları, evde Noel, odun, Noel ağacı, gece yarısı yemeği.

b) **Ârızî âyinler** : Yağmur ve güneş için yapılan ziraî merasimler.

II. — Halk dini veya Allah fikrinin araştırılması

1 — **Halk teolojisi** : Allah ve ruhlar : a) Allah ve onun insan şeklindeki çeşitli görünüşleri.

b) Tabiatın ruhları, sulara, ormanlarda, kayalıklarda oturanlar (cin tayfası).

c) Öbür dünyanın ruhları, melekler, şeytanlar.

d) Ölülerin ruhları, Arafattaki ruhlar, azizler ve cehennemlikler.

e) Öbür dünya, cennet ve cehennem, mükâfatlar ve cezalar, imha.

2 — **Halk kültleri** : a) Cenaze merasimlerinden sonra ölümler kültü, mezarların bakımı, mezarlıkları ziyaret, yıllık dualar ve merasimler, hortlakların nasıl teskin olunduğu, ecdad ruhunun nasıl müsait hale getirildiği.

b) **Tabiat ruhları kültü** : Kaynaklar, ağaçlar, kayalıklar; bâtil ameller, hristiyanlık merasimleri.

c) **Azizler kültü** : Halkın evliyalâştırmaları, türbelerin ziyareti, Rayonnement du Culte, mukaddes bakiyeler, resimler ve heykeller, mucizeler, azizlere mahsus âyinler, an'anevi ameller.

d) Pazar ve dinî yortulara nasıl hürmet edildiği.

3 — **İnsan ile Allah arasındaki vasıtalar** : Kral, büyük emlak sahibi ve rahip, bunların hava ve hastalıklar üzerindeki kudreti. Bunlara nasıl muamele edildiği.

4 — **Küçük dinî halk kitapları** : İlmihal, hac rehberleri, azizlerin hayatları.

III. — Sosyal Hayat

A — Kan münasebetleri : Aile

1 — **Akrabalık ve sıhriyetler**, vecibeler ve menfaatler.

2 — Muhtelif yaşta ve hayatın resmî anlarına mahsus örf ve âdetler, (geçid âyinleri).

a) **Doğum ve ilk yaş**, doğurma, koruyucu âyinler, la Couvade, yasaklar. Çocuğun doğum zarları ve göbek ve vaftiz babası ve vaftiz anası. Badem şekeri, vaftiz çocukluğu hakları, lohusa kadının kilisedeki ilk âyini, beşik, bebeğin yatırılışı, ninniler; emzirme ve memeden kesme, sütü getirme ve durdurma usulleri, ilk yürüyüş, niçin çabuk yürürler, ilk kelimeler, cıvıdamalar.

b) **Terbiye.** Ailelerin rolü, tashihler. Umacı ve bunun korun-
kuñ kardeşleri. Okula gidiş ve dönüş âdetleri. Okul oyunları.

c) **Nişanlanma,** evlenme isteği. Kiminle ? Red ve kabul şekil-
leri. Nişan hediyeleri, yüzük. Nişan ve yemek merasimleri.

d) **Evlenme :** İyi ve kötü tefeüller. Kendini sevdirmek vası-
taları. Düğüne davet. Sepet ve hediyeler; âdetler : Evden gidiş,
gizlenen kızın gizlenmesi, kaçması. Kiliseye kafilâ ile gidiş. Kesil-
len yol nerede ? Kilisede tefeüller. Dönüş, silâh atışı, serpilên buğ-
daylar. Düğün yemeği, hususî yemekler, diz bağlarının çözülmesi,
düğün türküleri, balo. Zıfâ gecesi, gelinin yatışı, çorba ve kebab,
yeni evlilerin yerleşmesi.

e) Evde karı ve kocanın münasebetleri, çocukların günaydın
ve tünaydın deyişleri, çocuklardan bazılarının fazla sevimli-
leri. Güveyi veya damadlar ve gelinler ve dede ve nineler.

f) **Âcizler :** Hastalar, yaralıları, ihtiyarlar, nasıl bakıldıkları,
bunlara karşı yapılan muamele. Hastahanelere, darülacezelere gi-
diş.

g) **Ölüm** ve tabuta konuş, ölümün alâmetleri (habercileri),
can çekişme. Ölünün giydirilmesi ve cenazeyi bekleyiş. Pencere-
lerin kapatılıp kapatılmadığı. Su kovaları ve aynalar örtülür mü ?
Matem, arı kovanlarına ve hayvanlara varıncıya kadar teşmil edi-
lir mi ? Tabut ve tabuta konuş. Ölüye ait eşyalar, bir para filân
tabuta konur mu ? Evin matemi; samandan taç, kurdelâlar.

Cenaze alayı : Çiçekler ve çelenkler. Nâaş taşıyış, kim tara-
fından ? Kilisede veya mabedde taziyeler, ağıtlar. Mezarlıkta ta-
butun üzerine toprak, kurdelâlar, çiçekler atılır mı ? Cenaze âyini
yemeği.

Matem : Elbiselere akrabalık derecelerine göre matem süresi.
Ölüler kültü, mezarların ziyareti ve bakımı, yakılmış mumlar, tak-
dim edilen şeyler, zaman zaman yenilen yemekler.

B. — Menşeleri toprağa bağlı camia

Şehirli veya köylü hayatı

1 — Umumî binalar : Belediye, okul, kilise, nasıl bakılıyor ?

Umumî gezintiler ve buralara devam. Mezarlık, ölü mahzeni, kemik mahzeni. Ağaçlıklı yolların ve mezarların bakımı.

2 — **Belediye hayatı.** Seçimler, belediye başkanı ve belediye meclisi, camianın idaresi, namusluluk, beceriklilik. Yapılmakta ve yapılacak olan işler.

3 — **Örf ve âdetler hukuku.** Yolların idaresi. Umumî çayır ve ormanlar. Mer'a ve odun kesme hakkı — cemaat işletmeleri, müşterek çoban, müşterek hasad, avcılık ve balıkçılık, müsaadeler, yasak zamanlar — medenî haller, beyanname, umumî vergiler, yol mükellefiyeti, yemiş ve kümes hayvanları hırsızlıkları, nahiye, polis, kır bekçisi, polis memuru, jandarma, fakirlere yardım. Hudut tayini, mülkiyetin işaretleri, bir satışın sembolik merasimleri, davacılık veya yok yere kavgacılık ruhu.

4 — **Panayırlar ve pazarlar.** Davar (pazarlık, uyuşma, pey akçeleri, kadeh tokuşturma) hububat ve yemişler. Mamul eşya. (Boyunduruk, nalın, tahta ayakkabı, yaymacılar ve eğlendiriciler).

5 — **Nezaket ve terbiye.** El ile ve şapka ile selâm, formüller el sıkma, kucaklaşma suretile. Aksırma halinde, bazı hayvanlardan ve kötü şeylerden bahsedilirken özür dileme şekilleri. Misafirler, kabul şekilleri, sağlığa içme v.s. Geliş ve gidiş esnasında gösterilen nezaketler ve dilekler.

6 — **Tenkidler ve sitayişler.** Lâkaplar, alaylı lâkaplar, şeref merasimleri, kabuller, şerefe kadeh tokuşturmalar, obadlar (aubade), şeref direği, eşekle gezinti, yuha.

7 — **Komşuluk münasebetleri.** Mecburî selâmlaşmalar. Dostça konuşmalar. Ziyaretler ve gece yatusı misafirlikleri. Hastalık ve ölüm vukuunda yardım. Cenaze alayına yardım. Vaftizlere, düğünlere davetler.

C — Hususî cemiyetler

1 — **Ekonomik cemiyetler :** Satın alma veya istihlâk sendikaları, satış veya ihracat sendikaları : Süthaneler, mahzenler, umumî şaraphaneler v.s. Korporatif menfaatleri müdafaa etmek için meslek sendikaları; turistleri çekmek için kurulmuş teşebbüs sendikaları.

2 — **Siyasî iştirakler** : Seçim komiteleri, daimî komiteler.

3 — **Oyun ve spor iştirakleri** : Açık havada umumî oyunlar : Gülle, quille, lâstik veya meşin top, spor cemiyetleri, jimnastik cemiyetleri, futbol cemiyetleri, atış, bisiklet v.s. Müzik cemiyetleri : korolar, senfoniler, avcılık ve balıkçılık cemiyetleri : Şenlik teşkilâtı komiteleri.

4 — **Dinî cemiyetler** : Meslek birlikleri : Çiftçiler, bahçivanlar, bağcılar v.s. Çocukların, genç kızların, aile reislerinin ara sıra kiliseye toplanışları. Şefkat cemiyetleri Saint Vincent de Paul cemiyeti. Günah çıkartanlar cemiyetleri (hastalara ve ölümlere yardım.)

Ek : (Zeyl)

Folklorun mahrem odası

Açık sevda şarkıları ve hovardalık hikâyeleri. Âşıklar arasındaki münasebetler, koca münasebetleri.

Hovardalık, umumhanelerdeki fahişelerle düşüp kalkma.

Zührevî hastalıklar, nasıl telâkki olundukları, nasıl tedavi edildikleri.

FASIL III

Tasvirî folklor

Mahallî, mıntakavî ve millî anketler

Bütün müspet ilimler, müşahede ve tetkik ve hâdiseleri toplamakla işe başlamak zorundadırlar. Bu, fizikî ve tabiî ilimler için ne kadar doğru ise sosyoloji ilimleri için de o kadar doğrudur. Hâdiseler, ilmin kurulduğu materyellerdir; onlar olmaksızın ne temel atılabilir, ne de yapı yapılır. Tam mânasile söylemek lâzım gelirse, ilim, ancak, doğru olarak müşahede edilmiş, kesin olarak tavsif olunmuş hâdiseleri kullanır. Aksi takdirde, güzel faraziyeler, muhteşem sentezler, kâğıttan kurulmuş saraylar olmaktan ileri geçemezler.

Folklor sahasında, bir müşahit ne kadar müstait olursa olsun, kendisi için görececek ve işitecek olan haberciler bulmak zorundadır, çünkü, o, yalnız başına her şeyi gözleriyle göremez, kulağıyla işitemez, hattâ bir küçük köyün basit hayatı mevzu olsa bile buna bir Jil Blas da kâfi gelmezdi. Kısacası anketsiz, diğer bir tâbirle şahitlerin dinlenmesi ve soruşturulması olmaksızın folklor yapmak mümkün değildir. Folklorcu, kendisi doğrudan doğruya tetkik etse bile, bunu soruşturarak yaptığı kadar eksiksiz yapamaz.

Anketi iki tipe ayıracağız : Doğrudan doğruya anket, bir küçük köye, bir kasabaya veyahut büyük bir şehrin bir mahallesine aittir; doğrudan doğruya olmıyan anket ise, bütün bir eyalete veya bütün bir memlekete şamildir. İkinci halde, anketçi, şahsen tanımadığı bir çok habercilerin yardımını da elde etmeğe mecburdur.

Bir köye münhasır olan anket toplu bir anket olabilir ve halk hayatının dokunmuş bulunduğu hâdiselerin heyeti umumiyesini ihata edebilir veyahut da az çok geniş bir hâdiseler kategorisine bağlanabilir. Bir mıntakaya ait veyahut millî anket, muayyen noktalarda olmak üzere bir sıra hususî anketlerden meydana gelecektir, her hususî anket, bir çok mesaf arkadaşları ve çalışkan muhabirler istemektedir. Bu iki türlü anket de uzun süren çalışmalarından meydana gelir. Mahallî bir anketin nasıl yapılacağını anlatım.

a — Doğrudan doğruya anket ve mahallî monografiler

Bir tek kişi tarafından bütün Avrupanın değil, sadece bir memleketin, hattâ sadece bir eyaletin veya sadece bir mıntakanın bile halk yaşayış hâdiseleri tetkik edilemez; müdekkikin hakikî sahası, köy veya kasaba veyahut bir işçi mahallesi, daha doğrusu, kendi doğduğu mahalle, kasaba veya köydür.

Albert Dauzat, mahallî lisanlar üzerine yazdığı kitapta, mahallî konuşmalarla ilgilenen ve doğduğu yerin mahallî lisanını bilen herkesin, kendi doğduğu köyün eski kelimeler lûgatine yardım etmesini temenni etmektedir. O, bunun küçük bir iş değil uzun süren bir iş olduğunu da ilâve etmektedir [1].

J. J. Castor'un *l'Interprète provençal'i* (1843) 15000 seçme terim ihtiva etmektedir ve Ch. Roussey'nin *Glossaire du parler du Baurnois'i* 10.000 kelimeden biraz fazlaca tutmaktadır. Bir köyün veya bir işçi mahallesinin folklorunun toplanması da aynı teşebbüse benzer, fakat, daha karışıkçadır, çünkü, bu, lisan bilgisine dayanmakta ve kelimelerin ifade ettiği eşyaya kadar yayılmakta-

[1] A. Dauzat, les patois, Paris, 1927, p. 187.

dır. Folklorun sahasını tesbit ederken ,folklorcunun ne kadar genişli hâdiseleri tetkik etmek zorunda olduğunu ve bunun için sarfedeceği gayretin ne kadar geniş, ne kadar elâstikî ve sebatlı olması gerektiğini gördük.

Derinleştirilmiş mahallî bir anket, ne bir amele işidir, ne de bir tâli iştir. Bu, bir sabır, büyük bir dikkat, disiplin fikri ister ki, bunlar da birinci derecede ilim meziyetleridir. Diğer taraftan, böyle anketlerin, hâdiseleri, en iyi tetkik edilmiş olarak, en sağlam ve en ilmî şekilde meydana koyacağı da aşîkârdır.

1 — Müşahid hakkında

Halk hayatının müşahedesi zannedilebileceği kadar kolay bir iş değildir. Bir köy hayatı, öyle bir hâdiseler âleminde meydana gelir, öyle kocaman, karışık ve içinden çıkılmaz bir realite teşkil eder ki, bunun ortasında iyi hazırlanmamış bir kimse, kendine bir yol açıp bu karışık yığını aydınlatamaz. Halk hayatı hâdiselerinin büyük kısmının önceden malûm olduğu veya bilinmesi diğerlerinden daha kolay olduğu fikrinden vazgeçmek gerektir ve tam tersine, tecrid edilmesi fizik ve biyoloji hâdiselerinden daha mufassal ve güç olduğundan bu hâdiselerin, ancak, metodlu ve ekseriya çok gayret isteyen bir araştırma sayesinde tesbit edilebileceğine tamamen kanaat getirilmelidir.

1 — Uzağa ait hazırlık. Yerlilik veya yerleşmeye kabul. Umumî ve hususî kültür. Eğer hayatı tasvir edilmek istenilen bir köy, şehir veya mahallede doğulmamışsa, orada uzun müddet oturmak, oranın dilini öğrenmek ve tetkik ve tasvir edilmek istenenlerin kendilerinden sayabilecekleri bir adam haline gelmek gerektir.

Öbür yandan, vukuf sahibi bir müdekkik, hiç olmazsa, iyi bir tahsil görmüş olmalı, âlemşümul bir tecessüs sahibi olmalıdır.

İçinde bir köyün veya bir işçi mahallesinin bütün faaliyetlerini, bütün duyuş ve düşünüşlerini kaydedilmiş göreceğimiz hakikî bir ansiklopedinin malzemelerini hazırlamak bahis konusu değil midir ? İleride gelecek anketçilerin, sadece bugünkü yapısını ve şimdiki şartlarını değil, uzak ve yakın bütün sebeplerini ve kaynaklarını tahlil edeceği grupun tarihi ile uğraşması, yalnız faydalı değil, aynı zamanda zaruridir de.

Mıntakada doğmuş ve yıllardanberi bir köye veya bir mahalleye yerleşmiş olan papaz, haham, öğretmen, doktor, sulh hâkimi, bu gibi anketler için bilhassa en elverişli kimselerdir. Bir ilim kültürü almış olan ve kendini mahallî tarih, edebiyat ve ilim araştırmalarına veren herkes folklorla ilgilenebilir. O, bunlara, hiç olmazsa ön tarih veya arkeoloji ve botanik kadar manevî bir haz verebilir.

2 — **Vasitasız hazırlık. Hâdiselerin tefrik ve keşfi.** Bir halk topluluğunun yaşayışı, loşluk ve karanlıkla dolu bir karma karışıklık içinde birbirini davet eden birbirile çatışan, birbirini nakzedenden, birbirine emreden, birbirini def ve cezbeden bir hâdiseler heyeti mecmuasıdır. Böyle bir karma karışıklığın içinden çıkabilmek, onun gözle görülebilen veya gizli hâdiselerini çözebilmek, onları tanımak, tasvir etmek, hakkile kaydedebilmek için sadece dikkatli bir göz, nafiz bir bakış yetmez, hususî bir hazırlık da gerektir. Bir kaç folklor manuali, meselâ Paul Sebillot'nunki [1] gibi ve başkaca bir çok eserleri, toplu anket için hazırlanmış soru listelerini okumak faydalı olacaktır. Böylece, bütün kısımlarile halk yaşayışı fikri şekil alacak. Hiç bir zaman bütünün içinde her parçanın yerinin gözden asla kaybedilmemesi öğrenilecektir. Bilinmek ve tecride tâbi tutulmak istenilen hâdiselerin çeşitliliğinden ve çokluğundan ve buna sarfedilecek gayretin çokluğundan hayrete düşmemek kabil değildir. Öbür yandan, iyi bir anket plânı, tetkiki kolaylaştırır ve tetkikçiye bir nevi kılavuzluk eder. Filhakika bu, hâdiseleri elemek için bir çeşit kalbur veyahut daha

[1] Paul Sebillot, le folklore orale et ethnographie traditionnelle. Paris, 1913, in-12. le folklore de la France, Paris, 1904 - 1907. 4 vol. in-80.

ziyade onları kaydedecek ve yığından ayıracak bir ayırıcı vazifesi görür.

Her zaman gözönünde bulunan ve göze batan hâdiseler, ekseriya anlaşılması güç olanlardır; her gün görülen şeylere dikkatle bakılmaz, onların hayalleri, bize, havanın ciğerlerimize ve ışığın gözlerimize girmesi gibi, farkında olmaksızın girer. Nadir veya yarı karanlıkta geçen veya gizlenen veya saklanan hâdiselere ulaşmak, elbette kolay değildir. Her iki halde de, hazırlayıcı okumalar yolile, sadece muhtemel varlıklarını değil, en çok sahip oldukları hal ve vasıflardan daha evvel haberdar edilmiş olmak iyi olur.

İster gözönündeki yaşayış, ister gizli yaşayış bahis mevzuu olsun, acemi veya acemilikten kurtulmuş olan müşahid almış olduğu veya şahsî anketlerinden önce hâdiselerden doğmuş olan hayal ve fikirlerden sakınmaları gerekmektedir. Bunlar, ekseriya, eşyanın doğrudan doğruya görülmesine mâni olan hakikî engellerdir. Bu o kadar doğrudur ki, hattâ münevver bir kimsenin anlatılan bir şeye inanmadığı, zira, onun o şeyi gördüğü ve gözile gördüğü şeyin de bambaşka bir şey olduğunu ıstirmek nadir bir şey değildir. Mesele tahkik edildiği zaman, onun hakikati kabul etmesi lâzım gelir. O yanılmıştır. Binaenaleyh kendi kendimize yaptığımız veya kolayca kabul ettiğimiz bir put tarafından aldatılmış olmak istemiyorsak, evvelden edinilen her türlü bilgiyi anket sırasında tahkik etmemiz lâzımdır.

Comte ve Spencer'denberi sosyete ekseriya, bir uzviyetle mukayese edilmiş ve sosyal hâdiselerin tetkikinde biyoloji veya biyoloji tetkik metodları kullanılmak âdet haline gelmiştir [1].

[1] Cf.: Espina, *Des Sociétés animales*, 2e éd., 1925 pp. 528 - 530 (La Ire éd. est de 1878). Voir aussi Gumplovicz, *la lutte des races*, Paris, 1894. — R. Worms, *Organisme et Société*, Paris, 1896, in-80, où la comparaison est systématiquement poussée. Voir, sur celui-ci, J. Valdour, *les Méthodes de liaison entre la science sociale expérimentale et les autres sciences naturelles*, Paris, 1931, pp. 161 - 176. — J. Novicow, *conscience et Paris*, s. d., in-80. Sur ce dernier Cf.: J. Valdour, loc. cit., pp. 176 - 192. — A. Fouillée, *la Science sociale contemporaine*, P. 1880, in-12, expose une théorie de l'organisme con-

Her türlü mektebe mensup muasır sosyologlar, sosyal organizmi bütün şekillerile gereği gibi tatbik ettiler. Sosyalın, biyolojik ile temsil edilmesine ciddiyetle itiraz etmiş olan Gournot ve Paul Lacombe [1] dan sonra, Tarde da sosyolojideki her türlü biyolojizme karşı şiddetle mücadele etti. «Bu, tuhaf bir basiretsizliğin neticesidir, diyordu, çünkü, sosyolojinin biyolojiden beklediği hiç bir şey yoktur» [2]. Sosyoloji mektebinin kurucusu, Durkheim da onlar kadar kat'idir; bir temel prensip olarak ileri sürdüğü şu iddiayı uzun uzadıya geliştirdi. Sosyolojik realite, hiç olmazsa psikolojik realite kadar biyolojiye bağlı değildir.

Halk yaşayışının tetkikinde «biyolojik müşahede» nin kullanılmasını tavsiye eden âlimlerin sözlerine fazla kulak asmamak lâzımdır. Onlar kelimelere aldanıyorlar. Folklorcuların anladığı gibi, halk yaşayışı maşerî psikolojiden çıkmaktadır ve onu müşahede için sosyolojinin ve psikolojinin metodlarını kullanmaktan başka çare yoktur, biyoloji insan hayvanının hayatını tetkik etmektedir. Fakat, folklor, düşünen bir topluluk gibi şuurlu faaliyetler cemiyeti telâkki edilen halkın yaşayışını araştırır.

Önceden de söylediğimiz gibi, sosyal sahada, müşahede ve tetkik, hiç bir zaman soruşturmadan ayrılmaz. Uzun, fasılasız ve karışık bir anket üzerinde işlemeksizin, habercilerin yardımından faydalanmaksızın bir köy folklorunun yazılamıyacağı meydandadır.

Lengüistikte, soruşturma hakikî mahzurlar göstermektedir. Gillieron, pek isabetli olarak sırf müşahede ile kanaat etmeyi tavsiye etmiyor mu idi ? Fakat, haklı olarak ona itiraz edildiği gibi,

tractuel qui donne une bien plus grande part au psychologique. Cf.: J. Valdour, loc. cit., pp. 194 - 222.

[1] *Traité des Idées fondamentales*, Paris, 1861, pp. 11, 17, 57, 77 et 179; P. Lacombe, *De l'Histoire considérée comme science*, pp. 30 et 48.

[2] Durkheim, *sociologie et philosophie*, p. 1924, in-12, pp. 1 à 48, surtout pp. 34, 40, 46. Dans le même sens, on peut encore rappeler les deux vigoureux articles de C. Bouglé, dans la *Revue Philosophique*: *La Sociologie biologique et le régime des castes* (1900): *Le Procès de la Sociologie biologique* (1901).

eğer böyle yapılacak olsaydı, mahirane idare edilen muhaverelerde bile toplanmak istenen kelimelerin ve şekillerin kendiliğinden gelmesi için, günlerce, belki de yıllarca beklemek gerekecekti [1]. Bu müşahede, folklor sahasında o kadar kesin bir tesire maliktir ki duyuşların ve inanışların bütün gizli hayatını ihata etmesi gerekmektedir; şu halde, bunlar, ancak, soruşturularak ve hakikî bir istilâd (doğurtma) [*] usulüne uyularak öğrenilebilir. Bundan sonra, habercilerin iyi seçilmesi, ihtiyatlı, saygı ile derin bir meharetle soruşturma işi kalır.

II — Habercilerin seçilişi

Soruşturma usulü

Mahalli lisan bilgisi

1 — Habercilerin seçilişi. Kendisile konuşulacak olan kimseler, köyde veya varoшта doğmuş ve yetişmiş, açık fikirli, munis kimselerden olmalıdır, bunlarla karşılıklı sempati olmasa bile sevimli bir şekilde sık sık görüşmek suretile meydana gelecektir.

Habercinin birinci vasfı iyi bir hafızadır. Ekseriya, tereddüd eden ve yüzlerce tenakuzlar yapan bir muhatap ve aynile müteaddid defalar ağırca yanılanlar da tereddütsüzce bir yana bırakılabilmelidir;

İkinci vasf, an'aneleri, ahlâk ve âdetleri, bayramları, sakinlerle birlikte köy ve varoşu sevmektir. Eski âdetlerle alay eden ve bunu bilerek yapan bir kimse anlayışlı ve bilgili bir muhatap olamaz — onda sevgi yoktur; bundan başka, o, tarafsız bir şahid de olamaz — istihza ve istihfaf kötü bir lâtifedir. Buna mukabil, çok defa, bir nevi köy milliyetçiliği ile malûl insanlara tesadüf

[1] A. Dauzat, les patois, pp. 178 - 79.

[*] Sokrat felsefesinde muhabındaki hakikatleri keşfettirmek san'ati.

edilir ki, çok şerefli olmıyan vakaları icabında yalnız gizlemek ve inkâr etmekle kalmaz, fakat, bunlardan bir çoğunu tahrif ve tağyir eder. Bu kusur da önceki kadar kötüdür; bazan kurnazca gizlenir de..

Haberci de anketçi gibi, her zaman iyi bir müşahit olmalıdır; fakat, bu çok nadir bir vasıftır. Bundan başka, unutmamak lâzımdır ki hiç bir kusursuz ve her şeye yeten bir haberci yoktur ve olamaz. Buna, kadın ve erkek olmak üzere en aşağı iki kişiyi muhatap olarak almakla ve habercilerde tereddüt duyulduğu nazik anlarda başka kimseleri soruşturmaya tâbi tutmakla çare bulunabilir.

Şunu da söyleyelim ki, anketin bazı kısımlarında, mütehassıs muhatapların yardımını elde etmek mutlaka lâzımdır : Bebeklere ve çocuklara temas eden hallerde annelere, din derslerine ve okula devam eden çocuklara temas eden hallerde öğretmen ve mahalle papazına; kur'a efradına mahsus örf ve âdetleri ve askerlik hayatına mahsus âdetler için acemi erata ve askerlere; meslek erbabından : demirci, arabacı ustası, duvarcı, dülgere v.s. ye de teknik terimlerin, aletlerin tarif ve kullanılması için. Bu kalabalık muhataplar, başkaca, mutad haberciler tarafından verilmiş olan hâdiselerin çoğunun tahkikine imkân hazırlarlar.

2 — **En uygun buluşma yerleri :** «Paul Sebillot, önceleri halk an'anelerini toplamak için köylüleri kendi evlerinde gidip görmek ve onların gece sohbetlerinde hazır bulunmak mutlak olarak lüzumlu bir şey sayılırdı» diyor. Ekseriya semereli bir surette kullanmış olduğum bu usulün kötü olduğunu söylemek istememekle beraber, kendi tecrübemle hüküm vermem gerekirse, bunun en iyi usul olduğuna kani değilim. Köy evinde bir yabancının, bir efendinin karşısında adamlar kendilerini ekseriya rahatsız hissetmektedirler, misafirleri, sempatik bile olsa, onun önünde yine kendilerini kontrol etmektedirler. Fazla olarak her zaman nakl ve hikâye etmeye meyyal değildir. Açık havada yapılan işlerden sonra, en kuvvetliler bile biraz yorgunluk duyarlar; ekseriya, kafaları, hava ile, mahsullerin durumile ve başka endişelerle meşguldür. Ben, her zaman ekseriya ve hemen her defa muvaffakiyetle başka bir usul kullandım : bu, kendimizin veya

bir dostun evinde memleketin bir kaç adamını toplamak, bütün ve biraz da içki ikram ederek onları keyiflendirmekten ibarettir» [1].

Soruşturma usulü. Nasıl emniyet telkin etmeli ? Uygun bir hava yarattıktan, meraklı veyahut bizden hoşlanabilecek bir kaç kişiyi bir topluluk haline getirmeğe muvaffak olduktan sonra, geriye onları sorguya çekmekten başka bir şey kalmaz. Resmî bir anketçi sertliği ile ve kupkuru sorularla, karşımızdakileri hazırlamaksızın, işe başlanamaz. P. Sebillot, bu hususta bize faydalı vecizeler bırakmıştır :

Kendisini soruşturmaya tâbi tutan bir «efendi» nin karşısındaki bir köylünün ilk hareketi, itimadsızlıktır veyahut hiç değilse, ihtiyatlı olmaktır. O kadar ki, onunla alay edilmediğine kanaat getireceği güne kadar isterse, susmasını ve kapalı kalmasını herkesten iyi bilir.

Köyde olduğu ukadar şehirde de itimad yoktur. Bunu elde etmek için, nazariyesinin ispatı güç olan muayyen bir Tact lâzımdır. Bu her şeyden önce muhitin tetkiki meselesidir. Bununla beraber, denebilir ki, bir memlekette bir kaç zaman ikamet edilirse ve köylülerle, kendi tâbirlerince, kibirli olmadan iyi geçinilirse, bir zaman gelir ki köylüler çok sıkılmazlar ve onlardan, belli etmeden kıymetli malûmat elde edilebilir. Fakat, kendi kendini kontrol etmek ve dinlenen şey her ne olursa olsun saçmalığını meydana vurmamak, onun saflığına gülmemek elzemdir; kısacası, onların görüşile görür gibi gözükmek, onların gidişine uymak, onların kaba şakalarıyla neşelenmek, eğlenmek, onların menkıbelerile ilgilenmek (bu güç bir şey değildir, çünkü, pek çoğu güzeldir), onların bâtil itikadlarını ve inanışlarını itirazsız kabul etmek gerektir» [1]. Her şeyi hakikî bir ilim tecessüsile karşılamak ve buna sempati rengi vermek — ki bu pek kolaydır — lâzımdır.

Eğer toplantının ilk dakikaları soğuk giderse, ondan sonra doğrudan doğruya sorguya geçerek soğukluğu büsbütün arttırmamak lâzımdır, «önce, bir şeyler anlatıp örnek olmak gerektir, din-

[1] P. Sebillot, instructions et questionnaires, p. 1887, pp. 7 - 8.

[1] Paul Sebillot, instructions et questionnaires, p. 1887, in-12, pp. 6 - 7

leyiciler çok geçmeden bununla ilgilenirler; biri anlatmaya başlar, o söylediği esnada ötekilerin hatıraları canlanır ve bir masal tamamiyle bitmeden oradaki adamlardan birisi, buna benzer bir hikâyeye de kendisinin bildiğini söyler ve bunu anlatmak teklifinde bulunur. hakikaten de, bir masal öbürünü davet eder. Ekseriya, bir köylü veya bir denizciye masal bilip bilmediği sorulunca o menfi cevap verir, ekseriya da o, tamamiyle doğru söylemektedir. O, masal bilir, fakat, uzun zamandanberi düşünmediği için onu unuttuğunu sanmıştır: halbu ki, onlar, sadece hafızasında uyumaktadır: dinlediği masal bunu ona hatırlatır ve hemen her zaman olduğu gibi, o, bunları, intibaların pek derin bir surette kazılmış olduğu çağda, çocukluğunda işitmiştir, hatırasından silinip gittiğini sandığı şeyi hatırlamakta gecikmez.

Sorguya çektiğim bir kadın — Masallar! diye bağırды, ben onlardan bir çuval dolusu biliyordum. Sabaha kadar anlatabilirdim, ama, artık bilmiyorum. Bu esnada, ben ona bir masal anlattınca, o bir tane, daha sonra bir yığın hatırladı: ilk iki cildimin en enteresan hikâyelerini ona borçluyum» [1].

Anketin mevzuu, her ne olursa olsun, konuşulan adamı yemlemek, yani ağzından almak lâzımdır. Eğer, âdetler ve inanışlar bahis mevzuu ise görülen ve işitilen şeyler anlatılır ve: — Sizde de böyle midir? diye sorulur. Muhataba başka yerde yapılanları antarak telkinde bulunmaktan ictinap için, aynı amelin ve aynı saf itikadın değişik misalleri üzerinde durmak iyi olacaktır.

Filhakika, âdetler ve inanışlar hemen daima sıkı sıkıya birbirine bağlıdırlar ve bunların arasındaki rabıtayı meydana koymak gerekmektedir. Bunun için ferdlerin samimiyetlerine girmiş olmak, onların ihtiyaçlarının, arzularının, âdetlerinin, karar âmillerinin rolünü, kısacası, bütün düşünüş ve iş rabıtalarının ve münasebetlerinin arasındaki iştiraki kavramış olmak lâzım gelecektir. Muhakkaktır ki böyle bir neticeye varabilmek için şahsî ve şifahî bir anketten başka bir usul yoktur.

Nazik bir mevzu üzerinde, bilhassa bir inanış üzerinde soruşturma yapan bir kimse, hiç bir suretle şahsî fikrini belli etmeme-

[1] P. Sebillot, instructions, p. 8.

lidir. Bu çok ehemmiyetli bir noktadır. Biraz geri kafalı olan köylüler, ekseriya, öyle bir tarzda cevap verirler ki, bu suretle kendilerine rica etmiş olan bir kimseye hoş görünmek kaygusunu taşırlar. Eğer bizde de böyle bir intiba hasıl olursa bunları tasrih edilmesi istenebilir. Eğer intiba daha bariz bir hale gelirse bu neviden bir cevap kontrol edilmesi icap eden sade bir işaret addetmek lâzım gelir.

Gizli tutulan bâtil itikadlar bahis konusu ise, muhatapların her birini hemen daima ayrı ayrı sorguya çekmek müraccahtır ve bunun için de fırsat kollamak lâzımdır.

Anket, mümkün olduğu kadar bir soruşturma değil de karşılıklı bir konuşma şeklinde olmalıdır. Gördüğü ve yaptığı bir şeyi anlatan bir adamı asla tazyik etmemek, zorlamamak lâzımdır. Bir mukavemet veya bir sükûtle geçiştirme olursa ısrar etmemek daha iyidir; fakat, başka bir zaman, aynı konu ele alınarak başka bir yoldan aynı yere gelinebilir. Anketçi sempati uyandırmasını bilmelidir. Fakat, — bu benim son sözüm olacaktır — bir köylüde itimad uyandırabilmek için ya onun köylüsü veya komşu bir köyden olmak lâzımdır. Yalnız umumî hayatın tezahüratını değil, fakat, bir Limojlinin gizli yaşayışının sırlarını da derlemek hususunda hiç bir kimse bir Limojlinin yerini tutamaz. Haute Vienne veya Correze'liler için doğru olan şey, bütün Fransız köylülerini için de doğrudur.

4 — Ele geçen güzel fırsatlardan istifade etmek veya bunları yaratmak : Bütün halk hayatının görünüşlerini tetkik etmek isteyen anketçi, zarurî olarak, bu işi merhale merhale yapacaktır; sistematik bir düzene bağlanmayacaktır; fakat, bütün müsait fırsatları yakalayacaktır. Doğum, evlenme veya ölümle ilgili bir tetkik yapmak istiyorsa bir vaftiz, bir düğün, bir cenaze merasimi bekleyecektir; ziraate veya mevsime dair mevkut merasimler için halkı tam bu âyinler yapıldığı esnada sorguya çekecektir. Bunun gibi bütün diğer noktalarda da uygun fırsatlardan istifade edecektir. Böylece sorular, çok tabii bir alâkalı hal alacak ve bu suretle de bütün saygısızlığını kaybedecektir. İşin hoş tarafı, geçmekte olan hâdise, ekseriya hemen hemen sönmüş ve biraz da silinip gitmiş

olan hatıraları yeniden canlandıracaktır; böylece çok kıymetli bir hatıra canlanışından faydalanabileceksiniz.

5 — İstenilen gayreti muvazenede tutmak : Unutmamalıdır ki dikkat kudreti, insanların bir çoğunda zayıftır. Bir köylü, ekseriya büyük bir muamma halindedir; onu ne sıkıştırmalı, ne de uzun uzadıya sorguya çekmeli. Bir çokları için yarım saati geçirmek ihtiyatsızlıktır. Ancak, seçkin insanlarla yapılan tecrübelerde, isticaplarda müddet kırk beş dakika veya bir saate çıkarılabilir. Haberci yorulunca, size sorguyu başka bir güne bırakmak için rica etmeğe cesaret edemezse, araştırarak yerde suale menfi cevap verecektir. Eğer hafızası o anda ona hizmet etmiyorsa rastgele bir cevap uyduracak ve bazan da açıktan açığa yanlış malûmat verecektir. En sonra, şunu da işaret edelim ki bir celse esnasında az zahmetli bile olsa onda kötü bir hatıra bırakır ve gelecek sorgu için onun fena hazırlanmasına sebep olur.

Az tahsil görmüş insanlar, mücerred terimleri ve biraz karışık soruları güç anlarlar, bilhassa itikad veya fikirleri hakkında sualler sorulduğu zaman bunu asla unutmamalıdır. Anketçi daima basit ve müşahhas sualler sormalı, kendini yoklamayı ve fikrini ifade etmeyi bilen tahsil görmüş kimselere bile beyanında güçlük çekeceği doktrinal bir cevap veya bir izah isteyecek olan sorulardan sakınmalıdır. Folklorcu, doğru olarak sorulmuş sorular, ustaca dönüp dolaşmalar, uzun karşılıklı konuşmalar yolile birbirini tamamlayan ve kamçılایıcı fasılalara müsaade eden sorular vasıtasile, sorguya çektiği kimselerin düşüniş tarzlarına nüfuz etmeğe gayret etmelidir [1].

6 — Mahallî lisan bilgisi hakkında : Bir köylünün veya bir işçinin lûgat hazinesi veya daha doğrusu, kullandıkları kelimeler, tahsil ve terbiye görmüş bir anketçinin verdiği mânâ ile nadir olarak aynı mânaya gelir. Eğer, onların dili bilinmiyorsa, bu daimî karşılıklı anlaşamamazlık kaynağına bir çare bulmak hemen hemen imkânsız olur. Ch. Beauquier, Doules vilâyetinin provensiyalizmlerine yani Fran Kontuvaların akademinin verdiği mânada

[1] P. Bureau, instruction à la methode sociologique.

kullanmadıkları bütün kelime ve tâbirler hakkında koca bir kitap yazmıştır.

Eğer, bir memleketin küçük insanlarının mutad konuşmaları anlaşılmazsa bir memleketin halk hayatının bütünü tetkik edilemez.

Sebillot, buna, çoktan işaret etmişti: «Eğer mahallî lisan, o memleketin bugün konuştuğu lisan ise onu mutlaka öğrenmek lâzımdır. Eğer bir lisan değil de basit bir Fransız şivesi ise onun da öğrenilmesi çok faydalı, hattâ zarurîdir. Onu, konuşmağa hacet yoktur; fakat, dinleyicilerinin karşısında müşkül duruma düşmek için, onlarca ilk anda anlaşılmıyan fransızca kelimelerin mânalarını anlatabilmek lâzımdır. Bir köylünün anlattığı bir fıkrada anlaşılmaz bir kelimenin mânasını, onu durdurup sormak zorunda kalmıyacak kadar onun dilini anlamak lâzımdır: Bir duraklama, daima hikâyecinin şevkini sekteye uğratar. Eğer ilk defa işitilen bir terim yüzünden güçlüğe düşülürse — bu da mahallî bir lisanı iyi bilenlerin başına gelebilir — en iyisi onu not etmek, onun hakikatini sorup öğrenmek için, hikâyecinin fıkrasını veya hikâyesini bitirmesini beklemek daha doğrudur.» [1].

O zamandanberi lengüvistiğin ve mahallî lisanların ilerlemeleri, kelimelerle hâdiselerin sıkı münasebetlerinin gittikçe daha iyi anlaşılmasını mümkün kılmıştır. Kelimelerin tarihini yazmak, bizzat onların mânasını iyice anlamak için evvel beevvel tayin ve tarif ettiği şeyler hakkında derinleşmiş bir bilgi lâzımdır; fakat, buna karşılık, onlara uyan ve onların mânalarını anlatan kelimeler bilinmeden köy hayatına, onun âdetlerine ve inanışlarına nüfuz edebilmek imkânsızdır [2]. Bu, üzerinde fazla durulmasına 1925. p. VI.

lüzum kalmıyacak kadar aşikârdır; her halde bunun ehemmiyetini kavramak ve inanmak gerektir ki folklorcunun ilk işi mahallî halk lisanını öğrenmek, ve tetkik etmek, istediği mevzularla ilgili bir lûgatçe meydana getirmektir. Hakikatte tam bir folklor anketi, içinde her müşahhas kelimenin bir hayalle ve kat'î tarif ve tasvi-

[1] P. Sebillot, loc. cit., p. 11.

[2] A. Meillet, la méthode Comparative en linguistique historique, Oslo.

rile ve her mücerred kelimenin mahallî nüvesile ve bugünkü kullanışlarıyla birlikte bulunduğu sistemli bir lûgatin yazılışı gibi telâkki edilmelidir ve böyle telâkki edilmek zorundadır da [1].

Bir çok müellifler, her türlü umumî nazariyeden önce, halk lisanı ile folklor arasındaki sıkı bağları sezmişlerdir. 1846 da Honorat, Provans lehçesinden fransızcaya bir lûgat yazmıştır ki bir örnek olarak kabul edilebilir ve netekim, Mistrale'in meşhur **Félibrige hazinesine** de örnek olmuştur. Honorat'ın cins cins ayırdığı kelimeler, üç kalın cild tutmaktadır : 1) Her alet ve edevatın, mobilyenin, makinenin, silâhın, elbisenin v.s. parçalarının sayılışı... 2) Provans ve Gaskonyalıları mahsus şiveler; 3) Başlıca örf ve âdet ve müesseselerin menşeleri; 4) Provans eyaletinin en dikkate değer keşf ve icadlarının tarihleri ve sahiplerinin adları; 5) tabiatteki hayvanlar, nebatlar ve madenlerin kendilerinden te-rekküp ettiği muhtelif varlıkların Provans dili ile, fransızca ve ilim dilile adları. Bu, folklorcu için mükemmel bir program değil mi ? 1870 de Mignard, **Burgonya mahallî lisanının sözlüğüne**, ikinci ad olarak şunu vermiştir : **Bu eyaletin, lisanına göre, tarih, ahlâk ve âdetlerinin incelenmesi**.

Daha yakın bir tarihte, bize, vilâyet hayatı kırıntıları gibi mütevazı bir adla iki cild içinde Cholet arondismanında Beaupréan Kantonu komünlerinin folklorunu sunmaktadır. İmdi, **Glossaire** adlı olan birinci cildi, (515 sahife), **an'ane** (440 sahife) adlı ikinci cild kadar an'ane hâdiselerini ihtiva etmektedir. Bunlar, haddizatında bir kitabın iki faslından ibarettir. Gauchat, Jeanjaquet, Topolet ve Muret tarafından meydana getirilmiş olan **Le Glossaire des patois de la suisse romande** resimlidir [2].

Jud ve Jabert'in roman patuvasının İsviçre - ve İtalyanca atlası fazla olarak lengüvistik haritaları da ihtiva etmektedir.

Evveliden kelimelerin incelenmesi gibi bir çalışmaya tâbi olmak arzu edilmese de — ki bu, köylüler ve işçilerin nazarında iyi

[1] J'emplois intentionnellement ce mot par opposition à alphabétique.

[2] Neuchâtél et Paris, 1924, in-4 fas. parus, le dernier, daté de 1935 se termine à la page 640 et ne dépasse pas le mot arrangé. Il contient nombre de descriptions folkloriques. voir par exemple le mot abbé.

bir anket bahanesi olabilir — her şey ve her iş için kullanılması mutad olan kelime ve tâbirleri kaydetmeği unutmamalıdır.

Bütün ihtisas araştırmalarında, meselâ halk jeolojisinde, yine sözlükten işe başlanacaktır, fakat, her kelimenin tam mânasını geniş bir surette tayin ve tarif ederek, fransızca ve ilmi karşılığını göstererek, onları içinde bulunduran mahallî tâbirleri, darbı meselleri, ata sözlerini, meydana çıkararak; onların kullanılmasına misal vermek, onların hakikî mânasını anlatmak en doğru usuldür. Böylece meydana gelmiş olan sözlük, değerli bilgiler verecek ve her hayvanın faydası, şifai hassaları ve her birinin konu teşkil ettiği menkıbelerin ve hikâyelerin araştırılmasındaki soruşturmaları bilhassa kolaylaştıracaktır.

7 — **Umumî fikir** : Bir anketin değeri her şeyden önce bir anketçinin vasıflarına, yani, onun dil bilgisine, habercilerini iyi seçişine, onları sevk ve idare etmeyi bilişine, onlara şekil verişine, onları el işlerinde çalışırken görüşüne bağlıdır. Bu işte, tabii mevhıbler, usul, sabır ve daha doğrusu psikoloji lâzımdır.

III. — Tahlilî tarif ve tasvir

İyi bir tarifiñ birinci vasfı **kesinliktir**; buna binaen bu hemen yazılmamışsa bile aynı günde bitirilmelidir. Geçen her gün, unutkanlığı arttırır. Herkes, hatıralarımızın ne çabuk şekil değiştirdiğini bilir. Bu hususta da ısrar faydasızdır. Eğer yapılan müşahede yazılamıyorsa, ayak üzeri bir kaç not alınmalı ve bunlardan mümkün olduğu kadar çabuk istifade etmelidir.

Bütün hallerde riayet edilmesi zarurî olan bir takım kesinlikler vardır; bazı folklorcuların itiyadlarına bakarak hükmolunursa da, bunları hazırlatmak faydadan hali olmayacaktır.

1 — **Kronolojik kesinlikler** : En esasıñ nokta, toplanan hâdiselerin sıhhatle tarihini tesbit etmektir. Bize, sadece toplama gü-

nünün tarihi verilmeyecektir; fakat, yaşıyan bir hâdisе, bugün yapılmakta olan bir iş yahut da bugünkü bir inanış bahis konusu ise, kesin olarak tayin edilecektir; aksi takdirde, tarif edilen hâdisenin kaybolduğu zaman işaret edilecektir. Eğer, haberci çok yaşlı ise, anlattığı hâdisenin bugün yaşayıp yaşamadığını daima tahkik etmek gerektir, çünkü, ihtiyarlar, bazı kere, başka bir devrin kaybolmuş hâdiselerini bugün varmış gibi anlatırlar. Bundan başka, önünde daha uzun bir hayat var gibi göründüğünden dolayı bugünün filân veya falan inanışının tarihlenmeğe muhtaç olmadığını sanmamalıdır. Onun derhal kaybolmıyacağını bize hiç bir şey temin edemez. Fransız ihtilâlinden 1914 e kadar, sosyal yaşayışın akışı hızlanmıştı; fakat, 1919 danberi ise, köy hayatının tekâmülü de harikalı bir revişle yürümektedir. Bütün yazılı hâdiselere kesin toplama tarihini atmak, bunun için mübrem bir zarurettir.

2 — Sayı kesinliği: Müspet ilimler, harikulâde semerelerini ölçü kullanmalarına borçludurlar; ne yazık ki psiko-sosyolojik ilimler, ekseriya, onları taklid etmekte çok zorlukla karşılaşmaktadır.

Alât ve edevat, mobilyeler, v.s. gibi maddî şeylerde, resimler ve fotoğraflarla muayyen buutları ve mümkünse en büyük ve en küçük eb'addakileri işaret ederek tamamlamak itiyadı kazanılacaktır.

Bütün tetkik edilmiş hâdiselerin ,geçmişte olduğu kadar bugünkü tekerrürünü de mümkün olduğu kadar işaret etmek lâzım gelecektir. Eğer, bu hususta istatistik kullanılamıyorsa — ki bu çok olagan bir şeydir — onları takribî malûmatla tamamlamalıdır.

3 — Hâdiselerin metodlu bir surette analizi, teferruatın seçilişi: Mukayesecilerin çoğu, tarihçi veya sosyologlar, teferruatlı tariflerin yapılması zaruretine inanmışlardır. Le Play mektebi bu sebepten, monografiler tavsiye etmek zaruretine inanır. Paul Bureau: «Yalnız bir taş parçası üzerinde yapılmış olan mükemmel bir tetkik, binlerce başı boş mütalâa veya kararsız gevezeliğin analizinden daha çok öğretici olacaktır.» diye yazmıştır [1].

[1] Introduction à la methode sociologique, p. 186.

1908 deki dinler tarihi kongresinde Salomon Reinach, mukayesecilerin ifratçılığını tenkid ederken farkların, varyantlar veya onları tarif eden vasıfların incelenmesinin, o ana kadar kapalı kalmış bazı nazik kilitler için bize anahtarlar temin edeceğini ileri sürerek, elzem olduğunu beyan ediyordu.

Güçlük, karakterler arasında kayıt ve muhafaza edilmeğe lâyık olanları seçmektedir. Bir müşahedeyi yazan bir doktor, bu çeşit güçlüğü bilir; devrimizin üstadları, eskilerin, hattâ, modernlerin bile müşahedelerindeki tam ve mükemmel tariflerin yetersizliğinden sık sık şikâyet etmektedirler. Bu veya şu teferruatın sebebi bulunamazsa bile bir gün bir hâdisenin hiç olmazsa esaslı şartlarından birinin kesin olarak tayinine yardım etmiyeceğini kim kestirebilir. Mösyö Marinus da şöyle yazar : «Hâdiselerin şeklinin, onların tasvir edilmiş teferruatının ne ehemmiyeti var ! Bunlar, ancak, mekanizmanın izahına yardım edebildikleri nisbette faydalıdırlar.» [1] Çok korkarız ki bu ifade tarzı, ihmali teşviğe yol açmasın !

Hakikatte ise, ideal olan tam hâdiseler toplamaktır ki bunların analizi de bütün bağları ve bütün parçaları, bu parçaların aralarındaki ve heyeti umumiyenin muhitte olan bütün bağlarını, hâdisenin kuruluş şeklini ve onun eski müşahhas realizmi ile tekrar canlanışını gösterecektir. Çok yazık ki bu ideal, erişilmez bir şeydir ! Teferruatı seçmek gerektir : Bunlardaki unsurlar, karakterler, veya münasebetlerdir ki esas veya cüzülardan biri olarak kabul edilir. Fakat, buna nasıl muvaffak olmalı ? Metodik analizle !

4 — **Fonksiyonel analiz ve bütünü içinde hâdisenin yeri, fonksiyonların kademeleri :** Her sosyal hâdis, her hangi maddî, manevî veya sadece sosyal bir ihtiyaca cevap verirler ve onun giderdiği ihtiyaç bilinmedikçe mânası anlaşılamıyacağı gibi o, uzun boylu tarif de edilemez. Bir unvan vasıtasile olsun, bir kaç izah edici cümle ile olsun analizi meydana çıkaracak olan birinci nokta budur. Ekseriya, müzelerde kullanılışı bilinmeyen eşyalar

[1] A. Marinus, *Le néo-folklorisme dans Isidor Teirlinck Album*, 1931, p. 234; le même *Glissements explicatifs en folklore*, de *revue Anthropologie* (1931), XLI, p. 256.

vardır. Bu esas nokta aydınlanıncıya kadar, bunlar, acaip şeyler olarak telâkki olunur. Strazburg müzesindeki tereyağı süslemeğe mahsus merdaneler bir vakit böyle oldu. Montfaucon'un *L'Antiquité expliquée* adlı büyük eserinde, bugün pek maruf bir tipte olan Merovenjiyen devrine ait bir toka, hâlâ bir musiki aleti olarak görünmektedir.

Bu mukayese metodu sayesinde ayrıca ekonomik sahada olduğu kadar manevî sahada veya maşerî sahada da, bu başlangıçtaki güçlükler, oldukça çabuk bir surette ortadan kalktı.

Bir aletin, bir örf ve âdetin, bir müessesenin ilk fonksiyonunu bilmek yetmez; onun bütün içindeki rolünü, ona hâkim olan daha geniş fonksiyonla olan münasebetlerini kavramak gerektir. Sapan, toprağı sürmeğe yarar. **Onun vazifesi budur; bizzat toprağı sürüş, mahsullerile beslenmemize yardım eden toprak kültürünün bir unsurundan başka bir şey değildir.** Hayat ancak, bizim, beslenme ekonomisinin mekanizması olarak gösterdiğimiz perspektif içinde tamamilen anlaşılabilir. Bunun mânası şudur ki bu aletin iyi bir tarifi, ancak, ekonomi sahasının tetkikinde, beslenme faslının, ziraat kısmında yer almalıdır. Fakat, eğer bahis konusu olan bir çeşit sapanın monografisi ise, ilk önce onun bütün içindeki veya hut bu sapanın esaslarından biri olan gıda ihtiyacı perspektif içindeki rolü kesin olarak belirtilmelidir.

Olabilir ki aynı hâdise iki ihtiyaca birden cevap verir ve bu yüzden filân ibadet bir hastalığın şifa bulması veya bir teşebbüsün muvaffakiyetle neticelenmesi gibi menfaatli bir gayeyi istihdaf ettiği gibi Allaha teslimiyeti tammeyi veya münkad bir aşkı istihdaf edebilir.

Bu takdirde manevî ihtiyaç, hâdisenin meydana gelmesine hizmet edecektir. İdealist fonksiyonlar, işe karışmakla hâdiseye yeni bir karakter verirler ve onu yeni bir perspektif içine atarlar.

5 — Şekli analiz : Muhtelif neviler ve tenevvüler : Hayatî ve canlı varlıkları tetkik eden bir biyolojist, fonksiyonla uzvun tetkikini aynı zamanda yapmayı son derece iltizam eder. Lamarck ile beraber, fonksiyonun uzvu yarattığı kabul edilmese bile, iyi bilmek gerektir ki bu sonuncusu, onun yaptığı fonksiyonun bilgisi ile hareket edilmedikçe mükemmel bir surette tarif edilemez. Bu-

nunla beraber, dikkatli bir anatomist de, parçaların metodlu bir surette teşrihinden başlayarak bize hemen hemen tam tarifler verebilir. Sosyal sahada, şekil daha sıkı bir surette fonksiyona bağlıdır, işte, bunun içindir ki fonksiyon analizinin ilk önce yapılmasını iltizam ediyoruz. Fakat, şeklin tetkiki de o nisbette bir istiklâl ve başlı başına önemli ilgi ister. Bunun nasıl yapılacağını görelim.

Birinci kaide, tipik nevileri tefrik etmek garip, ârızî ve aldatıcı vakaları ayırd etmek için yeter miktarda vakalar toplamak veya incelemektir.

Bu seçip ayırış, ancak değişik tipleri ve yabancı hâdiseleri karakterize eden hususiyetlerin veya unsurların bilinmesi sayesinde mümkün olur.

İkinci kaide ise, her hâdiseyi unsurlarına ayırmaktan, şöyle ki, bütün hâdiseler için müşterek olan unsurları ve her neve veya her aldatıcı hâdiseye hâs olan unsurları tayin etmekten ibarettir.

Bazı hallerde, rastlanan bütün tenevvüleri (variante) toplamaktan başka çare yoktur: Patois lûgati meydana getirildiği zaman hal böyledir.

Kelimenin kıymetini değiştiren unsurları birbirinden ayırd edebilmek de böyledir.

Üstadlar tarafından meydana getirilmiş olan masal veya türkü dergilerini gözden geçirmiş olanlar, onların haklı olarak, tenevvülerin toplanmasına vermiş oldukları ehemmiyete hak verirler: Cosquin'in **Loren halk masalları** ve Millien'in **Niverne türküleri**, klâsik örneklerdir. Bu sahada, her parçayı teşkil eden ilk unsurların temaları tayin edildikten sonra, analiz, onları veya her tenevvüe ait hususî temaları kat'î olarak tayin edebilecektir. O halde, biz, bir köyün meskenlerini tarif etmek istiyorsak onun türlü tiplerini tarif etmemiz lâzımdır. Fakat, bu kadarlıkla iş bitmez: Her tipin tenevvüleri de ihmal edilmemelidir. Daha ehemmiyetli bir ev zarurî olarak daha fazla ve hususî hizmetlere ayrılmış kısımları ihtiva eder. Velhasıl analiz, evin dış kısmile iktifa etmeli, iç bölmeleri, her kısmın kullanılış ve taksimatını göstermelidir.

Umumî olarak, söylemek lâzım gelirse, şeklî analiz, dışın veya bir hâdisenin ilk önce görülen veya kavranan manzarasını bize gösterdikten sonra — ki bu onu tanımağa ve benzerleriyle gruplaş-

tırmağa imkân verir — hâdisenin anatomisini yapmak zorundadır. Eğer biz sapanı tarif etmek istersek, bunun, toprağı sürmeğe yarar bir makine olduğunu söylemekle işe başlamak zorundayız, sonra, onun, insanın tutarak yürütmek için kullandığı bir sapan kolu ve onu çekmek için bir veya iki hayvanın koşulduğu bir nevi sapan okundan teşekkül eden bir nevi nakil vasıtasına merbut sapan demirinden meydana geldiğini söyleriz. Fakat, bir nevin bir çok çeşitleri vardır ki, aynı köyde, ekseriya, bunlardan pek çoğunun bulunduğu on çeşit vardır. Bunları öğrenmek için anatomide çok derinleşmemiz, sapan bıçağını veya sapan demirinden sapan kulağına kadar, esaslı parçaların hususî şekillerine kadar göstermemiz lâzımdır.

6 — Mümkün fakat, faal bağların analizi : Maddî ve ruhî (Mental) Muhit : Bundan sonra, hâdisе, fonksiyonu ve esas unsurlarile bizce bilinmektedir ve biz onun heyeti umumiye içinde yerini tesbit edebiliriz. Ama, daha söylenecek şeyler var. Pek aşikârdır ki tetkik ettiğimiz hâdisе, onu çevreleyen şeylerin şartlarına tâbidir ve bizzat onun teşekkülü, doğduğu ve içinde yaşadığı maddî ve manevî muhite bağlıdır. Tecrid edilmiş olmaktan uzak olarak her hâdisе, binlerce bağlarla bütüne bağlanır. Onların hepsini göremediğimiz gibi, anladığımız şeylerin çoğunu da gösteremeyiz. Fakat, diğer taraftan, tetkik edilen hâdisenin unsurları üzerinde gözümüze çarpacak surette tesir yapmakta olan münasebetleri ihmal etmek imkânsızdır. Kabul edilmiş olan sapan tipinin, süreceği toprakların yumuşak veya sert tabiatine, ona koşulacak çift hayvanlarının veya onun yerini alacak olan motörlerin daha çok veya daha az kuvvetli oluşuna bağlı olduğunu düşünmememiz edebilir miyiz ? Bu haller ve bu şartlar, zarurî olarak aletin kuvvetli oluşuna, materyellerin seçilişine, bizzat başlıca uzuvların şekline tesir eder. Zanaatkârın veya imalâtçının zekâsı da aletin yapmak zorunda bulunduğu işe uymasında bir rol oynar.

Umumiyetle akli muhit, halk yaşayışının bütün hâdiseleri üzerine tesir etmektedir; fakat, sihre, dine, menkıbelere ve mitlere dair olan inanışların ehemmiyetine işaret etmek lâzımdır; onların rolü çok büyüktür. Bir hâdisenin bütün tasviri, bağlı bulun-

duğu sihre veya (animist) [1] inanışlar ve masallaşmış hikâye veya menkıbelerle birlikte yürümelidir. itikadların ve safiyane inanışların faal rolüne dair bir kaç misal verelim. Sempati büyü-sünün meşhur prensibi : benzer, benzeri doğurur; bu, bir çok halk din âyinlerinin ve amellerinin şeklini tayin etmektedir. Yağmur yağıdırmak için bir şarap dökme âyini yapılacaktır, çünkü, bir dökülüğü davet etmek için bir dökülüş lâzımdır ve burada tercihen su kullanılacaktır : Yağmur yağıdırmak için suyun dökülüğü kumun dökülüğünden daha çok tesirlidir, çünkü, benzerlik tamdır. Rüzgârın ıslık çalmasını ve uğuldamasını tahrik için tulum veya buna benzer başka bir alet şişirilecektir. Tavaf (Circumambulation) âyinleri çok çeşitli maksatlara hizmet edebilir; fakat, onların şekli bizzat, bir din âyini yapılmasının sihirli bir mâni meydana getireceği fikrine dayanır. Bu hâdiseler, anlaşılmaz şeylerdir, hattâ onları teşkil eden inanışlarla, rabitaları bulunamasa tam olmadıklarını bile söylemeğe cesaret edeceğim. Bundan başka, onların açıkça bir âyin karakteri taşıyan ameller üzerindeki tesirini düşünmemek de gerekmez. Zaten, her ne olursa olsun her hâdisedeki bütün saf inanışları, hattâ hâdiselerle alâkaları bulunmasa bile, zikretmek zorundayız ! Yarın, belki, yeni bir hâdisе çıkacaktır ki, bu muammanm bir hal çaresini veya anahtarını getirecektir.

Ekseriya, şaşırtıcı bir hâdisenin veya az çok göze çarpan bir hususiyetin motifleri olarak bize verilmiş masallara veya menkıbelere dair hikâyeler, halk zihnietini tanımak için doğrudan doğruya bir alâka arzederler. Bunun için, bunlar, rastlanıldığı zaman toplanmağa değerler. Halk botaniği ve Zoolojisi, bir rengi veya bir hareketi anlatmak için bize «hastalıkların sebeplerine» dair bir çok menkıbeler anlatır. Haksız olarak genetik bir izah malzemesi şeklinde görülen bu şerh ve tefsir hikâyeleri bize, halkın ilk bakışta göze çarpan şeyleri anlayış tarzını gösterir.

Sahte ilmî izahlardan sakınılmalıdır, çünkü, onlar, malûmatı veren kimsenin bilgisini göstermek için maksada müstenid uy-

[1] Ervahiyeye mensup.

durduğu şeyler olabilir. Onları yine bir yana kaydetmeli, fakat, ifadenin ruhunu kavramağa çalışmalıdır.

Bir hâdisenin hususî ve umumî fonksiyonları, türlü kısımları ve kısımlarının münasebetleri birbiri arkasından gözden geçirilmek suretile hemen hemen zarurî olarak bütün esaslı teferruat elde edilmiş olacaktır. Onun, içinde doğduğu veya içinde yaşadığı maddî muhitin ve manevî havanın analizi, ayrıca, bize bir çok manidar rabıtalara gösterecek ve onun, halk hayatının içindeki yerini kat'î olarak tayin etmemize yarıyacaktır. Cinsler ve neviler, bundan böyle açık olarak tayin edilecek ve hem de ilmî bir kat'iyetle tayin edilecektir. Bununla beraber, bazı faydalı teferruat gözümüzden kaçmışsa bile vicdanımız, rahat olacaktır. Onu keşfetmek de daha hazırlıklı, daha üstün başka birinin işi olacaktır.

Münferid haller kalır ve iptida bunların normallerini ele alalım. Eğer yirmi çiftçi ailesi içinde muayyen tipte bir sapanı kullanan yalnız birine tesadüf ediliyorsa — ki her zaman değilse bile hemen hemen daima — bu bir izdivaç veya taşrada ikamet dolayısıyla yapılan bir ithal karşısında bulunulacaktır. Bu suretledir ki, bir çok sahalarda aynı menşeden gelme, birbirine tam mânâsile benzeyen şeylere rastlanmaktadır. Bu halde, bu münferid tipin hangi devirde ve ne sebeple bu memlekete geldiği veyahut da memleket insanlarından birinin eseri olup olmadığı sorulacaktır. Alekser, bilmiyoruzdan başka cevap alınamaz, fakat, bazan öğretici cevaplar da alınabilir. Menfi cevapları da kaydetmeyi unutmamalıdır.

Şaşırtıcı hâdiseler, ârizî veya patolojik hususiyetler, alâkaya değer başka bir nevi arzederler; eğer bir hâdisa veya dikkati çeken bir teferruat bahis konusu ise, bilhassa, yeni tip bir alet veya yeni bir inanış gibi yeni bir silsilenin doğmasına imkân vereceği benziyorsa, o, tetkike tâbi tutulabilir. Bir cin çarpma vak'ası, bir hastalık olarak telâkki edilmiş ve derhal onun gibi tedavi görmüşse asla kaydedilmeğe değmez; fakat, o, eğer muvaffakiyetli veya muvaffakiyetsizce bir büyücü veya üfürükçü tarafından iyi edilmeğe çalışılmışsa, bu, tamamilen başkadır. Bir takım inanışlar ondan doğabilir, diğerleri ondan sarsılmış olabilirler.

IV — Mahallî bir anketin umumî yazılışı

1 — **Açıklık ve sadelik.** Böyle bir anketi yazma tarzı üzerinde uzun uzadıya duracak değiliz. Bu, elbette, bütün inceliğini kaybetmiş bir çeşit kuru zabıt varakası olamaz; fakat, araştırma lisanı tasni ile yazılmış bir retorik parçası da olmamalıdır. Onda tamlık ve berraklık endişesinin hâkim bulunduğu bir sadelik bulunmalıdır, böyle olmakla beraber, bu çıplak sadelik, teferruatın yardımıyla mümkün olduğu kadar hayatın duygusunu, onun değişik şekillerini, akışını ve mudilliğini göstermelidir.

2 — **Gayrı şahsilik :** Bir köyün veya bir işçi varoşunun folkloru hakkındaki yazıda muharrir, tamamen objektif kalmalı, her ne olursa olsun, bütün hâdiseleri, şahsî fikirlerini karıştırmadan yazmalıdır. «Katolik Paul Bureau, bir tabiatçiye, bir öküz bir örümcekte üstün mü veyahut bir madeniyatçıya, altın kurşundan daha kıymetli mi diye sorulmaz diye yazar; sosyolog da tıpkı böylece, çocuk düşürmenin kötü bir şey olup olmadığını veyahut bozulmaz monogaminin methe değip değmediğini veyahut da Devlet varidat kaçakçılığının medenî doğruluktan kötü mü veya iyi mi olup olmadığını kendi kendine sormaz; filân ve falan sosyal işi geliştiren veya kolaylaştıran şartları ve bu işin tesirlerini bilmek ona yeter.» [1]. Her şeyden önce, yazılmakta olan hâdiselerin faydalı veya zararlı olduğu hakkında bir kıymet biçmekten sakınmak gerektir. Ekseriya aynı hâdisenin, aynı vasıfları haiz ve fakat siyasî ve dinî fikirleri ayrı olan iki âlim tarafından aynı zamanda hem selâmete, hem de felâkete sürükleyici bir şey olduğu söylenmiştir. «Böylece, umumî dinî inanışların yıkılışı ortasında hâlâ yaşamakta olan iman artıklarını, inanmayan bir nazariyecî, durmaksızın marazî bir hâdise olarak gösterip dururken, öte yandan, bu,

[1] Introduction à la methode Sociologique, Paris, 1923, p. 290.

mutekid adama, bugünün büyük sosyal hastalığı olan imansızlığın ta kendisi olarak görünür. Aynı şekilde, bir sosyaliste göre, bugünkü ekonomik teşkilât, sosyal bir ucubeden ibarettir, öbür yandan, ortodoks bir ekonomiste göre de sosyalist temayüller, en âlâ marazî hâdiselerdir. ve her biri sağlam olduğuna hükmettiği mar-tukî kaziyelerle fikirlerini desteklemektedir.» [1].

İlmî endişe ile mücehhez olan muharrir, tetkik etmekte olduğu realitelerin lehinde veya aleyhinde cephe almadığı gibi sosyal ve dinî bir ideal kadar bir felsefe namına da hareket etmez. Bundan başka, o, hâdiselere kendi ifadelerini tam olarak vermek için tasvirlerine mukayese suretile yabancı hâdiseleri katmak zarure-tini de duyar.

3 — **Cihazların kullanılması** : Mevzu müsait olduğu zamanlar-da, eğer mümkünse, yazılan yazıya resimler ve fotoğraflar ilâve etmekte kusur etmemelidir. Türkü ve musiki için, mümkün ola-bildiği kadar, plâklar ilâve etmelidir, merasimler için de sinema-toğrafik filmler; ayrıca, hakikî bir bilgi ve hususî öğretmenler isteyen bu mihanikî sanatları biz, burada öğretecek değiliz. Bu vesikaların her birine birer zabıt vakası veya hiç olmazsa bulunan şeyin veya merasimin tarihini, yerini ve ahval ve şeraitini bildiren bir kaç kelime ilâve etmek lâzım geldiğini hatırlatırız.

Ne yazık ki, fikirlerin, duyuşların ve inanışların fotoğrafını alacak cihaz yoktur ve bunlarda, bilhassa, muharririn kaydedici bir cihaz soğukluk ve doğruluğıyle kaydetmeğe çalışmak zorunda olduğu şeylerdir.

4 — **Habercinin vasıfları** : Anketçi, bir hâkimdir ki sadece da-vanın maddelerini değil, fakat, onlara şahit olmuş olanların değer-lerini de bildirmek zorundadır. Anketinin başında veya sonunda, daimî habercilerinin adlarını, soyadlarını, yerli ailelerden olup olmadığını, doğum yerini, doğduğu günü, hiç olmazsa, takribî olarak yaşını, küçük biyografi hulâsaları halinde vermelidir; oku-la gittise hangi okula gittiği, okuyup yazma bilip bilmediğini, za-naatkâr olup olmadığı, mesleği veya vazifesi, tarif ettiği muhitte

[1] E. Durckheim, Règles de la methode Sociologique, p. 68.

çoktanberi oturup oturmadığı, köydeki nüfuzu ve tesirleri, en son-
ra da adresi.

Mahallî bir anketin hazırlanmasının ve kaleme alınmasının
lüzum sösterdiği matlup evsafı ve uzun ve sabırlı araştırmalar
hakkındaki izahatımızı takip etmiş olan okuyucu bu neviden bir
işin güçlük ve ehemmiyetini takdir edebilmiştir. Böyle bir iş,
ancak, coğrafya bakımından sınırı çizilmiş iki üç komün ve en
fazla bir kantona inhisar eden araştırmalar için mümkündür. Bu-
nunla beraber, diğer mümkün olan anket şekillerinin neler oldu-
ğunu ve onların nasıl yapılacağını gözden geçireceğiz.

B — Bölge anketleri

Folklor anketini, bir komünün veya bir küçük köyler toplu-
luğunun hudutlarından öteye genişletmekte zarurî olarak fayda-
lar bulunacaktır; fakat, tetkik sahasının genişliğini nasıl tayin
etmeli ve onu nasıl tetkik etmeli ?

1 — **Tetkik edilecek bölgenin tayini** : Eğer hem ekonomi, hem
lengüistik ve hem de folklorla hâkim olan tamamilе muayyen tabiî
mmtakalar bulunursa, artık, pek aşikârdır ki bölge anketi, tabiî
bir bölge üzerinde yapılacaktır. Ne çare ki bu mümkün değildir.
Haritacılık işleri, bunu ispat eder. Folklor mıntakalarile büyük
bir benzerlik gösteren lengüistik mıntakaları, bunlara tamamilе
uygun düşmemektedir. Bazı kelimelerin kendilerine yedi veya
sekiz tabiî bölgeyi işgal ettiren bir nevi hayatıyeti vardır; netekim
bazı âdetlerin de, hüküm sürdükleri muhtelif bölgelerde, aynı
âdet aynı kelime ile ifade etmeksizin mevcut olduğu gibi.

Pratikte, bir mıntaka anketini idare eden zatın, idarî kolay-
lıklardan faydalanmak gayesile, eski eyalet hükûmetlerinin ve on-
ları teşkil eden memleketlerin mevzu teşkil ettiği işleri göz önünde
tutarak, bir veya bir kaç departmanı birden ele almakta menfaati
vardır.

Fransa'nın, 25 Ocak 1790 da resmen ilân edilen kanunla de-
partmanlara bölünmesi, heyeti umumiyesinde eski eyalet taksima-
tını itibara alır. Böylece, Auvergne, Cantal, puy-de Dôme'a ayrıl-

dığı gibi Champagne'de Aube, Marne, Ardenne ve Haute-marne gibi dört departmana bölünmüştü. [1].

Ne yazık ki eski hükûmetler, tabîî mıntakaları birleştirmiyerek, az çok birbirine yaklaşan ve vakit vakit oldukça sıkı münasebetli görünen eski memleketlere uymamaktadır [2] Güçlülükle karşılaşınca, folklorla lengüistğin yakın akrabalığı düşünülerek lengüistik taksimatı üzerinden hedefe gidilebilir; bundan başka, mahallî lisanın hudutları, ekseriya, eski memleketlerin hudutlarına uymaktadır.

Bu anketi idare eden zat, tetkik edilecek araziye seçtikten ve hudutlandırdıktan sonra, ilk önce, başlıca lengüistik, coğrafya ve tarihçe yapılacak işleri öğrenmeli, bu mıntakanın mevzu teşkil ettiği az çok ciddî bütün folklor işlerini sıraya koymalıdır. Bunun okunuşu, kendisi için mükemmel bir hazırlık teşkil edecektir. Ve ben bunun zarurî bir hazırlık olduğunu söylemeğe cesaret edeceğim.

2 — İş arkadaşlarını nereden bulmalı ? Bir mıntaka anketini idare eden kimse, böylece hazırlandığı halde bile henüz pratikteki güçlükleri yenebilmiş değildir, bu güçlüklerin birincisi ve en başlıcası, iş arkadaşlarının bulunmasıdır.

Burada, artık, bir köyün veya bir işçi mahallesinin küçük muhiti içindeki beş altı habercisi ile münasebete girişmek bahis mevzuu olamaz; fakat, tek başlarına beş altı bilgili muhatabı sorguya çekmeğe ve onların cevaplarını doğru olarak kaydetmeğe kabiliyetli bir çok anketçilerden istifade etmek lâzımdır.

Anketçiler, yani, tahsil, terbiye görmüş ve muayyen bir nüfuza sahip insanlar bulunabilen muhitleri keşfetmek zor değildir. İlk sırada adları aklıma gelenlerden ruhban sınıfı (bütün mezheplere mensup) ve mürebbi ve öğretmenleri (türlü fikir sahibi) sayacağım. Onlar, bir çok yerlerde, halkla daimî bir temas halinde yaşayan kültürlü sınıfın yegâne mümessilleridir.

[1] L. Mirot, Manuel de Géographie histoire de la France P. 1929, in-80. pp. 233 - 41 et 291 - 300.

[2] L. Gallois régions naturelles et noms de pays. Paris, 1908, pp. 35 - 54 et 216 - 35.

Orta ve yüksek öğretim âzaları, boş zamanlarını çokça hususî tetkiklere hasrederler : Tarihçiler, ekonomistler, filologlar, psikologlar, çalışmaları, sosyoloji veya maşerî psikoloji ile biraz daha yakın bir münasebet taşıyan bütün bu adamlar istenilen iş arkadaşları olabilirler.

Tedris üyeleri meyanında, bir kilisenin ruhanî dairesine rühban yetiştiren öğretmenler ve köy vazifeleri için eğitmenler yetiştirenler, bizim araştırmalarımız için kıymetli birer destek olurlar. Her dereceden müstakbel öğretim âzaları yetiştirmekle vazifeli ilk öğretmen okulu öğretmenleri, papaz okulu öğretmenleri, fakülte profesörleri, eski öğrencileriyle münasebetlerini muhafaza etmeseler bile, onlarda hemen daima halk folkloruna karşı bir alâka uyandırabilecek bir otoriteye sahiptirler.

Öğretim müfettişleri ve akademi rektörleri, malik oldukları manevî otoriteye vazife ve salâhiyetlerinin verdiği otoriteyi ilâve ederler. Bir çokları, daimî olarak fikri, realite ile temasta bulunduran ve çok enteresan bir sosyoloji bilgisi teşkil eden fikrî araştırmaları teşvik etmeyi bir zevk, belki de bir vazife telâkki edeceklerdir.

Hiç bir tedris heyetinde bulunmıyan, departmanlara veya eyaletlere mahsus bir çok ilim cemiyetlerinde merak ve tecessüsünün ve zekâsının ateşile çok işler gören mütebahhir ve âlimleri unutmamak lâzımdır. Mıntaka tetkikleri ve araştırmalarına kendini vermiş olan bu adamlar, mintakalarının folklorile ilgilenmek için, bilhassa, hazırlıklıdır ve hattâ, ekseriya da, bir taraftan işe girişmiş bulunmaktadırlar. İçlerinden bazıları, meselâ, M. Jourdain'in bilmeden nesir yaptığı gibi bilmeden folklor yapmaktadırlar; fakat, onlarınki, ancak, bir başlangıçtır [1].

[1] Onların en iyi mesaisi bile, çok defalar ancak kendi şehirlerinin dar ufuklarında tanınmakta ve merkezin ve Fransanın diğer kısımlarının meçhulü kalmaktadır. Folklor, bunların mesaisine köylerinin veya şehirlerinin duvarlarını aşmak vasıtası temin edecek ve sosyolojinin temel taşlarından birini teşkil edecek olan bir işe iştiraklerini mümkün kılacaktır. Fransız Folklor cemiyeti onların mesailerini tanıtmak ve neşredemeyeceklerini hulâsa etmekle mesut olacaktır. (Umumî kâtipliğe müracaat olunması).

En sonra, serbest mesleklerle uğraşan, ne öğretime, ne de ilim cemiyetlerine mensup olmıyan şahıslar gelir : eski hukuk veya tıp fakülteleri veyahut yüksek hususî okullar, yüksek sanayi mühendis mektebi ve maden okulu, orman okulu veyahut Pont et chaussées öğrencileri gibi. Meslekleri dolayısıyla, mühendisler, doktorlar, sulh hâkimleri, sorgu hâkimleri ve daha bir çokları, daimî olarak işçi ve köylü ile temastadırlar ve onları tetkik etmek zorundadırlar. Halk yaşayışı ile ilgilenmemelerine imkân ve ihtimal var mıdır ?

3 — **Anketçilerin tedariki :** Mümkün olduğu kadar departmanın veya mıntakanın başlıca resmî şahsiyetlerinden teşekkül eden bir himaye komitiesine dayanmak iyi olur : Kilise, üniversite, mülkî idare, siyaset mensuplarının otoriteleri, yani piskoposlar, valiler, akademi rektör ve müfettişleri, meclisi umumî âzaları, milletvekilleri, senatörler gibi. Onlara, şahsen yazmak veyahut en doğrusu, onları ziyaret etmek lâzımdır. Himaye komitesi âzalarının listesi, öğretim heyetlerine, ilim cemiyetlerinin âzalarına, ruhanilere, belediye reislerine, doktorlara ve mühendislere gönderilecek olan bu beyannamelerin ve tamimlerin başında yer almış bulunmalıdır. Hiç şüphesiz, böyle bir anketi haklı gösteren sebepleri sayıp döktükten sonra, hiç bir siyasî veya sosyal, lâik veya dinî gizli düşünce olmaksızın, sadece ilmî bir anketin bahis mevzuu olduğu da ayrıca işaret etmeği unutmamalıdır.

Bu taksim, folklor ve onun sahası hakkında kısaca bahsedilmekle bitmez. Onun ilmî ve mıntakavi faydası da işaret olunmalıdır. Kendilerine sosyoloji veya sosyal ilimlerden çokça bahsedilen öğretim ve ruhanî sınıf âzalarına anlatılmalıdır ki, folklor, ekserisi, bir kaç gün veya bir kaç hafta için olsun Fransa hudutlarından dışarı çıkmamağa mahkûm adamların yapabilecekleri tek pratik sosyoloji tetkikidir [1].

[1] Belçikalı âlim müverrih Godefroid Kurth, 1880 senesine doğru folklorun, memleketindeki öğretmenler nezdinde karşılaştığı husumete işaret etmektedir. Bu hususta şöyle yazıyordu :

«İfa etmeğe mecbur olduğu vazife itibarile, öğretmenin halk an'anelerine düşman olduğunu zannediyorum. Onunla bu an'aneler arasında bir

Öyle ise, bu yeni ilmi onlara pratik ve faydalı olarak nasıl öğretmeli ? Onların öğrencileri, onların ilk habercileri o olacaktır. Köylü ve işçi çocukları, tam görebilecek ve soruşturabilecek mevkidedirler ve içlerinden bir çoğu, onların aile muhitlerine sokulabilmek için mükemmel kılavuzdurlar.

Canlı bir muhitte, usta öğrencileri veya genç papazları âfakî sosyal anketlere iştirak ettirmek, onları sadece insanlarla ve eşya ile objektif ve gayri şahsî bir tarzda temasa gelmeğe değil, hakikatin dezenterese bir görüşüne yükselmek için incelemeler endişesinden kurtulmağa da alıştıracaktır.

Folklor sayesinde, bir insanın muhitini, hakikî, ilmî, fikrî bütün genişliği ile tetkik etmesi ve bunu fazla şişirmeksizin, bulutlar içinde kaybolmaksızın, hâdiselerle, bütün muazzam örf ve âdet realitesile teması muhafaza ederek geliştirmesi mümkün olacaktır.

Bu, alelekser, bu genç fikirlere, arkalarındaki eşya ve realiteler bir yığın kelime ve mücerred formüller içinde kaybolup gider veya anlaşılmaz bir hale gelir gibi görünen umumî sosyolojinin tetkiki için de pek âlâ bir hazırlık olacaktır.

Akademi ve ilmî cemiyetler âzalarına, eski idareci sınıfların

nevi düşmanlık vardır, çünkü o bunları köyünden kaldırmağa mecbur olduğu eski bir içtimâî halin ifadesi gibi telâkki eder.

«Halk an'aneleri hakkında beş veya altı yüz kadar raporu gözden geçirirken, bu bahsettiğim husumetin ne kadar canlı olduğunu müşahade ettim.

«Soru şu şekildedir : Bu köyün halk an'anelerinin yazılması rica olunur. Ve işte öğretmenlerin cevabı : Mevzuu bahis bâtil itikadlarla 19 uncu asrın içinde mücadele etmek zorunda kalmak ayıptır. Halkta böyle an'anelere tesadüf olunması pek saçmadır.» Folklor ve tarih ilimleri, Bruges, 1888, S. 13.

19 uncu asrın ortasına doğru Fransız papazlarında da buna benzer bir haleti fikriyeye rastlanıyordu. Bâtil itikadlara inannışlara dair yapılan bir ankete, bazıları böyle cahil cemaate malik olduklarından utanarak kiliselerinin dairei ruhaniyesi içinde böyle şeyler olmadığı cevabını vermişlerdi. Belki bunda kendilerinin mesuliyeti olabileceğini düşündüler. O zamandanberi folklorun yapılması bu gibi anlayışsızlıkları imkânsız değilse bile çok nadir bir hale getirdi.

mümessilleri olan kültür sahibi şahıslara, onların araştırmalarının veya mesleklerinin folklor ile olan bağlarını ve bütün ötekilere tercihen de kütlelerin bütün yeryüzünde birbirine karıştığı ve hareket ettiği bir devre dair sosyoloji tetkiklerinin zaruretinin anlatmak kolaydır. Bir zaman gelecek ki ciddi bir kültür almış olan insan, halkı tanıyabilecek ve ona — lâzım gelirse masallar ve teşbihlerle — kanunları ve bunun neticesi olarak, yalnız ümitleri değil, fakat, vazifeleri de yani sosyal hayata ait zaruretleri de öğretilirken onun öz dilile konuşabilecektir.

Bununla beraber, bu gibi düşüncelerin, pratik vasıtaları ihmal ettirmesi icap etmez. Birinci tamimin yanı sıra, yapılması düşünülen ilk beş altı anketin listesi ve onlarla münasebeti olan bir soru cetveli bulunmalıdır.

Sırf nazarî bir daveti okurken karar veremiyen kimse, muayyen bir nokta üzerindeki kesin sorulara cevap verecektir.

Bir yandan, mahallî basın, hatıra gelmemiş olan başka şahıslara haberi ulaştırabilir ve başkalarında da bir ilk tesir meydana getirir. Bütün mahallî haftalık veya gündelik gazeteler, meccanî bir beyanname veya tamim gönderilmesi şartı ile, M. X. Y. nin himayesi ve M. 1 in idaresinde yapılacak olan bir mıntaka anketine dair bir haberi hiç şüphesiz nezaketle basacaklardır. **La semanie religieux du Diocese** veya **departmanın ilk öğretim bülteni** gibi hususî gazeteler, piskoposun veya maarif müfettişinin rızası olmadıkça sahifelerini açmıyacaklardır; fakat, bugün sosyal tetkikler, kiliseyi de üniversite kadar ilgilendirdiği için ekseriya, iş kolay olacaktır.

Âzaları bütün Fransa'ya yayılmış bulunan merkezdeki bir çok ilim cemiyetlerinin işbirliği de düşünülebilir. Her çeşit anket için sosyete veya ihtisasları dolayısıyla onunla ilgilenmeğe elverişli sosyetelere müracaat etmek yeter. Benim **La Societé préhistorique François** ve **La Societé de folklore Français**'in işbirliği ile teşebbüs etmiş olduğum tetkik, en cesaret vericilerden biridir [1]. Bunu,

[1] Voir : P. Santyves, corpus de la Folklore préhistorique, Paris, Nourry, 1934 - 1936. (Sont parus à ce jonr 3 vol. grand in-80 de 420; 613 pp, qui fournissent 2514 notices sur nos pierres à légendes, les materiaux d'un 4 e Volume Sont reunis et enquête Continue. c. N. S.).

sadece arkeoloji ve tarih değil, fakat, pozitif ilimler denilen astronomi ve botanik veyahut meslekler ve kültürler gibi ekonomiyeye dair tetkikler sahasında da yenilemek kolay olacaktır.

Meselâ, Fransa nebatat sosyetesinde nebat dostu olan bir çok âlimler vardır ki bunlara uzun saatler ve çetin gezintiler hasretmektedirler. Bunlar, halk ağaç, fidan ve çiçek adlarını toplamağa bunlarla ilgili darbı meselleri, menkıbeleri ve inanışları toplamağa, halkın onlarda gördüğü sihrî veya tıbbî hassaları kaydetmeğe hakikaten ehliyetli değil midirler ? Bitki ilmine dair araştırmalar, herborisation (bitki koleksiyonu yapmak), onları köylülerle temasa getirmektedir; onların teknik bilgileri, öbür yandan, güç tarafların aydınlatılmasına imkân vermektedir. Hele, bir ansiklopedik anketçinin, onların iş birliğini istemekten gayrı yapacağı bir iş yoktur; bana sorarsanız, bundan nasıl sarfı nazar edileceğini bilmem ! Bu gibi muhitlere bir soru cetvelinin nasıl verileceği hakkında, artık, bize söz düşmez. Bilhassa bu işle ilgili adamlara müracaat edileceği için sorular inkişaf ettirilebilir. Şimdiye kadar bu konu üzerinde yapılmış olan ihtisas çalışmalarına dayanmak ve teferruata girmekten korkmamak lâzım gelecektir [1].

4 — **Anketçilerin çalışması :** Müteşebbis, harekete getirmeğe veya bir bölge komitesi halinde toplamağa muvaffak olduğu anketçilere daima âfakilik kaygusile iş görmeği ve içtimâî hâdiseleri tıpkı eşya gibi telâkki etmeği tavsiye etmelidir. Nitekim, bu anketçilerde, sırasile, halk habercilerine, anketlerin çok mahdud ve nisbeten dar konular içinde yapılmak zorunda olduğunu söylemelidirler. Biraz genişçe bir konuyu, bir anketi, her biri hususî bir soru cetveline dayanan bir çok ameliyelere bölmek yerinde olacaktır : Meselâ, Noel bayramı için a) âdetler, b) saf inanışlar, c) türküler, d) menkıbeler ve bayrama dair masallar sırasile gözden geçirilebilir.

5 — **Cins cins ayrılmış soru cetvelleri :** Bütün bir mıntakanın folklorunu tetkik etmek için cinslere ayrılmış anketler yapmak

[1] Voir le questionnaire et la bibliographie Sommaire que j'ai Consacré aux folklore préhistorique dans le Corpus au folklore préhistorique, p. 1934, Tome I, pp. X - XV.

gerekmektedir, meselâ, maddî yaşayışı, top yekûn on beş veya yirmi anket halinde sıralamak her halde iyi olacaktır.

Müteşebbisin veya himaye komitesinin davetine bütün muvafakat cevabı vermiş olanlara her anket için basılmış veya tek-sir edilmiş bir soru cetveli göndermek lâzımdır. Mutabık kalınan mühlet nihayetinde cevap verilmediği halde ikinci bir nazik davet mektubile bir soru cetveli örneği daha gönderilmelidir.

Fakat, bu soru cetvellerini nasıl yazmalı ? Bunlar, oldukça kısa ve sorular öyle teşkil edilmiş olmalıdır ki onlara yine kendi aralarında bazan evet veya hayır, bazan da basit sayışlarla cevap verilebilsin. Bununla beraber, muhabirlerin ilâve etmeği faydalı addettikleri bütün malûmatı almakla bahtiyar olunacağını ilâveten söylemeğe hacet yoktur.

Mıntaka folkloru ve mevcut mahallî gloserlerin tetkikatı, daima, çok uzun olmamakla beraber, yeter derecede teferruatlı soru cetvellerinin yapılmasını gerektirmektedir. Bütün verilen cevapların toplanmasından sonra, ihtiyaç halinde, kesin cevaplar veya tamamlayıcı malûmat isteyen yeni bir soru cetveli vasıtasile bir zeyl anket yapılabilir.

6 — **Anketlerin neticeleri :** Müteşebbis, elde edilmiş olan cevapları gözden geçirdikten sonra doğrudan doğruya yapılan anket hakkında söylediğimiz gibi, bazı münferid noktaların tahkiki için olsun, bir kaçının kesin bir surette tayini için olsun anketçilerden rica ederek soruşturma yapılır.

7 — **Malzemelerin muhafazası ve neşri :** Kaide olarak, elde edilmiş olan cevapların hepsi mintaka müzesinin arşivlerine konmalıdır. Mlle. C. Leroy'nun ve Artois memleketlerinde Toussaint ve ölüler günü adlı travayında iyi bir misali bulunan sentetik bir hulâsa yapılmalıdır. Ne yazık ki, folklor müzelerinin sayısı henüz çok değildir ve ona iyi bir mevki veren mintaka müzeleri ise yeter derecede teşkilâtta mahrumdur. Umumiyetle ne kütüphaneleri ne de arşivleri vardır.

Bu geniş anketlerin neticesi, tam olarak bol monoğrafilerle Devlet tarafından neşredilmelidir; fakat, bugünkü halde, bu, düşünülemez. Toplanmış olan bütün vesikalar ve notlar Archives

Nationales'e veya Archives de la Société de folklore Français'e konmalıdır.

C — Milli anketler

Anketler, ne kadar geniş olursa mukayeseleri o kadar çok kolaylaştırır ve aydınlatıcı tahminleri o kadar çok mümkün kılarlar; bu da gerek bütün memlekete, gerekse lengüistik arazisinin bütününe şâmil anketlerin doğruluğunu ispata yetecektir [1].

Hulâsa

Folklorcuların, mehareti ve fazla gayretleri, başka anket usullerinin bulunmasına da yardım eder ve eğer bu usuller hakikaten objektif tarif ve tasvirlerin elde edilmesine yaramışlarsa onları takdir etmekten başka yapacağımız bir şey yoktur. Hakikî ilmî bir materyel meydana getirmek endişesini taşıyan bu isme lâayık bütün müteşebbis ve anketçiler, bu esaslı düşünceden bir adım uzaklaşmamalıdır. Tam ve muayyen olmıyan hâdiselere dayanan mukayese işi ve aydınlatıcı araştırmalar, sabun köpüklerinden bir saray kurmak için sarfedilen gayretler kadar boştur.

[1] Il y aurait certainement un grand intérêt à déborder le territoire pour y joindre L'étude des pays non français ou l'on parle (le français ou) des patois romans. (C'est ce que nous avons fait en publiant, dans le tome III du Corpus du folklore préhistorique, pp. 245 - 271, les pierres à legendes de la Wallonie, par M. George Laport. - C. N. S.)

IV. Fasil

Mukayese metodunun ve folklorun

Doğuşunun menşeleri

Bâtıl itikadlardan eski zaman artıklarına

Asırlarca müddet, medenî ve dinî kanunlara aykırı veya sadece aklı selim tarafından izahları imkânsız görünen âdet ve tasavvurların hepsi topyekûn **bâtıl itikad** namile adlandırıldı. Eskiler, bu kelimededen, ilâhlara karşı duyulan boş ve fevkalâde büyük bir korku mânası çıkarıyorlardı ve bu korku, akıl almaz ve gülünç amellerin doğmasına sebep oluyordu [1]. Romalılar, bunu, ayrıca, çok hususî bir mânada kullandılar, Roma dinine yabancı bütün âyinleri ve resmî olmıyan bütün mezhepleri bununla ifade ettiler. 58 yılında senatonun, izis kült'ünü **Turpis Superstitio** diye vasıflandırarak şiddetle takibata maruz bıraktığını görüyoruz [2].

Hristiyanlık garp âleminde zaferini kazandığı zaman, kendince kıymeti olmıyan bütün inanışları, bütün âdetleri, bir hakaret unvanı olarak, superstition (bâtıl itikad) diye adlandırdı. Fakat, bununla da kalmadı: müminleri bütün mânasız inanışlardan ve bütün boş âdetlerden vaz geçirmek için, onların menşesini

[1] Voir le petit traité de plutarque, de la Superstition, où il la met en parallèle avec athéisme.

[2] Tertullien, apologétiques, 6.

de bazan putperestliğe, bazan da şeytanın işine atf ve ilân etti [1]. Sen Ogüstenin tesiri altında kalan Sen Toma da bütün bâtil itikadların sureti mahsusa da veya zımnen yapılmış bir mukavele olduğunu sanmaktadır [2]. Bu fikir hristiyan sosyetesine o kadar dal budak saldı ki en sonra ruhanî sınıfmca, esaslı bir nokta olarak değilse de, nihayet su götürmez bir hakikat gibi telâkki edildi.

XV inci yüzyılda coğrafyaya dair keşifler, bilhassa, 1492 de, yeni dünyanın keşfi, etnoğrafyanın ve çok sonraları da folklorun doğmasını mümkün kılan bir çok problemler ortaya attı ve mukayeselere yol açtı. Bu iki ilmin ilk adımları, önce dinlere, sonra umumiyetle insan sosyetelerine tatbik edilen mukayese metodunda birlikte yürüyüşleri dolayısıyla geniş ölçüde birbirine karışmaktadır. XVI ncı yüzyıldan itibaren müstakil moralistler, teologların, hristiyanlıktan gayri dinlerin, az çok şeytanî bâtil itikad sistemleri olarak telâkkisinden uzaklaşmalarının ve bunların menşelerinin izahında insan tabiatine geniş bir yer vermenin gerektiğini hissediyorlardı. Montaigne'in şu sözü çok tekrarlanmıştır: «Epikür, diyordu ki, şimdi, buradaki şeyler nasıl gördüğümüz gibi ise aynı tarzda, bunlar, başka âlemlerde de tıpkı bunlar gibidir. Eğer o, Garbî Hindistan'ın yeni dünyasının bizimki ile hal ve mazideki, benzerliğini, bu kadar garip misalleri ile görseydi bize bunu daha emin olarak söylerdi.

Doğrusu, bu dünya kurulalıdanberi, bize malûm olan şeyleri dikkatle mütalâa ederken pek büyük bir zaman ve mekân mesafesi içinde bir çok acaip ve çirkin halk âdetleriyle ve hattâ itikadlarının tesadüfünü görmekle ekseriya düçarı hayret oldum... İnsan zekâsı büyük bir mucize amelesidir.»

Bu son sözlerle, bu hakikî hakim, dolambaçlı yollardan gidererek demek istiyor ki, eğer dinlerin teşekkülü ve hurafelerin menşeleri mucizelere dayanıyorsa, bunun en belli başlı mes'ulü insan tabiatı olabilir. İnancıların çokluğundan, bazı vahşice ibadetlerin

[1] On trouvera les textes dans J. B. Thiers, des superstitions Paris, 1712, I, I 1 99.

[2] Summa Theol., II, 2, quæ. 122, art. 2, oda. 3. — de Doctr. christ., II, 20.

cinayete benziyen kabalığından ürkmüş olan onun dostu ve şakirdi Charrou'da bunun insan tabiatından başka bir kaynağını bulamamaktadır. O: «dinlerin dehşetli tenevvüü ve her birinin acaipliği, o kadar garip ve o kadar ifratlıdır ki bu harikanın iğfallerile insan idraki hayvanlaşmış ve sarhoş bir hale gelebilir.» diye yazmıştır. Ve o burada daha ileri giderek düşüncesini şöyle izah eder: «Umumiyetle, dindeki bütün bâtil itikadlar ve hatâlar, Allaha lüzumu kadar saygı beslenmemekten ileri gelir. Biz, onun hakkında kendimize göre hüküm verdikçe, tabiatlerimiz yüzünden onun kudretini azaltmaktayız, ne küfür!

«İmdi, bu kötülük ve hastalık, bizde hemen hemen tabiat halindedir ve buna karşı bir meylimiz vardır. Plutarque, hiç bir vakit bir muvazenede bulunmayan ve dimdik durmasını bilmeyen insan sakatlığına acır : Çünkü, o, bâtil itikadlara veya gurura veya ilâhî şeylerin istihfafına ve ihmaline meyleder ve bozulur. Biz, kendisini sayan ve ona saf ve sade bir iffet ile hizmet eden namuslu karısından daha fazla yüze gülmeleri ve yapmacıkları dolayısıyla tutulmuş olduğu kötü ve hilekâr bir kadından daha çok hoşlanan düşüncesiz bir kocaya benzer; bunun gibi, biz de dinden daha fazla bâtil itikaddan hoşlanırsınız.

«Halkın (bâtil itikadı), en âdi mânada, ruh zaafından, cahillikten veya Allah'ı tanımamaktan ileri gelir; onun daha çok çocuklarda, kadınlarda, ihtiyarlarda, her hangi bir şiddetli kazaya uğramış ve iler tutar yeri kalmamış hastalarda bulunması da bu yüzdendir. Kısacası, barbarlarda..

Inclinant natura ad superstitionem barbari. (Barbarların tabiatı, bâtil itikada meyyaldır) [1]. Eflâtun'a göre dini yaratan ona kıymet verdiren, insanların tenbelliği ve zaafıdır. Bu söz, onun için değil de bâtil itikad için doğrudur» [2].

1601 deyiz. Charron bu noktada Maignei takip ederek, inanışların ve mitlerin, merasimlerin ve kültlerin teşekkülünde insan ruhunu ve insan tabiatını kabul ederek dinî hurafeler-

[1] Essai, lin. II, chap. XII, éd. p. Viley (1922), II. 329 - 30. — le livre II. fait déjà partie de l'édition de 1580.

[2] Charron, de la Sagesse, I, II, ch. Paris, Bastien, 1783, 41 - 42.

deki şeytanın tesirini tamamen bir kenara atmağa meyletmış görünmektedir. Ancak, bu yolda serbestçe ilerliyeabilmek için, mukayesenin, güçlükleri yenmesi lâzım gelmektedir.

I. — Vahşilerin masalları ve dinleriyle eski halkların masal ve dinlerinin mukayesei

Kitabı mukaddes ile tarihi mukaddesi müşterek eski zamanlardan daha iyi bilen ilk misyonerler ve ilk seyyahların, örf ve âdetleri ve dinî merasimleri arasında gördükleri benzerlik dolayısıyla Amerika ve Asya halkları içinde Yahudi soyundan gelmiş insanlara rastladıklarını sanışlarına şaşmamalıdır [1]. Söylenmiş olan şeyleri pek ince görüşle gözden geçiren âlimler, bir nevi şaşkınlık içinde bu neticeyi reddettiler.

Müşahade edilen benzerlikler, araştırmacı bir ruh sahibi kimseler için, dikkat nazarını çekmekten hali kalmadı.

Düşünce tarihinde kendini göstermiş kimselerin ismini hatırlatacağız : Birincisi — en ehemmiyetsizi değil — Fontenelle oldu; onun ancak, 1724 de çıkan **Masallar üzerine tetkikleri** tâ 1691 ve 1699 da yazılmıştı. Ondan sonra, Lafitau ve Drosses, ilk sırada yer alırlar. **Amerikalı vahşilerin ilk zaman ahlâk ve âdetleriyle mukayese edilen ahlâk ve âdetlerinin müsveddeleri**, 1772 nin birinci ayında kilise otoritelerine verildi ve 1724 de Paris’de basıldı Burgonyalı başkanın :

[1] H. Pinard de la Boullaye, mukayeseli dinler tarihi, Paris, 1922, I, 180. XVII. yüzyılda Yahudi kavminin ahlâk ve müessesatının husule getirdiği ilmi alâka bu harekete bağlanır. Hiç şüphesiz Cunoëus’un (De Republica 1617,) Hebraeorum’unu, Richard Simon’ın (Bugün Yahudiler arasında riayet edilen merasim ve âdetler, 1637), de Selden’in (Uxor ebraica, 1646) ve John Spencer’in (De legibus hebraeorum ritualium et eorum rationibus, 1681) şüphesiz neşrini teşvik etti.

Du culte des dieux fetiches au parallèle de l'ancienne religion de Egypte avec la religion actuelle de la nigratie'si 1757 yazıldı, 1760 da basıldı.

Fontenelle, eski Yunanlılar, niçin tarih diye bir yığın inanılmaz hikâyeler, rüyalar ve saçmalıklar bıraktılar ? diye sorar. İşte cevabı :

Çünkü, ilk yüzyıllar esnasında Seth ailesinin an'anelerini iştitemiş olan milletler bir vahşet ve akla sığmaz bir cahillik içinde yüzüyorlardı. Kâfirîleri, Laponları ve İrokları tasavvur ediniz; ve yine dikkat edelim ki bu eski milletler, ilk insanların sahip bulunmadıkları bir kaç bilgi ve terbiye derecesinden geçmiş bulunmaktadırlar. En sonra, rüzgârlar ve gök gürültüleri gibi büyük tabiat hâdiselerinin antropomorfik izahına dayanan bu uzak zamanların kaba felsefesinin paganizm ilâhlarıyla münasebetlerine ve tıpkı insanları andıran bu ilâhlara ilk olarak kuvvet ve kudret izafe edilmesine dikkati çekmektedir. Onlara, akıl ve feraset ve adalet izafe edilmesi, çok sonraları olmuştur. İnsan ruhu, her yerde araştırmaya ve noksansız hakikat sevgisine ancak pek az derecede temayül göstermiştir.

Fontenelle : «Umumiyetle, masalların menşeinin şarklıların canlı hayal kudretinden doğduğu sanılır, diye yazıyor, bana gelince, ben, onları, ilk insanların cahilliklerine veriyorum. Bir insanı Kutba bırakınız, ilk tarihleri, masalları olacaktır. Ve hakikaten de eski şimal tarihleri, hep bunlarla dolu değil midir ? Bunlarda, devlerden, büyücülerden başka bir şey yoktur. Ben, canlı ve yakıcı bir güneş, masalları meydana getirmiş olan muhiti hazırlıyan ruhları kıvama getiremez demek istemiyorum. Fakat, bütün insanlar, güneşten ayrı istidadlar almışlardır. Bütün bu söylediklerimde, insanların hepsinde müşterek olan şeyden başka bir şey farzetmedim, bu da Kutbun buzlu mıntakalarında olduğu gibi sıcak mıntakada tesirini gösterecektir.

«Eğer gerekirse, Amerikalılarla Yunanlıların masalları arasındaki şaşılacak benzerliği belki çok iyi gösterebileceğim. Amerikalılar, hayatında fenalık yapmış olanların ruhlarını bazı bataklık ve pis göllere gönderiyorlardı, tıpkı Yunanlıların, onları Styx ve Achéron kıyılarına gönderdikleri gibi. Amerikalılar, yağmu-

run, bulutlar üzerinde bulunan bir genç kızın, erkek kardeşile oynarken kardeşinin, onun su ile dolu testisini kırmasından meydana geldiğini sanıyorlardı: Bu, pınarlara küplerden su akıtan pınar nemflerine çok benzemiyor du? Peru an'anesine göre, güneşin oğlu İnca Mancocuyna Capac, dilinin belâğati vasıtasile, hayvanlar gibi ormanların derinliğinde yaşamakta olanları çekip oradan çıkarmış ve onları makul kanunlarla yaşatmıştır. Orphée, de bunu aynı şekilde Yunanlılar için yapmıştı ve o da güneşin oğlu idi: Bu da gösteriyor ki, onlar da bir zamanlar Amerikalılar kadar vahşi imişler ve aynı vasıtalarla barbarlıktan kurtulmuşlardır; birbirinden bu kadar uzak olan bu iki halkın muhayyeleri, harikulâde istidad sahibi kimselere Allahın oğlu diye inanmakta birleşmektedir. Yunanlılar, halk hayatı yaşadıkları devirde, bütün fikirleriyle İspanyollar tarafından keşfedildikleri zaman, bütün görünümlere göre, oldukça yeni bir halk olan Amerika barbarlarından hiç de daha makul değildiler; eğer onlara, bunda vakit bırakılmış olsaydı Amerikalıların da, en sonunda Yunanlılar kadar makul düşünebilecek hale geleceklerine inanmak için sebep vardır.

«Eski Çinlilerde de, eski Yunanlılar gibi tabii şeylere birer sebep bulabilmek için hikâyeler uydurmak usulü bulunmaktadır. Denizin meddü cezri neden olur? Pek âlâ hükmedebilirsiniz ki onlar, işi, ayın sularımız üzerine yaptığı baskıya kadar götürmiceklerdir. Onlara göre, bir prensesin yüz çocuğu vardır ki, ellisi denizin kıyılarında diğer ellisi de dağlarda oturmaktadır. Bunlardan, ekseriya, birbirleriyle savaşan iki halk meydana gelmiştir. Sahillerde oturanlar, üstün geldikleri zaman onları önlerine katıp sürerler ki bu, meddir; onlar, geriye püskürtüldükleri zaman, dağlardan sahillere kaçışmaları ise cezirdir. Bu düşünüş tarzı Ovidin metamorfozlarına ne kadar benziyor. Aynı cahilliğin birbirine yakın olarak, bütün halklarda aynı tesirleri meydana getirdiği ne kadar doğrudur.

«Bu sebepten hiç bir halk yoktur ki tarihi, masallarla başlamış olmasın, yalnız mukadderatın hususî bir itinasile hakikati muhafaza eden seçkin halklar müstesna» [1].

[1] Fontenelle, Oeuvres, 1758, III, 270 - 71; 275 - 79; 287 - 90.

Bilâhare o, bilgilerin, ahlâk ve âdetlerin ilerleyişlerinin ya-vaşlığına, Yunanlıların, Mısırlılara ve Fenikelilere yapmış olduğu tesirlere, yenilerin, eski masallardan çıkarmak istedikleri gizli mânalara dair bir kaç sözden sonra, şu neticeye varmaktadır: «Masallarda, insan fikrinin hatâlarının tarihinden başka bir şey aramağa çalışmamalıyız. Kafalarını Fenikelilerin ve Yunanlıların bir sürü mübalâğalı ve saçma şeylerle doldurmuş olmak bir ilim değil, fakat, Fenikelileri ve Yunanlıları bu garabetlere sürüklemiş olan şeyi bilmek bir ilimdir» [1]. Bundan böyle, mukayese metodu, sicilli nüfusa dahil olmakla öğünebilir.

Büyük Corneille'in yeğeni olan Fontenelle, pek dindar bir ailedendi; üç erkek kardeşinden ikisi ruhanî sınıfına intisap ettiler, kendisi de katolik olarak yaşadı ve katolik olarak öldü. Bundan dolayı, çok iyi tahmin edebiliriz ki onun **masalların menşeleri hakkında bir tecrübe** adlı eseri onun ruhunda bir harp makinesi halini almıştır. Bununla beraber o, bunu uzun yıllar çekmecesinde sakladı. Düşes Du Maine'in ve Mme de Tencin'in salonlarında eskilik taraftarlarıyla veyahut «libertin» lerle (serbest fikirlilik züppeleri), kardeşleriyle olan konuşmalarında, ruhanî sınıf mensuplarıyla karşılıklı münakaşalara girişerek Fontenelle, hep fikirlerinin karşılaşacağı inatçı mukavemeti ve takdirleri yokluyordu.

Evvelce şeytandan pek âlâ vaz geçen dinsiz kimseler, dinî akideleri insan tabiatının mahsulü gibi göstererek vahiy ve ilhamdan da vaz geçmek için, mukayese usulünden istifadeden geri durmıyacaklardı.

Herbert Cherbury, 1624 de çıkan ve hemen fransızcaya tercüme edilen meşhur bir lâtince kitabında vahiy ve ilhamı faydasız bir şeydir diye reddediyordu [2]. XVII nci ve XVIII inci yüzyılların bütün İngiliz deistleri hep bu fikre iştirak ediyorlardı. XVIII-inci yüzyıl Fransız felsefesi ve Almanyada tefsir ve izah hâdiseleri (aufklärung) onun gelişmesi ve yayılmasını zarurî kıldı.

Mukayese metodu Fontenelle'in başlangıçta şüphesiz bilmiye-

[1] Fontenelle, 1758, II, 296.

[2] De la vérité eu tout qu, elle est distincte de la révélation, du vray-semblable, du possible et du Faux.

rek ona teşrik ettiği dinî natüralizmin uğradığı aynı menkûbiyete maruz kalamazdı. Çinlilerin din âyinleri hakkındaki münakaşalarda, dominikenlerin Çin ve Malabarı eski Yunanistan ve Roma ile mukayese ettiklerini görüyoruz. **Çin din âyin ve merasimleriyle Yunan ve Roma putperestliğinin benzerliği** hakkındaki meşhur tetkikinde [1] Papas Noel Alexandre, jezvitlerin yeni hristiyanlığı kabul edenlere bazı eski dinler ibadetlerinin devamını kabul etmekle büyük haksızlık etmiş olduklarını ispata çalışmaktadır. Ona göre, bunlar, tamamen müşriklere hâs örf ve âdetlerdir.

1704 de La Créquinière, **Yahudiler ve diğer eski halklarla doğu Hindlilerin örf ve âdetlerindeki benzerlik** hakkındaki küçük kitabında daha az polemige kaçan bir gaye ile mukayese metodunu kullanıyor. O, sadece, eski devrin metinlerindeki bazı güç yerleri izah etmek ve bilhassa Hind âdetleri ve ahlâklarıyla, aynı eski zaman tarihçilerinin bize bildirdiği garip hâdiselerin çoğunun kabul edilebileceğini göstermek istiyordu [2].

[1] «Çinlilerin dini ile putperest Yunan ve Romalıların dini arasındaki münasebeti göstereceğim... Çinlilerin âlim sınıfının eski Roma putperestlerinin cinler hakkındaki kültün münasebeti... Çinlilerin Confüçyus'a yaptıkları tazim ile Yunan ve Romalıların kendi mabudlarına karşı ifa ettikleri ihtiramla münasebeti... Çinlilerin ecdadlara karşı olan tazim ve tekrim ile putperestlerin Mânes'lara, Pénates'lara karşı olan hürmetlerinin münasebeti...» Noel Alexandre'in Conformité adlı eseri, S. VIII - VI.

[2] Papas Tournemine de buna benzer bir tarz tavsiye ediyordu: «(Eski zaman hikâyelerinde) hakikate mukarin olan şey hakkında hüküm verebilmek için onu zamanımızla mukayese etmekten sakınmalıdır... Eski zaman hikâyelerini mukayese etmek için hakikî usul, Amerika vahşilerinin ahlâkı ve yeni memleketler keşfeden tüccarların maceralarıdır.» Mémoires de Trévoux teşrinisani - kânunuevvel 1602, S. 5.

**II. — Mukayesenin bütün dünya kavimlerinin
dinlerine mümkün olduğu kadar teşmili.
Lafitau'nun işe karışması**

Mukayesenin bu ilk denemeleri, bu ilk kullanılışları - Fontenelle'in tetkikinin henüz neşredilmemiş olduğunu da unutmayınız. - Usul bakımından büyük bir ehemmiyet taşımamaktadır; fakat, herkes çok iyi hissetmektedir ki ergeç, onun kullanılışı umu-mileşecek ve iş, dinlerin mukayesesine ve bütün dinlerin birbir-lerile mukayesesine kadar gidecektir. Ben, bunun küçük bir emaresini göstereceğim. 1723 de Bernard Picard tarafından **çizilmiş resimler ve tarihi izahlarla temsil edilen bütün dünya kavimlerinin din âyin ve merasimleri ve âdetleri** [1] adile büyük bir eserin ilk cildi yayınlandı. Bu, ancak, yavaş yavaş tamamlanabildi; Bununla beraber, o, istikametini değiştirmedigi gibi iş birlikçileri olan Richard Simon, Boulainvilliers, Abbadie, Dupin, Thiers, Musard v.s. nin de olduğu gibi kalışı yeter derecede göstermektedir ki apologétique meşgaleler (din müdafaası) tenkitçi ruhu boğamaz [2].

İşte, tam böyle bir zamanda Lafitau durumu tamamilе kavrayarak işe karışmağa karar verir. Hem jezvit, hem de misyoner olan Lafitau boş vakitlerini dinin müdafaasına hasretmeğe ve en çok tehlide maruz gibi görünen noktaya gayretlerini toplamağa azmeder. **Amerikalı vahşilerin ahlâk ve âdetleri** eserinin daha başından itibaren şöyle der :

«Bu bir İncil hadiminin gayesidir, ve bütün tetkikatımı ve bütün eserimi isal etmeğe çalıştığım gaye budur.

[1] Amsterdam, 1723 - 1743, 8 tome, en 9 Vol. in- 7.

[2] Auteur ou le directeur est le libraire - éditeur Jean Frédéric Bernard.

«Çok büyük bir teessürle gördüm ki, diye devam ediyor,... Vahşi ve barbarlar hakkında öyle bir fikir edinmeğe alışılıyor ki artık hayvanlarla arada bir fark kalmıyor. Bununla, dinsizlere, nasıl bir bürhan veriliyor? En kuvvetli delillerden biri ki biz bunu onlara karşı bir dinin zaruriliği ve varlığını ispat için kullanıyoruz, bu, bütün kavimlerin hep birlikte bir varlığın üstünlüğünü tanımağa razı oluşlarıdır ki üstünlüğünün ve ona sığınmak ihtiyacının duyulduğu bildirilmek için o bir çok tarzda taziz ve tekrim edilir. Fakat, ne bir Allah fikrine, ne de ona yapılması gereken bir külte dair vazifelere sahip bulunmayan hayvanlık derekesinde türlü milletlerden ibaret bir yığın varsa bu ispatın bir değeri kalmaz; çünkü, bundan dolayı, Allahsız adam için, eğer tamame, dinsiz insanlardan müteşekkil başka bir âlem varsa, demek oluyor ki öbürlerinde bulunan din, insan aklının bir eseridir ve hurafenin anası olan korku ile kavimleri yürütebilmek için kanun yapıcılar tarafından uydurulmuştur» [1].

O halde, hem Allahcıların, hem de Allahsızların elinden korunç bir delili almak mevzuu bahistir ve Lafitau, mukayese usulünü geniş bir surette kullanmak suretile ameliyeyi yapmağa teşebbüs edecektir. Bir çalışma usulü, kendi başına, ne iyi ne de kötüdür: Her şey, onun kullanılışına bağlıdır. Herkes Ezop'un dil hakkındaki hikâyesini bilir. Lafitau «Barbar denilen kavimlerin bile bir dini vardır, diyor. Bu dinin, ilk zamanların dinleriyle, eski zamanlardaki Baküs ve ilâhların anası âyinleriyle İzis ve Ozirisin esrarı ile o kadar büyük bir benzerliği vardır ki, hemen ilk anda bu benzerlik, bunların her yerde aynı prensipler ve aynı esaslar olduğunu insana duyurmaktadır.

Din hakkında en eski müşrik (Païen) zamanlardan elimizde, bütün Frikyahılar, Mısırlılar ve ilk Giridlilerin dinlerini teşkil eden bu esrardan ış ve nuş şenliklerinden başka bir şey yoktur; bunlar, kendilerini dünyanın ilk kavimleri, ilk ilâhlar kültürünün müessisleri olarak görüyorlardı ve bunun bütün başka milletlere kendilerinden geçtiğini ve bütün dünyaya yayıldığını sanıyorlardı.»

[1] Lafitau, les mœurs des sauvages américains. pp. 5 - 6.

Ona göre, hiç şüphe etmemek gerektir ki, Yunanlıların ve Romalıların, bütün bu barbar, vahşi dedeleri, uzun zamanlar boyunca çirkin bir surette bozulmuş olan dinlerini — Allah tufanı çıkarmakla bunu isbat etti — saf bir kaynak sanıyoyslardı «Ahlâk temizliğı, ahlâk bozukluğundan ve kötülükten doğamaz, fakat, ekseriya kötülüğün ve ahlâk bozukluğunun en mukaddes şeyleri bile bozduğı ve değıştirdiğı görölmüşür.» [1]

Ondan önce, hristiyanlık müdafileri de, ancak, onun gibi muhakeme yürütüyorlardı, fakat, Musa'yı ve Sina dağında Allahın dudaklarından tertemiz surette fıskırmış olan Musa'nın kanununu ileri sürmekle iktifa ediyorlardı. **De theologia gentili'si** 1641 de çıkan Girard - Jean Vossius, **Hierozoicon'u** 1663 de çıkan Samuel Bochart, **Demonstration evangelique'i** 1679 da neşreden Avra-neches piskoposu Pierre Daniel Huet bunlardandır.

Bu sonuncusu, delili daha ileriye götürüyor ve eski zamanların ilâhlarında, Musa'nın az çok değışmiş şahsiyetinden başka bir şey görmüyordu. Fakat, Lafitau, bütün bunları daha yakından ele almanın gerektiğini duyuyordu. «Bana öyle geliyor ki, diye yazıyordu, bu his, dine hücum etmeğe sebebiyet vermekte, dinsizlere ve dinin tamamıyla insan uydurması ve siyasetin eseri olduğunu iddia edenlerin işine yaramaktadır. Zira bütün dinler, Musa'nın dininin kopyesi ve bizzat o, bütün onların Tanrılarının örneğı, bütün mitoloji masallarının mevzuu olduğı doğru ise, Musa'dan önceki bütün müşrik kavimlerin dinsiz ve Allahsız olduğı da bir hakikat olmalıdır. O halde 3999 seneden fazla bir zaman zarfında dünyanın tam hayvanlık halinde bulunduğunu mümtaz kavmin içinden çıkan az miktarda peygamberler istisna edilirse putperest müelliflerin farzettikleri gibi insanların Oziris ve İzis, Junon ve Jupiter, Sekrops ve Kadmus zamanından evvel tam bir müphemiyet içinde yaşadıklarını ve onların bu sonuncular tarafından temdin edilmeğe başlandığını söylemek doğru olacaktır; halbuki onlar, önceleri, hayvan gibi yaşıyorlardı. Eğer bütün bu Tanrıların aslı Musa'dan başka birisi değılse, Musa'dan sonraki kanun yapıcılarını, onun misalinden faydalanarak, insan üstü bir

[1] Lafitau, les Moeurs des sauvages Americains. pp. 7 - 8.

varlık olmıyan hayalî Tanrılardan mutavaatkârane bir korku ile avuçlarının içine alabilmek için, insanların zaaflarından, cahilliğinden faydalandığını söylemek doğru olur: Ve öteki gayrı dinî kanun yapıcılar için bütün müşrik kavimleri cezbetmek kolay ise bizzat Musa'nın da bunu İbranilere kabul ettirmediğini kim temin edebilir ? [1].

Bu pek akla yakın görünmektedir. Fakat, bu müşkülden nasıl kurtulmalı? Müşrik (Pa'en) mitolojinin tetkiki, ona oldukça yeni bir telâkki ilham etmiştir ve bunun din için en küçük bir zararlı netice doğurabileceğini aklına bile getirmiyor. Musa'dan öteye, ilk ana babamız Adem ve Havva'ya kadar çıkmak yeter.

«Bu sistemde, diyor, bizzat saf ve kutsal bir din ve esasında Allahtan çıkmış bir din görülmektedir ki o, bunu, ilk ana ve babamıza vermiştir. Burada, hakikaten, yalnız bir din vardır ve insanlara hâs olan bu din, onlarla başlamış olmalıdır ve onlarla var olmak zorundadır. İmanın bize öğrettiği, aklın bize emrettiği de budur» [2].

Bu dehâ sahibi adam, ilk vahiy ve ilham nazariyesini icad etmiştir ki, sonraları, o zikredilmeksizin bir çok din müdafileri tarafından halkın anlıyacağı bir tarzda yapılmıştır. Şüphesiz, onun teolojinin ilk zamanlarına kadar çıktığını sanıyorlardı. O, Tevrat tarihine ve yeryüzü cennetinde geçen şeylere esaslı bir surette istinad etmiyor muydu ?

Lafitau kendi «sistem» iyle mukayese neticelerini kanallize edebilmeyi düşünüyordu; bununla beraber burada bizi ilgilendiren budur. Ona büyük gelişmeler temin etmekte tereddüt etmiyordu. O, Fontenelle'den sonra, eskilere takaddüm etmiş olan barbarları vahşilerle mukayese eder, fakat, masallar faslında kalmıyarak bu mukayeseyi nasıl dikkat ve itina ile bütün ahlâk ve âdetlere kadar genişlettiğini bize şöylece anlatır: «Vahşilerin karakterlerini (biz zihniyet deriz) tanımayı ve onların örf ve âdet ve

[1] Lafitau, ay. es. 1, 10 - 11.

[2] Bu din müdafaaları on dokuzuncu asrın ortasında pek revaçta idi. Bunlardan yalnız iki misal verelim: H. d'Anselme'in putperestlik âlemi. Avignon 1853. H. Luken'in insaniyetin an'aneleri veya Allahın putperestlere ilk ilhamı. Paris 1862, Cild 2.

ibadetlerini öğrenmeyi kâfi bulmadım, der, bu örf ve âdetlerde ve bu ibadetlerde en eski zamanların izlerini aradım; tanıdıkları halkların ahlâklarını, kanunlarını ve âdetlerini tetkik etmiş olan en eski müellifleri dikkatle okudum, bu ahlâk ve âdetleri diğerleriyle mukayese ettim.»

Bu sürekli mukayese, onu şu neticeyi çıkarmağa sevketmiştir : «(Amerikalıların) hiç bir ahlâk ve âdet hâdisesi yoktur ki eski zamanlarda misali olmasın.» (1, 17) .

Bundan başka, o, eski Avrupa kavimlerinin araştırmaya tâbi tutulması gerektiğini, bu suretle onlarda keşfedilecek saf benzerliklerin bu sağlam paralelin doğruluğunu daha fazla ispata yarıyacağını sanmıştı. İberler, Galyalılar, Traklar, İskitler, ona ispat edici bir çok deliller vermişti. Son iki kavimde bilhassa İroklu'ları ve Hüron'ları bulur gibi olmuştu. Bu yeni araştırmalardan sonra, hükmü genişlemiş ve şöylece formülleşmişti : «Eski Amerika vahşilerinin dinlerinin bütün esası, ilk önce, Yunanistanı işgal eden, oradan Asyaya'ya yayılan barbarlarınkinin aynıdır, Baküs'ü, as kerî yürüyüşlerinde takip eden ve en sonra, bütün müşrik (Païen) mitolojinin ve Yunan masallarının meydana gelmesine hizmet eden kavimlerinkinin aynıdır.» Yine de, cahilliğe, ahlâk düşkünlüğüne, bâtil itikada rağmen, dinin esas maddesi olan Allah fikrinin kaybolup gittiği tasavvur olunamaz. Bütün hâdiseler, bunun şahididir ve o, mukayeseyi sağlam bir surette kullanarak, yani bir cismin cüzülerine ayrılması hâdisesini gözönünde bulundurarak, vahşilerin inanış ve ibadetleriyle eski kavimlerinkilerin benzerliğinin mukaddem bir vahiy ve ilham vasıtasıyla izah edilebileceğini söylüyor ve bizi de kendisiyle birlikte hüküm vermeğe teşvik ediyor. Filhakika, İncil, Adem'le Havva'nın Allahla konuştuğunu anlatarak bize parlâk bir delil vermiyor mu ?

Bu mukayese usulünün kullanılması, din müdafaası yapmak gayretiyle de olsa, onu her muhitte neşre yardımdan geri kalmamış ve yolu artakalan (Survivance) mefhumuna hazırlamıştır. Monteskiyö, Ruso ve Volter'in (Kanunların ruhu) nda (1748), (Müsavatsızlık üzerine nutuklar) da (1735, Ahlâk ve âdetler üzerine tetkiklerde (1756) Lafitau'nun adını anmayışlarına ne kadar

şasılsa yeridir. Onu tanımadıklarına inanmak güçtür; çok muhtemeldir ki onu kasten bilmemezlikten gelmiş olsunlar.

III — Metodun, Etnografyanın bir çok şubelerine tesirli genişleyişi Başkan De Brosse'sun işe karışması

Bununla beraber zamanının aydın adamları gibi seyahatleri pek seven ve pek serbest düşünceli bir adam olan Başkan De Brosse, akli, tarih ve etnografya sahasında hürriyete kavuşturmak için Lafitau'nun bıraktığı mevzileri kullanmağa karar verdi. Hiç şüphesiz, onu okumuştur, nitekim, iki kere onun adını anmıştır [1]. Ondan bazı şeyler zikretmemişse de, onu okurken, ekseriya, meşhur jezviti düşündüğünü kolayca anlıyoruz.

Fetiş mabudların kültü hakkında tecrübe adlı eserinin yalnız unvanı ile, mukayeseyi bir hususî hal gibi tahdid etmeği ve Nigritie fetişizmi ile eski Mısır'ın hayvanlar kültü arasında bir kıyas ile iktifa etmeği düşünüyordu.

Fakat, düşünce geniş bir surette çerçeveden dışarı taşmaktır: Mısır putperestliğinin (İdolatrie) eski Sanempersetliğin (fétichisme) devamı ve gelişmesi olduğunu meydana koyduktan sonra, o, okuyucusunu dinin menşeleri sahasına doğru sürüklemektedir.

Fakat din uleması müsterih olsunlar, o ilâhî vahyin nuru içinde yaşamış olan ilk mümtaz kavimlerle meşgul olmayacaktır, o tufandan öteki tarafa geçmeyi düşünmüyor.

İlk önce, Lafitau'nun bir şakirdiyle karşı karşıya geldiği sanılır. Bu aldanış, uzun sürmez. O, insan nevinin tekrar toptan tam bir cehalet ve vahşet hali içine düştüğü inkılâp noktasından

[1] Du Culte des Dieux fétiches, pp. 60 et 199.

hareket ederek — Beni İsrail müstesna — hiç bir kavimde manevî bir dinin hakikî fikirlerine rastlanmadığını ileri sürüyor. Ona göre, bütün kavimlerin medeniyetleri, vahyi ilâhiden tamamiyle habersiz olarak, ancak, tufan sonrası (Post-diluvium) barbarlığına kadar çıkmaktadır.

Ama, bu şartlar içinde eski Yunan ve Lâtin muharrirlerinin dinleriyle modern seyyahların Afrika dinleri arasındaki müma-seletleri nasıl meydana koyabiliriz ? Cevap, gayet basittir : İnsan tabiatının mutad kuvvetleri bu işe kâfi gelir : «Birbirinden pek uzak bulunan asırlar ve iklimlerde, aralarında cahilliklerinden ve barbarlıklarından başka müşterek bir şey bulunmıyan insanların ibadetlerinde birbirine benzediği görüldüğü zaman, bundan pek tabiî olarak şu neticeye varılır : İnsanın yapılışı öyledir ki henüz hiç bir düşünölmüş fikir veya bir taklidle şekillenmemiş olarak tabiî hayvanlığı ve vahşeti içinde bırakılırsa o **Mısır gibi Antil-lerde de, Galya'da olduğu gibi İranda da aynı iptidaî ahlâk ve âdetlere, aynı iş ve işleme tarzlarına sahip olacaktır** : Her yerde aynı fikirler mekanizması vardır; bundan da faaliyetlerin meka-nizması doğmaktadır. Eğer, hakikaten de, pek garip görünen bu fevkalâde noktaya şaşılsa, eğer Sanem perestliğin (Fetichisme) (Ona sonra animisme de denmiştir) her zaman, her yerde dünya-nın bütün kaba kavimleri arasına yayıldığını görmek, şaşkınlık veriyorsa, bu hâdiseyi izah etmek için zikredilmiş olan sebebi hatırlamalıdır: **Kültürsüz ve düşüncesiz ruhu, bazı sebeplerle onu bekleyen akıbetler arasındaki en ufak bağı görmekten âciz olun-ca, vahşi insanın kendi kendisiyle daimî benzerliği, daimî olarak korku içinde bulunan kalbi, ve fikirlerinin intizamsızlığına daima serbest bir akış veren ardı arası kesilmez ümidlerle dolu ruhu,** ona mânasız bin bir türlü iş yaptırır. Çocukların, ruhlarını bebek-lerinden daha yüksekte tutmıyarak onların canlı olduğuna inan-maları ve onlarla münasebete girişmeleri hayret uyandırmıyor da, hayatları daimî bir çocukluk içinde geçen ve her zaman, ancak, dört yaşından yukarı olmıyan kavimlerin yanış düşündüklerini ve akıllarına geldiği gibi hareket ettiklerini görmek niçin hayret

uyandırıyor ? Bu türlü insanlar, bizzat aydın çağlarda medenî milletler arasında da münteşir bir haldedir.» [1].

İşte şimdi, kesin olarak Lafitau'yu son derece üzen noktaya geldik.

De Brosses tarafından Académie des Inscriptions'a, takdim edilen tecrübe fena karşılandı. Ekseriyetini rühbanm teşkil ettiği bu ilim heyeti «müellifin fikirlerinin cür'etkârlığından ötürü» bunu memuarları arasında neşretmeyi reddetti. Bunun için De Brosses onu her ne suretle olursa olsun bastırmak istedi ve bu, 1760 da Cenevre'de neşredildi. Fakat, bunda ne yazarın, ne basıldığı yerin, ne neşredeninin veya basanın adı, ne de basma müsaadesi vardı.

Seyahat kitaplarının, misyonerler seyahatnamelerinin ahlâkî mektupların yaratmış olduğu hava, mukayese metoduna o kadar elverişli idi ki onun hattâ kötüye kullanılması düşünülerek, ona ciddi bir mânia meydana getirilmeğe çalışıldı. Zaten, Lafitau da buna sahip çıkmamış mıydı ?

1758 de yani başkan De Brosses'un akademideki muvaffakiyet-sizliğini (1757) takip eden günlerde, onu bilmemesine imkân olmayan Goguet, eski kavimlerde **kanunların, güzel sanatların, ilimlerin menşei ve bunların ilerlemesi** adlı mühim bir eser neşretti; fakat, o dinî mevzuları bir kenara bırakmağa bilhassa dikkat etmişti.

Bu sanatlar, ilimler ve ahlâk ve âdetlere dair meşhur Bur-gonyalının eserinin bir takdim ve tehirinden, âdeta bir kopye-sinden ibarettir.

Constant D'orville'in, 1761 de, bütün dünya dinlerinden bah-seden altı büyük cild neşrettiğini görmek kimseyi hayrete düşür-memelidir. Mukaddimesinde «Allahın, kanunu, bizzat sevgili kav-mine bildirmek lûtfunda bulunduğu zamanları» selâmladıktan son-ra, o, oldukça geniş bir surette her kavmin mukaddes âyinlerinin ve dinlerinin menşeiine dair olan şeyleri izah etmektedir. O, bu hususî sahada gecikmek suretile, hiç şüphesiz, mukayeseler tel-kin etmek fikrini gütmüştür.

Devrin büyük din müdafii olan L'abbé Bergier, başkan De

[1] De Brosses, du Culte des Dieux Fétiches, pp. 184 - 186.

Brosses'un fikirlerine karşı büyük bir şiddet göstermedi. Hiç şüphesiz, o, ilk vahiy ve ilham fikrine o kadar az yer verilmesini kabul edemiyordu. Fakat, o, Burgonyalı üstadın fikirlerini ele alıyor: Sanemperestliği (Fetichisme) kabul ediyor, fakat, «Sanem» de, (fetiche) bir ruhun veya bir cinin varlığında ısrar ederek, maddelerin aslında bir nevi iptidai animiste felsefeye irca edilebileceğinden hiç şüphe etmiyordu. Gerçi, bunun adını söylemiyorsa da, onu daima akla getirtiyor. Bu aynı fikirler, bir çocuk düşünüşüne sahip olan kavimlerde bulunmaktadır. Sanki, bütün dünyada cinlere ve perilere inanışlar yok mudur ? «Paganizm ilâhlarının menşei» adlı eser (1676) aslında yeni bir şey getirmiyor, fakat, bu, De Brosses'un cür'etkârlığının büyük bir kısmına müsaade ediyor. Bu, mukayese usulünün kullanılmasını kolaylaştırmaya yarayan kompilasyonlar (şuradan buradan toplama) için afortiori bir nevi ruhsatnamedir.

Lazarist papazı Brunet, aynı yıl içinde beş büyük cild tutan **Dinlerin mukayesesi** adlı eserini neşretti. O, mukayesenin de, iza-hın da aleyhindedir. Zira, sistemlerin mahzurunun hissetmişti; hâdiseleri, âlimlerin emrine arz etmek, ona kâfi gelmişti. Yine kato-lık bir yazar Jean-François de la Croix, 1770 de üç büyük cild içinde **Dinî kültlerin tarihî lûgatini** veriyor. Hiç şüphesiz, o, dedelerinin dinlerine tam ve münakaşa götürmez bir üstünlük izafe etmektedir; fakat, bu saygı ve riayet, ona mukayeseyi daha ferahça tavsiye etmesini mümkün kılıyor. «Her hangi bir insan diyor, ancak, resimler, hikâyeler ve tasvirlerden zevk almakla iktifa edebilir. Bu hususta ruh ve muhayyele hemen hemen başka bir şey istemez. Fakat, âlimler, edipler, türlü kültürler arasında mukayeseler yapacak, onların âdetlerle, örf ve ahlâkla ve milletlerin idaresiyle olan iç bağlarını ve münasebetlerini kavrayacak semavî menşesine, değişmez naslarına, yüksek ve temiz ahlâkına hayran olarak, hristiyan dininin mükemmelliğini takdir edeceklerdir.»

On beş sene sonra, Dêmeunier, daha az cür'etkâr hareket edecektir : Medenî milletlerle vahşileri mukayese etmenin zarar-retini ilân ve garip örflerin ve acaip âdetlerin, içinde yaşanan devrin ve doğdukları muhitin hâkim fikirleriyle izah edilebileceğini işaret ettikten sonra, ilâve ediyor : «Dinî âdetlerden hiç bir

rinin bununla izah edilebileceğine kani oldular. **Kelt akademisi** ihtilâlin XIII inci yılında (1804) kurulduğu zaman daimî sekreter Eloi Johanneau açılış nutkunda şöyle demektedir: «Gayemiz.. bütün lehçelerin lûgatlerini ve gramerlerini yapmaktır... bütün eski şeyleri, bütün âbideleri, bütün âdetleri, bütün an'aneleri toplamak, yazmak, mukayese ve izah etmektir.» ve şu neticeye varıyor : «**Bütün ilmî an'aned**, ifadeleri, mukaddes formüllerden başka bir şey olmıyan halka danışmasını öğrenmeliyiz.»

Herkes «bir gün önceki itikadlarını ve âdetlerini terkederek — tıpkı akıl çağına basan insanın oyuncaklarını ve gençlik işlerini bir yana bırakması gibi — yeni bir cemiyetin teşekkül etmekte olduğunu hissediyordu.» [1].

18 Brumaire'den hemen sonra, yeni hükûmet, valileri vasıtasile **departmanlara dair istatistikler** yaptırmak fikrine kapıldı ve 1800 de Dahiliye nazırı olan Chaptal bu memurlara hususî ahlâk ve âdetler, medenî ve dinî örflerin tesbitinin arzu edilmekte olduğunu ısrarla emretti. Bu noktada fazla teferruata kaçılmamalıdır deniyordu. Valiler veyahut onların kâtipleri IX uncu ve X uncu yıllarda (1800 - 1801) onu bu hususta esaslı bir surette tatmin etmediler.

Bir kaç yıl sonra, menşelere kadar çıkmaya uğraşan kült tetkikleri ile uğraşanlar, eski âdetlerin ve eski zaman inanışlarının, kendi araştırmaları için elverişli olduğuna kani olarak bütün meraklı kimseleri bunları derlemeğe ve zaptetmeğe teşvik ettiler. Hakikaten de, folklor, **Kelt akademisinin** altı ciltlik vakayinamesi içinde geniş bir yer tutmaktadır (1807 - 1812), hattâ bu, onun en iyi kısmıdır, çünkü, onun lengüistliği ve arkeolojisi bugün insanı gülümsetmektedir.

Bir çok âlimler, her dilin Keltçeden geldiğini bir türlü kabul etmek istemediler ve umumî efkârı tamamıyla şüpheli ve usanç verici iştikak araştırmalarıyla bıkırdılar. Diğer taraftan, keltçiler de folklorla ne bir isim verebildiler, ne de onun sahasını kesin

[1] H. Gaidoz, l'influence de l'Académie Celtique sur les études de folklore, dans Recueil de Mémoire publié par la société des antiquaires de France, p. 1904 de - 4, p. 136.

olarak tayin edebildiler ve mukayese metodunu halk ibadet ve inanışlarına tatbik ettikleri zaman, bu acemi adamların yeni aleti kullanamadıkları fazlasitle hissedilmektedir.

Muvaffakiyetsizliklerine rağmen, onların gayretini küçümsememelidir. Onlardan bir çoğu académie des inscription et belles-lettres'e girdiler ve hiç şüphesiz, onların ilhamı iledir ki bu cemiyet 1818 de, halk menkıbeleri, an'aneleri ve şiirleri üzerine bir ankete başladı, bu teşebbüs 1825 ve 1837 de tekrarlandı. Bu anketlerin ne netice verdiğini bilmiyorum; onlar, şüphesiz, ya akademinin veyahut da bizim departmanların arşivleri içinde bulunsaksa gerektir. Onların bir kısmı muhakkak olarak, 1820 den 1840 a kadar neşredilen yeni vilâyet istatistiklerindeki, halk hayatına ve bilhassa dil ve an'anelere ait fasılların hazırlanmasına yaramıştır.

Keltçilerden sonra, vedacılar da, eski âlemin din menşeleri araştırmasında mukayese metodundan istifade ettiler. Sanskrit ve İran edebiyatının keşfi, arî diller nazariyesini hazırladı. Âlimler, İran, Hindu, Cermen ve Kelt dinlerini mukayese ettikten sonra, onların dini fikirlerini mukayeseye koyuldular ve hâlâ, onların soylarından gelenlerin edebiyatlarında görülen ve dağılmadan önceki bütün kabilelerde müşterek olan bir arî dini diğer iptidaî şiir âbideleri bize kadar gelmemiş olduğundan, bir arî mitolojisi aldatıcı telâkkisine vardılar. Aslında, tetkik edilen edebiyatlar, bilhassa, Hind, İran ve Yunan edebiyatları idi. Fakat, yeni mektep, her ne kadar, bazan, Cermen kaynaklarından paraleller alıyorsa da kendisini esash olarak Vedaların, Zendavesta'nın ve Homer'in mukayesesiyle tahdid ediyordu.» [1]

Kendisini **mukayeseci** olarak vasıflandıran bu yeni mektep, Veda şarkılarında iptidaî dinin tam ifadesini bulduğunu sandı. Adalbert Kuhn ve Max Müller bunun başlıca mümessilleri oldular [2]. İkincisi, mitolojiye dair nazariyesini dil ilmi üzerine kurduktan sonra, mitoloji ilminin, halk an'anelerinin metodlu bir

[1] Salomon Reinach, *Esquisse d'une histoire de l'exagèse mythologique. Cultes, Mythes et Religions* adlı eserde, IV, 19.

[2] Adalbert Kuhn ile, fırtına, bulut ve şimşek masallarına büyük mevkı veren onun kayın biraderi W. Schwartz'ı da zikretmek icap eder.

şekilde tetkikine bir yol açabileceği düşüncesine vardı : «Masallar mitolojinin hususî dilleridir diyordu ve eğer bunlar ilmî bir tetkike mevzu teşkil edecek olurlarsa yapılacak ilk iş her modern masalı bir daha eski menkıbeye kadar ve her menkıbeyi de iptidai bir mite kadar götürmek olmalıdır.» Ne yazık ki, o, bunu yapmak için itimada şayan olmıyan bir kılağuya, mukayeseli etimolojiye baş vurmaktadır. Onun şakirdlerinden biri olan Gubernatis **hayvanî mitoloji** ve **nebatlar mitolojisi**nde bir çok modern inanışları ve âdetleri, eski Hind'in pek eski telâkkilerine bağlamağa kadar gitmiştir.

Hind - Avrupaî lisanlara ve mit'lere tatbik edilmiş olan mukayese metodu, bunda bile, âlimleri, folklorun tetkikine sürüklemiştir. Esasen, eğer bu mektep batmış ise mukayese metodunu suiistimal ettiğinden değildir, iş tamamıyla bunun aksinedir. Zira H. Gaidoz, bizzat insan düşüncesinin araştırılması olan bir tetkik için, bir lisan ailesinin dar hudutları içinde kalmak mukayese yapmak demek değildir.» [1] diyordu.

Max Müller ile her yerde ve yalnız güneşi, tulûu, gurubu ve Adalbert Kuhn ile gök gürültüsü ve şimşegi gören arî mitoloji linguistiğin ve Hind - Avrupaî etimolojileri ile sımsıkı kundakladığı için ölmüştür. O, her ne kadar nazarı hatâlar mezarına gömüldü ise de, bu yüzden saygımıza daha az lâıyk değildir, çünkü, masallar, şarkılar, ata sözleri ve umumiyetle halk edebiyatı hakkında canlı bir alâka hareketi yaratmıştır.

Almanya'da, **Kelt akademisinin** ilk gayretlerini pek yakından takip eden Grimm, Cermen mitlerinin ve örf ve âdetlerinin menşelerinin araştırılması hakkında büyük bir hareket yaratmağa muvaffak olmuştu. Ve yine, folklor, ondan büyük bir fayda sağlamıştı : İlk hakiki objektif masallar kitabı ve (Monteskiyö'nün yardımıyle) Almanya'nın eski zamanlar hukuku üzerine ilk kitabı, ona borçlu bulunmaktayız. Mannhardt bu hareketi hızlandıracaktı ve **mitin** menşeleri hakkında yıllarca süren araştırmalardan sonra böyle bir teşebbüsün, Almanya ve komşu memleketler köylüsünün örf ve âdetleri ve inanışlarında yaşıyan an'anenin tetkikile

[1] La mythologie Comparée, dans Melusine (883 - 85) II. 98.

başlaması gerektiği neticesine varmıştı. Böylece, bizzat Cermen masallarının menşelerinin dar sahasında dahi, mukayese metodunun kullanılması Mannhardt'ı, ister istemez, folklorla uğraşmağa sevketti. Onun tarlalar ve ormanlar üzerindeki güzel travayları XIX uncu yüzyılın üstatça eserleri arasında sayılmaktadır.

İngilizler, adalarının iklimi icabı olarak ve daha sonraları, geniş müstemleke imparatorluklarını idare edebilmek zaruretile farkına varmaksızın, uzun müddet etnografya yaptılar. Binaenaleyh Fontenelle'in ve De Brosses'un ve Dèmeunier'nin görüşlerini ele almalarına ve pek dar olan vedizm ve aryanizm nazariyesi üzerinde fazla durmadan, mukayese metodunu serbestçe bütün kavimlere ve insan hayatına ait her şeye tatbik edişlerine şaşmamalıdır. Bu sefer, mukayese, o kadar geniş bir hâdiseler topluluğunu kucaklamaktadır ki etnografyayı antropolojiden ayırmak güçleşmektedir : yeni mektebin adı da buradan çıkmaktadır. Böyle bir genişlik alan yeni ilim, muhtariyetini ve tam olarak lâikleştiğini ilân etmek istiyor. Bunun el ile tutulur bir deliline de sahibiz : ilim lisanında **Survivance** mefhumu, bütün önceki teolojik kayguları bir yana bırakarak **Superstition**'un (bâtıl itikad) yerine geçmektedir.

Avrupa köylüsünün bazı an'aneleri daha o zaman yarı medenî halklarınkilerle mukayese edilmiş idise de bu bir tesadüften ibaretti. Böyle bir çalışma zarureti üzerinde ısrar etmek, antropoloji mektebine mukadderdi. Ed. B. Tylor ve şakirdleri için, gerek klâsik eski zaman, gerek modern köylülerdeki (**Survivance**) artakalanın tetkiki mukayeseli araştırmaların ve medeniyet tarihinin mihverini teşkil edecektir. Tylor şöyle yazar :

Bugünkü medeniyetin takip ettiği yürüyüşü çizmek için bize yardım edecek deliller arasına benim **Survivance** (**Survivals**) adını verdiğim bu mühim hâdiseler sınıfını da koymamız lâzımdır. Doğdukları yerden itiyad zoriyle farklı içtimaî bir hale nakledilmiş olan bir çok işler, örf ve âdetler, fikirler v.s. itiyad meydana geldikleri içtimaî halden farklı bir hale nakledilmişler ve o zamandanberi yeni bir hal doğuran eski ahlâkî ve fikrî bir durumun şahit ve örnekleri olarak kalmışlardır.

Hâlâ yaşamakta olan anahtar ve İncil tecrübesi bir **Survivance**

dır; Yazın, gündüzün en uzun zamanında yakılan eğlence ateşi bir Survivancedır. Breton köylülerinin ölümlerin ruhu için yapmış oldukları ölümler yemeği de bir Survivancedır. Buna benzer misaller, ekseriya, bizi, yüzlerce ve hattâ binlerce yıl evvelki itiyadlara götürür. Batıl itikad tâbir ettiğimiz şeylerin, maziye karışmış bir cemiyetin düşünce bakiyeleri olduğunu nazarı dikkate alacak olursak, artakalan prensibinin pratik ehemmiyetinin kaybolduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu bâtil itikadların en büyük düşmanı olan mantıkî izah, onlara hücum etmek kuvvetini burada bulmaktadır. Filhakika bir takım arta kalan hâdiselerinin ehemmiyetsizliğine rağmen, tarihî tekâmül seyrini izah bakımından tetkikleri o kadar mühimdir ki, etnografya araştırmalarının en esaslı bir noktası bunların karakterini azamî sarahatle tesbite çalışmaktır.» [1].

Daha ilerde şöyle der : «Aslında, eski çağlardan devam edegelmiş mânasını ifade etmiş gibi görünen Superstition etimolojisi itibarile survivance fikrini ifade etmeğe tamamen elverişlidir. Fakat, bugün, bu kelime hafif bir tekdir mânası ihtiva etmektedir ve her ne kadar, canlı bir medeniyetin içine girmiş olan bu ölü medeniyet döküntülerini zem etmek hakkımız ise de bu kelimeyi kullanmak hem biraz sert hem de hakikate gayri muvafık olurdu. Etnografya ilmi için Superstition kelimesinin şimdi ifade edemediği sırf tarihî hâdisenin tayinine yarıyan Survivance gibi bir kelime kabul etmesi tamamiyle zarurî bir şeydi. Kısmî survivance'lar denilebilecek yani menbaları bulunabilecek kadar iyi muhafaza edilmiş eski itiyadların meydana getirdiği, ve fakat yeni bir şekil alınca bizzat kendi kıymetleriyle tutunabilecek derecede yeni muhitlerine intibak etmiş hallerin heyeti umumiyesi için bu suretle müsterek bir tâbir bulunmuş oluyor.

Folklor, antropoloji çalışmasından büyük istifadeler sağlayacaktır; bunu Andrew-Lang'ın derin araştırmalarına, Sir James-Frazerin sonsuz çalışmalarına ve geniş repertuvarlarına borçluyuz. Birincinin dostu olan Henri Gaidoz, 1884 de şöyle yazıyordu: «O, sözde mukayeseli mitoloji mandarenlerinin tetkiklerimizi içine kapatmak istedikleri Büyük sedde geniş gedikler açmış ve

[1] Ed. B. Tylor, *la civilisation primitives*, p. 1876, I, 19 - 20.

kemali cüretle Yunanlıları Amerikalılarla, Hinduları Hotantolarla ilh. mukayese ederek, fikirleri, yaklaştırmaları kalemi altında tahrik ederek mitolojinin bütün nev'i beşerin itikad ve menkıbelerinin tetkikine istinad etmesi lâzım geldiğini göstermiştir. M. Lang, folklorun, bir fikir veya tarihî netice çıkmaksızın esasen malûm hâdiselerin ve bilâ fasıla tekrarlanan vesikaların bir araya yığılmasından başka bir şey olduğunu kabul edenlerdendir; ona göre, folklor, antropoloji ve mitolojinin temeli olan bir ilimdir.» Bu söz **Rameau D'or** müellifi hakkında da doğrudur. Aynı zamanda Mannhardt ve Tylor'dan mülhem olmuş olan, nebatların şahıslandırılmış ruhları hakkındaki bu âbidevi eserinde, o, mütemadiyen vahşilerin âdetlerini Avrupalılarınkiler ile mukayese ediyor.

Henri Gaidoz çok âlimane 11 fasıllık Melusineile, Salomon Reinach beş ciltlik **kültler, mitler ve dinleriyle**, Léon Marillier birinci sınıf tetkik eserleriyle Fransada antropoloji mektebini şeref mevkiine çıkardılar. Onlar, bir çok kereler köylü ve vahşi hayatının mukayesesinden bahsedip durdular ve eski mitolojinin menşelerini aydınlatmak üzere bizim köylülerimizin aşağı mitolojisi olan folklorun tetkikini yorulmak bilmeden iltizam ettiler.

Folklorun, kelt, Arî ve Cermen mekteplerinden sağladığı faydalar azımsanmak şöyle dursun; antropoloji mektebi, onları bilhassa takviye etmiş ve çoğaltmıştır. O, fazla olarak şunu da yapmıştır: âlimlerin emrine survivance'ın tarhî - ilmî mefhumunu vermiş ve aynı zamanda bu sahadan bütün teolojik kayguları kaldırmıştır.

FASIL V

Tarih ve Folklor. Tarih metodu ve mukayese metodu

I. — Romantik devirde tarih ve Folklor

Tarih, XVIII inci yüzyılda Voltaire'le ciddî ilerleyişler kaydetti; fakat, bu, başlıca siyasî faaliyete, fikrî ve artistik harekete inhisar eder. Hattâ milletlerin ahlâk ve âdetleri ve fikirleri üzerinde **inceleme** (1756) de terakki — hikmeti Rabbanîyenin insanileşmiş şekli — hemen hemen sadece ilimlerin ve güzel sanatların tekâmülü vasıtasile tahakkuk eder. Felsefî denilen ve hâdiselerde fikrin maddî tercümesinden başka bir şey görmeyen bu tarih şekli, fikirlerin ilerlemesi vasıtasile, bütün siyasî ve sosyal değişikliklerin izah edilebileceğine inanıyor. Elhasıl, o, hâdiselerin dış görünüşüne karşı aşikâr bir hafifseme hissediyor; bunlar, düşüncenin ilham ettiği biçimi az çok muvaffak olmuş elbiselerden başka bir şey değildirler ve durup hâdiseleri tasvir etmek, ancak, zaman kaybetmektir. Her şeyden önce, bahis konusu olan fikirle hâdisenin irtibatını göstermektir. Tarih, Ansiklopedi'nin bir mukaddimesinden başka bir şey değildir, daha doğrusu, o, felsefenin medeniyete kavuşturucu kıymetinin bir müdafaasıdır.

XVIII inci yüzyılın klâsik sanatı, insandan fazla fikirlerle ilgili renksiz bir sanattan başka bir şey değildi; bu asrın felsefesi, tecrübî ilmin ve onun hayırlı tatbikatının ve aynı zamanda da, bir hürriyet

ve müsamaha devrinin bayraktarlığını yapan gül penbe görüşlü bir epikürizmdir. Fakat, ihtilâlin sonunda, hürriyetin zararına da olsa bir nizam ve asayiş arzusu kendini göstermiştir. Ama, hayatın duygu ve neş'e tarafı burada hiç bir şey kaybetmiyecektir: bunlar, tamamen müşahhas ve ihtiras dolu bir edebiyatta daha renkli ve daha spiritüalist bir sanatta aranacak ve bulunacaktır.

Chataubriand (1768 - 1848) bu yeni ihtilâlin büyük sihirbazı olmuştur. XVIII inci yüzyılın mücerred tarihini alt üst etmek için ona bir kaç yıl kâfi geldi; 1802 de **Hristiyanlığın dehası**, orta çağın hristiyanlığını tekrar canlandırıyor ve Gotik Katedralin ruhunu meydana çıkarıyordu; 1809 da **Şehidler** barbar bir âlemi göz önünde canlandırıyor. Tarih, onda birbirini takip eden canlı tablolar-dan başka bir şey değildir. Hâdisenin bin bir türlü teferruatı, mahallî rengin kesin tarif ve tasvirleri, ona harikalı bir yeniden diriliş edası vermekte kuvvetle yardım etmektedir. Chataubriand, yenileşmiş hava içinde yeni bir hamle yaratmıştır.

Augustin Thierry (1795 - 1856) **Şehidleri** okuyarak tarihçilik istidadını keşfetti: Frankların ve Romalıların muharebesi, Fransa toprağı üzerinde fasılasız savaşıyan iki ırkın, Galyalıların ve Frankların nazariyesini ilham etmiş olabilir ve denebilir ki bu da İngilterenin Normanlar tarafından nasıl feth ve istilâ edildiği görüşünü meydana getirmiş olabilir.

Merove zamanı vakayii (Les récits des temps mérovingiens') nin büyük Malouin'in şakirdlerinden birinin eseri olduğunu söylemeğe lüzum var mıdır ? Fakat, Augustin Thierry, bunlardan her birinin kendine mahsus bir tarafı olduğunu farkederek bu muhtelif Avrupa ırklarını birbirine benzemiyen zamanlarda tekâmül ettirmeyi kâfi görmedi. Öğretmen okulunu bitirince **Saint-Simont**'un kâtibi ve iş ortağı oldu ki bu dört yıl sürdü (1814 - 1817), sonra, mücadeleci basın hayatına atıldı. İşte, bu zamandadır ki (Mayıs 1820) **Jacques Bonhomme**'un hakikî tarihini neşretti. O zamandan itibaren, sosyal endişeler asla fikrinden çıkmadı. Tamamile bunların tesirile değil midir ki gayretlerinin büyük bir kısmını Tiers Etat [1] tarihine ait âbidelerin neşri için harcadı.

[1] Vaktile Fransada zadegân ve rühban sınıflarından gayrı olan halk sınıfları.

Bundan başka, Augustin Thierry halka dair her şeye alâka duymaktadır. Herast de la Villemarqué, Barzaz - Breiz (1839) in yani Britanya halk şarkılarının mukaddimesinde, Şehid'lerin meşhur mugannisine (Chateaubriand) arzı ihtiram ettikten sonra, halk şiirlerinden o kadar iyi istifade etmesini bilen müverrihe, kendisine ilk önce hüsnü kabul gösteren, ona rehberlik eden ve en müşfik bir surette himaye eden Augustin Thierry'ye hararetle teşekkürlerini sunuyor. Olivier Perrin'in Britanyalının doğumundan ölümüne kadar bütün hayatının anlarını tasvir eden 120 levhanın izah edici notlarını yazmış bulunan Alexandre Bouet, muhakkak ki, Chateaubriand'ın tesirinden kurtulamamıştır ve eğer bu tarih yenileşmesinin tesiri altında kalmamış olsaydı bize Breiz İzel'i veyahut **La vie des Bretons de L'Armorique** (Paris 1838) aşağı Britanyanın yerli tarihi olarak takdim edebilecek miydi ?

Michelet ile beraber (1798 - 1874) Augustin Thierry'de de görülen temayüller gelişmeğe başlamaktadır; tarih, sadece, hayatı ve rengi istihdaf etmiyecek, geçmişin tam bir yeniden dirilişi olacaktır. Halk çocuğu olarak doğmuş ve halk çocuğu olarak kalmış olan bu muharrirdeki sosyal endişe, vatansever ve insaniyetçi bir nevi mesyanizme kadar gider; onun, Fransa'nın ve insanlığın sevgisile yoğrulmuş olan bütün eserleri, halk sevgisile doludur.

Vico'nun şakirdi ve onun **La science nouvelle**'ini tercüme edecek olan Michelet, onun tarih felsefesini şöyle hulâsa etmektedir : «İnsan tarihinin bize arzetmiş olduğu bu faaliyetler ve düşünceler, ahlâk ve dil değişiklikleri içinde, biz, yine ekseriya, aynı çizgileri, aynı karakterleri bulmaktayız; zaman ve muhit itibarile birbirlerinden çok ayrı bulunan milletler, siyasî inkılâplarında ve dil inkılâplarında son derece birbirine benzer bir seyir takip etmektedirler. Muntazam hâdiseleri, ârızî olanlardan ayırmak ve birincileri idare eden umumî kanunları tayin etmek; zamanla hususî tarihler şeklinde ola gelen cihanşümül, ebedî tarihin hatlarını çizmek reel dünyanın, içinde dönmekte olduğu ideal daireyi çizmek, işte, yeni ilmin mevzuu budur. Bu, insanlığın, aynı zamanda, hem felsefesi, hem de tarihidir.» Fakat bu satırlarda XVIII inci yüzyılın felsefî tarihine tam bir avdet görmeyiniz. Vico'dan sonra Michelet, buna müşahhas hâdisenin aklî veya ekseriya hararetle bir yeniden diriliş

vasıtasile, fikri bize anlatan bir nevi sembolizm ilâve etmektedir.

Bu temayüllerin hepsi, büyük tarihçiye, halkın üzerinde yaşadığı toprakla ve onun an'anelerinin, insanlığın cihanşümül an'anelerile olan münasebetlerini duymak ve kavramak imkânlarını vermektedir. **Tarih**'inin ikinci cildindeki meşhur **Fransa'nın tablosunda**, (1836) içinde türlü fikirler, karakterler tekâmüyül etmekte olan Fransa'nın maddî çerçevesini tasvir etmeğe çalışmaktadır. Jeolojik sağlamlığı hayret uyandıran bu canlı taslak, içinde her eyaletin kendi öz dehasile gözüktüğü ve sembolik olarak kendi büyük adamlarında şahıslaştığı kavrayıcı beşerî bir coğrafya tetkikidir.

Ertesi yıl : «**Cihanşümül hukuk sembolleri ve formülleri içinde araştırılmış olan Fransız hukukunun menşelerini** neşreder. Grimm'in **Alman hukukunun eski zamanlarından** (1828) ve Beugnot'un *sur les cérémonies Symboliques usités dans l'ancienne jurisprudence française* (Paris 1828) unvanlı derin ilmi eserinden mülhem olan bu tetkik, insanın doğumundan ölümüne kadar karşılaştığı hukuk örf ve âdetlerinin bir tarihi olarak göze çarpmaktadır. (S. IX.) Böyle bir tetkikin folklorla yakınlığı meydandadır; hattâ Michelet, her eyaletin hususî hukuk şekillerinin ve bizim eski hukukumuzu telmih yollu gayet iyi anlatan halk tabir ve darbı mesellerinin meydana konulmasını istemekten de geri durmayacaktır. Meselâ şunun gibi düsturları anıyabilmek için, onları bilmek lâzımdır :

Il vaut son pesant d'or veyahut **attend-moi sous l'orme** (S. **XCIII - XCIV**).

1843 den 1853 e kadar süren devrede kendisini tamamen demokrasi propagandasına verir. (**halk**, 1846); **İthilâlin tarihi**, (1847-1853). yeniden evlenir ve genç karısının tesiriyle lirik ruhunu bir sürü coşkun esere boşaltır : (**Kuş**, 1856; **Böcek**, 1857; **Aşk**, 1858; **Kadın**, 1859; **Dağ**, 1860; **Deniz**, 1861.) Sonra, tuhaf iki eser gelmektedir, fakat, bunlar da onun coşkun halk sevgisile doludur: **Sihirbaz**, 1862) ve **İnsanlığın İncili**, 1864. Michelet burada bizi, kederli ve feci temayüllerini, apokaliptik mübalâğalarla dramatize ettiği fakat realiteye teması asla unutmadan beşeriyetin içinde insanların elemelerini görmesini bilen bir keşf ve cezbe sahibi gibi halk hayatının menbalarına götürür.

Emile Souvestre (1808 - 1854), hakikatte Augustin Thierry ve bilhassa, Michelet'nin şakirdidir. **Son Britanyalılar** (1836) bize Armoricaınlerin ahlâklarını, âdetlerini, inanışlarını ve maddî yaşayışlarını tanıtmaktadır. Eserinin mukaddimesinde şöyle bir itiraf yapmaktadır: «İyi biliyorum ki bu tablo hakikî ve tamdır. Britanya iyi kötü tasvir edilmiş olarak, hiç olmazsa, bunda canlanmıştır. Eğer taslağımı şairane bir cîlâ ile örtmüş olmakla itham edenler olursa, onlara gördüğüm gibi tasvir ettiğimi ve gördüğüm-den başka bir şey yazmadığımı ve hattâ ahlâkçı müverrihlere de yapacak bir şey bırakmamağa gayret ettiğimi söyleyebilirim.» Tarihçi Michelet'ye ithaf edilmiş olan ve **Britanyanın bin bir gecelerinden** bahseden **Foyer Breton** (1844) okuyucuya şu suretle hitap etmektedir: «Eğer tarih, bir milletin varlığının tam olarak meydana konması ise, bu varlıkta bulunan en karakteristik şeyler bilinmeksizin o nasıl yazılabilir? Bana bu halkın resmî yaşayışını gösteriyorsunuz, fakat, onun kendi evindeki yaşayışını bana kim anlatabilir? Daima bir azınlığın işi olan resmî muamelâtını öğrendikten sonra, az çok herkesin sahasına dahil bulunan her günkü itiyadlarını, temayüllerini, fantezilerini nereden öğreneceğim? Bir milletin mahrem hayatı hakkındaki bu bilgilerin, başlıca halk an'anelerinde bulunduğunu görmüyor musunuz? Her ırkı ifşa eden müşterek duygu, bunlarda hususî bir şekil alır; zira ruhlarımız da, aynı ışıkla aydınlanan hassas cisimler gibi ışığı muhtelif surette inhilâl ettirir ve kendileri türlü renklere boyanır; anlaşıldığı üzere, an'anelerin tamamile tarih olduğunu asla söylemek istemiyoruz; fakat, bunların, onun esaslı bir kısmını teşkil ettiğini zannediyoruz.» [1]

O, daha sonra, **Son Köylülerde** (1851) eşsiz tabloları, köy ruhunun santimental şiirini ifşa etmiş olan George - Sand'ı methedecektir. O, bu yeni kitabını köylü muhayyyesine ve bilhassa Britanya halkının hayalî hikâyelerine tahsis ederek ilk gayretlerini tamamlamak fikrindedir.

Brizeux (1806 - 1858) doğduğu yerin ve köy hayatının sevgi

[1] Emile Souvestre, le foyer Breton Contes et traditions populaire, Paris 1853, pp. 2 - 3.

sini büyük bir samimiyetle ve büyük bir sadelikle şiirler halinde ifade eder. **Idyle de Marie** (1836) kaba bir realizmle pek çok tasvirleri ihtiva eder; **Breton**'ların rustaî destanı (1845) **Şairane hikâyeler** adını taşıyan ruzname (1854) insanları ve muhiti, Britanyasını ve bretonlarını hayranlık uyandıracak bir surette tanıtan ancak, dikkatli bir ressamın yapabileceği bir çok tablolar arzeder, bir çok halk inanışlarını tam bir doğrulukla gözlerimizin önünde canlandırır. Bu romantik şair, sessizce René'nin mezarını (rustaî ruzname dördüncü kısım, XIII) terennüni etmekle beraber, bu dindar ruh tamamen hürriyete teveccüh etmişti. İtalyada, 1848'deki demagojik karışıklıklar onun âlicenap hissiyatını izale etmeksizin sadece müteessir etti.

Xavier Marmier, (1809 - 1893) halk edebiyatının büyük bir dostu oldu, fakat, romantizmin karakteristiklerinden biri olduğuna şüphe olmiyan ekzotizm zevki ile 1830'a doğru Avrupanın büyük bir kısmını dolaştı. 1841'de **Seyahat Hatıraları** ve **Halk an'anelerinin** mukaddimesinde şöyle yazar: «Halk an'anesinin, saf şekillerile, bazan çok elemli, bazan da çok derin duygusile bence daima dayanılmaz bir güzelliği vardı. Bunu pek uzaklarda aradım, gezmiş olduğum muhtelif memleketler an'anelerinin karakteristik taraflarını bulmağa çalıştım. Halktan dinliyemediğim hikâyeleri kitapların yardımı ile öğrendim.»

O, bu eserde Alman ve Fin an'anelerine, hakikaten, uzun fasıllar ayırmaktadır; fakat, tamamen kendi vatani Franche-Comté'ye dair olan **La féerie franche-Comtoise**'i ve yeni seyahat hatıralarını da unutmuyor. Bu tetkiklerde edebî endişeler hâkim bulunmasına rağmen, pek çok sayfeler kuvvetli bir an'aneci alâka ile doludur. **Kuzey halk türkülleri** (1882) İzlanda, Féroé, Danimarka ve İsveç millî ve halk şiirlerinden ibaret zengin bir antoloji teşkil eder. Bunlar, Avrupa halk edebiyatı üzerine dikkate değer bir girişle başlamaktadır. O, bunda, breton hareketini ihtiraslı bir dikkatle takip etmiş bir adam olarak, bu şiirin kuvvetini ve tadını anlatmakla bitiremez.

Ömrünün son yıllarında neşretmiş olduğu bir çoğu masallar ve menkıbelerden ibaret olan eserlerden bahsetmiyeceğim. Onlar, başka bir harekete aittirler. Bu **muhtelif memleket masallarında**

(1882) Benfey'nin oryantalist nazariyesinden ilham almakta ve Cosquain'in eserini bu arada zikretmektedir.

George-Sand'ın eseri (1804 - 1876) tarih zevkinin büyük bir sosyal reform arzusuna karıştığı bu romantik hava içinde gelişmiştir. O, Augustin Thierry'den dokuz yıl sonra, Michelet'den altı yıl sonra doğmuş, sonuncusundan iki yıl sonra ölmüştür. O, memleketi olan Berry'nin hikâyesile, onun örf ve âdetleri ve inanışlarıyla ilgilenmiştir. Ruhların tecessüm ve temessülü üzerindeki santimental sosyalizmi ve romanesk nazariyeleri, onun, basit insanların hayatından ve köylü ahlâk ve âdetlerinden hoşlanmasına mâni olmadı. **Jeanne** (1844), **La petite Fadette** (1845), **La mare au Diable** (1846), **François le Champi** (1847), yeni şeyler olarak gözüktüler ve hararetle alkışlandılar. Bu istikameti almış bir ruhla, o, folklorla ilgilenmemezlik edemezdi. Bu hupsusta daha bir çok delillerimiz vardır. Amelie Bosquet, 1844 de Norman an'aneleri hakkındaki kıymetli eseri **romanesk ve harikalı Normandiyayı** neşrettiği zaman George-Sand hararetle onu okumağa koyuldu. O da, 1857 de **bir köy civarında gezintilerini ve köylü menkıbelerini** neşretti. Ölümünden bir yıl önce, 1857 de, Laisnel de la Salle'in güzel kitabı **Orta Fransa'nın inanışları ve menkıbelerine** ön söz yazdı.

George-Sand, onun Berişon lehçesindeki harikulâde bilgisini methetmekle kalmıyor; şöyle yazıyordu: Laisnel de la Salle bu dili o kadar seviyordu ki, ancak bununla konuştuğu zaman bütün zekâsına malik oluyordu.

Bu lisan ona büyük hizmette bulunmuştur, zira, bunun sayesinde o, köylünün harimine kadar sokuldu ve onun bütün esas fikirlerini, bütün inanışlarını, bütün menkıbelerini öğrendi. Fakat, o, hiç bir zaman, sadece, bir şair ve sanatkâr eseri meydana getirmek istemedi; bütün bu hususî şeyleri, tarihî bir bağ vasıtasile toprağa, aynı maddeler hakkındaki cihanşümül tercümelelerin büyük ailesine bağlamak istiyordu.

Bugün insanların tarihi hakkındaki düşüncemiz, son yüzyılda büyük bir ilerleyiş kaydetti. Filozofların bâtil itikada karşı açtıkları savaş, onda düşünce tarihinin en büyük esaslı bir fash olduğundan zerre kadar şüphe etmeksizin, halk inanışlarının bü-

tün şairane eserlerini artık, mânası kalmamış, bayağı şeyler sırasına koymuştu.» [1] Bu satırları okurken onun Chataubriand'ın, Augustin Thierry'nin ve Michelet'nin havasında yaşamakta olduğunu hissetmiyor musunuz ?

1820 den 1850 ye kadar Fransa'da çıkmış olan bütün folklor kitaplarında — bunlar da zaten pek fazla sayıda değildir — bu meşhur adamların tesirinin emareleri veya delilleri bulunmaktadır. Mme Clément Kuzey departmanının millî ve dinî bayramları ve eski ve yeni âdetler tarihinin ikinci basılışında buna şahadet etmektedir : «Ahlâk ve âdetlerin tetkiki, hâlâ, içinde güzel sanatların, ilimlerin, endüstrinin, onlara hamle yaptırmış olan sebeplerin tabiatı, onların ilerlemesini durdurmuş olan bâtil itikadlar, keşfolunmakta olan bitip tükenmez bir kaynaktır. Her halde XIX-uncu yüzyıldanberi, keşifleri vasıtasile her yıl Avrupayı biraz daha fazla zenginleştiren şuurlu âlimler tarafından işe girilmiş bulunmaktadır; bugünkü nesillerin, en sonra, babalarının hadiselerini ve büyük ailenin an'anelerini öğreneceklerini ümid edelim.» (S. 6 7).

Amédée de Beaufort, Fransanın halk menkıbeleri ve an'aneleri (Paris, 1840), adlı eserinde, «mütevazı halk şairi» «Humble Rhapsode» ı halkın diktesi altında yazdığını beyan ediyor. O, bunu yaparken memleketimizin an'anelerinin daimî bir âbidesini meydana getirmek istemişti. (S. VII ve LXXVII). Bununla beraber, itiraf etmek lâzımdır ki, o, hikâyecilerinin hikâyelerini kendi zevkine göre değişikliğe uğratmıştır. Alfrede de Nore (Alfrede du Chaisnel in müstear adıdır) kaynaklarına karşı son derece saygılıdır. Bundan başka, onun Fransız eyaletlerinin örf ve âdetleri, mitleri ve an'aneleri (Paris ve Lion 1846) meşhur istatistiklere çok şeyler borçludur.

O, bunları yazanların ekserisinin örf ve âdetlere karşı fazla ademi tenezzül gösterdiklerinden şikâyet etmektedir (S. IX).

O, 1856 da neşrettiği bâtil itikadlar lûgatının ön sözünde

[1] 2. Vol. in 80

[2] Laisnel de la Salle, Croyances et Légendes du Centre de la France, Paris, 1875, I, IX - X.

Souvestre'in uzun bir pasajını nakletmektedir ki bu Michelet'nin söylemiş olduğu şeylerin başka bir türlü söylenişinden ibarettir. Esasen, o zaman «an'aneleri» toplamış olanlar, 1848 ihtilâlîni haber veren — ve bir dereceye kadar onu hazırlayan — bu halk tarihine ve içtimâî cumhuriyete karşı mevcut olan meclûbiyet atmosferinden nasıl kurtulabilirler idi ?

Bu karışıklık yılında **Loren halk an'aneleri** hakkında çok güzel bir kitap yazmış ve onu Remiremont'da neşretmiş olan Richard adında biri, eserinin, halk vakayinamelerinde, onun ahlâk ve âdetlerinin, duygu ve fikirlerinin hikâyelerini bulmaktan hâzedenlerin hoşuna gideceğini sandığını söylüyor (S. II).

hulâsa, itiraz götürmez bir şeydir ki romantizm ve onun halka yöneltmiş müşahhas ve pitoresk bir tarih telâkkisi, efkârı hakikî bir surette, alelilâk folklorun ve hususile halk an'anelerinin tetkikine hazırlamıştır.

Bununla beraber, bazı muharrirler bu hareketin dışında kaldılar. L. F. L'heritier de l'ain, Theile tarafından tercüme edilen (Paris, 1838) Grimm kardeşlerin Alman an'anelerinin ön sözünü yazarken, devrinin bütün an'anelere dair neşriyatında hezeyandan başka bir şey görmüyor. «Bunlar, diyor, ne menkıbeler, ne vakayinameler, ne de an'anelerdir.» Gariptir ki Henri de Latouche'un **Kurdlar Vadisini** bundan istisna etmektedir. Filhakika, **Le Barzaz Breiz'in** romanesk ve harikalı **Normandiyası** ve hemen hemen bütün zikrettiğim müellifler bu tarihten önceye aittirler.

L'Ecole de Shartes'da veya Collège de France'da tarih tenkidi ve tenkidî arkeoloji olarak okutulan şeyler, hakikî tarihçilerin, geçmiş yüzyılların halk menkıbeleri ve an'aneleriyle ilgilenmelerine âmil oldu. Le Roux de Lincy (1806 - 1869) L'École de Chartes da 1829 dan 1832 ye kadar talebelik etti ve «Arsenal» kütüphanesinin hafızı kütübü olarak öldü. Eski metinlerin içinde yaşad ve onların bir çoğunun aslına tamamilen uygun güzel tablalarını yaptı. Muhiti icabı halk eserlerini veya an'aneyle müteallik eserleri tetkike meyyal olan bu adam, haklı olarak, tenkid kaidelerine saygıdan ayrılmamayı istemektedir. Ne yazık ki ancak mukaddimesini neşrettiği **Menkıbeler Kitabı** (1836) sırasile en emin kaynaklara dayanarak mukaddes menkıbeleri, harikulâde men-

kıbeleri, tarihî menkıbeleri tetkik etmektedir. Bizim tarafımızdan üzerinde durulmakta olan hiç bir nokta yoktur ki şu (*Les mémoires de l'Academie des Inscription et Belles-lettres, Les notices et extraits des manuscrits de la bibliotheque du Roi* veya *Le journal des Savants* gibi büyük akademik dergiler tarafından toplanmış vesikalarla izah edilmiş olmasın, diyor. Bu tamamilen tarihî ve sağlam, fakat, haddinden fazla unutulmuş bir eserdir. Onun **Fransanın tarihî türküler dergisi** (1841) ve **darbı meseller kitabı** (1842) aynı metodla yazılmıştır. Bu iki esrin başında büyük bir kıymeti haiz tarihî tetkikler bulunmaktadır. Halk hikemiyatının ilim ve fen kaynakları üzerindeki tetkik de çok dikkate değer. (Tercihan ikinci tab'a müracaat etmek lâzımdır 1859).

Alfrede Maury de (1817 - 1892) büyük bir mütebahhır olarak yetişti; güzel tarih usullerine psikolog meziyetlerini ilâve etti ve hattâ fizyolojist vergilerini kattığını da söylemeliyim. 1840 dan 1844 ocağına kadar *La Bibliothèque L. Royale* mensup olduğu müddetçe iki dikkate değer eser meydana getirdi: **Les fées du moyen âge** (orta çağın perileri) (ve **orta çağın dinî menkıbeleri üzerine tecrübeler**). Bunların her ikisi de 1843 de intişar etti. Birinci eserinin başında: «Menkıbe ve bâtil itikad malzemesi hususunda hiç bir şey kararlaşılmamış ve tahdid edilmemiştir; hepsi birbirine karışmaktadır. Bunları tetkik etmek için kuşatılmağa çalışılan daire, yer değiştirmek ve devirleri ve muhitleri takip ederek genişlemek zorundadır. Ben, bütün karabetleri, bütün benzerlikleri, belki hakikî peri masalları beşiğinin keşfine yarıyabilir diye topladım ve toplanmış olan bu malzemeleri tarihin onlara tayin ettiği düzene sokmağa çalıştım.» [1] Bu mükemmel tecrübeyi okuyacak olanlar, onunla birlikte anlayacaklardır ki tarihî kadrosu içindeki yerine yerleşmedikçe peri masallarını ve peri masalları an'anelerini anlayamayacaklardır.

Dinî menkıbeler üzerine tecrübe adlı eser sadece iyi bir tarihçiyi değil, bir psikologu da meydana çıkarmaktadır. Hattâ, eğer o, sosyoloji ve folklorun kuruluşundan önce değil de sonra yazı yazmış olsaydı ona folklorcu veya sosyolog da diyebilirdim. «Şu

[1] A. Maury, *Croyance et Légendes du Moyen age*. p. EVIII.

düşünceye vardım ki, diyor, elime almış olduğum işte tetkikime arzolunan bütün hâdiselere, onların tahririne hâkim olan fikri ayırmağa uğraşmam gerekmekte idi. Bu suretle elde edilen bu muhtelif fikirleri, mümkün olduğu kadar az miktarda kısımlara irca edecek surette aralarında tasnif ettim ve bu umumî şubeler bir kere tertiplendikten sonra, o, bu tecrübenin ortaya koyacağı iptidâî esasları bana sağladı. Aralarında hâlâ büyük bir akrabalık bulunan ve bazı noktalarda tamamilen birbirine karışanlar, aslında, üçe irca olunurlar. Bunlar şöylece ifade olunabilir :

- 1) Azizin hayatının Hazreti İsa'nın hayatına benzetilmesi;
- 2) Hakikî ve mecazî mânânın birbirine karıştırılması, sanayiî lâfziyenin harfi harfine anlaşılması;
- 3) Mecazi sembollerin mânasının unutulması ve bu tasavvurların istenildiği gibi uydurulmuş hikâyeler veya tağyir edilmiş vakalarla tefsiri.

Bu prensiplerin her biri, menkıbelerin tefsirine tatbik olunan misallerle desteklenerek, bu tecrübeye ayrı ayrı inkişaf ettirilmiştir [1].

Tenkidinin saygı dolu tonu ve fikirlerinin, kendi zamanının umumî fikriyatından çok ilerde bulunuşu, muasırları tarafından onun ehemmiyetinin anlaşılmasına müsaade etmedi. Menkıbelerin teşekkülü ve tekâmülü ile uğraşan bütün folklorcular, burada tarihten nasıl istifade etmek zorunda olduklarını, kaynakların zikrinde ve vesikaların tarihlenmesinde, nasıl bir kesinlik kullanılması lâzım geldiğini öğrenebilirler.

Bu suretle yeniden dirilmiş tarihin yanı sıra tenkidî tarih, folkloru açmağa çalışıyordu; ne yazık ki Leroux'lar ve De Lincylrer, maury'ler asla bir mektep meydana getirmedi ve bir çok folklorcular, tarihî tenkid prensiplerinin taammümüne rağmen, kaynakların ve şahidlerin tenkidinin lüzumunu acele tamimlerin tehlikesini ya anlamadılar veyahut da anladıkları halde bilmemezlikten geldiler [1]. Harbert Spencer, kesin bibliyoğrafya referans-

[1] A. Maury, evvelce zikredilen yerde, p. LX.

[1] Bu ve bunun gibi başka bir kaç sebepten dolayı P. Ch. de Smedtin tarihî tenkidin esasları adlı kitabının okunması Langlois ve Seignobos'un

ları vermek, zaman kaybetmekten başka bir şey değildir diyordu; onun haddinden fazla taklitçileri türedi ve bunlar âdetler ve inanışların menşee ve tekâmülü hakkındaki tezleri hemen hemen hiç bir zaman ve mahal keydına tâbi tutmadılar, sentetik olduğu kadar rastgele neticeler çıkarmak için cevher itibarile tamamen ayrı hâdiseleri birbirleriyle mukayese etmeğe kalkıştılar.

II. Mukayese metodu tarih metoduna zıt düşer mi ?

Tarih kültürünün yenilenmesi, fikirleri, geçmişe ve bilhassa, menşelerin araştırılmasına doğru götürmemelik edemezdi. XIX-uncu yüzyılın ilk yarısının bütün filologlarının bu kaygusu denebilir ki, aynı yüzyılın ikinci yarısının tarihçilerinde umumî bir hal alır. Renan 1863 de **Hristiyanlığın menşeleri tarihinin** birinci cildini ve Taine 1874 de **Muasırs Fransanın menşelerinin** birinci tohumu neşreder. Fustel de Coulanges, **Eski Fransanın siyasî müesseseleri**'nden bahsetmeden önce, 1864 de Cité antique (**Eski zamanlar sitesi**) adlı harikulâde bir kitap yazdı ki, bunda, dünyaca hayranlık uyandıran bir ustalıkla, Yunanistan'ın ve Roma'nın eski inanışlarını ve esaslı müesseselerini canlandırdı. Bunda, bugünkü Avrupanın bir çok inanışlarının ve bir çok müesseselerinin örneklerini araştırmak gerekmez mi ?

Bu umumî cereyanın ortasında, nasıl olur da folklorcular ma-ziye can ve gönülden yönelmeğe temayül etmezler ? Bundan başka Galyalıların, Cermenlerin, Hind - Avrupaî âlemin iptidaî de-

tarih tetkiklerine giriş adlı eserinde kıraatini faideli bir surette itmam eder. Bréhier ve Desdevises du Dezert'in tarih çalışması adlı (1908) küçük kitabı son derece lüzumlu malûmat verir; fakat evvelki iki eserin mütalâasını tavsiye-den bir an farig olamam.

virlerini bütün meydana çıkarmağa uğraşanlar hep Keltçilerin, Cermenlerin, Vadecilerin çocukları değil miydi? Menşeleri araştırmanın marazî bir iptilâ haline geldiği bir devirde, medeniyetin doğuşuna kadar gidildiği ve orada bugünün bin bir kaynağının keşfedildiğine dair bir his hâkim bulunuyordu.

Fakat, bunun tepkisi kendini hissettirmekte gecikmedi ve Nietzsche malûm müstehzi sözile bunun ilk işaretini verir: «Menşeleri aramak arzusu arttıkça insan teke (karides) olur, müverrihin gözü arkadadır, ve nihayet geçmişe inanır.» [1].

Büyük ölçüde ve ihtiyatsız bir cesaretle mukayeseyi — mukayese metodunu demiyorum — tatbika koyulan folklorcuların takdiri zamansız oldu. En mütebahhir etnograflarımızdan biri onları şu suretle haklı çıkarabileceğini sanmaktadır: «Tarih metodunun karakterleri şunlarda görülür: 1) Hâdiseleri kronolojik sırada gözden geçirir; 2) Yazılı veya musavver (figuré) vesikalardan istifade eder. Mukayese metodu ise: 1) Zaman ve mahal şartlarından tecridler yapar; 2) Şifahî vesikalardan da istifade eder. Tarih metodu hâdiseleri birbirinin yanına kor. Etnografya metodu onları mukayese eder.

«Birincisi, şekillerle, ikincisi ise görev ve mekanizmalarla uğraşır. Her iki halde dahi tetkik mevzuunun aynı olmayışı hâdisesi, her iki metodun da meşruiyetini ispat eder.» [2].

Bununla beraber, noksan bir rivayetteki hâdiseleri tamamlamak için olsun, onların görevini veya gayesini tayin etmek için olsun daima mukayeseyi kullandığını ispat etmek için modern bir tarihçinin eserini gözden geçirmek kâfidir. Böyle tarih metodu telâkkisine sahip ve tarihçi unvanına lâayık hiç bir tarihçi yoktur ki önce geleni sonra gelene bağlamak endişesini duymaksızın ve silsileyi bize hissettirmeğe teşebbüs etmeksizin, hâdiseleri yanyana dizmekle iktifa etsin. Michelet'den bu yana bütün tarihçiler, tarihî bir yeniden diriliş olarak anlamaktan ve bunu yapmak için, hâdiselerin bağlarını aydınlatmaktan ferdi ve sosyal tesirleri tahlil etmekten, bizi tasvir etmekte oldukları muhite götürmekten,

[1] Les Crepuscules des idoles, trad. H. Albert.

[2] A. Van Gennep, religions, Moeurs et légendes, II, 82.

biran için olsun, geçmişin seyircileri arasına karıştığımız ve onlarla beraber yaşadığımız zannını bize vermekten - az çok - öğünme duymaktadırlar. Hâdiseleri anlamağa uğraşmadan onları üst üste yığmakla iktifa eden tarihçi, bence tıpkı panayırlardaki nişan oyunu için yapılmış kuklalara benzer.

Her hâdisе, hakiki tarihçinin gözleri önünde, araştırma ve muasır hayatı doğrudan doğruya temaşa etmek suretile daima uyanık bir halde bulunan psikolojik hadsi sayesinde bazan birdenbire, bazan da yavaş yavaş tekrar canlanır. Tarihçi, bir kutuya veya bir kitaba fişler dolduran bir kolleksiyoncu değil, daha çok işlerin arkasındaki düşünceleri ve duyguları gören bir kâhin olmalıdır. Onları davete ve onları bize tam faaliyet halinde göstermeğe kabiliyetli bir keramet sahibi olmalıdır.

Diğer taraftan, görevlerin tasvirinden vaz geçtiğini, bunun, kendisinin değil daha fazla etnografların işi olduğunu bahane ederek şekillerden başka bir şey istemediğini söyleyen hiç bir tarihçiye de hâlâ rastlanmamıştır. Eğer yaşamak, doğumdan ölüme kadar ardı arkası kesilmez bir istihale ise, onun birbiri arkasından gelen şekillerini gözlerimizin önünden canlandırarak geçirmeksizin, onun istihale kaynaklarını bize göstermeksizin hayat nasıl tasvir olunabilir? Yardımına istiyerek baş vurulan biyoloji, Lamarck'la beraber, bize görevin uzvu yarattığını öğretmedi mi? Bu, hayat isteyen kısmî bir yaratmaktır diyeceksiniz, evet, şüphesiz, fakat, rabita meydandadır ve bugünün tarihçisi, şekli görevden yahut daha doğru tâbirle, onları meydana getirmiş olan psikolojik ve sosyal ihtiyaçlar müessesesinden ayırmanın yersiz olduğunu biliyor [1]. İyi bir tarihçi, bize bir tarikatın veya büsbütün başka bir halk müessesesinin menşelerini ve safhalarını anlattığı zaman, bize onun kuruluşunun «nişin» lerini, muvaffakiyetinin ve inkişafının veyahut da inhitatının ve ölümünün sebeplerini de gösterir.

Mukayese, fikrin umumî bir hareket tarzıdır ve mukayese metodu, türlü türlü ilimler tarafından, kısacası, onu kullanmakta fayda bulan bütün ilimler tarafından kullanılmıştır. Bunun için,

[1] P. Lamarck, Taine historien et sociologue, pp. zet 206.

bilhassa etnografların ve folklorcuların faydalandıkları tarzda, sosyal yaşayış için mukayese metodunu kullanmaktan tarihçiyi hiç kimse menedemez.

Buna mukabil, acaba folklorcu, hangi sebeplerle tarih metodunun veyahut da tarih verilerinin yardımından kendini mahrum bırakacaktır ? M. Marinus ile beraber, tarihin, sırf farklar üzerinde durup gayri mütecanis bir vak'a yığını olduğu cihetle benzerlikler üzerinde duran âlim için istifadeli olmadığına itiraz etmek, fikirlerin ilerilemesinin ve metodolojik tahlilin pek yakın bir alâka ile takip edilmiş olduğuna delâlet etmez.

Husûsî veyahut tamamen ârizî hâdiseler, tarihin esas unsurlarını teşkil edemezler, daha doğrusu, insanlığın devamını temin eden bunlar değildir. Bilâkis, veraset, an'ane, taklid, itiyad sayesinde meydana gelen öyle hâdiseler vardır ki hemen hemen sonsuz bir şekilde tekrarlanıp dururlar, öyle daimî tekerrürler vardır ki onların sosyal ehemmiyetine tarih hiç bir vakit kayıtsız kalamaz. Arızî hâdiseler yığını içinde göze çarpmaksızın ve hissedilir bir tesir bırakmaksızın geçmiş olanlarla yeniliği itibarıyla olsun, sadece kesafetleri itibarıyla olsun, insanlığın tekâmülüne tesir etmiş olan hâdiseleri birbirinden ayırmak lâzımdır. Muhteriler veya fatihler, ekseriya zamanlarının sosyetesini alt üst etmişler, ekonomik ve sosyal hayat şartlarını değiştirmişlerdir. Tarihçinin hâdiseleri sadece tasvir değil, fakat, onların devamını ve meydana gelip gelebileceğini, ehemmiyet ve tesir sahalarını takdir etmek zorunda olduğunu söylemek yeter. Bundan başka, sayısız mukayeselerin semeresi olan böyle bir alelâde hâdisenin veya sanyasyonel vak'anın takdiri, zaruri olarak onu izah edici az çok senetetik, az çok sembolik bir inşa ile teşkilâtlandırmağa sevkedecektir.

Tarihçi, çifte konusunun kendisine çıkarmış olduğu pratik güçlüğü bilmez değildir; fakat, o, bunları bütün sembolizmle aydınlatarak — psikolojik esaslarını ve sosyal ehemmiyetlerini demek istiyorum — müşahhas realizmle bize gösterebildiği bir seçiş ve manidar hâdiselerin kademe halinde sıralanışı vasıtasıyla husûsî ve umuminin çatışkısını halleder.

Vico ve Michelet, bundan mücerred ve pek şatafatlı tâbirlerle bahsetmişlerdi; fakat, o zamandanberi, filozoflar ve sosyologlar,

hâdiselerin eşit olmıyan ehemmiyetinden ve en büyük ehemmiyeti haiz olan hâdiseleri belirtmenin lüzumundan ısrarla bahsetmişlerdir. Cournot, **esaslı** sebeplerin, **ârizî** sebeplere tefevvük etmesini talep etmektedir. Paul Lacombe, yeni fikirlerle dolu olan bir çok cildlerini, tarihinin rolünün hâdiseleri teker teker ayırmak, onların ferdiyetlerini ve **ârizî çehrelerini** tasvir etmekle yetinmek değil, fakat, onların **müessesesevî çehrelerinin** değerini meydana çıkarmak olduğunu göstermeğe hasretmiştir [1].

Gabriel Monod, **tarihte metod** hakkındaki kuvvetli tetkikinde, aynı şekilde buna benzer görüşler ileri sürmektedir :

«Haklı olarak yalnız genelin bilinmeğe ve hatırda tutulmaya lâyık olduğu ve tarihin yalnız özele münhasır bulunduğu söylenmiştir. Hakikaten, tarihin vazifesi, her devirde, her memlekette, her kavimdeki hususî ve ferdî olan şeyi yazmaktır; fakat, bu hususî ve ferdî olan şeyi, ancak, sosyetenin umumî hareketine, insan tekâmülünün kanun halindeki an'anelerine bağlandıktan sonradır ki enteresan olur. Meselâ, derebeylik teşkilâtı, türlü devirlerde ve türlü milletlerde aynı neviden sosyal şartların baskısı altında meydana gelmiştir. Bu müşabih ve umumî şartları kaydetmekle yetinmek suretile belki sosyoloji yapılabilir, fakat, tarih yapılamaz. Tarihin vazifesi, bu umumî şartları bildirmektir, fakat, bunların türlü şekillerle Japonya'da, Hindistan'da, Bizans imparatorluğunda ve batı Avrupanın türlü memleketlerinde nasıl tezahur ettiklerini yazarak bildirmektir.

«Umumî sebepler ve şartların hususî ârizalardan tefrikini yapmağa en iyi mukayese usulile muvaffak oluruz. Mukayese metodunu cesurca ve belki de tenkid edilebilir bir surette **eski zamanlar sitesinde** kullanmış olan M. Fustel de Coulanges, daha sonraları, tehlikelerinden bahsederek şiddetle bu metoda karşı gelmişti. Hakikaten de, bu, aldatıcı temsillere, keyfî ayırışlara götürebilir; fakat, sadece hikâye anlatmaktan kurtularak medeniyetin muhtelif şartlarını daha geniş görüşle tetkik etmek isteyen hiç bir tarihçi, mukayese metodunu kullanmaktan vaz geçemez.

[1] De l'histoire Consideré Comme Science (1894) introduction à L'histoire littéraire (1898).

«Tarihin sentetik inşası, aynı zamanda bir tamim ve cesaretle söylemeliyim ki tahsis yani mufassal bir nakil ve hikâye işinden teşekkül eder. Bir şeyi etraflı ve mufassal bir şekilde nakletmek, bizzat sentezin bir kısmını ihtiva eder, çünkü, o, tenkidî temyizler ve bu bütünü kucaklıyan berrak bir görüşle bu bütünün hususî karakterini ihtiva eden çizgileri ve esas hâdiseleri seçmekten başka bir şey yapamaz. Ancak ince bir tahlile istinad ettiği takdirde ciddî olan tamime gelince, pek haksız olarak onun hayali ve boş olduğu söyleniyor, ve bir sürü yanlış hâdiselerin korkunç bir surette hatâlı yekûnundan başka bir şey olamayacağı iddia olunuyor. İlk bakışta, bu ifade, her ne kadar paradoksal görünüyorsa da tarihte, umumiyetler, ekseriya, kendilerine esas teşkil eden tafsîlâtlardan daha fazla hakikat ve muvaffakiyet arzederler. Gözümüz buudları tayin etmeden ve bütün toprak ârızalarını ölçmeden bir yapı, bir manzara hakkında nasıl doğru bir fikir edinebiliyorsa, bütün işlerini tahlil etmeksizin ve bunların sebeplerine nüfuz etmeksizin nasıl bir adamı tanıyabiliyorsak, böylece tarihte de, bir hâdiseler topluluğundan, bu hâdiselerin bilgisinde bazı noksanlar olsa bile, meydana çıkan bir umumî hakikat vardır. Bu noksanlar, umumiyetle birbiri üzerine toplanacağı yerde, iyi bir tenkid fikrine malik bir tarihçi için faydalı olabilir; zira o, umumî görüşlerine, tetkiki için bir takım sağlam nirengi noktaları bulunan tarihî hâdiseler silsilesi veya medeniyet halleri dahilinde yer vererek, onları mütemadiyen tashih eder.»

Beşer ilmile uğraşanlardan hiç birisi, durmaksızın kendi öz metodlarından faydalanan ve ona hiç ihmal edemiyeceği hususî hâdiseler ve araştırmalarına istikamet vermeğe yarıyabilen umumî görüşler sağlıyan tarihe karşı istiğna gösteremez. Bu hakikat, bir çok antropolojistler tarafından anlaşılmıştır. Almanya'da, Fr. Ratzel hangisi olursa olsun, bütün kavimlerin tarihî karakterlerini ve onların geçmişteki varlıklarının tarihî hâdiselerini, bilhasa göçlerini tetkik etmenin zaruretinin iddia etmektedir [1]. Amerikada Frantz Boas 1895 de teolojide tarihî tahlili ileri sürdü [2].

[1] G. Monod de la Methode dans les sciences, (1909) I, 345 - 347.

[2] O fikirlerini «Etnolojinin usulü» adlı eserinde tekrar ele alır ve şerheder (1920).

ve bir çok âlimler grubu tarafından takip edildi [1]. İngilterede, W. H. Rivers, tereddüd ve kararsızlıklar içinde de olsa aynı düşünce ile oraya yönelir [2]. Fakat Sidney Hartland'ı dinleyiniz: «Temeli tarihî vesikalara dayanan bir ankete itiraz edecek bir antropolojist olamaz; bilâkis, bu vesikaların mevcut olduğu yerde, onlar, memnuniyetle bundan istifade ederler.» [3]. Folklorcular, bu noktada neden daha müstağni olsunlar ? Tarihçiler tarafından meydana konuldular diye, niçin izah edici, psikolojik veyahut sosyal faraziyeleri ihmal etsinler ? Tamamile aksine olarak, asıl ciddi faydalar bu çeşit iş birliğinde değil midir ?

İlmin ilerlemesine hizmet eden bütün elverişli metodları kullanmak, âlimlerin, tarihçilerin veya folklorcuların sadece hakkı değil, aynı zamanda, vazifeleridir de. Bundan başka, şu veya bu metodu, kullanılmasını icap ettirmiş olan ilim veya bilgi ile karıştırmaktan vaz geçmek lâzımdır. Sahaları her ne olursa olsun bütün müdekkikler, kendi öz tekniklerinden başka, bütün umumî metodlardan ve bilhassa, sırasında, tarih ve mukayese metodundan faydalanmakta olan lengüvistleri örnek olarak alabilirler. Fikrin, hafif bir sıçrama ile atlayıp öteye geçemediği zaman daima yere serdiği metodolojik mâniâların ne değeri vardır ?

III. — Ölü ve diri savaşı. Biyolojik metod

Politeknik ve maden okullarından çıkmış olan Leplay tamami ilmî bir tahsil ve terbiye görmüştü; bunun içindir ki bir sosyete ilminin münhasıran, objektif hâdiselerin tetkiki üzerine kurulacağına inanmakta zahmet çekmedi. Müşahhas realitelere çev-

[1] P. W. Schmidt, aynı yerde, p. 281.

[2] Onun Melanezya cemiyetinin tarihi adlı eserine bakınız, 1914.

[3] Mau (1910), pp. 50 - 81.

rilmiş olan fikrile, sosyal tetkiklerin hizmetinde pek büyük bir faaliyet gösterdi; o 1855 de «sosyal ekonomi cemiyeti» ni kuruyor ve **Avrupa işçileri** hakkındaki büyük eserinin neşrine başlıyor. Onunla başlamış olan ve bilâvasıta tatbikata geçmek ve faydalı neticeler elde etmek endişesile meşbu bulunan Science Sociale okulu, bugünkü sosyetelerin tetkikinden sosyal kanunlar meydana çıkarmanın daha doğru olacağı kanaatindedir. Bundan başka, tarihi sosyologlar diyarından kovmaksızın, onun taraftarları gönüllü olarak, evveleminde bugünün ve dirinin tetkikile uğraşmanın uygunluğu üzerinde ısrarla durdular. Paul Bureau, bu noktada, Edmond Demoulins'in [1] tavsiyelerini hatırlattıktan sonra şu suretle izahatta bulunuyor: «**Bugünkünün ve canlının** mukaddem bilgisine bile dayanmayan tarih metodunun kullanılışı iki katlı yanılmaya götürmek tehlikesi yaratır ve ne geçmişi, ne de hali anlıyamıyacak bir durum meydana gelir ki bu hususta çok dikkatli bulunmak lâzımdır; şüphesiz, hal geçmişin devamıdır; o, bir taraftan, büyük mikyasta, icadların ,yenileşmelerin ve hürriyetin doğmasında işe yarar, bir taraftan da, biz geçmişi, ancak, halin yolu vasıtasile, halin tecrübeleri ve derslerinden anlıyabiliriz. Jeolojiyi tetkik etmeden paleontoloji yapmağa çalışan ve bizim en mükemmel İngiliz ve Fransız ahırlarında soylarının en halis karakterini, tetkikten evvel, on beş asırdır yaşıyan Arap atını tetkik etmek isteyen kimse hakkında ne düşünülür ? Herkesin tabîî tarihte mantıksız ve gayrı ilmî bulduğu şey, sosyolojide de öyledir : Sosyal hâdiselerin tetkiki, hakikî bir ilim olabilmişse bu, ancak, bilinenden bilinmeyene, halden geçmişe, yaşıyandan göçmüşe gitmiş olan bütün ilmî araştırmaların arzusuna boyun eğmek şartile olmuştur. Eski cemiyetlerin müesseselerini tamamilen anlamak için bugünkü cemiyet müesseselerinin derin tetkikinin bize vermiş olacağı bilgilerin ışığı zarurî bir şeydir.» Sonra ilâve ediyor : «Tarih metodlarının değerini küçümsemek veyahut da onların lüzumunu asla inkâr etmek fikrinde değilim; ölümler bizde konuşurlar, fakat, onlara bizim modern sosyetemizin son çetin tecrübelerinin delâlet edebildiği üzere, sözleri, ancak, onları

[1] P. Bureau, Introduction à la méthode sociologique, Paris, 1923.

işitmek için hazırlanmış kulaklar vasıtasile anlaşılır ve bugünkü müesseselerimizin ve verdikleri iyi veya kötü neticelerin mümkün olduğu kadar etraflı bilgisinden başka ne gibi bir hazırlık mümkün olabilir ? [1]

Diğer büyük sosyolog Vilfredo de Pareto'nun tavır ve hareketi de Paul Bureau'dan hissedilir bir ayrılık göstermemektedir. Onun talebesi olan ve onun düşüncesini çok iyi bilen G. H. Bousquet şöyle yazıyor : «Yeni hâdiseleri, pek az bilinen eski hâdiselere dair nazariyelerle izah etmek isteyenlere karşı o daima şiddetle itiraz etmiştir. Bilâkis, geçmişi halle izah etmek veya bunun aksini yapmak ekseriya, muasır hâdiselerin, asırlarca geçse de temeli daima aynı kalan vak'aların diğer bir şekle girmiş cevabından başka bir şey olmadığını göstermek zaruridir; eski, müphem ve az bilinen ibadet ve örf ve âdetlerin içinde — kolayca müşahade edebileceğimiz — sosyal hâdiselerin «menşeinin» araştırılmasında, bu, bizim çok işimize yarar.» [2].

Kolayca anlaşılmaktadır ki kendisini tamamilе sosyoloji tabikâtına vermiş olan ve geleceği hazırlamak isteyen kimseler, bilhassa, halin tahlilinin müraccah olduğunu zannetmişlerdir; fakat, saf ilmin mümkün olduğu kadar geniş bir temel üzerine kurılmaktan ve hakikatin bütün diğer manzaralarını ihmal etmemenin gerekliliğinden başka kaygusu olmamalıdır. Bu, bir gün en büyük faydayı elde etmek için en emin yol değil midir ? Bu faydacıl temayül, hakikî sosyologlarda pek nadir değildir. Sosyologdan fazla etnograf olan Van Gennep, şüphesiz bunlardan değildir. Bununla beraber, o, metoda veya tarih araştırmasına büyük bir yer ayırmanın lüzumuna kani bulunmamaktadır. O şöyle diyor : «Bu tarih usulünün neticesi canlıyı ölüye, hali hazırı geçmişe tâbi kılmaktır. Bir arkeologun, etrafında geçen bütün şeylere tamamilе gözlerini kapaması tabiidir; Filistin'e veya Orta Amerikaya, İrana, Mısıra, Yunan adalarına gönderilmiş, aylarca çadırdaki veya kulübede yaşamış, bir çok yerli işçiler çalıştırmış ve yerlilerden

[1] Paul Bureau, zikredilen yerde, pp. 236 - 37 et 239. s. 214 de Bak.

[2] G. H. Bousquet, précis de sociologie d'après Vilfredo de Pareto, Paris, 1925.

misafirsevenlik görmüş olan arkeologlara dair bu hususta bir kaç tipik vak'a vardır... Bunlar, rahat rahat tetkik imkânına sahip oldukları halde, kazı işleri ve natamam bir geçmişin topraktan çıkarılması işi, onları o kadar fazla meşgul ediyordu ki yerli ahaliyi tetkik etmek hiç bir vakit akıllarından geçmemiştir.

«Ben kimseyi ayıplamıyorum, bir hakikati söylüyorum. Fakat, etnograflar, neden gözlerini geçmişe çeviriyor ve hem tarihçinin, hem de arkeologun işini yapıyorlar ?

Onlar, niçin, hali hazır hâdiselerin karşısında hali olduğu gibi alan 19 uncu asrın iptilâsına kapılıyorlar. Şüphesiz, bütün bugünkü hâdiselerin mukaddematı vardır, fakat, bu geçmişleri tayine çalışmak, tarihçinin ihtisası dahilindedir; etnografin işi ise şimdi geçmekte olan hâdiseyi, cereyan ederken gözden geçirmek ve istisnasız, tetkik edilen anda ilgili bütün faktörleri tayin etmekten ibarettir : materyeller ve ruhiyata taallûk eden şeyler, ferdi ve maşerî şeyler, şuurlu ve yarı şuurlu olan şeyler.» [1].

İşini etnografinki için terketmemiş olan arkeologun misalini bir tarafa bırakalım. Bu, gerek onun malik olduğu zamanla, gerek görevlendirildiği misyona kendini tamamen verme kaygusile haklı görülebilir.

Bir arkeologun kendisini etnografyaya vermeyişi ve bir etnografin da arkeolojiden vaz geçişi neden hayretle karşılanıyor? Acaba onun aynı folklorculara da böyle vaziyeti tavsiye etmiyeceğini ümid edebilir miyiz ? Bu ümidiniz boşunadır. Onu dinleyiniz de görünüz : Bu, onunla ilgisi bulunan diğer ilimlere fazla tecavüz etmemek için lüzumlu bir tahdiddir. Eğer folklor, tarihî ve arkeolojik hâdiseler gibi eski hâdiselerle uğraşırsa, bu, ancak, ikinci derecede bir iştir, çünkü, hale dair her hâdisenin, anlamak için meydana çıkarılmasına lüzum olan mukaddematı vardır. Fakat, folkloru alâkalandıran şey, doğrudan doğruya yaşayan hâdisedir. Bu, etnografin yaptığı gibi, biyolojik sosyolojidir. Muhtelif eyaletlerimizde kullanılan eşyaları müzelerde toplamak iyi bir şeydir; fakat bu folklorun ancak tâlî tarafı, ölü kısmıdır ve bizi asıl ilgilendiren, bugün yaşayan varlıklar tarafından bu malzeme-

[1] *Réligions moeurs et légendes*, Paris, 1914, V. 17 - 18

lerin kullanılması, gözlerimizin önünde sahiden geçmekte olan örf ve âdetler, bilhassa, bu örf ve âdetlerin ruhî taraflarının karışık şartlarının araştırılmasıdır.» [1].

Bu, bir lâtife değildir, zira, 1924 de yazılan bu satırlar, 1909 a kadar devam eden başka satırların akisleridir: «Tarih metodu, resmen XIX uncu yüzyılın ortalarına kadar bir tek makbul metod oldu, hâlâ da ilim işlerinin bir çoğunda hüküm süren odur. Bununla beraber XVIII inci yüzyıldan itibaren De Brosses, Montesquieu, Dupuis ve başkaları mukayese metodunu ahlâk ve âdetlerin ve müesseselerin tetkikinde tatbik ettiler. Fakat, bunun teferuatı ile ıslah ve tadili ancak biyolojinin teşkilile başlar. Esasında, kendisine ne nam verilirse verilsin, bizim metod, fizikî hayatın tetkiki için hazırlanmış olan hususî metod tarafından sosyal yaşayışa yapılan bir tatbikattır. Zira, bizim meşgul olduğumuz hâdiseler, canlı ve tarihçilerin uğraştıkları ise ölü hâdiselerdir. Fakat, onlar da vaktile yaşıyorlardı; eğer geçmiş bir hâdise, kendi zamanında gözden geçirilmek istenirse, o, ancak, biyolojik metodla tetkik edilebilir.» [2].

Bütün deliller, katmerli bir sofizme demiyelim de, katmerli bir inhirafa dayanmaktadır; böyle olduğu halde Van Gennep bir okul meydana getirdi ve ondan sonra da M. Marinus tamamilе yaşayana ve bugünkü hâdiseye dönmenin zaruriliği üzerinde bir çok defalar durdu.

Hiç bir şey oluştan kaçınamaz ve halk yaşayışının hâdiseleri de ötekiler gibi bu oluşa tâbidir. Bizzat Van Gennep'e ve M. Marinus'a borçlu olduğumuz müşahedeler dirinin üzerinde yapılmış iseler de şimdi ebediyete kavuşmuştur. Cumhurbaşkanı Doumergue'in devrindeki halk hayatını büyük bir dikkatle tasvir edebiliriz ve yarın bunun da modası geçmiş olacak ve şüphe yoktur ki bu, yirmi yıl sonra, köylü çocuklarına bir yığın modası geçmiş şey gibi gözükecek ve belki de onların anlıyamıyacağı hale gelecektir.

[1] Le folklore, pp. 27 - 28.

[2] Les explications Scientifiques et le Folklore des donum matalicum Schrijnen, chartres 1929, p. 895, folklore historique et folklore Sociologique des annuaire de la société Luxembourgeoise d'étude.

göçmüş hâdiselerdir diye bunlar hesaba katılmıyacak mıdır? Renan, şöyle yazdığı zaman, bana öyle geliyor ki, çok doğru görüyordu : «Tarih, **oluş** halindeki bütün hâdiseler ilminin zarurî şeklidir. Diller ilmi, diller tarihidir; edebiyatlar ve dinler ilmi, edebiyatlar ve dinler tadihidir, insan fikrinin ilmi, insan fikrinin tarihidir.» Birbirini takip eden bu varlıklar çinde teşrih etmek için bir anı yakalamayı ve onu sabit olarak gözönünde bulundurmamayı arzu etmek, onların tabiatını bozmak demektir. Zira, onlar, bir âna mahsus değildirler, onlar, oluş halindedirler. İnsan fikri de böyledir. Nazariyesini yapmak için XIX uncu yüzyıl insanını hangi hakla ele alabilirsiniz ?» [1].

Belki bize bunun bir tarih müptelâsı olduğu söylenecektir. Henüz tamamen sağ olanlar da, başkaları da onun gibi konuşuyorlar : Collège de France profesörü M. Marcel Mauss şöyle diyor : «İyice tayin ve tahsis etmek lâzımdır ki her sosyal hâdise, bir insan topluluğu tarihinin bir anıdır, o, bir çok silsilenin hem sonu, hem de başlangıcıdır.» [2]. İmdi, her folklor hâdisesi, sosyal bir hâdisedir; bir köylü aleti, bir köylü tekniği, bir halk inancı, bir köy müessesesi, zamanın, ekseriya yüzyılların eserleridir. Âlimin: Bırakalım ölmüş olan maziyi, ölülerini gömsün, demeğe hakkı yoktur; bir köy, bir şehir, bir site, budur mücerredde birer yer değil, fakat, zamanın içinde birer **dramdır** [3]. Bir tiyatro eseri hakkında bir fikir edinmek isteniyorsa onun son perdesinin son sahnesinde geçen şeyler tahlil edilmekle bir şey anlaşılmaz.

O halde sadece halden meded ummak için ne yapmalı ? Hatıra devam edip gitmekte olan ve halin ortasında yaşıyan bir geçmiş değil de nedir ? Eskiler, öyle yapmış oldukları için bugün fi-lân veya falan tarzda hareket etmek hâdisesi, geçmişle hali sıkı fıkı bir hale getirmiyor mu ? Bu örnek olmuş olan geçmiş, sadece,

[1] L'avenir de la Science, pensée de 1848, Paris 1894, pp. 174 - 75.

[2] Les divisions de la Sociologie dans année Sociologique (1924 - 25). 2° Série, II, 134.

[3] Patrick Gaddes, Dramatisations of history, madras, 1933 et Mabel Bark, utilisation du milieu géographique, Paris, 1931, pp. 19 - 20.

düşüncede var olmakla kalmıyor fakat, bu geçmişî kopye etmesi için iradeye de hükmediyor. Hattâ gayrı şuurî telkinin ve taklîdin kudretini bilmeyen var mıdır ? Bunlar dolayısıledir ki baba, evlâtlarında yaşar, daha doğrusu, onlarda onun tarz ve hareketleri ve örfleri, bâtil düşünceleri ve inanışları yaşamağa devam etmektedir. Nietzsche: «doğrudan doğruya kendi üzerinde yapılan müşahede, kendi kendini tanımak için bir şey öğretmez, diyordu. Biz, tarihe muhtacız, çünkü, geçmiş, bizde binlerce küçük dalgalarını devam ettirir. Biz, bizzat bu devamın her anından anladığımız şeyden başka bir şey değiliz.» [1].

Tarihten ve zamandan kaçmak hevesine düşebilecek hiç bir tabiat ilmi yoktur. Fizikin veya madeniyatın hâdiseleri, oluşun dışında meydana gelemez, onları tanzim eden kanunlar hiç de ebedî değildir ve onlar bize gayri fanî bir şey intibasını veriyor, çünkü biz onlara zımnî bir surette müterafik bulunan ihtiyatı unutuyoruz, zira her şey müsavi olduğu nisbette ancak hakikî olabilir. Kâinat, nasıl durmaksızın değişiyorsa, ilim de tıpkı böylece mutlak bir kesinlikle konuşamaz.

Bize nisbî bir sabitlik manzarasıyle görünen fiziko-şimik ve yahut fizyolojik hâdiseler bile bizi yanıltabilir. Fakat, sosyal hâdiselere gelince, iş değişir. Kendilerini Afrika halklarının tetkikine vermiş olan etnograflar, onların inanışlarını ve âyinlerini, hattâ, aile teşkilâtı da dahil, bütün esaslı karakterlerini tadil edişlerindeki sürati sık sık kaydetmişlerdir. İçimizde, etrafındaki örf ve âdet ve inanışların değiştiğini görmeyen kimse var mıdır ? Feux de Matte'larla, Karsel lambaları, Veillée'ler maziye karışmış ve binlerce an'ane ölmüştür. Nerede Les neiges d'antan ?

Bize deniyor ki, folklorcu, biyoloji metodunu kullanmalıdır, çünkü, o, yaşayamı tetkik etmektedir, bunun için de, fizikî hayatın tetkiki için hazırlanmış olan hususî metodu kullanmak zorundadır. Burada iki mânalı kelime oyunu üzerinde durulmaktadır.

Bir nebat, bir hayvan, canlı mahlûklardır, fakat, herkes bilir ki hayvanlar arasında, yalnız insan medeniyetler yaratmıştır. O halde, insanda — biyolojinin malzemesi olan — fizikî, daha doğ-

[1] Humanité très humaine, trad. H. Albert, p. 138.

rusu tamamile hayvanî yaşayıştan çıkmış bulunan şeyi, ferdî veya mâşerî manevî yaşayışı ayırd etmek lâzımdır. Ferdî düşünce, psikolojinin malzemesi, mâşerî düşünce ise sosyolojinin malzemesidir. İmdi, — folklor malzemesi olan — halk yaşayışı, kesin olarak mâşerî halk kültürü ve faaliyetidir ve zarurî olarak psikolojiden ve sosyolojiden meydana gelir.

Psikoloji, sadece biyoloji metodlariyle yetinemez. Bilvasıta dahilî murakabe şekli olan murakabe ve soruşturmadan vaz geçemez. Halk ruhiyatı kadar folklor hakkında da bu söylenebilir. Biyolojist, bu teşrihi hayvanın canlısile yapsa bile teşrihi yaptığı hayvanla konuşamaz. Folklorcu da soruşturma yapmaksızın, halkın filân veya falan hareketlerini tayin eden inanışları ve âmilleri bilemez.

Acaba, biyoloji metodu denince ne anlaşılacaktır? Biyoloji, bir çok metodlar kullanır: müşahede, tahlil, tecrip gibi; bunların içinde sadece biyolojiye hâs olanı yok mudur ? Van Gennep müşahedeye bu vasfı vermek ister gibi görünür, şöyle yazıyor : »Yirminci asırda tarihe tabîî ilimlere karşı verilmiş olan üstünlük, yani tabiatın müşahedesi yerine, 18 inci asırda o kadar yükseklerle çıkarılmış olan tebahhur, ilmimizin terakkisine o kadar karşı koyan arkeoloji iptilâsını izah eder. XIX uncu yüzyıl, her ne dersenirse densin, sadece Augustin Thierry'nin, Michelet'nin, Taine'in ve Renan'ın yüzyılı olmamıştır, aynı zamanda, Lamarck'ın (1829) Cuvier'nin (1895), Claude Bernard'ın (1878) ve Pasteur'ün (1895) asrı da olmuştur. Tabiati tetkik, bu büyük adamların şerefini temin etti. Bütün yetişmiş ve yetişecek olan folklorcuların da böyle büyük müşahedeciler olarak yetişmesi temenni olunmaz mı? Fakat, mütebehhirliğin, tarihçinin işi olduğunu bahane ederek, kendinden önce gelenlerin klinik müşahedelerini okumak istemeyen bir akciğer mütehassısına ne buyurursunuz ! yapıldığı devir hangisi olursa olsun ,iyi ve yahut ustaca müşahedeler, daima ilmin en sağlam dayanakları olacaktır. Müelliflerinin ölmüş olmasının ehemmiyeti yoktur; bu müşahedeler canlıdır. Daha doğrusu, insanların hafızasında yaşamağa lâyük biricik canlı şeylerdir.

NETİCE

Hakikatte, ne bir biyoloji metodu, ne de bir tarih metodu olmadığı gibi, bir folklor metodu da yoktur. Biyoloji, türlü metodları kullandığı gibi tarih ve folklor da aynı şekilde hareket eder. Tarih metodu denilen şeyin bir mânası varsa o da tarihî sıhhat ve revnakla yazılmaya müsaade eden bütün teknik metodlardan ibarettir. Fil dişi kulelerine çekilmiş olan tarihçi ve folklorcular, hiç bir vakit vasıtasız müşahedeler yapamazlar, halkın yaşayışını ve etraflarını alan kültürlü insanları göremedikleri gibi hikâyelerden ve geçmişin tetkikinden de fazla bir şey anıyamazlar. Halk hayatını veya tarihî tekâmülü tetkik ederek, bize halkın tarihini anlatmak veyahut da bize medeniyetlerin mekanizmasını veya bir-birini takip edişini göstermek isteyenler, tahlile ve insanî oluşun tekrar canlandırılmasına elverişli bulunan bütün metodlardan faydalanmak zorundadırlar. Onlar, müşahade ve tetkiki ve eğer mümkün olursa mukayeseyi, geçmişin canlanmasında onlara yardım edecek olan tarih bilgisinin derinleştirilmesi ile, tenkid ve tarihî terkip ve hattâ tecrübe ile birleştirmek zorundadırlar. Birbirlerine zıd olmaları şöyle dursun, folklor ve tarih, aynı oluş içinde birbirleriyle ilgilidirler ve insan hayatının aynı filmini teşkil etmeğe çalışırlar. Esasen, folklorun, Chataubriand vasıtasile tarihî rönesans hareketinden faydalandığını ve Michelet ile geniş mikyasta ve şevkle halkın hayat ve hareketleriyle ilgilendiğini görmedik mi ? Tarihçinin yeşil bir karton üzerine fişler ve arşivler mezarlığına dünün müşahade ve tetkiklerini yığmakta olan bir mezarıcı değil, mucize yaratan bir kimse ve tarihin de bir yeniden diriliş olduğunu bize, o öğretmedi mi ? Folklorun ve folklorcunun bütün arzu ve hevesi, halk adamını, bütün sefaletleriyle ve bütün şan ve şerefleriyle gözümüzün önünde canlandırmak değil de nedir ?

FASIL VI

Tarih silsilesi ve kronolojik metod [1]

Çocuktaki bilgi ilerlemelerini tetkik ettiğimiz zaman, onun bir takım benzetmeler ve sınıflara ayırmalarla işe başladığını görürüz. Tayine muktedir olmadan çok evvel o, uzun zaman tasnif eder, mukayese eder ve büyük çocuk olduğu zaman ona gayret eder ve ancak bir takım yeni mukayeselerle ona erişir. Yetişkin adam, **yepyeni** olan bir şeyi ancak, **önce görülmüş olan** bir şeyle karşılaştırarak ve mukayese ederek aklında tutabilir [2]. O Daima yeni verileri, ya önceden bilinen bir gruba dahil ederek veyahut ondan yeni bir nevi veyahut da orijinal bir tip meydana getirerek az çok vazıh mukayeseler pahasına kendine mal eder. Tarif ve tayin, mukayese, tasnif, aynı zihni vetirenin türlü görünüşlerinden ibarettir ki bunların ilerlemesi, düşüncenin gittikçe daha doğru tasavvurlar teşkiline yardım eder. Bu vetirenin ve bu ameliyenin, insan fikrinin temel faaliyetine iştirak ettiğini ilâve etmeliyiz. Hiç şüphe etmemeli ki, mukayese, ancak, uzun bir tekâmül, sonsuz merhaleler, ayrıca da, ekseriya, manialarla karşılaşmalara, gecikmelere ve baskıya uğrayan safhalardan sonra ilmî semerelerini verebilmiştir; fakat, biz onu insan aklının ilk kekeleme çağından son ifadelerine kadar daima her yerde hazır ve nazır buluyoruz.

[1] Bu bahis taslak halinde kalmıştır. Saintyves, bunu rötuş etmeden hattâ bazı değişiklikler yapmadan neşretmezdi. Bunu natamam olarak vermek bizim için teessüfe şayandır. — C. Nourry - Saintyves

[2] L. Darville, Rev. de Synthèse historique, (1913) XXVII, pp. 9 S. 9.

İnsanlık vasfımıza bağlı bulunan mukayese, bütün seyirlerinde aklın önünden gitmekte, ona dayanak olmakta ve onu takip etmektedir. Hiç bir ilim onsuz edemez ve hiç bir ilmin onu kendi inhisarı altına almağa ne hakkı vardır, ne de kudreti vardır. Velhasıl, bir ilimde, mukayeseye ihtiyaç hissedilmiyecek tek bir an yoktur; tahlil etmek için, tasvir etmek için, izah etmek için de durmaksızın mukayese yapmak lâzımdır. Kesin unsurlara istinad eder ve muayyen ve müsbet bir takım hâdiseler üzerinde yapılırsa mukayese, her zaman ilmî olabilir.

Diğer cihetten, onun hayatı hakkındaki bilgimiz zamanla ve mekânla mütemadiyen değiştiğinden âlimin, geçmişteki ve bugünkü varyantlarını tetkik etmek istediği her ekonomik ve ruhî katışmaç (agrégat) için muzaaf bir seri tesis etmesi zaruridir. Eski hâdiseelri ihtiva eden şeylere tarihî ve yeni meydana gelmekte olanlara da coğrafi tâbir ediyoruz.

I. Tarih kadrosu

Fransaya gelince; birincinin yani tarih kadrosunun tesisi için çok elverişli şartlar içinde bulunmaktayız. İlk önce, onun ilk pre-istuar âbidelerinden başlayarak müstakil galyaya kadar iskân merhalelerini takip edebiliriz. Ön tarihin (Prehistoire) bize, ancak, ekonomik, maddî, fakat Avrupada eşi bulunmıyan bir servet an'anesi bıraktığı bir hakikattir. Bunun geniş taksimatını hatırlıyalım :

Taş devri, menşelerden Milâddan önce 2500 yıl evveline kadar;

Bakır devri, Milâddan önce 2500 den 2000 e kadar;

Tunç devri, Milâddan önce 2000 den 900 e kadar;

Demir devri, Milâddan önce 900 den 50 ye kadar.

Romalıların fethinden itibaren Galya tarihe geçmektedir ve yazıyı buraya getiren istilâcılar, Galya'yı yazılı ve şifahî çifte bir

an'ane memleketi haline getirmektedir. Hâdis e o kadar bariz bir şekildedir ki yazılı an'ane, latince ifade edilirken, şifahî an'ane de asırlarca müddet, bize bilfiil bir metin bırakmamış olan Kelt dilini kullanmaktadır. Bu işlerin, başka bir tarzda olmakla beraber, zamanımıza kadar uzayıp geldiğini hemen söylemeliyiz. Roman dillerinin teşekkülü ve bilhassa İl-de- France şivesinin zaferi kesin olarak latinceyi ortadan kaldıracaktır. Fakat Oc ve Ojil dillerinin bir çok mahallî konuşmaları (Patuva) halk hayatının her günkü tercümanı olmakta devam ettiler ve çifte an'anenin dualisme'ini şifahî ve yazılı olarak, hâlâ muhafaza etmektedirler. Bu, folklor araştırması için son derecede kıymetli bir fayda teşkil eder.

Müstakil Galya'dan yüz sene harplerinin sonuna, 50 yılından 1443 e kadar, memleketimiz o kadar çeşitli idare ile karşılaştı ki bütün müesseseler derin tadilâta uğradılar ve **peşinen** hükmedilebilir ki halk yaşayışı bunlardan daha az derin tadilâta maruz kalmadı. Kölelik, ancak, IX uncu yüzyılın sonunda ortadan kalktı ve derhal yerini toprak köleliği aldı. Köylü ve işçi ailesinin şartları kayda değer değişikliklere uğramış ve bu hal Romalıların hâkimiyetinden ortaçağın sonuna kadar devam etmiştir. O halde aşağıdaki devirleri ayırd etmek gerekmektedir :

Gal - Roma devri, Milâddan önce 50 den Milâddan sonra 406 ya kadar;

Merover devri, 406 dan 687 ye kadar;

Karollar devri, 687 den 843 e kadar;

Derebeylik devri, 843 den 987 ye kadar;

Kapetler devri, yüz sene harbi 987 den 1453 e kadar.

Orta çağın bu son devrindedir ki krallığın hâkimiyeti teşekkül eder ve krallarımız İngilterenin iddialarına karşı gelmek hakkını kendilerinde bulmağa başladılar. Bu yolu kapayan yakın mâniaları ancak, bertaraf eden Fransa Gutenberg'in icadından istifadeye çalışır. 1459 da, VIII inci Şarl, Sorbon binasına bir matbaa kurdu. Ondan sonra XV inci yüzyılın sonuna kadar Liyon (1484), Anger (1477), Poitier (1478), Caen (1480), Rennes (1484), Abeville (1486), Bésançon ve Rouen (1487), Orléan (1490), Dijon (1491) gibi daha yirmi şehrin matbaalarında çok sayıda kitaplar basıldı. Düşüncenin hakikî nakil vasıtası olan ve geliştirilen kara

ve deniz yollarile tamamlanmış bulunan bu icad hakkında ne kadar söz söylene azdır; maddî ve manevî ticaret, o andan itibaren, sürati ve derinliği insana şaşkınlık veren değişmeler meydana getirerek ölçülmez bir genişlik almıştır. Denebilir ki, bundan sonra her yüzyıl kendinden önce gelenden, ekonomik bakımdan olduğu kadar fikrî bakımlardan da kayda değer bir fark göstermektedir. XV inci asrın yarısını ve XVI ncının hepsini dolduran rönesans ve reform mutlak monarşinin ve Devlet katolisizminin altın devri olan XVII nci yüzyıla hiç benzememektedir. XVIII inci yüzyıl, filozoflar ve Volterin ve **ansiklopedinin** birlikte meydana getirdiği geniş hareketle, önceki yüzyılların sım sıkı bağlamış olduğu bağları gevşetmek yoluna girmektedir. Bu devirlerin her ikisinde de halkta olduğu kadar tahsil ve terbiye görmüş sınıfta da düşüncülerin, duyuşların, ahlâk ve âdetlerin değişikliğe uğradığını görüyoruz; protestanlık, akliyecilik, istiklâl fikri her türlü muhite girmektedir. Değişmeler, milletin hayatını derinden alt üst edecek kadar süratli ve canlıdır. Her ne kadar düşünülerek ve istenerek yapılan aksülâmeler olmuş olsa bile, XVI ncı yüzyılın din kavgaları, Fransız ihtilâli, halkın büyük bir rol oynadığı, halk taşkınlığının, coşkunluğunun, hattâ şiddetinin patlama halinde kendini gösterdiği âni değişiklikleri teşkil ederler.

Bununla beraber Fransız an'anesi, resmî, idarî, siyasî ve dinî bir an'ane ile çerçevelenmiş bulunmaktan hali değildir ve onun müteaddid faaliyetlerini tasvir etmek istersek umumî tarihimizin taksimatını tatbik etmemiz gerekir :

XV inci yüzyıl, 1453 den 1498 e kadar.

(Yüz sene harbinin sonundan VIII inci Şarln ölümüne kadar).

XVI inci yüzyıl, 1498 den 1589 a kadar

(XII nci Luinin tahta çıkışından III üncü Hanrının ölümüne kadar).

XVII nci yüzyıl, 1589 dan 1715 e kadar

(IV üncü Hanrının tahta çıkışından XIV üncü Luinin ölümüne kadar).

XVIII inci yüzyıl, 1715 den 1799 a kadar

(XV inci Luinin tahta çıkışından Fransız ihtilâlinin sonuna kadar).

Muasır devir için, Avrupa yaşayış ritminin artmış olan sürati ve halk yaşayışındaki değişikliklerin gittikçe artmakta olan sayısı yüzünden bölümleri bir kaç misli çoğaltmak lâzım gelecektir :

Konsüllük, imparatorluk ve restorasyon, 1899 dan 1870 e kadar. Temmuz monarşisi, ikinci cumhuriyet, 1830 - 1852.

İkinci imparatorluk, 1852 - 1870.

İki harp arası, 1870 den 1914 e kadar.

(Sistemli bir şekilde folklorun doğuşundan büyük harbe kadar).

O zamandanberi, her sahada nakil vasıtaları ve nakliyatın ritmi öyle hızlanmış ki on beş veya yirmi yıl, halk hayatının bir çok manzaralarını tamamen değiştirmeye kâfi gelmektedir. Bu azametli çerçeve içinde, halk yaşayışı, harikulâde devamile, hemen hemen daima karanlık ve gözden uzak olarak ve yine hayranlık verici garyretlerle, mucizeli yenileşmelerle, coşkunluklarla ve kahramanca fedakârlıklarla dopdolu olarak akıp gitmiştir. Tarihi bir seriyi hali aslisine ircaa çalışmak, o kadar adsız kahramanların içinde yaşadığı müesseselerin herhangi birini belirtmek, Dolmen kabirlerinden meçhul askerin mezarına kadar, döğüşerek, çalışarak, tahlil ederek giden bu muazzam ve harikulâde alayın bir anını veya bir görünüşünü eski haline koymak demektir.

II. Menşeler.

İnsan tabiatının ve tarih öncesinin hissesi

Tarihi seriler kurmak, bahis konusu olduğu andan itibaren, onlardan her birinin menşei de işaret etmeyi ihmal edemeyiz, zira, kendiliğinden anlaşılır ki, bir çok inanışlar, örf ve âdetler tarih öncesine kadar giderler veyahut daha doğrusu onların her sosyal hayat ve her medeniyetle müşterek bir temelleri vardır. Galyahların ve Fransızların, tarihimizin başlangıcındanberi, gı-

damıza, elbise ve ikametimize, tamamen halkın malı olan inanışlara ve dinî âyinlere, aileye ve sosyal topluluklara katmış oldukları yeni unsurlar, uzak bir geçmişin bize miras bırakmış olduğuyşeylerle mukayese edilecek olursa nisbeten çok azdır. Şu halde tarihî seri, velev pek eski bir Fransız an'anesi bahis mevzuu olduğuyşey için bile olsa, bizim tarihimizin hududlarını aşacaktır.

Ön tarih sayesinde, hiç olmazsa, bizim Avrupa bahçesinde yaşıyan ve onu gerek kendi istifadeleri ve gerek bizimki için sürüp eken ilk insanların maddî ekonomik hayatlarının bir kısmını biliyoruz. Preistorik hafriyatta kayalarda tesadüf edilen kâse şeklindeki oyukların dili çözülmedikçe, bu hususta hiç bir yazılı delil yoktur; fakat, buna rağmen, ne kadar bol ve değişik alât ve edevat, ne âbideler var! Fazla gayrete hacet kalmaksızın, Chelleen'den Tene'e veyahut Beuvraysien'e kadar toprağımızda yaşamış olan preistorik insanı tasavvur edebiliriz. Onun avcılık ve balıkçılık aletlerini, taştan ve topraktan kaplarını, sofrta takımlarını, takındığı mücevheratı, delmek için, dikmek için ve elbiselerini iştirtirmek için kullandığı sivri şeyleri, bir sığınak kazmak veyahut da bir göl üzerinde bir ikametgâh yapmak için ona yardım eden takımları hep biliyoruz. Bereket versin ki kemik yığınları ve yemek artıklarını tamamlayan dördüncü devre sanata ait gravürlerin, resimlerin sayesinde, onun avladığı veyahut az çok ehlileştirdiğı hayvanları, gıda olarak kullandığı bir kaç kabuklu deniz hayvanını ve nebatları sayabiliyoruz. Metin yokluğundan dolayı, tarihten önceki insanın manevî yaşayışı hakkında bilgimiz pek azdır. Kendi mezarlarına, hattâ bu mezarların şekline gösterdiği dikkat ve ihtimama bakılırsa, onun da muayyen bir ölümler kültürünün saliki olduğunu, ölümden sonra, hiç olmazsa, geçici bir müddet için yaşandığına inandığını haklı olarak düşünebiliriz. Muskalar kullanılması, bir yandan da bir çeşit fetişizme delâlet etmektedir. Büyüklük taştan âbideler gözden geçirildiğı takdirde, onların istikameti ve ekseriya üzerine hakkedildiğı görülen güneşi ifade eden bazı semboller, bir yıldızlar kültürü zehabı uyandırıyor. Fakat, yine, metinlerin yokluğundan bunda pek büyük bir ihtiyat göstermeğemeçburuz.

Şüphesiz bir takım alât ve edevat veya pek iptidâî bir din ve

basit bir itikad bir çok defalar keşfedilmiştir; fakat bunların taş devri mağaralarını mı veya demir devri kulübelerini mi iskân eden adamlara ait bulunduğunu temin etmek çok mühimdir. Folklorcu Preistuvâr üstadlarının, üzerinde uyuştukları neticeleri de kaydetmelidir. Sonra, iğnenin veya tokenın tarihçesi yapılmak isteniyorsa birincinin Magdalen'de, ikincinin de tunç devrinin sonunda Larnaudien'de zuhur ettiğini bilmelidir. Preistuvârın verilerini hesaba katmadan bir mezar ve gömme âyinleri monografisi meydana getirmek aklın alacağı bir şey midir? Çıkar yol, onun Déchélette'in büyük eserine emniyetle baş vurabilmesidir; Gabriel de Mortilliet'nin **preistorik müzesini** (ikinci tabı, Ağustos 1903) ve 1929 da Société préhistorique Français tarafından neşredilmiş olan **Preistorik araştırmalar manuelini** karıştırmak faydalar sağlayacaktır.

Prehistorik sahada yapılan bu ilk anket, ancak, bizim Fransız ana'ne tarihinin doğuşuna kadar çıkan pek az örf ve âdetlerin — inanışlar demiyoruz — bulunmasına yaradı. İcabında biz de bunu olduğu gibi işaret etmekle iktifa edebildik. Bu, ilk insanın manevî ve sosyal merhalelerinin tayininde bunca ilim ve emekler harcamış olan etnografların çalışmalarına pek az ehemmiyet verildiği demek olurdu. Pek çok hizmetler ifa etmiş olan (Taylor)un animizm (ervahiyeci), politeizm (kesret ilâhçı) ve monoteizm (Vahdaniyeci) serisinin sırf ve fazla manevî ve dinî olduğunu ve kültürel mektep tarafından ihya edilmiş bulunan ilk medeniyetlerin kronolojik tablosunun pek muhakkak olmadığını maalesef teslim etmek zorundayız.

Hiç şüphe yoktur ki, henüz toplama merhalesi vasıtasile karakterize edilen iptidâî medeniyetle, istihsal vasıtasile vasıflanan ilk medeniyet arasında bir fark kabul edilebilir; fakat, muhtelif exogamie ve bunların animisme veyahut Totémisme ile iştiraki üzerine kurulmuş olan taksimatın bir kühmü olamaz ve bunların hepsi hakikî tarihi bir kadro teşkil edemezler. Etnografların, bizim henüz pek uzak bulunduğumuz muazzam ilerleyişleri yaptıkları farzedilse bile, onlar, yüzlerce yıl, hattâ binlerce yıllarla değil, fakat, ancak, tarihi ve süresi kesin olarak tayin edi-

lemeksizin veyahut devamı tesbit edilen itibarî devirlerle ölçülen tamamen nisbî bir kronolojiye gelip dayanacaklardır.

Bu esasen, tarihimizin menşesine kadar giden bir hâdiseyi, bir örf ve âdeti, bir inanışı, meydana çıkarılırken eğer sosyete-de hâlâ yaşamakta olan insana dair mutad bir tezahur bahis konusu ise, folklorcu, bunu tayin etmelidir. İmdi, etnograflar bütün sahalarda ve her neviden sonsuz hâdiseler toplamışlardır ki bunların bir çoğuna bütün «vahşetler» de ve iptidaî denilen bütün medeniyetlerde rastlanır ve beşerî, ferdi ve içtimâî tabiatın müşterek hatlarını teşkil eder. Her şeyden önce, benzeyişlerle uğraşan etnograflar, bunları bütün yeryüzünde takip etmiş ve bize dünkü ve bugünkü vahşilerin cihanşümül bir örf ve âdet karşısında bulunduğumuz zaman, pek çok hallerde, tahkik imkânını veren dergiler hediye etmişlerdir [1].

Eğer bizim tarihimizin başlangıcında gözüken böyle bir hâdisе veyahut müessese, bu kategoriye giriyorsa, folklorcu, ortada bir hâdisenin mi yoksa bütün ilk medeniyetlerde bulunduğu halde tarihî bir hali değil de insan tabiatini karakterize eden kendiliğinden meydana gelmiş bir müessesenin mi bulunduğuna karar vermek hakkına sahip olacaktır; bu kriteriyomu tatbik etmek için folklorcu, zarurî olarak, etnograflar arasında bir anket açmalıdır; fakat, o, her ne kadar bir hudud içinde kalmak zorunda olsa da, yine de temel teşkil eden, sağlam vesikalara dayanan ve yeter derecede zengin bazı eserleri yardımcı olarak kullanacaktır [2]. Tylore'un **iptidaî medeniyet** hakkındaki eseri (2. tabı, 1876) bilhassa lisan, mitoloji ve animisme'le ilgilidir. O, bu son isimle ruh-

[1] Folklorcu ne âlemşümül diye vasıflandırılabilcek olan bir çok hâdiselerin ilk insan cemiyetlerinde olduğu gibi birbirleriyle imtizaç ve terekkep ettiğini ve ne de bunun neticesi olarak, diğer bütün medeniyetlerin kendinden sadır olabileceği bir medeniyet tipinin kabul edilebileceğini düşünmek zorunda değildir.

[2] Burada sağlam tâbiri kullanıyorum. Çünkü ekseriya eksik ve gayri kâfi vesikalarla karşılaşmaktayız ki bunlar eksiklikleri veya kifayetsizlikleri yüzünden iyi tasnif edilememişlerdir. Bilhassa bir yerde az ikamet eden ve etnografik hazırlıkları az olan seyyahlarda olduğu gibi.

ları, cin ve perileri ve ilâhları tetkik etmekte ve rüyalar, ahiret ve öbür dünyaya seyahatler hakkında enteresan ve kesin neticelere varmaktadır. **Folklor**a giriş adıyla 1895 de Marian Roalf Cox'un neşrettiği küçük eser, icabında, Tylore'un eserinin yerini tutabilir ki zaten onun hulâsasından başka bir şey değildir. Fasılların unvanları şunlardır: I. Haricî ruh; II. Hayvan olan dedeler; III. animisme, cinler, periler ve ilâhlar; IV. Öbür dünya; V. Sihir ve büyü; VI. Mitler ve halk masalları. Bu iki kitapta da din âyinlerine ayrılmış olan yer, ne yazık ki, gayrı kâfidir. Temsiller ve sıhrî - dinî âyinler için M. Levy-Burhl'un eserlerine [1] James-George Frazer'in geniş fihristlerine müracaat olunabilir ve bunlara Arnold Van Gennep'in **Geçid âyinleri** de ilâve edilebilir.

III. Tarihi iktibaslar

Folklorcunun kuracağı bütün silsileler, protohistorike kadar çıkmaz. Bütün asırlar boyunca, yeniliklere, inanışlara, örf ve âdetlere, yeni müesseselere rastlamaktayız. Bunların bir kısmı kolektif veya ferdî icadlar, ötekilerse iktibaslardır. Bu son halde, bunun bir iktibas olduğunu belirtmeli ve şartlarını işaret etmelidir. Bu, her zaman kolay bir iş değildir.

Bu iktibas meselesinin çok büyük bir ehemmiyeti vardır; Phocée'nin bir Yunan sömürgesi ve bizim Provence'ın uzun asırlar boyunca bir Roma sömürgesi olduğunu unutmamalıyız. II. ciden V inci asra kadar bizde yayılmış olan hristiyanlığın, bize, yeni bir imanla beraber binlerce Yahudi, İskenderiye ve Yunan ve Roma an'anesi getirdiğini nasıl unutabiliriz? Galyalıları zapt ve fetheden sadece İsa'nın dini, Yunan - Roma sanatı, Roma hukuku

[1] Bugün tükenmiş olan bu eser, müellifini etnografinin mucidleri arasına koymaktadır.

değil, daha yüzlerce köylü an'anesidir. Köylülerimizin bir çok meteorolojik darbu mesellerini şirin Virgiliusun Bucoliques (**Çoban şiirleri**) nde buluyoruz; velûd Ovide'in Fasteslerinde veya ihtiyar Hesiod'e'un **işler ve günlerinde** tasvir edilen mevsimlere dair ameller pek çoktur.

Bizim köy sihirbazlarımızın, kocalarılarımızın ilâç reçetelerinin bir çoğu Aristoca malûm değil iken Dioscoride ve Pline tarafından bilniyordu.

Fakat, Akdenizin bu çifte kaynağından çıkmakta olan şeyi nasıl tayin etmeli ? Müsterek eski zamanlar için Salomon Reinach'ın **klâsik filoloji manueali** ve Daremberg'in ve Saglio'nun **Yunan ve Romalıların eski zamanlarına dair lûgat'i**, bizi bu hususta süratle aydınlatır.

Hıristiyanlığın eski zamanları için Migne'in patrologiesinin fihristlerinden ve büyük konsil kolleksiyonlarından daima meded umulamaz; bundan başka, iyi bir bibliyografya ile hareket eden rahip Vigouroux'nun **İncil lûgatine** ve Dom H. Leclercq'in ve Don Cabrol'un **hıristiyan arkeolojisi ve Lithurgie lûgatine** müracaati tavsiye edebilirim. En sonra, Dom Leclercq tarafından tekrar gözden geçirilmiş ve büyütülmüş olan D'héféle'nin *histoire des Conciles*'ine müracaatin unutulmaması lâzımdır.

Fransız an'anesini tetkik eden folklorcu, başlıca göçleri, istilâları, Cermen ve Arap istilâlarını, haçlı seferleri veya XVI ncı yüzyılın başındaki İtalya harpları gibi Avrupa dışında yapılan büyük seferleri, keşifleri ve sömürgecilik seyahatlerini bilmemezlik edemez. İstilâcıların getirdikleri ve fetihlerden ve seyahatlerden elde edilen şeyler, her sahadaki çok sayıda yeniliklerin ve tekemmüllerin kaynağı olmuştur. Fakat, diyeceksiniz ki, bu, folklorcuların hiç bir vakit sahip olamayacağı ansiklopedik bilgiler istemektir. Buna bir insanın ömrü kâfi gelmez!.. Folklorcu, ancak lengüistleri, arkeologları ve tarihçileri sorguya çekecektir. Pratik olarak, onun ilk önce, bütün terimlerin sadece tarif ve tayin edilmiş değil, tahkik için yetecek kadar zikredilen misal ve metinlerle canlandırılmış olan büyük lisan kamuslarına müracaat etmesi gerekir. Ducange'ın latince lûgati orta çağ için elzemdir.

Fransız dilinin üç belli başlı kamusu olan: La Curne de Saint Pa-laye, Godefroy ve Littré birbirlerini tamamlarlar.

Arkeoloji, tarih ve bilhassa güzel sanatlar, ahlâk ve âdetler ve müesseseler lûgatleri unutulmamalıdır. Zaten böyle bir tetkiki, belli başlı eserlere hasretmek lâzımdır. Hattâ, XIX uncu yüzyılın ilk yarısında çoğalmış olan menşe ve keşif kamuslarını gözden geçirmek suretile de ekseriya iktifa edilebilir. 1833 de Puissant tarafından tekrar gözden geçirilmiş olan Noel ve Carpentier'nin kamusu (S. 4. C. 8-in) bunların en mükemmelidir.

Bu çifte araştırmadan sonradır ki, tetkik etmekte olduğumuz hâdisenin protoistorik menşeli mi, yoksa bizim tarihimizin akışı-na katılmış iktibas nevinden bir hâdise mi olup olmadığını söyleyebiliriz. Aksi halde, bir müessesenin veyahut tamamilen bir Fransız icadının karşısında bulunduğumuzu farzedebiliriz. Sil-silenin az çok akla yakın gelen ilk hâdisesinin menşeyini ve tarihini bu suretle bir kere bilirsek, sonra bir usul dairesinde, onun ku-rulmasını ve kullanılmasını düşünebiliriz. Tarihçi - folklorcunun eseri ancak burada başlar. Bir hâdise neden çıkarsa çıksın, tarih silsilesi, onun devirlerle nasıl değişikliğe uğradığını, şümulünü, ve ehemmiyetini bize göstermek zorundadır.

IV. — Tarih silsilesinin kuruluşu

Etnografların, sıralama işinde rastladıkları güçlükler düşü-nülecek olursa, hâdiseleri sıraya koymak ve hazırlamak için mu-ayyen vasıtalar sunan iyi kurulmuş bir tarih kadrosundan Fransız folklorunun istifade ettiğini görmekle insan mahzuz olabilir. Ta-rihli metinlere ve âbidelere ne kadar kıymet verilse azdır.

Hiç şüphe yok ki, seri son derecede kronolojik olmalıdır. Nak-ledilmiş olan her hâdisenin tarihi, yani toplanış tarihi bulunmalıdır. Elbette bir tarihçiden aldığımız bir hâdise, bize bu kesinliği ver-

miyorsa biz daha iyisini yapamayız; fakat, onun kitabını, yani kitabının müsveddelerini yazdığı yahut da kendi eliyle bastırıldığı ilk tab'ın tarihini verebiliriz ve vermeliyiz de. Folklorcular eski vak'aları zikretmekte kusur etmemekle beraber, ekseriyetle bunları kesin bir surette tarihlemezler; ve umumî addedilen bazı eserlerde, insan, çok defa, birbirinden pek farklı tarihî devirlere ait vak'aların tarihsiz ve hattâ en küçük bir kronoloji kaydından mahrum olarak, üst üste yığıldığını görmekle şaşar kalır. Spencer'in ulu orta yaptığı gibi, tarihini yazmaksızın bir eseri kolayca zikretmek, bugün de pek yayılmış bir hatâ halindedir. Tarih silsileleri kurmak işi, folklorcuya, bu, kronolojiyi hakir görme illetinden kurtuluşun ilk ve değerli avantajını arzedecektir.

Böylece, birinci nokta : her eski hâdisenin mümkün olduğu kadar sağlam olarak tarihlenmesidir . Ta ki yeni araştırmalara hacet kalmadan hâdiseler kronolojik düzeni içine konabilsin.

İkinci bir nokta da, silsileleri, arada boşluk bırakmaksızın teşkil etmek ve eğer kaybolmuş örf ve âdetler, inanışlar mevzuu bahis ise kayboldukları zamana kadar, hâlâ yaşamakta olan hâdiselere dair olanlar bahis konusu ise silsilenin menşelerinden zamanımıza kadar muayyen ve tam hâdiseler vermek lâzımdır. Bu iki birleşmiş şart, meydana çıkış tarihinden ölüm veyahut bugünkü yaşayış tarihine kadar her hâdisenin süresini tesbit etmemize yardım edecektir. Fakat, bu da kâfi gelemez; unutmamak lâzımdır ki tetkik edilmekte olan hâdisenin tekâmülünü, ilerleyişlerini, inkişafını, inhitatını göstermek ve binnetice, meydana çıktığı her devirdeki tekerrürünü veyahut ehemmiyetini tayin etmek zorundayız.

Ne yazık ki, geçmiş yüzyıllar, bize halk yaşayışına dair dağınık bir kaç bilgidен başka bir şey bırakmamıştır, o kadar ki, Haçlı seferleri zamanında, Beauce'daki veya Provence'daki ziraat ve krallığın her yanında köylülerin sürdüğü hayat hakkında bugün tam bir fikir edinebilmemiz çok güçtür. IX uncu yüzyılın urgancısı veyahut filân sanatkârı hakkında ne biliyoruz ? O zamanların vak'anüvisleri, ancak büyük şahsiyetlerin işlerinden, ittifaklardan, harplardan, büyük siyaset ve din kavgalarından başka bir şeyle ilgilenmiyorlardı.

Eski zamanların halk hayatının izlerini veyahut sadece örf ve âdêtlerinin ve inanışlarının bazılarını tekrar bulmak için ve-kayinameler veya hatıra yazanların eserleri hiç değilse 18 inci asra kadar, pek fazla işe yaramazlar; din kitapları müelliflerine, vaizlere ve moralistlere, ruhanî meclislerin ve protestan ruhanî meclislerinin vermiş olduğu mahkûmiyetlere, hukukçulara, onların kanun dergilerine, nizamname veya kararname dergilerine, menkıbelere, masallara, halk yaşayışının hakikî makesi olan ti-yatro eserlerine müracaat etmek lâzımdır. Bilhassa, eyalet, de-partman, komün mahallî arşivlerini gözden geçirmek, arazi def-terlerini ve livre de raison'ları, kilise defterlerini, ölülerin kayde-dildiği tomarları karıştırmak lâzımdır.

Verilerin az olduğu bütün devirlerde toplanabilen bütün şe-hadetleri zikretmek lâzım gelecektir; fakat, eski devirler için ve-sika ve deliller pek fazlalastığı takdirde, kendine bir hudud çiz-mek, sonsuz ve faydasız kayıtlar ve vesikalar kalabalığı içinde boğulmuş olan eski filologları ve arkeologları taklid etmemek ge-rekecektir. XVII nci yüzyılda bir eserin muhtelif nüshalarının farkını gösteren tab'ını hazırlıyan iyi bir filolog, bütün okuduğu kitaplardaki aynı mevzua dair pasajları toplamak zorunda oldu-ğunu sanıyordu; halbuki o, ancak, şerhetmek istediği şeyin hakikî bir izahını yapmak için en elverişli metinleri zikretmek zorunda idi. Figuré arkeolojide yani eski heykel ve kabartma tasvirler hak-kında fena kullanılmış gayrete iyi bir misal olmak üzere bir Ste-phaninin derin bilgi zenginliğini işaret etmek yeter.

Bugün açıkça görüyoruz ki onun silsilelerini az çok tekrar eden ve şahsî fanteziler veya daha doğrusu sırf ârızalardan ibaret kalmak tehlikesine maruz olmıyan varyantlara inhisar ettirmesi icap ederdi.

Riayet edilecek hudutların hangileri olduğunu göstermek çok güçtür, fakat, daima hatırlamalıdır ki, tam olarak tasvir edilmiş üç dört hâdisе, yüzlerce boş ve yarım yamalak tasvirden çok daha evlâdır.

Yeni zamanlarla beraber, bilhassa, XIX uncu yüzyılın başın-dan itibaren, halk hayatının, ekonomik, fikrî ve mâşerî her türlü manzaralarını ilgilendiren bir malzeme bolluğuna rastlamaktayız.

Folklorcuların pek çoğu, bu geçmişi ihmal ediyorlar ve onunla ancak tesadüfen alâkadar oluyorlar. Bana gelince, hâlâ 1789 dan 1870 e, yani, ilk «şuurlu» folklorcuların zuhur ettiği devre kadarki Fransız folklorunun dağınık verilerini toplayacak olan **büyük bir külliyat** meydana getirilmediği için son derece üzülüyorum. Bu fevkalâde öğretici harika bir şey olurdu ve bize tarih silsilelerimiz için onların seçme unsurlarını almaktan başka yapacak bir şey kalmazdı. Demek istediğim şudur ki hakikaten tipik vak'alarda istişhâdları bazan iki üç, nadir olarak da beş veya altı kadar iyi vasıfları haiz Varyantlar vasıtasile bir seçime ve tahdide tâbi tutmak lüzumu vardır.

Bugün, muasır hâdiselere dair topladığımız, cografya silsilesi teşkil etmesi gereken şeylerde işi berbad etmek istemiyorsak, sonradan onları tahdide tâbi tutmak zarureti üzerinde ısrar etmeliyiz. İrae ettiğimiz Fransız tarihinin on yedi devresi için, tarihli değilse bile hiç olmazsa isnad edildikleri devirlere bilâ münakaşa giren, iyi seçilmiş 20 ilâ 60 misal toplamak bahis mevzuudur. Daha fazla çokluk, ancak, zararlı olabilir.

Geriye kalan, toplanmış bulunan hâdiseleri, mukayeselerini kolaylaştıracak surette kronolojik sıraya koymaktan ibarettir.

V. — Kronografik metod

Sosyologlar, çok iyi görmüşlerdir ki sağlam bir kronoloji sırasına sokulmuş metodik silsile, hakikî bir tahlil aletidir. O, bir tekniğin veya bir kültürün, bir inanış veya bir müessesenin nasıl teşekkül ettiğini, zamanın akışı içinde birincilere hangi kısımların ilâve edilmiş olduğunu, her birinin, ne şekilde tekâmül ettiğini takibe ve onların birbirleriyle nasıl kaynaşmış olduklarını tasavvura yardım eder. Meselâ, Durckheim'la birlikte Limoges kasaplar loncasını ele alalım: «Onu teşkil etmiş olan türlü unsurların ne-

rede başlayıp nerede bittiğine dair hiç bir emare yoktur. Canlı mahlûkun nesîçlerinin mürekkep bulunduğu hücreleri ve camid cisimlerin mürekkep bulunduğu molekülleri çıplak gözle görmediğimiz gibi onları birbirinden ayıran ve iyice görünen bir hattı fasıl da mevcut değildir. Onları meydana çıkarmak için bir tahlil aleti lâzımdır. Bu rolü oynayan, tarihtir. Filhakika, üzerinde durulan müessese, kısım kısım ve yavaş yavaş teşekkül etmiştir; onu teşkil eden kısımlar, birbirinin arkasından doğmuşlardır; bu yüzden, ondan tabîî olarak ayrılan muhtelif unsurları görmek için, onun zamanla, yani, tarih içinde meydana gelişini takip etmek yeter. Onlar, müşahide, teşekkül etmiş ve birbirleriyle kaynaşmış oldukları sıra içinde birbiri arkasından görünürler.» Teselsülün doğrudan doğruya neticesi olan bu kronolojik unsurlara ayrılışın faydası, sadece her unsurun meydana geliş düzenini bize göstermesi değil, aynı zamanda, onun süresini ve nisbî ehemmiyetini de anlatmasıdır.

Binaenaleyh silsilenin faydaları, münakaşa götürmez; fakat ondan azamî bir randıman alabilmek için, bir âdetin veya bir itikadın hayatını ve geçirdiği safhaları görülebilir bir hale koyan onun unsurlarının meydana çıkmasını ve kaybolmasını bir bakışta gösteren bir nevi tablo, bir şema vücutte getirilmesi şayanı arzu-
dur.

Bana öyle geliyor ki, böyle bir şema, mümkün olduğu takdirde, sadece aynı müessesenin müteakıp şekillerini birbirleriyle değil, müessesenin müessese ile mukayyesini de kolaylaştıracaktır. Öbür yandan, pek aşikârdır ki okunuşu kolaylaştırmak için de oldukça basit tertiplenmiş bir grafik ve sistemle hareket etmek mecburiyeti vardır.

Bir tekniğin veyahut bir müessesenin asırlardır sürüp gelen yaşayışı, amud çizgisi yüzyılların veyahut devirlerinin hikâyesini, bizim tarih kadrosu devirlerinin ufkî çizgileri de gözden geçirilen hâdisenin her devirdeki tekerrür ve unsurlarını gösteren bir şema ile ifade edilebilir. Bu grafiklere kronografi ismi verilebilir. Kelime, hem akılda tutulması kolay hem de manidardır; bunlar, filhakika, bir müessesenin zaman içindeki hikâyesini göstereceklerdir.

Haritalar, coğrafî silsileler için ne kadar faydalı ise, bu kronografiler de tarih silsilesi ve hattâ bazı diğerkleri için o kadar faydalıdır.

Evvel emirde söylemeliyiz ki, bu kronografiler, an'ane silsilesini veyahut an'anenin teselsülünü göz önünde canlandırarak, bir çok zihinlerin, devirlerin objektif realitesini kavramaya, her şeyi zaman manzarası altında tetkik ederek bu dünyada her şeyin: tekniklerin, örf ve âdetlerin, inanışların doğduğuna, büyüdüğüne ve öldüğüne iyice kanaat getirmesine yardım eder ve bir hâdiseyi, hakikaten anlamak için onu tamamiye ihata etmek, onun yüzyıllar içinde doğumundan ölümüne kadar olan Volumétrique (hacmi) kavsini çizebilmek lâzımdır.

Ama, bu ideali nasıl tahakkuk ettirmeli ve her devrin tetkik edilmekte olan hâdisesinin tekerrürünü ve ehemmiyetini nasıl göstermeli ? Buna, ancak, onun yayılış mesahasını ve devrin her büyük safhasının ortalama kesafetini bilmekle erişilebilir. Binaenaleyh bize, hali hazırdaki yayılma sahalarımızı verecek olan zamanımızın folklor atlasına bile malik değiliz ve işlerin gidişine bakılırsa, haleflerimize ancak onu bırakabilirsek ne âlâ.

Bütün gayretimizi bu elde edilemeyecek gayeye sarfetmekten vaz geçmeli miyiz ? Hayır, vaz geçemeyiz, çünkü, bu programın parça parça tahakkuku, bize sonraki ilerlemeler için ciddi bir temel hazırlıyacaktır. O halde, folklor grafiklerimize mümkün olan kesinliği vermek için ne yapmalıyız ? An'ane silsilesini, zamanla hâdisenin teselsülünü temsil eden ordonne (amudî hat) geçmiş olan zaman boyunca mütenasip kısımlara ayrılamaz; itibarî uzunluklarla iktifa etmek icap eder. Asıl olan, her devir için 1/2 santimetre koyarak, bu hattın parçalarının uzunluklarını tesbit ettikten sonra, kabul edilmiş olan uzunlukları muhafaza etmek olacaktır. Ufkî çizgilere gelince: Onların uzunluğunu hâdisenin her devredeki tekerrürüne ve şümulüne göre mümkün olduğu kadar mütenasip bir derecede tutmalıdır.

Çok umumî bir modayı göstermek için dört santimetre; eğer kütlenin 3/4 ünü istilâ etmemişse üç santimetre; yarısını istilâ etmişse iki santimetre; kütlenin dörtte biri için bir santimetre. vesikaların ve istatistiğin tam kesinliklere imkân verdiği hallerde,

ortalama uzunluklar kullanılmalıdır. Bu ufkî çizgilerin uçları bir münhani ile birleştirilirse her hâdisenin ve her müessesenin Volumetrique (hacmi) gelişmesi gözle görülür hale gelecektir. Bu suretle, görünüşü, hâdisenin nisbî tekerrürünü, muvaffakiyetlerinin ve muvaffakiyetsizliklerinin büyüklüğünü, yayılışlarını ve bunların aralarındaki ayrılıkları gösteren bir sıra çukurluklar, yükseklikler ve düzlüklere sahip olacağız.

Bununla beraber, umumiyetle, itiraf etmek lâzımdır ki böyle bir metod, ancak, yeni zamanlar ve hattâ sadece muasır zamanlar için mümkün olabilecektir.

Folklorcu, her şeyden önce, her devre ait variante'ları göstermek zorundadır. Bunlardan her biri, küçük a, küçük b, küçük c v.s. gibi küçük bir harfle gösterilecektir. Her devirde, bu harfler ona uygun ufkî çizgiler üzerine konacaktır, öyle ki, a harfi daima aynı amud çizgi üzerinde olmalıdır, aynile b nin ve diğer harflerin de böyle olacağı gibi.

Bu yapılırca, üzerinde ufkî hatların birbirine eklendiği teselsül hatlarına muvazi bir hat vasıtasile bütün a lar bir araya toplanabilir. Eğer icap ederse bütün b ler, bütün c ler ve böylece bütün diğer harfler için de böyle yapılacaktır. Varyant hatları demek için sadece varyantlar diyeceğimiz bu hatların sayısı ve uzunluğu, hâdisenin terkiibini ve esas tenevvülerini olduğu gibi meydana çıkaracaktır.

Öbür yandan, her tenevvünün manzarası, ilk bakışta, onun meydana çıktığı devri, geçici olarak kaybolduğu devreleri (bu halde hat devam ettirilemez) ve büsbütün gaybolduğu anı bize bildirebilecektir.

Noktalarla meydana getirilmiş olan amud hatların bütününün gözden geçirilmesi, her varyantın itibarî mukavemetini gösterecek ve hâdiseye en büyük metaneti veren unsurun veya unsurlar topluluğunun, hemen hemen hiç araştırmaya hacet kalmadan anlaşılabilmesine imkân verecektir.

Bu mütalâalar çok geliştirilebilir, fakat, ben, kronografilerini kendi aralarında yapılacak mukayese üzerine dikkati çekmenin daha faydalı olacağını sanıyorum. İki veya daha fazla sosyal hâdisenin, iki veyahut daha kalabalık manevî hâdiseler birikintisi-

nin arasındaki yakınlık veya bağıllık münasebetlerinden şüphelenecek olursa bunların kronografileri mukayese edilebilir ve ilk önce, onların devrî gelişmesinin bütünü, sonra, ikinci olarak da, onların varyantlarının raks hareketleri mütalâa edilebilir.

Hakikî benzerlikler, bu suretle, pek kolayca kavranacak ve tayin edilecek ve yalancı benzerlikler yine kolaylıkla bulunup meydana çıkarılacaktır. Fakat, kronografik metodun hakikî faydasını ve mümkün olan velûdiyetini, bu, yeter derecede anlatabilir.

Biz bir mütalâa ilâve etmekten başka bir şey yapmıyacağız, ancak, bir tarihçi vasıflarına sahip bulunduğu ve tarih tenkidinin prensiplerine vukuf peyda edildiği ve onun isteklerine memnuniyetle boyun eğildiği takdirde, bir tarih silsilesi kurulabilir ve uygun bir kronografi çizilebilir. Fakat, bu işlerin, kendilerini mahallî tarihe vermiş olan taşra âlimlerine bırakılması kabul edilirse, bir folklorcunun burada hissesine düşecek olan pek az bir iş kalır ki o da bunlardan faydalanabilmesi icap ettiği ve bunları tefsir edebilmesidir. Benim kadar hiç kimse iş bölmümü taraftarı olamaz; fakat, şu da var ki bugünkü hâdiselerin toplayıcısı, geriye bakmayı, kendisini buraya kadar getiren yolları gösteren şemaları okumayı bilmelidir.

Şüphesiz, kronografik metodun faydalı olduğuna itirazda bulunacak folklorcular çıkacaktır: bir kısmı onu icad etmemiş oldukları için, diğerleri de, o, çok çalışma ve kesinlik istediği için itiraz edecektir. Birincilere cevabım şudur: sayı ve grafik bir çok sahalarda ilmi düzenleyen biricik kesin tayin aletidir, istatistiğin kullanılmadığı hallerde, grafik şemasından başka çare yoktur. Bundan başka, daha iyisi bulunamaz, daha iyi bir tertibe varılmaz demek istemiyorum. İkincilere, yani, sevimli ve fakat, sürekli çalışmalara pek az mütemayıl olan amatörlere gelince, folklorun, onların işi olmadığını söylemekten çekineceğim. Fakat, onlara diyeceğim ki, tarih silsilesi ve onun kronografisini kurmak, onların heveslerinin dışında ise, bu halde, sahte tarihî - sentezlerden sakınmaları, bunları sıralamak ve jenetik bir mukayese görüşüyle teşkilâtlandırmak işini başkalarına bırakarak meçhul ve bilinmez hâdiseleri aydınlatmakla iktifa etmeyi bilmelidirler. Çalışılacak

saha, uçsuz bucaksızdır, elverir ki tenkid arzularile ve şuurlu olsun, her mütevazı işçi bile, oradan enteresan mahsuller devşirecektir.

Bunun için, eminim ki, çok büyük heves ve ihtiras sahibi folklorcular vardır ve onlar köylerinin ve şehirlerinin tarihine vâkıf olmak zaruretine inanmışlardır. Aksi takdirde, tarihi bilmeden, bugünkü ailenin teşekkülünü, âdetlerini, bayramlarını, an'anelerini nasıl anlıyabiliriz ? Halk yaşayışına yöneltilmiş olan taşra tarih tetkikleri, bugünkü hâdiselerin tetkiki için mükemmel bir hazırlık teşkil etmektedir. Hemen hemen denebilir ki, bunlar, ona zarurî bir giriş olmak zorundadır.

Her folklorcuyu geçmiş hâdiselerin ehemmiyetine, onların tarihî tahlilini yapmağa kandıramıyacak olsam bile, araştırmalarımıza büyük bir hizmette bulunmuş olduğumu zannediyorum; fakat, diğer taraftan, yeni ilmî tarif ve tayinlerin imkânını gösterirken, çetin çalışmalara kendini verebilenlerin hevesini uyardırmaş olmayı da umuyorum.

— S O N —

Tercümenin bittiği tarih : 28.3.950

Bu kitabın basılışı esnasında geçirdiğim çok tehlikeli bir kaza yüzünden uzun zaman hastahane tedavî altında bulunduğumdan tabî işile hiç uğraşamadım. Yalnız pek mühim yanlışların tasahihi için bu kısa cetveli tertip ile diğer yanlışları tashihsiz bırakmağa mecbur kaldım.

B. A. Y.

Yanlış-Doğru Cetveli

<i>Yanlış</i>	<i>Doğru</i>	<i>Sahife</i>	<i>Satır</i>
ve edebiyatın	edebiyatın	4	3
halk ve halk	halk	5	11
insaniyetin	inanışın	5	26
Epopée =	Epopée	7	18
Sonunç	Sonuç	13	26
E. megin Pauls	Herman Paul	16	1
Musee	Musées	22	3
CİAP =	CİAP ve	22	3
Saryaları	Saraylar	34	8
belgisidir	belgisidir de.	34	28
1550	1544	42	31
Survinance	Survivance	41	36
bağlnmkla	bağlanmakla	43	22
Hommer'in	Homer'in	45	12
Maderne	moderne	64	32
de lètude	de L'étude	64	33
en	qu'en	79	20
83 üncü sayfanın 24 ve 25 inci satırları çıkarılacaktır.			
2	1	85	8
Kâfi miktarda	(bu kelimeler çıkarılacaktır)	85	20

<i>Yanlış</i>	<i>Doğru</i>	<i>Sahife</i>	<i>Satır</i>
1	2	86	9
1	3	86	16
5	1	88	3
1	2	88	28
Halk sihri	1. Halk sihri	99	12
instruction	İntroduction	116	34
mukayese metodunun	Mukayese metodunun		
ve foklorun doğuşu-	menşeleri ve folklorun		
nun menşei :	doğuşu.	138	2
insan	İnsan	162	17
ettiği	ederek	165	34
tercümeleri	Rivayetlerin	168	31
L. Royale	Royale	171	16
Vadecilerin	Vedacıların	174	2
Mau	Man	179	28
Vifredo de Pareto	Vilfredo Pareto	181	5
Bark	Barker	184	34

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Hâmid Zübeyr Koşaya ithaf	2
Ön Söz :	
(Mütercim tarafından)	3
Folklorun çalışma sahası	4
Dil ve Folklor terimleri	6
Müze ve Folklor	8
Müzik Folkloru	11
Muhtelif Uluslarda Folklor çalışmaları	15
Folklor sahasında yeni hamleler	22
Charlety'nin mektubu	24
Folklor veya Halk an'anesi ilminin müdafaanamesi :	27
Folklorun sahası	28
Folklorcuların derlemelerine karşı eski nesillerin istihfâfı.	29
Folklorcu, sadece bir derleyici değil, aynı zamanda bir psikologdur.	32
Folklor, sadece fikri aydınlatmağa mahsus bir ilim değildir. O bir sevgi bilgisidir de.	34
Sadece Folklor metodu bile yurd sevgisini öğretmeğe sevkeder.	35
Bizzat folklor metodu, bizi dünya kardeşliği akidesini tamamilе meydana koymağa zorlamaktadır.	40
Netice :	47
FASIL : I	
Folklor. Tarifi ve antropolojik ilimler içinde mevkii :	48
Mebdelerinden zamanımıza kadar Folklorun mevzuu	51
Yazılı olmayan an'ane	63
Folklorun antropolojik ilimler içinde yeri	71
Netice :	77

FASIL : II

Folklorun sahası ve toplu bir anketin ana bölümleri :	79
İhtiyaçların feryadı	80
Toplu anketin ana hatları	89
A. Maddî hayat	90
B. Manevî hayat	91
C. Sosyal hayat	92
Toplu anket plânı	95
I. Maddî Hayat : A. Ekonomik materyel	95
B. İş ve geçim vasıtaları	96
C. Kazanç ve zenginlik	97
II. Manevî hayat :	
A. Dil : Mahallî lisan veya lûgat	97
B. Halk bilgisi ve tatbikatı	98
C. Halk hikemiyatı	98
D. Estetik	99
E. Mistik	99
II. Halk dini veya Allah fikrinin araştırılması	100
III. Sosyal hayat :	
A. Kan münasebetleri. Aile	101
B. Menşeleri toprağa bağlı camia	102
C. Hususî cemiyetler	103
Folklorun mahrem odası	104

FASIL : III

Tasvirî Folklor : Mahallî, mıntakavî ve millî anketler :	105
a. Doğrudan doğruya anket ve mahallî monografiler	106
I. Müşahid hakkında	107
II. Habercilerin seçilişi, soruşturma usulü, mahallî lisan bilgisi	111
III. Tahlilî tarif ve tasvir	119
IV. Mahallî bir anketin umumî yazılışı	127
B — Bölge anketleri	129
C — Millî anketler	137
Hulâsa	137

FASIL : IV

Mukayese metodunun menşeleri ve folklorun doğuşu	138
§ I — Vahşilerin masalları ve dinleri ile eski halkların masal ve dinlerinin mukayesesi	141
§ II — Mukayesenin bütün dünya kavimlerinin dinlerine mümkün olduğu kadar teşmili	146
§ III — Metodun, etnografyanın bir çok şubelerine tesirli genişlemesi	151

FASIL : V

Tarih ve folklor	162
Tarih metodu ve mukayese metodu	162
§ I — Romantik devirde Tarih ve Folklor	162
§ II — Mukayese metodu tarih metoduna zıt düşer mi	173
§ III Ölü ve Diri savaşı. Biyolojik metod	179
Netice	187

FASIL : VI

Tarih silsilesi ve kronolojik metod	188
I Tarih kadrosu	189
II Menşeler	192
İnsan tabiatının ve tarih öncesinin hissesi	192

**Bu eser
P. Saintyves'in Manuel de Folklore adlı
eserinden tercüme edilmiştir.**

Bilâl Aziz Yanıkoğlu'nun eserleri

çıkırmış olanlar :

Trabzon ve havalisinde toplanmış folklor malzemesi

Güneşli Okul (Dr. Rollier'den)

Folklor Elkitabı (P. Saintyves'den)

Çıkacak olanlar :

Türkiyede Folklor Araştırmaları

Macar Masalları ve Menkibeleri

Lisan-ül-ezhâr

Çocuk Hayatı